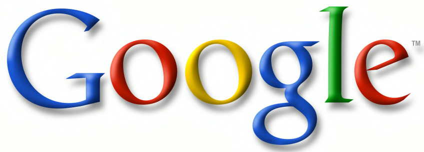

TIJDSCHRIFT

DER

VEREENIGING

VOOR

NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS

DEEL VIII

AMSTERDAM
JOHANNES MÜLLER
1907

TIJDSCHRIFT

DER

VEREENIGING

VOOR

NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS

DEEL VIII

AMSTERDAM
JOHANNES MÜLLER
1908

INHOUD.

IN MEMORIAM

VAN

HENDRIK CORNELIUS ROGGE.

16 Februari 1831—20 Augustus 1905.

Onze Vereeniging heeft in 1905 een droevig verlies geleden. De laatste harer oprichters, nog in het bestuur zetelend, ontviel haar.

Het is niet meer dan onze plicht, enkele regels aan zijne nagedachtenis te wijden, want zijn heengaan heeft niet alleen zijne medebestuurders werkelijk leed gedaan, het heeft onze vereeniging van een goede kracht beroofd. Niet dat de overledene op het gebied van muziekgeschiedenis een plaats van beteekenis innam, hij zelf zou de laatste zijn geweest, daarop eenigerlei aanspraak te maken. De bijdragen, aan ons tijdschrift geleverd, zijn slechts zeer gering in aantal. Zijne verdiensten tegenover ons zijn van anderen aard. Hij was, vermoedelijk door zijn nauwe betrekking tot Prof. W. Moll, een der oprichters en van dat oogenblik is hij ons altijd even trouw gebleven.

Ofschoon het hem zeker niet aan bezigheden ontbrak, aarzelde hij niet in 1880 het secretariaat op zich te nemen en dit ambt heeft hij tot de laatste bestuursvergadering bekleed. Eerst toen vroeg hij om ontheffing, eensdeels om zijn leeftijd, meer nog om zijne verhuizing naar Haarlem, terwijl de zetel onzer Vereeniging Amsterdam is.

Zijne medebestuurders hebben zijn wensch moeten eerbiedigen doch verheugden zich in zijne toezegging, dat hij in het bestuur zou blijven zitting houden.

Dit laatste was werkelijk geen ijdele phrase want wij allen waardeerden Rogge ten zeerste.

Wie nooit achter de schermen van zulk een bestuur heeft gekeken kan niet gelooven wat een ijverig secretaris waard is en hoe veel er aan gelegen is, dat er altijd iemand klaar staat om de belangen waar te nemen, waar het bestuur bestaat uit personen woonachtig in verschillende steden, veelal overladen met beroepsbezigheden en waar veel briefwisseling met medewerkers, uitgever, drukker enz. onvermijdelijk is.

Als voorzitter heb ik vele jaren het voorrecht gehad in dit opzicht met Rogge samen te werken en ik kan volmondig verklaren, dat ik nooit en nimmer eenige verflauwing heb bespeurd in zijn behartiging onzer belangen. Altijd even welwillend bereid, altijd even vriendelijk en bescheiden, altijd bereid waar het noodig was overleg te plegen of raad te schaffen.

Onze Vereeniging heeft in hem een goed en trouw vriend verloren die in mijne herinnering zal blijven voortleven als een prachtig voorbeeld van trouwe plichtsbetrachting.

D. F. SCHEURLEER.

VERSLAG VAN DE WERKZAAMHEDEN EN DEN STAAT DER VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS OVER 1904.

Door den Secretaris Prof. Dr. H. C. ROGGE werd in de Algemeene Vergadering, gehouden 30 Mei 1905, verslag uitgebracht. Door diens overlijden eenige maanden daarna, geraakte dat verslag te loor. Wij geven daarom hier een kort verslag, voor zoover de gegevens daartoe geput kunnen worden uit de notulen.

HET BESTUUR.

Tot nieuwe bestuursleden traden toe de Heeren JULIUS RÖNTGEN te Amsterdam en Mr. FL. VAN DUYSE te Gent.

Van wege de Vereeniging zag het licht:

a. Tijdschrift dl. VII afl. 4, waarin Dr. SEIFFERT een studie publiceerde over KONRAD FRIEDRICH HURLEBUSCH, den organist van de Oude Kerk te Amsterdam, overleden 1765, en de heer D. F. SCHEURLEER over Haagsche zomerconcerten in de achttiende eeuw schreef;

b. een tweede bundel Nederlandsche dansen der 16de eeuw, voor vierhandig klavier bewerkt door JULIUS RÖNTGEN, met een inleiding van D. F. SCHEURLEER.

In voorbereiding waren:

a. een uitgaaf voor practisch gebruik van het Duytsch musyckboeck;

b. een bearbeiding der stemmen van het Te deum uit de Cantiones Sacrae van SWEELINCK;

c. een editie van gambestukken van JOAN SCHENCK;

d. een vervolg op de orgeldispositiën van JOACHIM HESS, in het begin der 19de eeuw door dien organist verzameld.

Door de Vereeniging werd uitgeschreven een prijsvraag over het wezen van het Oud-Nederlandsche lied.

Onder de aanwinsten voor de verzameling musicalia enz. verdient de aandacht een lederen portefeuille van JOHAN WILHELM WILMS, den componist van het „Wien Neêrlands bloed", van 1808, en een merkwaardige brief van VERHULST.

VERSLAG VAN DE WERKZAAMHEDEN EN DEN STAAT DER VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS OVER 1905.

(Uitgebracht door den Secretaris en den Penningmeester in de Algemeene Vergadering gehouden te Amsterdam op 29 Mei 1906.)

Voor de eerste maal geroepen aan Uwe Vergadering verslag uit te brengen over de werkzaamheden der Vereeniging in het afgeloopen jaar, is het met een gevoel van weemoed, dat zulks geschiedt. Op de vorige Algemeene Vergadering gaf de Secretaris, Prof. Rogge, als zijn wensch te kennen als zoodanig ontslag te willen nemen, na gedurende vijf-en-twintig jaren deze betrekking te hebben vervuld. Met betuiging van leedwezen werd die wensch ingewilligd en als zijn opvolger door Uwe vergadering aangewezen Uw Bestuurslid, de heer J. W. Enschedé te Amsterdam. Lang heeft Prof. Rogge niet meer kunnen deelnemen aan de werkzaamheden van Uw Bestuur; den 29 Augustus 1905 d.a.v. overleed hij te Haarlem in den ouderdom van 74 jaar, U en ons de herinnering nalatende van een beminnelijk mensch en een ijverig geleerde, die naar vermogen en met voorliefde de belangen der Vereeniging en het critisch-wetenschappelijk onderzoek van onze vroegere vaderlandsche muziek heeft behartigd.

Dat verwisselen en dat heengaan van Uwen Secretaris heeft uit den aard der zaak den voortgang der werkzaamheden belemmerd en had Uw Bestuur bovendien niet een ongewenscht contact gekregen met het hedendaagsch sociaal-economisch vraagstuk, dan zoude het voorzeker beter hebben kunnen doen blijken van hare verrichtingen. Er werd in 1905 niets van wege Uwe Vereeniging gepubliceerd. Aan voorbereidingen daarentegen geen gebrek. Dr. Hugo Leichtentritt te Berlijn bewerkte eenige gambastukken van den Amsterdammer Joan Schenck, welke eerlang aan Uwe leden in druk zullen worden toe-

gezonden; Mr. FLOR. VAN DUYSE bracht in partituur *Het ierste ende tweeste musyck boexken*, te Antwerpen in 1551 door TIELMAN SUSATO gedrukt; de heer J. W. ENSCHEDÉ voltooide den druk van een verzameling Nederlandsche orgeldisposities, in het begin der vorige eeuw in handschrift bij elkaar gebracht door JOACHIM HESS, organist te Gouda; met de Rijkscommissie voor de Nederlandsche monumenten voor geschiedenis en kunst werd in overleg getreden over een muziekwetenschappelijke beschrijving der bestaande klokkenspelen; op het verzoek van Uw Bestuur werd door den heer MAARSCHALKERWEERD te Utrecht vervaardigd een bouwkundige teekening op schaal van het orgel in de Groote of Sint Bavo-kerk te Haarlem, in 1737 door CHRISTIAAN MULLER gebouwd; een Uwer Bestuursleden hield zich onledig met het samenstellen van een bloemlezing voor practisch gebruik uit *Een duytsch musyck boeck* (1572), waarvan de critische editie door FLOR. VAN DUYSE bezorgd, U in 1903 werd aangeboden; Uw Voorzitter stelde pogingen in het werk tot het aanleggen en bijhouden van een bibliografisch overzicht van al wat er sedert 1901 in Nederland jaarlijks op muzikaal gebied verschijnt; en eindelijk publiceerde Uw Bestuur als prijsvraag een uitnoodiging te verzamelen de onder het volk levende straatroepen, welker geluiden vatbaar zijn in notenschrift vastgelegd te worden.

Met de voorbereiding der OBRECHT-uitgave werd tegenspoed ondervonden, daar zij, aan wien Uw Bestuur de wetenschappelijke voorbereiding daarvan opdroeg, zich ten slotte onttrokken. Uw Bestuur vertrouwt echter thans definitief gelukkig geslaagd te zijn.

Werden de *Bijdragen tot een repertorium der Nederlandsche muziekliteratuur* regelmatig voortgezet, ook de verzameling boeken, musicalia, prenten en portretten van toonkunstenaars werd wederom met enkele nummers verrijkt. Vermelding verdient een verzameling hss. van wijlen den organist BASTIAANS, een geschenk van den heer en mevrouw WEISSMAN—BASTIAANS te Haarlem, als vervolg en suppletie van de collectie, door hen in het vorige kalenderjaar ten geschenke aangeboden.

Waren de kosten, verbonden aan het geven van historische concerten, zooals de in vroeger jaren opgedane ervaring geleerd heeft, te aanzienlijk, het is intusschen verblijdend dat onze arbeid voor de practische

beoefening onzer historische muziekschatten niet zonder vrucht blijkt; herhaaldelijk werden door het a capella-koor onder leiding van den heer AVERKAMP uitgevoerd werken van Nederlandsche toondichters door ons uitgegeven; koorwerken van SWEELINCK, die door de onvermoeide pogingen van VAN RIEMSDIJK, na lange rust wederom bereikbaar zijn geworden, vonden een plaats op de programma's van den BARTH'schen Madrigal-Verein te Berlijn, het a Cappella-Chor te Weenen en de afdeeling Leiden van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst; met gebruikmaking van materiaal aan uwe Vereeniging toebehoorende hield de heer J. W. ENSCHEDÉ in het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam een aan de piano toegelichte voordracht over Noord-Nederlandsche klavierliteratuur der zeventiende eeuw en verzocht en verkreeg de firma J. A. H. WAGENAAR te Utrecht verlof, een uitgaaf te doen voor piano tweehandig van 15 der Oud-Nederlandsche danswijzen, indertijd door Jhr. mr. J. C. M. VAN RIEMSDIJK vierhandig voor Uwe Vereeniging bewerkt.

Reeds werd het overlijden van het Bestuurslid Prof. dr. H. C. ROGGE vermeld. Daartoe uitgenoodigd verklaarden de Heeren Dr. A. DIEPENBROCK en S. VAN MILLIGEN, beiden te Amsterdam, zich bereid in Uw Bestuur zitting te nemen.

Het aantal onzer beschermers is steeds verminderend; wel was de achteruitgang in 1905 niet onrustbarend, maar de voortdurende daling van hun aantal in de laatste jaren geeft niettemin aanleiding tot bezorgdheid.

De penningmeester, Mr. EYLARD VAN HALL, legde hierop de rekening over, sluitend op 31 December 1905.

Het saldo op 1 Januari 1905 bedroeg *f* 1008.11. Ontvangen werd: aan contributies *f* 916.75, aan verkoop van exemplaren der Sweelinck-uitgave nihil, aan verkoop van het Tijdschrift en andere uitgaven der Vereeniging *f* 283.91, aan renten van belegde gelden *f* 278.80 en aan diversen nihil; totaal *f* 2487.57. Uitgegeven werd: aan kosten van het Tijdschrift en andere uitgaven der Vereeniging *f* 392.48, voor aankoop van boeken en musicalia, onderhoud der boekerij-, administratie- en andere onkosten *f* 590.02 en aan geldbelegging 1025.12½, met het saldo op 31 December 1905 ad *f* 479.94½; totaal *f* 2487.57.

GHEERAERT LE HARDY, ORGANIST TE REIMERSWAAL (1568).

In het onlangs door Mr. FRUIN uitgegeven *Recht der Stadt Reimerswaal* (Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, 2e reeks No. 7, 's-Gravenhage 1905, p. 209) wordt medegedeeld de acte van aanstelling van den organist in die plaats (1568). De acte is belangrijk genoeg hier af te drukken, omdat zij een persoon geldt, wiens naam nog niet voorkomt in onze muziekliteratuur en uit het stuk blijkt, dat GERARDT TRUDONIS en GHEERAERDT LE HARDY onder twee namen bekend was, terwijl het niet wel doenlijk is hem te identificeeren met TRUDO LE HARDY, die tusschen 1505 en 1537 organist te Bergen op Zoom was. (*Bouwstoffen* II p. 23, 191.)

De acte luidt:

„Op huyden den XXIIten Junii a° 1568 is by burchmeesters ende kerckmeesters aanghenomen Mr. GERARDT TRUDONIS tot organist der kercke van Reymerzvale voer den tijt van drie continuelen jaren, met den last dat hy eerlijck ende ghetrouwelijck naer ouder usantie den orgel ende sijn diensten waernemen sal, spelende des Sonnendaechs ende Heylichdaechs die hoechmisse, vesper ende lof, *ende oick in omnibus profestis duplicibus ende triplicibus, die vesper, hedt lof ende des feestdaechs te deum ende benedictus in de metten*, sulcx dat die heeren van den capittele gheen redenen en hebben hem met rechter cause dies te beclagen, ten waer saecke, dat hy sieck, suchtich ofte anders in sijn affairen nootelyck absent ware, in welcken saecken men in alder redelijckeyt, ende opdat tselfde niet te lange ende te dickmaels ghebuerde, met hem dispenseren ende patiëntie hebben sal, welverstaende dat Mr. GERARDT voerschreven, van huys reyschende, sal poegen sijn reyse te nemen ende te institueren ten tyde, daer gheen groete feestdagen

en coemen. Item sal oick denselfde Mr. GERARDT ghehouden sijn alle dagen hedt lof te spelen, soe lange de toendagen van der marct duren sullen, ende voerts allen votijfmissen ende loven van der gilden over het extraordinaris loen, daer thoe staende. Voer allen welcken voerschreven last ende dienst hem over sijn ordinaris loen by den kerckmeesters toe geseyt sijn vijf ponden grooten Vlaems ende by den burchmeesters van des stadts wegen drie ghelijcke ponden des jaers, te betalen alle quartier jaers naer rate van den tyde, nochtans op sulcken conditie ende voerwaerde dat, in ghevalle Mr. GEERARDT voerschreven, alhier organist wesende, quame by Gods ghehengenisse te sterven, dat alsdan die kercke uyt synen ghereetsten goeden hebben sal thien schellingen des jaers, te loschen den penninc sesthiene, waervoren de kerckmeesters ghehouden sullen sijn tot laeffenisse ende ghedinckenisse sijnder siele jaerlijx te doen celebreren een jaergetyde met een singende misse pro defunto organista.

Dus ghedaen binnen Reymersvale ten jare ende dage voerschreven, present heer ende Mr. JAN THEMANNO, pastoir der voerschreven kercke, MEüs ADRIAENSSEN BLONCKE, als kerckmeester, WILLEM JANSSEN OLIPHANT, burchmeester ende als commissie van sijn collega hebbende, CORNELIS WILLEMSSEN LEEFDALE ende my

F. VAN CAMPEN, 1568."

De gecursiveerde woorden zijn door een andere hand ingevoegd. Dezelfde schreef nog onder de overeenkomst:

„Item den vijfden January a° LXIX stilo communi es by consente van de vollen wet, op der stadt huys vergadert sijnde, den tydt van aenneminge van Mr. GERARDT voerschreven tsijnder begeerte ghepro-longeert ende ghecontinueert den tydt van seven jaren, bysoevaerde den voerschreven Mr. GERARDT overmits groete crancten ende siecten bequaem ende i(n) doen blijft.

Actum opter stadt huys als voren. Dies toirconden dit by den voerschreven Mr. GERARDT onderteyckent.

By my GHEERAERDT LE HARDY, 1569

F. VAN CAMPEN."

Uit de voorboden (1564) zij overgeschreven:

„Item wye tnieuwe jaer zingt of pijpt ofte anders speelt opten

nieuwenjaersnacht zonder bywezen van den stadtbode, verbuert III L". (p. 99. Het artikel is doorgehaald.)

„Tes geordineert, dat niemant van nu voertaen geen trommelen, pypen ofte pijpsacken en sal mogen daermede spelen tsavonts na die clocke achte uyren, op die boete van drie pont, uuuytgenomen schutteren ofte retorijcken ofte bruloften". (p. 130. Het artikel is doorgehaald.)

Medegedeeld door J. W. Enschedé.

AENNEMINGE VAN MEESTER JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN, ORGANIST.

Op huyden den IIen February des jaers XVI [c] vyff hebben Burgemeesteren ende Regierders dezer Stadt Leyden van derzelver stede onder 'tbehagen ende opt advoy van die van de Gerechte derzelver Stede opnieuws angenomen JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN omme te continueren in zijnen dienst als dezer Stede organist en van beyde der voorseyde Stede voorslagen mit 't steecken van de heele en halve uyren (ende dat voor eenen tyt van vyff jaeren, dewelcke beginnen sullen te lopen naer 't eynde van zyne JAN PHILIPSZ.'s eerste anneminge, als mit den eersten January des toecompstigen Jaers XVI[c] zes ende sulx sullen eynden den laetsten Decembris des Jaers XVI[c] tien). Te weten dat hy bedienen en waernemen zal het orgaen in Sint Pancraes Kercke dezer stede, ende daerop sal spelen tot zodanige tyden, dagen ende uyren, als tot noch toe gewoonlicken ende gebruyct es. In sulcken verstande, dat hy des middaechs niet en sal speelen dan by wintertyt tusschen den 1ste Octobris ende 1ste Aprilis, de vorder zomertyt daervan bevryt blyvende. Dat hy ten opsichte van beyde des stadt's voorslagen d'eene veertien dagen versteecken zal 't ghehele uyr en d'ander veertien dagen 't halve uyr, mit de meeste vlyt hem mogelicken toeziende en versorgende dat de wercken niet te veel en werden belast of verfortseert; des sal hem de Stadthuysbewaerder (of yemant anders die hem ten dezen van stadtswegen sal werden bygevoucht) in 't steecken helpen en assisteren, mer belangende 't winnen van de wercken 't zelve sal buyten coste off laste van de voorseyde JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN gedaen werden, 't zy by de voorseyde Stadthuysbewaerder of by yemants anders, die daertoe van stadtswegen sal werden gestelt. Dat hy opte clocken van de voorslagen speelen zal alle Donredagen, Zatur-

dagen ende Zondagen 's morgens van halff elf tot halff twaelf uyren toe en in den zomer Zondaechs naer de middage van zes tot zeven uyren toe, mitsgaders op alle Jaermarcken ende feesten van victorien ten bevele van Burgermeesteren; dat de voornoemde JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN alle 't selve doende, zoucken ende bevorderen sal de meeste eere van hem zelven ende van de Stadt beneffens de Recreatie van de Gemeente, ende hem in der conste (gelyck hem mits dezen ernstelicken wert belast ende toevertrouwt) sulcx sal ouffenen, annemen ende practiseren van de Gemeente tot zyn gehoor willich te maecken, te trecken ende aen te locken; dat vorder de voorseyde JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN sich middelertyt ende deze anneminge geduyrende gedragen sal niet alleen ter gehoorzaemheyt van Burgermeesteren ende Regierders, mer ooc van de Kerckmeesteren deser stede, ende dezelve ende elc van hen naer behoren zal eeren ende respecteren zonder dat hy van huys off buyten deser stede sal verreysen mogen, daermede hy eenige van de diensten daertoe hy mitsdesen verplicht of gehouden es, hoe weynich het zy, zoude mogen versuymen, tenzy mit consent en oorloff van Burgermeesteren beneffens voorweten van ten minsten een van de Kerckmeesteren indertyt. Ende zal de voornoemde JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN voor de bovengeroerde dienste jaerlicx hebben ende genieten zo lange hy jongman ende ongehuwelict es, een somme van drie hondert gulden, en naer hy hem ten huwelicke staete sal hebben begeven ende wettelicken getrouwt zal zyn, driehondert vyftich gelycke guldens, dewelcke hem JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN tot vier termynen van den Jare onder syn quytantie sullen werden betaelt, d'een helfte deur handen van den Trezorier ordinaris dezer stede en d'ander helfte by den Kerckmeesteren en uyt de beurse van de Kercken, 't welck den voornoemden Kerckmeesteren voor nu alsdan en dan alsnu wert belast ende geordonneert ende dit alles ter goeder trouwen en zonder argelist, des ten oirconden syn drie dezer gelycke ondergeteyckent by de Secretaris der voorseyde Stede wegen, by de voornoemde JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN voor hem zelven mitsgaders by meester PHILIPS VAN VELZEN, organist der stad Haerlem als vader ende voocht van de voornoemde JAN PHILIPSZ. zyn ende sulx in de voorgaende aenneminghe voor zo veel des noot en in hem is bewilligende, van

welcke drie de Stadt heeft den eenen, de Kerckmeesteren den anderen en de voornoemde JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN den derden. Was ondergeteyckent J. VAN HOUT, PHILIPS JANSZ. VELZEN, JEAN PHILLIPSZ. VELZENS.

Vorder stont

Gezien by die van de Gerechte dezer stadt Leyden in haer vergaederinghe opt Raethuys der voorsede Stede de voorgaende anneminghe van JAN PHILIPSZ. VAN VELZEN, organist, hebben voor zo veel in hem is dezelve belieft, bewillicht ende bevesticht ende verclaert dat de zelve sal werden achtervolcht ende onderhouden naer zyn forme ende innehouden. Aldus gedaen opten III[en] February XVI [c] vyf. Onder stont my tegenwoordich ende was getyckent J. VAN HOUT.

(III[e] Privilegieboek, fol. 227, 228)
Medegedeeld door Mr. J. C. OVERVOORDE.

ACCORDT MET MEESTER HUYCH HOPCOPER NOPENDE 'T MAECKEN ENDE STELLEN VAN EEN UYRWERCK OPTE PANCRAS KERCKE BINNEN DESER STEDE VAN LEYDEN.

Opte naevolgende conditien ende voorwaerden zyn Schout, Burgermeesteren ende Schepenen representerende die van de Gerechte dezer Stadt Leyden ter eenre, ende Meester Huych Hopcoper, Bailly van Calverenbrouck, meester uyrwerckmaecker residerende ter Goude, ter andere syden, verdragen ende overeen gecomen nopende 't maecken ende leveren van een uyrwerc op Sint Pancraes kercke alhier, te weten:

Dat de voornoemde Meester Huych sal maecken ende wercken een goet degelyck uyrwerc om geheele ende halve uyren alleenlick te slaen (sonder voorslach) met twee off vyer wysers ten believen van die van de Gerechte voorscreven, de buytencanten vyff voeten langh, drie voeten acht duymen breedt ende de vyer pylaren vier voeten hooch. Het uyrrat dat het om de twee uyren eens sal ommegaen van eenen halven duym breete. Het schaeckelradt mede van een halven duym breete, het Radt van het slachwerck van 't heele uyr van een duym breete, met het Radt van 't slachwerck van 't halve uyr van een halven duym breete. Het sluytradt mede van een halven duym breete, alle de winraeden op de breete van eenen duym, alle het cleyn Raderwerck naer rate en advenant van 't voorgaende werck. Alle de pannen van yser met coperen ringen gestopt van 't dichste geel coper 't welck te becomen es; de schyven sal hy maecken van ypenhout met metaelen harten. 'Thooft van den grooten haemer om 't heele uyr te slaen swaer tusschen de L ende LX ponden, ende van den cleynsten hamer, daermede 't halff uyr zal werden geslaegen omtrent XXV ponden, daer

een clock toe sal dienen van ontrent VI^{C} of VII^{C} ℔. Dat hy 't voorseyde werck meesterlyck sal smeeden, wellen ende maecken van goet nieuw taey Soerlandts off 't beste Naems yser, dat het niet tweemondich en is, zonder yeuwers 't zy onder off boven eenighe oude Raden daer in te mogen stellen, wercken off te passe brengen. Dat hy 't gehele werck in alles maecken sal ter swaerte van raminghe van ontrent zestienhondert ponden. Dat hy 't voorseyde werck, indien de voornoemde van de Gerechte met de solderinghe gereedt konnen zijn, binnen een termijn van acht maenden eerstcomende ten langsten voor Meydage des toecompstigen Jaers XVI^{C} ende acht wel meesterlicken en werckelicken gewrocht, gehouden sal zyn 't zynen costen ter wage deser stadt Leyden te leveren ende sulcx aldaer gewogen zijnde, tsijnen costen boven te brengen, stellen ende gaende maecken, alles ten pryse van meesters, hem des verstaende, by die van de Gerechte daertoe ende haren believen te stellen. Des zal hem tot costen ende lasten van der voorseyde Stede geduyrende 't voorgaende stellen van 't werck een timmerman werden bygevoucht, omme hem zo mit opbrengen vant werck als tzelve te stellen (daer ende sulcx des van node wert) in het timmeren te helpen ende by te staen. Ende zo, 't voorseyde werck opleverende, daerinne af aen yet onbehoorlicx mocht werden bevonden, es gehouden 't selve wech te nemen ende ten goetduncken ende tot verclaeren van de opnemers te rechten ende te verbeeteren. Ende naer dat 't werck in vougen voorseyt by die van de Gerechte voorgoet opgenomen zal zijn, zal hy 't selve drye jaeren lang (indien hy soo lange leeft) goet ende gaende houden, gehouden synde middelertyt alle ongelucken, feylen ende breucken naer behoren te beteren ende daer voorn in te staan. Waer vooren Burgemeesteren ende die van de Gerechte der Stadt Leyden voorseyt den voornoemden Meester Huych betalen sullen voor elcke hondert ponden ysers off metaels in der voorseyde Stadtswage gewogen vyer ent veertich guldens van XL grooten 't stuck (sonder daerinne te begrypen 't gewicht 't welck 't werck gaende sal houden ende van wegen de stadt sal werden bestelt ende gelevert) te betalen een derde paert, gissinghe maeckende jegens 't gewicht van XVI^{C} pond, in gereeden gelde, een gelyck derde paert, 't werck als vooren opgenomen synde, ende 't laetste derde paert een jaer daer

nae. Des zal de voornoemde Meester HUYCH voorts opleveren vant voorseyde werck ende sulcx 't selve (indien hy als vooren in leven blyft) drye jaeren goet en gaende te houden en met eenen voor 't volcomen ende volbrengen van 't jegenwoordige verdrach ende overcompst specialicken ende onder zegelen van Schepenen van der Goude verbinden syne huysinghe ende erve aldaer ende generaelicken alle syne goeden tot bedwangh van allen 's heeren Rechten en Rechteren. Ende die van de Gerechte voorseyt verbinden voor de betalinghe der voorseyde penningen alle dezer stede goederen, roerende, onroerende jegenwoordige ende toecomende geen uytgesondert.

Tot verseeckerheyt ende kennisse van alle 't welck hyer van gemaect zyn twee gelyckluydende acten by den Secretaris deser stede Leyden van wegen ende deur last van die van de Gerechte voorseyt ende by den voornoemden Meester HUYCH ondergeteyckent. Waervan ten wedersyden eenen syn zal.

Aldus gedaen opten II^{den} July, anno XVI ^{C} ende zeven.

Was ondergeteyckent:
J. VAN HOUT.
H. CLAESZOON HOPCOPER.

Medegedeeld door Mr. J. C. OVERVOORDE.

TORENKLOK TE NIEUWE NIEDORP (1653).

Deze klok is gegoten door de HEMONY's te Zutphen. Zij is beschreven in de *Noord-Hollandsche Oudheden* (I, 21) en in *De Vrije Fries* (XVIII, 115). Beide beschrijvingen zijn niet identiek; de eerste geeft het randschrift uitvoeriger dan de laatste, de laatste daarentegen vermeldt het jaartal en geeft de juiste lezing van één der eigennamen. Niet in de gelegenheid geweest zijnde, zelf het randschrift op te nemen, blijkt zulks niettemin uit eenige stukken betrekkelijk de leverantie van deze klok, die berusten in het Oud-archief der gemeente Nieuwe-Niedorp. Als bewijsstukken zijn zij niet onbelangrijk gepubliceerd te worden.

A. VAN DAMME.

NIEUWE KLOCK.

Op conditiën als volcht, presenteert mr. FRANCHOYS HEMONY, Clockgieter te Zutphen, te gieten een nijewe Clock, tot de kercke van Nijendorp, soo swaer als de regenten sullen ordonneren, ende daertoe te gebruycken de oude clock, diens matterie geordeelt wert goet te zijn, ende daerbij te voegen soo goede matterie ofte klockspijse als men becomen ofte ordonneren kan, ende dat deselve soo goet, suyver ende volcomen van toon ende resonancie ende in hem selfs accoort sal sijn, als men int gansche lant eene soude connen vinden ofte mogen sijn, tot oordeel van alle meesters ende musicijns, ende de oude klock van hier te voeren, ende de nijewe klock weder tot Nijendorp te leveren, tsijnen costen ende tot coste van de regenten in de toorn hangen ofte ordonneren, soo sij dat begeren sullen, ende deselve clock voor barsten ende voor insuffisantheyt van accoort thoon ofte resonancie als voorseyt is, hachten (?) een jaar langh, ende soo der ijets aen mancqueerde deselve

weder na sich te nemen ende een ander die suffisant is, daer voor te leveren, ofte weder doen vergieten, tot oordeel als voren, ende dat na verloop vant jaer, de clocke sulcx opgenomen sijnde, hem betaelt sal werden vier stuyvers voor ijder pont, doch dat de nijeuwe spijs dat de klock meerder sal wegen als de oude, boven de vier stuyvers als voren hem betaelt sal werden op merctsgangh van Amsterdam, ende ingevalle de regenten selfs met een schip de oude clock sonden ende de nijeuwe wederhaelden, dat de oncosten als dan vant voorseyde loon sal afgetogen werden, alles Amsterdams gewicht ende dat hij voor tgeen voorseyt is, sal stellen suffisante borgen soo der vereyscht wert, ook t' werck te voltrecken soo haest doenlijck sal sijn.

Actum Nijedorp, den 29en Augusti 1653.

F. HEMONY.

Op huyden den xxxen Augustus 1653 sijn Burgemeesteren, Schepenen ende Kerckmeesteren der stede Nijedorp bij authorisatie van de Vroetschappe volgens d'resolutie op heden genomen, overeen gecomen ende geaccordeert met mr. FRANÇOIS HEMONI, clockgieter tot Zutphen, nopende het gieten ende leveren van een nijeuwe klock in de kercke tot Nijedorp in manieren als volgt,

Te weten sal mr. FRANÇOYS voornoemt gieten een nieuwe klock van gewichte tot omtrent vier en dertich hondert pont, ende daertoe emploijeren de oude klock ende voorts daerbij voegen versche ofte nieuwe klockspijse tot de voorseyde gewichte toe.

Ende dat alles so goeden materije ofte klockspijs als men becomen ofte ordineeren kan.

Ende specialijck dat deselve klock soo goet suyver accoordt in hem selfs, ende volcomen van thoon ende resonancie sal moeten sijn, als men int gansche landt eene soude connen vinden ofte mogen sijn,

Tot oordeel ende opneminge van alle meesters ofte musicijns, die de regenten daerover zullen mogen beroepen.

Item dat Mr. FRANCOYS voornoemt deselve clock een jaer langh moet

hangen in den thoorn, sal moeten tzijn en prijckel hachten (?): tsij voor barsten ofte andere incuffisantheyt volgens de voorseyde conditien van matterie, accoort, thoon ofte resonantie, ende so der ijets aen manqueerde, dezelve weder na hem te moeten nemen ende een ander die suffesant is daer voren te leveren ende gieten ende hangen tot oordeel als voren,

Dat hij voorts gehouden zal sijn de oude klock van hier te voeren, ende de nijewe weder binnen Nijedorp leveren tsijnen costen, ende tot coste van den regenten in den toorn hangen of te ordonneeren, so sij dat begeren sullen, sonder nogtans voor sijn eygen moeyten ijets te genieten.

Ende ingevalle de regenten selfs met een schip de oude klock sonden ende de nijeuwe wederhaelden, dat de oncosten als dan vant bedongen loon sullen worden afgecort.

Aen dander sijde dat de voorseyde regenten met verloop van een jaer de clock sulcx goet opgenomen sijnde aen de voornoemde FRANÇOIS HEMONY sullen betaelen, de nijeuwe ofte versche spijse bovent gewichte van de oude klock, tot sijn volle gewichte toe, na marcts gangh van Amsterdam, ende voorts van ijder pont van de geheele clock vier stuyvers, alles Amsterdams gewicht te rekenen.

Mits oock twerk te voltrecken soo haest doenlijck sal zijn.

Verbindende daervoren de voorseyde regenten haer gemeente ende Kerckegoeden ende incomen, ende de voornoemde Mr. FRANÇOIS HEMONY sijn persoon ende alle sijne goederen, specialijck mede t' bedongen loon boven vermelt, ende wijder onder alle verbanden als na rechte.

Toirconde desen geteykent binnen Nijendorp datum ut supra.

Ter ordonnantie van Burgemeesteren, Schepenen ende Kerckmeesteren ende Vroetschappen ende uyt haren name geteykent bij mij secretaris.

R. VAN DER BIJLL,
F. HEMONI.

---

30 Augustus 1653.

Kerckmeesteren der stede Nijedorp naerder gedelibereert vinden goet, dat de klock sal werden gegoten, ingevolge van de resolutiën op

heden van de vroetschap genomen, tegens vierduysent pont, ende niet swaerder, om de buyten ingeseten te beter contentement te geven.

Actum den 30en Augustus 1653 Present
de Officier, ende is de Klockgieter hier van
volgens haer order acte gegeven.

Aan de keerzijde stont:

JAN MOORS
Coopman wonende
tegen de Zuyderkerck
in de hooge Nijenstraet
t' Amsterdam.

IETS OVER JOAN SCHENCK.

In de eerste helft der 17de eeuw werd het ambt van beul te Butzbach in Hessen uitgeoefend door zekeren SCHENCK, wiens zoon PETER SCHENCK zich te Elberfeld vestigde. Het griezelige ambacht van den vader had niet verhinderd, dat de zoon daar in aanzienlijke families verkeerde. Ten minste hij huwde er omtrent het midden der 17de eeuw MARGARETHA RITTERSHAUS, uit welk huwelijk vier kinderen zijn gesproten, respectievelijk gedoopt: EVA 1 Febr. 1654, JOHANN 20 Febr. 1656, ENNECKEN 17 Febr. en PETER 26 Dec. 1660 [1]). Deze laatste werd een zeer bekend graveur en uitgever te Amsterdam, uit wiens vriendenrol ik eenige jaren geleden het een en ander heb medegedeeld [2]). Merkwaardig mag het zeker heeten, dat in dat album geen zijner familieleden zich heeft ingeschreven. Vooral een inschrijving van zijn broeder zou voor ons van belang geweest zijn.

Ook deze was naar Amsterdam getrokken. Hij was gambaspeler en componist. Het eerste door hem uitgegeven muziekwerk „Eenige gezangen uit de opera van Bacchus, Ceres en Venus", in het bezit van den heer SCHEURLEER, is 26 Lentemaand 1687 opgedragen aan „Mejuffrouw CATHARINA ELISABETH DE RUUSCHER, een juffer even ervaren in de sangkunst als in de behandeling van het clavier en de viool di gamba". Die juffer is ons van elders niet bekend. Mogelijk was zij een zuster van JOAN DE RUUSCHER, wiens 11 April 1700 gesloten huwelijk met MARIA TEYLER, bezongen is door KATHARYNE LESCAILJE [3]), die ook een versje gemaakt heeft „Op de harpgezangen gerymd door KORNELIS VAN EEKE en op Muzyk gebragt van JOAN SCHENK".

---

1) Mededeeling van Dr. F. FRIES, Directeur van het Stedelijk Museum te Elberfeld.
2) Oud-Holland XXII, p. 147 vgl.
3) KATH. LESCAILJE, Mengelpoëzy, dl. II, Amsterdam 1731. p. 204.

Peter Schenck, die een fraai portret van zijn broeder geschraapt heeft, plaatste daar nevens een citaat uit Seneca's Oedipus het onderschrift bij „Joan Schenck apud Amstelaedamenses Musicus famigeratissimus". Ook de dichters waren niet karig met hun lof.

„Daer Orfeus Schenk de tonen zet,
Verzet zig 't bloejende Florencen;
Nieuw Rome luistert naer de maet
Die dees op Davids harpe slaet"

zong Caspar Brandt [1]), en Lambert Bidloo [1]) noemt hem

„Een Man dooroeffend om, door toets van stem, en snaren,
De driften van de geest bevattelyk te doen varen
Ter Ziel, en Zinnen; te bewegen het gemoed
Tot droefheid, vreugde, en wat het Hert beroeren doed
Door enkle klanken, op 't verheffen, nederdalen
Het slepen, trippelen, of 't slaan der Nagtegalen
Met hikken, snikken".

Overigens is ons van zijn verblijf te Amsterdam niets bekend dan dat hij er een aantal muziekwerken het licht deed zien. Mattheson's bericht „man habe ihn zu Amsterdam zum Marktvogt über die Fischer ernannt, weil er eine schöne Viol di Gambe gespielt habe", bleek mij op een misverstand te berusten. Ten minste ten archieve wist men hieromtrent niets te vinden.

Maar over een ander emplooi hebben we meer zekerheid. Het kon bezwaarlijk uitblijven, dat Schenck als Elberfelder van geboorte zijn kunst in dienst stelde van den prachtlievenden landvorst van het hertogdom Berg, den Keurvorst Johann Wilhelm. De „Scherzi musicale", helaas niet gedateerd, maar hoogst waarschijnlijk in 1692 of 1693 verschenen, zijn hem opgedragen en vertoonen zijn wapen op het titelblad. Mattheus Gargon, de Vlissingsche predikant, die de dichter was van de „Zangswyze uitbreiding over 't Hooglied van Salomon, op zangmaat gestelt met een Cantus en Baszus door Joan Schenck, schreef in zijn 1697 gedateerd woord „Aan den Zanger en Lezer": „Gelukkig

[1]) Vóór C. van Eeke's Koninklijke Harpliederen.

troffen wy den wydberoemden Heer SCHENK aan, die door syn onvergelyke Musyk-kunde, en zielroerende snaren, geen geringe agting en eer-ampten verdient heeft by den Doorlugtigsten Vorst van den Palts". Waar die eer-ampten uit bestaan hebben, bleek mij uit de opdracht van een ander muziekwerk „Les Fantaisies bisarres de la goutte". „Dédiées à Son Altesse Serenissime Monseigneur le Prince JOSEPH CHARLES EMANUEL AUGUSTE, Comte Palatin du Rhyn, de Sulzbach. Chevalier de l'ordre de St. Hubert & Colonel d'un régiment d'infanterie de S. A. S. Palatine, &c. &c. &c. par son trez Humble & trez obéissant serviteur JEAN SCHENCK, Conseiller de la Chambre des Finances, Commissaire Receveur de la licence, Homme de Chambre & Musicien de la Chambre de Son Altesse Serenissime Monseigneur l'Electeur Palatin".

Daar deze prins JOSEPH KARL EMANUEL AUGUST van Sulzbach eerst in 1694 geboren is en hij in deze opdracht al kolonel van een regiment infanterie genoemd wordt, is de dateering van dit muziekwerk stellig niet vóór omstreeks 1715. En dit is dan tevens het laatste levensteeken, dat wij van JOAN SCHENCK hebben.

Uit verschillende gegevens kan ik de volgende voorloopige opgave van zijn muziekwerken samenstellen:

Opus I: Eenige gezangen uit de opera van Bacchus, Ceres en Venus. Gesteld door JOAN SCHENK. Voor den Auttheur t'Amsteldam, by d'Erfg. PAULUS MATTHYSZ, in 't Muzyc-boeck 1687, kl. 4°. obl. (Bij den heer SCHEURLEER).

Opus II. XV Sonates voor viola di gamba met basso continuo, 1688 (Bouwsteenen III, 20) [1]).

Opus III. Il giardino armonico. XII Sonate a due violini, viola di gamba e basso continuo. Amst. 1692 (Bouwsteenen III, 20, 24).

Opus IV: C. VAN EEKES Koninklyke Harpliederen. Vercierd Met Honderd en Vyftig nieuwe Airen. Névens Een Konstig Prae- en Postludium. Gecomponeerd Door den Wydberoemden Musicyn JOAN SCHENK (opera Quarta) Geschikt om te konnen zingen of spélen, met een Of twee Stemmen, als ook met, of zonder Violen en Basso Continuo. In V. Partyen. t'Amsternam kl. 4°

1) W. J. v. WASIELEWSKI, Das Violoncell und seine Geschichte, Leipzig 1889, p. 25 noemt dit werk „Konst-oeffeuingen", en schijnt dus een uitgave vóór zich gehad te hebben.

obl. (In de Bibliotheek der Vereeniging (Cantus) en bij den heer SCHEURLEER).

Opus V: Zangswyze uitbreiding Over 't Hooglied van Salomon, door MATTHEUS GARGON, Predikant en Rector te Vlissingen. Op Zangmaat gestelt met een Cantus en Baszus, door JOAN SCHENK.

Een tweede druk van 1697 is bij den heer SCHEURLEER, een latere (Te Amsterdam; By SALOMON SCHOUTEN, Boekverkooper, in de St. Luciesteeg, 1724. 4°) in de Bibliotheek der Vereeniging.

Opus VI: Scherzi Musicali per la Viola di Gamba con Basso Continuo ad Libitum da GIOVANNI SCHENK. Opera Sesta, a Amsterdam. Ches ESTIENNE ROGER Marchand Libraire (In de Universiteitsbibliotheek te Rostock en in de Vorstelijke Bibliotheek te Sondershausen).

Opus VII: XVIII Suonati, Caprice e Fantasie a violino o violine e cimbalo. 1693. (Bouwsteenen III p. 20).

Opus VIII: Le nymphe di Rheno. XII Sonate per due viole di gambe soli. (Bouwsteenen III, p. 20).

Opus IX: L'Echo du Danube, 6 Sonates etc. (Bouwsteenen III, p. 20).

Opus X: Les Fantaisies bisarres de la goutte. 12 sonates. Amsterdam, ET. ROGER & LE CÊNE (Bij den heer SCHEURLEER).

Buiten deze reeks staat nog:

„Nut Tyd-verdryf, door MATTHEUS GARGON. Dienaar Jesu Christi tot Nuland en Geffen", waarvoor ook SCHENCK de zangwijze „op aangename en gevoeglyke wyzen gebragt heeft" gelijk GARGON 1 Febr. 1696 in zijn woord „Aan den Zanger en Lezer getuigt". De Bibliotheek der Vereeniging heeft hiervan „Den tweden Druk grotelyks verbetert en vermeerdert, t'Amsterdam. By d'Erfg. van PAULUS MATTHYSZ, in 't Muzykboek, 1696, kl. 8°. Een latere druk is van 1704. Of de eerste druk, die van 1686 is, ook reeds de zangwijzen van SCHENK heeft, is mij onbekend.

E. W. MOES.

BEITRÄGE ZU QUIRIJN VAN BLANCKENBURG'S LEBEN UND WERKEN.

Von

ERNST PRAETORIUS.

(Köln am Rhein).

In der Universitäts-Bibliothek zu Rostock befindet sich unter Mus. saec. XVII. 18. 49.[¹⁻³⁸] ein Manuskript-Band quer 4°, enthaltend „*Varia unbekannter Komponisten*", der, wie sich bei näherer Betrachtung herausstellte, vollständig von der Hand Quirijn van Blanckenburg's geschrieben ist.[1]) Das Manuskript besteht aus zwei zusammengebundenen Teilen, deren erster 65 Seiten stark ist und ausschliesslich Gesangskompositionen enthält, während der zweite, 52 Seiten stark, wovon jedoch die ersten vier fehlen, anfänglich kleinere Kompositionen für das Clavecin, später gleichfalls Gesangskompositionen bringt. Die Paginierung ist unvollständig.

Der Inhalt des gesammten Manuskriptes ist folgender:

I Theil.

1) *Les Femmes, Cantate de Monsieur Campra à une voix & trois instrumens.* (Die Violinstimmen liegen bei.)
2) *L'Apologie des Femmes, Cantate par Q. van Blanckenburg, Mppria.*
3) *Air à Boire à 2: Paroissez jus charmant.*
4) *Air à Boire à 3: Lorsque Bachus s'empare.*
5) *Air: Petits oyseaux* (Sopran mit Basso cont.).
6) *Demande, air nouveau De Bl.: Je suis embarassé,* und dazu gehörig:
7) *Reponce, air à boire: Un petit air à boire,* beide für Alt und Basso cont.

---

[1]) Die Schreibart ist Blanckenburg oder Blankenburg, nicht Blankenburgh.

8) *Air d'Issé, Acte 5me Scene 1, Pag. 201, Enrichy d'une Basse Continue: Chantez oiseaux.*

Diese Arie ist aus der Oper Issé von Destouches, und zwar aus der um zwei Akte vermehrten Ausgabe vom Jahr 1708, wie das Übereinstimmen der angegebenen Seitenzahl beweist.

9) *Air à boire: Plus de Commerce amour.*

10) *Air à boire: Tambour battant.*

11) *Air à boire à 2: Puisque l'amour.*

12) *Air à boire: Le Dieu qui repand la lumière.*

13) Von fremder Hand geschrieben ein *Air à boire: Charmant Bacchus.*

II Teil.

1) *Menuet nouveau.*

2) *Menuet de l'Empereur.*

3-7) *5 Menuets.*

8) *Air des Musettes, Rondeau.*

9-10) *2 Loures.*

11) *Air Italien.*

12) *Pièce de clavecin de Mr. Huzman.*

13-14) *2 Menuets.*

15) *Aria con stromenti: Son guerriero.*
(Duett zwischen Antino und Fidalmo, Singstimmen und Basso cont.; die Instrumentalstimmen sind nicht mit aufnotiert.)

16) *Aria à 3, Basso con violini unisoni: Mi manda adesso a prendere.*

17) *Aria* (Sopran, Violini unisoni, Basso Cont.): *Cari nodi.*

18) *Aria: Cori la voglio con voi.*

19) *Aria: Signor si s'usar cosi.*

20) *Aria: Questo The a che somiglia.*

21) *Aria: Mi parea che tu infedele.*

22) *Aria dal opera di Rinaldo dal sign. Hendel, pag. 37., chanté par monsieur Nicolini: Il tricerbero humiliato.*

23) *Aria (Almirena) con sinfonia, Rinaldo fol. 61. Basso d'l signr. De Bl.: Bel piacere.*

24) *Arietta: Ogni dardo che tu scocchi. Basso roulante De Bl.*

25) *Aria (Almirena) con sinfonia, dal opera die Rinaldo pag. 7. Composta dal signore Hendel combatti da forte.*

26) Auf dem letzten Blatt eine Zeile der Singstimme von: *A l'ombre d'un hormeau.*

Von diesen Kompositionen sind also mit Bestimmtheit N°. 2, N°. 6 und vermutlich auch N°. 7 des I Teils von Blanckenburg, arrangiert oder von ihm bearbeitet N°. 8 des I Teils und N°. 23 und 24 des II Teils. N°. 5, I Teil, habe ich im Aprilheft 1713 des von Estienne Roger herausgegebenen *Recueil d'airs sérieux et à boire* gefunden. Da Roger nur selten die Komponisten mit angiebt, so bleibt es zweifelhaft, ob Blanckenburg der Komponist ist. Im übrigen sind auch mehrere Abweichungen, besonders im Bass, vorhanden. Wahrscheinlich hat Blanckenburg diese wie die andern *Airs* nur aus Drucken zusammen geschrieben, da er sonst auch die kleinsten Zutaten seinerseits zu vermerken pflegt. Über den Komponisten van No. 12 des II. Teils, Huzman, habe nichts ich ermitteln können; ob er irgend einer der zahlreichen Hausmann's ist, bleibe dahingestellt. Die übrigen Kompositionen ausser den eben näher besprochenen und den Händel'schen müssen vorläufig anonym bleiben.

Jedoch reichen die wenigen bestimmbaren Kompositionen wenigstens aus, um die ungefähre Entstehungszeit dieses Sammelbandes festzusetzen. Die zweite, von Blanckenburg benutzte Ausgabe der *Issé* erschien 1708, der Walsh'sche Druck des *Rinaldo* 1711, die *Air*: *Petit oyseaux* 1713; man wird wol also die Anfertigung des Manuskriptes gegen 1715 annehmen können. Dass alles von Blanckenburg's eigner Hand geschrieben ist, beweist seine Kantate *L'Apologie des Femmes*, bei der er ausdrücklich das *manu propria* hinzusetzt, und mit der alle übrigen Kompositionen (ausgenommen 1 Teil, No. 13) völlig in der Handschrift übereinstimmen. Das erste Recitativ und Arie von Campra's Kantate ist wahrscheinlich einmal bei anderer Gelegenheit geschrieben und dann dem eigentlichen Sammelbande vorgeheftet worden. Die beiliegenden Violinstimmen zeigen aber auch für diesen Teil dieselbe Handschrift wie das ganze übrige Buch.

Die Entstehung der Blanckenburg'schen Kantate scheint mir zweifellos auf den Einfluss der Campra'schen zurückzuführen zu

sein. Während Campra scharf gegen die Frauen zu Felde zieht, wirft BLANCKENBURG sich zu ihrem Verteidiger auf. Wie die Vergleichung der Texte zeigt, ist die *Apologie* die Fortsetzung des Campra'schen Textes, und wie im Manuskript die beiden Kantaten unmittelbar auf einander folgen, so könnte man dem Sinne nach beide Kantaten ganz gut als eine zweiteilige betrachten, was nur dadurch schwer möglich gemacht wird, dass die Campra'sche für eine Sopran-, die Blanckenburg'sche für eine Bassstimme geschrieben ist.

Ich lasse zur Vergleichung die Texte folgen.

CAMPRA.

REC. *Dans un désert inaccessible*
Je cherche un antre écarté,
Ou mon ame trop sensible
Contre l'amour puisse être en seureté.

ARIE. *Par les vents et par l'orage*
Je fus longtems agité,
Désirs de tranquillité,
Regrets de la liberté,
Foibles restes de mon naufrage,
Vous ferez ma félicité.

ARIE. *Ah, qu'un coeur est malheureux*
De s'engager dans vos chaines.
Redoutables souveraines
Des esclaves amoureux,
Vos mepris sont rigoureux
Et vos faveurs sont trop vaines.
Ah, qu'un coeur est malheureux
De s'engager dans vos chaines.

ARIE. *La coquette nous trahit,*
La prude nous désespère,
Et la jalouse en colère
Irrite qui la chérit.
La Belle est capricieuse,
La sçavante audacieuse
Tirannise qui la suit.
L'indolente est ennuyeuse,

Ses insipides langueurs
Ne font qu'endormir vos coeurs.

ARIE. *Fils de la Nuit et du silence,*
Père de la plus douce paix,
Sommeil, tes pavots ne sont faits
Que pour l'heureuse indifférence.
J'attendrai sans impatience
Renaitre l'astre du matin
Je jouiray du jour
Sans désirer sa fin
Par la vaine espérance
D'un plaisir que l'amour
Remet au lendemain.

ARIETTE. (Loure) *Je borne mes rêveries*
A l'émail de vos prairies,
Je vais passer mes loisirs
Sur les bords d'une Fontaine.
Si je pousse des soupirs
C'est pour recevoir l'haleine
Des rafraichissants Zéphirs.

REC. MES. *Que les amans dans leurs chaines*
Soient tristes ou satisfaits,
Que les belles désormais
Souffrent ou causent des peines,
Je n'y prends plus de part...
Dans le fond des forets
De mes jours affoiblis
Je vais passer le reste.
Qu'il en coute a nos coeurs,
Sexe aimable et funeste,
A te dire adieu pour jamais!

BLANCKENBURG.

REC. *Antres affreux, sombres retraites,*
Tristes tombeaux des vivans,
Je fuis vos horreurs secrettes
Qui aigrissent le sort des malheureux amans.

Votre séjour est infidelle
Aux coeurs infortunés que vous avez séduits,
Loins de calmer leurs ennuis
Chaqu' instant les renouvelle.

ARIE. *Ni des vents ni de l'orage*
Mon coeur n'est plus agité,
Je ne perds dans ce naufrage
Qu'une ingrate liberté.

MENUET. *Je ne regrette point l'amour qui m'enteste*
Content toujours de mon sort,
Je veux bien par la tempeste
Estre jetté dans le port.

REC. MES. *Saisi de flames nouvelles*
Je quitte les vaines plaisirs,
Et malgré ses deffauts
On peut avec les belles
Y passer mieux ses loisirs.

ARIE. *La Jalouse a le coeur tendre,*
La Prude agit par ressort,
La Coquette aime à se rendre,
La Sçavante a l'esprit fort,
La Pale dans son teint
Est toute incomparable,
La Noire une brune adorable.
La Grasse a de la majesté,
La Maigre a de la taille et de la liberté,
La Fourbe avec esprit raisonne
La Sotte est toute bonne,
La Muette a de la pudeur
Et la grande parleuse est d'agréable humeur.

ARIE. *Je bannis la reverie,*
Je fuis la mélancolie,
Source de maux et de pleurs;
Si l'indolence n'aprette
Que d'insipides langeurs,
L'amour fait tourner la teste
Par l'exces de ses douceurs.

Ebenso wie Campra benutzt BLANCKENBURG zur Begleitung zwei Violinen und Basso continuo. Beide beginnen mit einem Instrumental-Ritornell, dem ein Recitativ folgt, das von dem Ritornell beschlossen wird. BLANCKENBURG versucht sich hier in verschiedenen Tonmalereien, so der Septimensprung abwärts auf *tombeau*, die Sechzehntel-Figuren auf *je fuis*, die chromatischen Fortschreitungen auf *aigrissent* (siehe Anhang No. 1).

Die folgende Arie *Ni des vents* ist in ihrem Anfang offenbar absichtlich an Campra's Arie *Par les vents* angelehnt (Anhang No. 2). Im übrigen verläuft sie in den gewöhnlichen Bahnen der Da capo-Arie.

Zu den Worten *je ne regrette point etc.* hat BLANCKENBURG eine Arie in Menuet-Form gesetzt. Der erste Teil wird als Einleitung erst zweimal gespielt, dann zweimal gesungen, wobei die Singstimme mit geringen Abweichungen die Stimme der ersten Violine übernimmt. Ebenso verhält es sich mit dem zweiten Teil, nur dass die Singstimme hier den Instrumentalbass variiert. Der instrumentale Teil des Menuets im Anhang No. 3.

Ein kurzes *Recitativ mesuré: Saisi de flames* mit Begleitung einer Violine zu dem Basso cont. leitet über zu dem Hauptstück der ganzen Kantate, der eigentlichen Apologie. Eine längere muntere Einleitung vom Karakter einer Bourrée sorgt für die richtige Stimmung. Und heiter und witzig verläuft die Arie mit zahlreichen kleinen tonmalerischen Wendungen; so die Koloratur auf *La grasse*, die punktierten Sechzehntel bei *majesté*, die wirksame Illustrierung der *Sotte* durch den einfältigen Sextensprung abwärts mit dem Triller und den Pausen in der Singstimme etc. Die Arie schliesst in der Unterdominante und geht direkt über in die Schlussarie *Je bannis la rêverie*, die einen sanftheiteren, etwas pastoralen Karakter trägt. Das Hauptmotiv für die Begleitung ist die Figur im 5. und 6. ten Takt der Einleitung, die nach fast jeder Verszeile auftaucht und zu einem kräftigen, achttaktigen Nachspiel verarbeitet die Kantate beschliesst. Die Hauptarie mit der Einleitung zur letzten im Anhang No. 4.

Die einzige andere Komposition, für die man mit Bestimmtheit BLANCKENBURG als Verfasser ansehn kann, ist die aus Frage und Antwort bestehende *Air nouveau*, die mit *De Bl.* gezeichnet ist. Allerdings ist

nur die erste Arie mit dem Autornamen versehen, während die zweite wieder für sich *air à boire* benannt ist; jedoch ist die Zusammengehörigkeit beider ausser durch den Text auch durch die Überschriften *Demande* und *Reponce* genügend gekennzeichnet. Der Inhalt ist: Was soll ich singen? Von Wein und Liebe wollt ihr nichts mehr, also was soll ich singen? — Darauf die Antwort: Ein kleines Trinklied! ein kleines Trinklied; wenn man von Liebe und Kämpfen gesprochen hat, dann passt zum Ende des Mahls ein kleines Trinklied!— Beide Lieder sind durchaus gefällig und melodiös, ohne indessen sonderlich vom allgemeinen Typus dieser *Airs à boire* abzuweichen. Gut macht sich beim zweiten Lied der Schluss, der zu den wiederholten Anfangsworten *un petit air boire* auch die Eingangsmelodie wieder aufnimmt und damit schliesst. Ich lasse die beiden Lieder im Anhang No. 5. folgen.

Aus dem Anfangs mitgeteilten Inhaltsverzeichnis haben wir BLANCKENBURG öfters als Bearbeiter einzelner Stücke kennen gelernt; seine Zutaten sind allerdings so geringfügig, dass sich ein näheres Eingehn darauf erübrigt. Nur ein grösseres unbekanntes Arrangement BLANCKENBURG's muss ich noch erwähnen. Es befindet sich gleichfalls in der Rostocker Universitäts-Bibliothek als Manuskript unter Mus. saec. XVII. 18. 44.[4]. quer 4° und heisst:

Airs allemans de Mr. Störl
Transposés pour l'usage de
son Altesse Serenissime
Monseigneur
Le Prince Hereditaire de Wirtemberg
&c. &c. &c.
Et enrichis d'un accompagnement de
deux flutes & d'une basse de viole
Par
Son tres humble Serviteur
Q. van Blanckenburg.
A la Haye 1714.

Im Rostocker Katalog und in Eitner's Quellenlexikon steht dieses Werk unter Störl angegeben, und zwar mit *I.* VAN BANCKENBURG als Bearbeiter trotz dem das *Q.* vollständig deutlich geschrieben ist. Die

Handschrift ist bis auf die kleinsten Schnörkel die gleiche wie im vorigen Manuskript; auch daraus lässt sich wol ungefähr die gleiche Entstehungszeit folgern. Das Manuskript ist in Partitur geschrieben; die beiden Flötenstimmen, von BLANCKENBURG eigenhändig geschrieben, fand ich in der Rostocker Bibliothek unter den *Fragmenten* Mus. saec. XVIII, 75. Sie sind jetzt der Partitur beigelegt.

Der Inhalt besteht aus fünf geistlichen Arien, die Störl zum Verfasser haben.

Johann Georg Christian Störl war *Hoch-Fuerstl. Wuertemb. Capellmeister und Stiffts-Organist*, wie er sich in dem *Neubezogenen Davidischen Harpfen- und Psalter-Spiel*, Stuttgart 1710, nennt. Er war zu seiner Zeit hochgeschätzt und wird Z. B. in einem dem eben genannten Buch vorgesetzten Lobgedicht als *Assaph unsrer Zeit* etc. bezeichnet. Dieses Werk enthält indessen ausschliesslich Choräle wenn auch *deren etliche hundert / so noch keine Melodien gehabt / mit neuen tauglichen Compositionibus .... versehen / anzutreffen seind.* Als Quelle für die *Airs* kommt es wenigstens nicht in Betracht.

Durch einen glücklichen Fund in der Rostocker Bibliothek ist es mir jedoch gelungen, den unbekannten Ursprung dieser von BLANCKENBURG bearbeiteten *Airs allemans* nachzuweisen. Der Rostocker Katalog und Eitner (Quellenlexikon) zeigen unter dem Namen Christoph Stoy an:

Cantata
welche
Die Freund-
und
Leutseeligkeit GOttes /
In
JESU Christo
Durch dessen heylsame Geburt und Mensch-
werdung betrachtet /
vorstellet.

So lautet der Titel dieser in vier gedruckten Stimmbüchern (2 Violini con flauti, soprano, cembalo) vorhandenen Kantate. Die Veranlassung, STOY als Komponisten anzunehmen, war für den Katalog der Umstand, dass auf dem unteren Rand der Einbandsdecken der Stimmbücher

gedruckt steht: *Augspurg bey Georg Christop Stoy C. Privile. S. C. M.!*

Der Autor ist nirgends genannt, doch sind wir durch BLANKENBURG's Arrangement in der Lage, mit voller Bestimmtheit I. G. C. Störl als Komponisten zu bezeichnen, da die BLANCKENBURG'schen *Airs allemans de Mr. Störl* sämmtlich in dieser Kantate vorhanden sind. Teilweise sind sie im Original mit Begleitung der 2 Violinen oder Flöten, teilweise allein mit dem Basso cont. gesetzt. BLANCKENBURG hat die vorhandenen Instrumentalstimmen jedoch nicht benutzt, sondern in freier Weise Vorspiele, Zwischenspiele und Wiederholungen einzelner Verszeilen hineingebracht, sodass seine Arbeit in gewisser Weise Anspruch auf Selbstständigkeit machen kann. Näher auf alle die Abweichungen einzugehen würde hier natürlich zu weit führen.

Die einzelnen Arien sind:

1) Liebe ach Liebe (STÖRL: Bdur mit 2 Viol., BLANCKENBURG: G dur.)
2) Ungemeine harte Steine (ST.: Gmoll mit 2 Flöten, BL.: Gmoll.)
3) Darum sag ich ab der Welt (ST.: Fdur, BL.: Ddur.)
4) O Göttliche Liebe (ST.: Adur mit 2 Viol., BL.: Gdur.)
5) Nein, ich lass das Kindlein nicht (ST.: Amoll, BL.: Gmoll.)

Wie schon erwähnt, ist STÖRL nirgends als Autor der Kantate genannt, doch wird eine Autorschaft ausser durch dies Arrangement BLANKENBURG's noch bewiesen durch ein anderes, um eine längere Vorrede vermehrtes Exemplar der herzogl. Bibliothek in Wolfenbüttel, dessen anders lautender Titel bei Eitner unter STÖRL zitiert ist. Die Vorrede mit dem darauf folgenden Textabdruck war offenbar von dem Verfasser WOLFFGANG FRIDERICH WALLISER, zu Dedikationszwecken separat bei PAUL TREU in Stuttgart zum Druck gegeben, und der, dem die Widmung galt, war der Erbprinz FRIDERICH LUDWIG, Herzog von Württemberg und Teck etc., dessen „glückliches *Naturell*" ihn „von selbsten zur *Approbation* und Ergreiffung dieser Edlen Kunst *animiret*/ und gleichsam *obligiret*" hat. Dieser Friedrich Ludwig,[1] über dessen Leben ich nur in der „Allgemeinen Deutschen Biographie" einigen Aufschluss fand, wurde am 5. November 1690 geboren, ging 1703 zur Vollendung seiner Studien nach Dresden und trat mit 18

[1] Von ihm sind wahrscheinlich auch eine grössere Anzahl handschriftlicher Kompositionen auf der Rostocker Universitäts-Bibliothek.

Jahren in Holländische Dienste, in denen er bis zum Ende des Krieges blieb. — Er fiel am 19 Sept. 1734 in der Schlacht bei Guastalla.

Durch seinen Aufenthalt in Holland wäre ja die Möglichkeit einer Bekanntschaft mit BLANCKENBURG gegeben, und ich möchte fast glauben, dass BLANCKENBURG die Jahre 1712 u. 1713 in Deutschland und Italien zugebracht hat. Der Beweis ist ziemlich zwingend. Es giebt nämlich auf der Rostocker Universitätsbibliothek unter Mus. saec XVIII, 73[1] ein wol gleichfalls aus Württemberg stammendes Klavierbuch im Ms., das offenbar für den Unterricht und während desselben geschrieben ist. Es beginnt mit: „*Les Principes du Clavessin, contenant vne explication exacte de tout ce qui concerne la Tablature et le Clavier*". Auf fol. 17. beginnen denn die Übungsstücke; Als fol. 20-21 ist ein Marsch von J. G. C. STÖRL für 2 Haubois, 2 Hörner u. Basson in Partitur, eingeheftet. Die Übungsstücke sind alle von schülerhafter Hand geschrieben. Um so markanter tritt die schwungvolle Handschrift BLANCKENBURG's hervor, in der das Buch folgende Stücke enthält: Fol. 26*b*—28*b*: *Marche de Blanckenburg 1713, Menuet, Menuet De l'Opera des Fetes Venetiennes* (CAMPRA !), *Menuet 2 Menuets*. Fol. 44*b* u. 45*a*: *Aria de Mr. Huzman* (dasselbe Stück wie oben!) und Fol. 53*b* u. 54*a* die Arie: *Aimable vainqueur*, die auf Fol. 58*a* noch einmal von der andern Hand geschrieben wiederkehrt, worüber dann BLANCKENBURG die Worte: *L'air du Violon*, und den Textanfang gesetzt hat.

Der Umstand, dass unter einem auf fol. 23. geschriebenen Rondeau von Couperin sich der Vermerk befindet: *Turin, le 28e Septem're 1712*, lässt wol den Schluss zu, dass BLANCKENBURG als Praeceptor mit nach Italien gegangen ist und dann bei seiner Rückkehr nach Holland im Jahre 1714 aus Erkenntlichkeit die *Airs allemans* für den Erbprinzen Friedrich Ludwig arrangierte und ihm widmete. So fänden BLANCKENBURG's Beziehungen zum Württemberger Hofe ihre ausreichende Erklärung.

Den oben erwähnten Marsch BLANCKENBURG's von 1713 lasse ich als Anhang 6 folgen. Er ist völlig im Sinne eines Übungsstückes gehalten; bemerkenswert sind nur die Wellenlinien die das Weiterklingen des angeschlagenen Tones bezeichnen sollen.

ELTJEN WOLTHERS, GEWEZEN KLOKKENIST TE DANTZIG.

(1750 — 1751).

Achterstaande brieven van ELTJEN WOLTHERS aan het stedelijk bestuur van Danzig berusten in het stedelijk archief aldaar en worden hier afgedrukt zonder commentaar, zulks omdat zij indirect dienstig kunnen zijn aan een studie, welke ik in de volgende aflevering van het Tijdschrift hoop te publiceeren. Slechts het volgende zij als noodzakelijke toelichting gezegd.

ELTJEN WOLTHERS was klokkenist van de Katharinenkirche te Dantzig, in het jaar 1905 door brand vernietigd. Afkomstig uit Groningen, naar ik gis, waar zijn zoon klokkenist was van de Martini, heeft hij in 1750 zijn ontslag genomen en zoekende in Nederland naar een geschikt opvolger, is het daarover, dat de correspondentie loopt, zonder dat uit deze briefwisseling de afloop blijkt.

J. W. ENSCHEDÉ.

COPY.

Wel Edel Agtbahrren Höhge Herren undt Herlijckeiten und Herren des Raadts.

Ick wil hopen dat U Wel Edel Agtbahrre Höhe Herren undt Herrlykkeiten sig mogen in goeder welstandt bevinden, mijn angahnde ben op mahndag den 11 Julij zu Amsterdam Godt zie gedanckt, gesondt en vris angekomen, en ben voordt op het stadtshuys bij der clockenist POTTHOLLTS die doen juyst op de clocken speelde geweest, en hem vragende of hij niet een geschickten clockenisten wiste, waar op hij mijn antwoorde van ja, en mijn denselfven ook nog op dien dagh

an mijn losement schickte, en hem hebbende ge-examaneerdt vondt well dat hij een clockenist waar maar niet tot dienst van Dantzig, maar wel in Hollandt, diewijl in Hollandt de clockenisten daar met het maken der drahden en het oppassen van uur niet te doen en hebben, en dan nog daarenboven had deese persohn zijn volle gesighte niet; mijnheer Witvogel is doodt, ick hebbe ook met de herr Horleboss daar over gesproken, welcke mijn heeft versprooken om na een man om te zien, en met meer anderren; ick kreeg te Amsterdam een brief van Groningen alsdat het singuur daar gants stille stondt, dewijl daar verscheiden clocken daar waarren uit genomen, omdat die balcken verroust zijn, en alsoo nuwe moeten gemaakt worden, en daaromme mijn in Amsterdam niet langer konnende ophoudende, hebbe mijn na Groningen vervoegt, en het daar ook also in sulcken slaadt bevonden, soodat U Wel Edelle Aghtbahre selfver nu konnen concidireren of mijn haast en schijllick vertreck ook soo nodig waar, ik meen well van ja, onderdessen ist het mijn seer moeijlijck dat ick tot nog toe geen bekwahm man heb konnen opdoen, het welcke mijn seer verdriettig is, ick hadde gehoopt hijr in Appingadam die clockenist in leven te vinden, maar is ook al na de ewigkeit toe, en desselven sohn is ook tot dienst van UE niet bekwaam, soo dat ick verleegen ben om UWel Edelle regt te konnen helppen, dewijl mijn die clockenistten nu niet meer bekendt en zijn, en nu tegenswoordig in voller ahrbeijdt ben, en daarom als UE nog gehn nader beright van Sprengel en hadt, het in die Hollandtsze coorante te laten setten, soo moght zig den een en den anderren wel bij den Heer Sprengel op doen, die dan ook die volle commisiohn most hebben om niet lang opgehouden te worden, ick doe mijn nog ten hoogsten bedancken voor al het goede so van UE heb ontfangen, en waar in ik UE nog souw konnen diennen, sal mijn verpligt vinden sulcks te doen, ondertusschen UWel Edelle Aghtbaare Herren in de beschermingen des allemaghtigen beveellende zijdt seer vrindelijck van mijn gegroet, verblijfve U Dienaar

Groningen den 21 July 1750. Eltje Wolthers.

op de keerzijde: d. 31 Jul empfangen.

COPY.

Hoogh Geehrter Herr undt Herrlyckheitten.

Ick heb UWel Edelle mecivij met dem attestahtsjohn, en het present voor mijn sohn sehr woll emphfangen; nu wunschte woll dasz ich im stahdt moghte zijn om Herlijckheitten zijn begeerte te voldoen, maer am zijde mijn, sie daer tegenswoordig geen kans toe, diewijl die clockenistten im Hollandt tegenswoordig seer khapp zijn, selfs in die Graafschapp Zutveen ist ook een clockenistten plaats nog vacandt sodat hijr tegenswoordig so ruim van clockenisten niet en is als Herrlijckheit sig verbeeldt heeft, insonderheit van geschickte manner, en dewijl ik liefde voor het Dantzigh overhebbe, so souw ick Herrlijckheitten wel durfven anraden van die organist Boss van St. JACOP, diewijl er een slu'er kopp heeft; het steeken so ick uit Wel Edelle macivij versthan hebbe is ja redelijck geweest, ik verseekerr UE het speelen met de vuissten werdt ook wel komen door de exzercitie. Herrlijckheitt blieft maar reissen met dem orgelbaur HILLEBRANDTTEN der over raadt te vragen of 't beter en is het met een te wagen, daar men proefg [?] van heeft, als met eennen die men niet en kendt; het waar tegenswoordig hoog tijdt dat die hamers en wellen wierden ingesmeerdt, en dat het venster na het noordtwesten aghter die banck van 't clavier worde gerenoveert dat het water daar so niet meer doorkwam, als het bij mijn tijdt wel gedaen heeft, wandt als het met een noorde westte windt regent, so woordt het gantsze kruis door natt, en sou light an 't vervuillen komen te geraken het welcke niet well en souw zijn te verantwoorden. Ick doe mijn nog ten hoghsten bedancken voor all het goede hetwelcke ick hebb genohten, en wunste, dat die allemagtige Gott UE zijn begeertte magh vervullen. An zijde mijn sall Dantzig noijdt vergeten en mijn sohn LUCAS nog minder, want hie en spreekt niet van t een of ander, of der komt altijdt bij Vader dan wasz het bie ons te Dantzig dog beter, en hie ist van dat santtement wils Godt mett een jahr of drie een reis na Dantzig te doen en zijn opvoedings plaadts komen te besoeken, en so ick het moghte beleeven hem ook niet will weigerren, en nog veel minder afraden. Nu well Edelle Aghtbaarre herr undt Herrlijck-

keiitten waarin ick UE kan bei geschrift diennen sal mij altijdt verpligt vinden sulks te moeten doen, ondertusschen UE Wel Edelle Agtbaarre Herr befeellende in die beschermminge van den allemachtigen Godt, zijdt seer vrindelijkt van mijn, en mijn liefste, en mijn sohn LUCAS gegroett.

Verblijfve U.E. verplighte Diennaar

Groningen den 12 September 1750, ELTJE WOLTHERS,
Clockenist.

N.B. den 20 Augusty ben ick eers vaardig geworden met mijn singuur, en heb op de waltsse gestoken, Ein feste Buurch ist unser Gott, twe verssen op de volle stundte, en op die halbe stunde Psalm 71, het welcke nu blijft sitten so lange bis Wijnaghten toe, ick wunste woll dat Herrlijkkeidt het moghte te hoorren dan souw Herrlijckkeidt sig eerst verwonderen, ik wou het al met insluiten door copie. maar het kan te Dantzig doch soo niet gestoocken worden, en daar om blijft het nu ok ook terug,

Vaart Well

het adres op de keerzijde

An dem Herr dem
Herr und Herrlijckeitten
KÖNIG *Rahdtsherr und*
Wohrdtvoerrenden
Herren der Altte Stadt
a
Dantzig

franko bis Emmerrig.

COPY.

Groningen. den 19 Septb. 1750.

Hoog geehrtter Herr und Herrlijckkeiten.

Ick wil wel geloven dat mijn mecivi van den 12 deesser, Herrlijckkeit niet seer angenaem is geweest, maar deese sal mogelijck beter zijn.

Op den 16 deser kwam der orgelbauer HINS bey mijn met een brief geschreeven door de organist van Bennebroeck, digtte bey

Haarlem, welcke seer veel die dienst doet voor RADIJCKER clockenist te Haarlem, en Mons. HINS doet mijn de berigt dat het een geschickt persohn souw zijn, soo heb ick hem op dato dezer een brief geschreven en hem het erst waar ende tonne konde steeken, so soll er sig bey dem Herr SPRENGEL te Amsterdam vervoegen, en contrackteeren met denselfven want hij versoghte vrie staadtsiohn, en ook voort volle anstellinge; ick heb hem versogt niet lange mogen opschuifven maar verwagte met den eersten antwoordt. Hierop dat nu afwaghtende, versoek van Herrlijckheit ook weer antwoordt. Herrlijkheit in de beschermminge des Allemagtijgen befeellende zijt seer minsahm van mijner gegroedt verblijfve UE. onderdanige dienar en danckbahre gewesener clockenist.

ELTJE WOLTHERS.

N. B. der organisten zijn nahm is
ARENDT REUFMAN
hie is nog vriegessell.

adres op de keerzijde: *Am dem Herr*
Herr undt Herrlijckkeiten
KÖNIGH *Rahdtsherr und*
Wohrdtvoerrenden
Herren der Alltte Stadt
a
Dantzig

Franco bis
Emmerrig.

COPY.

Hoogwyhsse Herr und Herrlyckheiten.

U Edelle lahste mecivy heb ick wel ontfangen en voort daar op na Haarlem an REEFMAN geschreven, heb aber bis dato nog geen antwoordt gekregen, sodat ick in der hofning lebde, alsdat hij de saak hadde angenomen, aber am Heilligen Abent ontfong ick een brief van een goede vrindt uit Dantzig, met berright als dat SUIR-MANS waar weer gekomen, aber von einnen clockenistten hadt hie tot nog toe niet vernomen. So de stelle nog moght open zijn bidde mijn cito te melden

ick kon welligt een ander voorslagh hebben, dewijl ick nog liefde voor het werck over hebbe. Waar ick UWel Eddelle in souw konnen diennen, sal mijn ten hooghsten verplight vinden. Onderdessen wensch och dat U Wel Edelle dit nuwe jahr met gesontheit hebben angevangen en Godt segene UE. na ziel en lighaem, verblijfve UE. zijn verplighte diennaar ELTJEN WOLTHERS.

Groningen den 8 January 1751.

het adres
op de keerzijde: *Am dem Herr*
Herr und Herrlyckkeytten
undt Rahdtsherr KÖNIGH
Wohrdtvoerrendem Herren
der Altten Stadt
franko *a*
bis *Dantzig.*
Emmerieg.

COPY.

Hoogwijssen Herr undt Herrlijkeiten.

UWel Edellen Missive hebbende ontvangen, hade wel voort willende beantwoorden, wierde onder dessen opgehouden. Vinde mijn verplight van dese letteren tot UWel Edelle te beantwoording toe te senden.

In Hollandt en andere dese Provintie meede mijn geinformeerdt hebbenden, zijn der geen die lust hebben na Dantzig: eensdeel om der sware dienst anderdeels om de condytziejen dien REEFMAN zijn voorgeslagen, wat voor condijtzijen dat dat zijn geweest, altoos een jeder koomt mijn te bedancken voor de recommandaatje. Nu dan sal ick mijn laaste voorslagh an UWel Edelle doen; ick presenteere mijn persoon weer op een tractemendt van duisent guldens of seeven honderdt guldens Hollans, en vrieje woning, en vrie van alle swaarigheden en vrie transport, en dan dat mijn soon LUCAS na mijn sal sucksedeerren so zie ick tegens die dienst niet an, midts dat zij blijft als ick zij van te voorren bedient hebbe, hoewel mijn vrouw liefste der gaar geen lust an heeft hoop haar nog wel te bepraten daartoe.

Als UWel Edel daar toe mogten genegen zijn versoek een verseegelde acte, sal dan ook niet mankeerren mijn los te maken en overkomen dewijl het somerweer voor de handt is en ick nu mijn vaders en broeders mucyck in mijn geweldt hebbe, UWel Edelle onderdessen in de beschermmingen des allemagtiegen Godt beveellende zijt seer vrindelijck van mijn gegroedt.

Verblijfve UE. Diennaar en Vrindt
ELTJE WOLTHERS,
Campanist.
Groningen den 9 Maart 1751.

adres
op de keerzijde:

Am dem Herr
Herr und Herrlykkeiten
CONING, *Raedtsherr*
und Wohrdtvoerrendem
Herren der Allte Stadt
a
Dantzigh.

Franko bisz
Emmerrigh.

COPY.

Groningen
den 8 Maij 1751.

Hoh Wel Edel Herr undt
Herrlyckkeitten.

Dessen schreiben van den 24 April habe well ontfangen en daar uit verstahn de goede genegentheit omtrendt mijn persohn, maar vinde daar die minste voordeel niet in mijn persohn, en dewijl ik uit UE masive versta datter eennige zijn de het nog wel voor minder prijs willen annemen het is mijn seer lief, ik doe mijn dan voor eerst bedancken voor de eer die mijn geschiedt is mijn die dienst weer an te presenteerren, kan ick UE Wel Edellen voortahn met briefven in een onderright van trillers op de tonne steeken sal mijn verplight vinden, maar van mijn persohn selfs is nu gen kans meer toe, versoek derhalfven sig om mijn niet langer op te houden, en als UE uit de sollistanten soudet keisen soo recommandeer ick ROODTLANDER BUSCH, aber BUSCH

ten bestten voor t werck omdat hie verstandt van uurwercken heeft; het mag dan krijgen wie het will, so ick hem met schrijfven diennen kan wil ick geerren doen mits dat mijn het briefveport wordt voldaen. Nu mijn nogmaals voor al het goede bedanckende will UWell Edellen toewenschen wass wunschelijck is, verblijbe UE verpligte Dienaer

ELTJE WOLTHERS,
Clockenist.

adres
op de keerzijde: *Am dem Herren*
Hohwyssen Herren
G. KÖNIG *Rahdts-*
verwaltter der
Alten Stadt
a
Dantziq

franko
bis Emmerrig.

COPY.

Mijn Hoogh Ge-eertter Heer unt Herlyck
keytten unt geweertter vreundt.

Hebbende van den orgelbaur Heer HILLEBRANTEN een brief ontfangen, met een de groettenis van UE. Heer en Herrlijckkeytten, maar hebbend verstaan die onpaslijckheydt van UE. waar seer smerttelijck voor mijn, wenschende dat het sigh nu beetterren mag; mijn soon LUCAS hoorrende van het vallen van gewighte, kreeg de lust om Dantzig nog reys te besoecken, en te zien of er daer nog bekenden sou vinden, hij is in zijn meenning ook niet bedrogen, hebbende UEd. soo geneeggen gevonden hem den vriehen taafvel en veel genoeggen te geefven, het welcke hij mijn soon nog ick konnen genoeghsaam beantwoorden, ick vooreerst doe Heerlijckeytten ten hoogsten bedancken voor die liefde dien UE. an mijn soon koomt te bewijsen, wensschende dat allemaghtige Godt Heerlijckheytten wil sterken en seeggenen na ziel en lighaam. Mijn vrouw laat Heerlijckheytten veel

maal groetten en bedancken, verblijfvende ondertusschen alleronder daannigste diennaar,

Groningen den 29 July 1755, ELTJE WOLTHERS,
Clockenist.

adres
op de keerzijde:

Mijnheer de Heer, en Herrlijckeyten
Herr KONINGH *Raadtsverwaltter*
der Altten Stadt
zu
Dantzigh

ARNOLDUS OLOFSEN, MUZIEKUITGEVER TE AMSTERDAM IN 1755.

ARNOLDUS OLOFSEN werd 9 Augustus 1734 als lid in het Amsterdamsche boekverkoopers-gilde opgenomen. Hij was afkomstig van Elburg, zooals uit die inschrijving blijkt en zal wel in familie-relatie gestaan hebben met AREND OLOFSEN, die in 1720 als typographus academiae prefectus werd ingeschreven in het Leidsche *Album studiosorum.*

De beteekenis van ARN. OLOFSEN ligt in het bijzonder in zijn werkzaamheid als muziekuitgever. Voor een deel kan die gekend worden uit een catalogus, welke hier afgedrukt wordt naar een exemplaar in mijn bezit.

Deze lijst vermeldt geen jaar van uitgave. Zij moet echter gesteld worden op 1755; want niet genoemd wordt

SCHMIDT, J. M. Musico-theologia, of stigtelyke toepassing van muzikaale waarheden. Uit het Hoogduitsche vertaald door J. W. Lustig;

waarvan de opdracht, door OLOFSEN geteekend, gedateerd is 30 Juli 1756, en de voorreden van Lustig als datum Oogstmaand 1755 heeft, terwijl wel vermeld is

WERKMEISTER, A. Orgel-proef enz. Uit het Hoogduitsche vertaald door J. W. Lustig;

dat door dezen gedagteekend wordt onder het voorbericht met 15 April 1755.

De chronologie der uitgaven is voorshands niet vast te stellen. Muziekdrukken zijn bijkans altijd verschenen zonder vermelding van het jaar van uitgifte en zijn daarom immer groote struikelblokken in de wetenschap der bibliografie.

In mijn bezit is een ongedateerde editie van den eersten titel in deze lijst vermeld:

ARONDEUS, H. Nut en dienstig zang-boekje, begrepen in de 150 Psalmen Davids enz.,

dat gehouden mag worden voor een exemplaar der oplaag in deze lijst bedoeld.

Daarachter komt voor een

REGISTER DER BOEKEN,

Welke Gedrukt en te bekomen zyn by den Drukker dezes, als:

R. SIXTI. *Zyn Schriftuurlyke verklaringe, aangaande de regte gronden van de Christelyke Religie, en wie daar van afwyken.* kost 24. st.

W. VAN GENT, *Ondersoek der Paapse Misse, over de Hostie en Roose Kranssen, met een Cierlyke Tytelplaat.* a 22 st.

——— *leerstuk der volstrekte en noodsakelyke voldoening van J. Christus.* a 6. st.

——— *vergelijking tusschen de Gereformeerde en Lutherse Broeder-Leere* a 12 st.

——— *syn afscheids Predikatie van Harderwijk na Cabo de Goede Hoop.* a 6 st.

J. DE BRUINE, *eerste Beginsselen der woorden Gods, 5de druk, met de Afscheid- en Intre-Predikatien 'er agter.* 28 st.

——— *Kort Begrip van de Saligmakende Waarheden voor die sig tot hun Geloofsbelydenis willen bereiden.* a 6 st.

D. E. JABLONSKY, *in syn leven Hofprediker van sijn Koningl. Maj. van Pruissen, syn versameling van Keurstoffen, 3 deelen.* a 3 gl.

Het Zielverkwikkende Honingmerg *der* Gebeden, a 8 st.

Dagelykse Offerhanden *en* Aandagten *der* Gebeden. a 10 st.

NB. *ook beiden onder eene Tytel by een.* a 16. st.

Een Keurlyke Versameling van Afscheid- Intre- en Bevestigings-Predikatien, door de Hoog en Eerw. Leeraars F. A. Lampe, J. de Bruine, W. van Gendt *en* A. Heymans, a 1 gl.

Een Hoogduitse Grammatica, *voor* Neerduitsers *om het* Hoogduits *te leeren* a 16 st.

Een Neêrduitse *dito voor de* Hoogduitsers *om het* neêrduits *te leeren.* a 1 gl.

Het Musicale A B Boek *voor die de Gronden van het Orgel en 't Clavier soeken te leren.* a 1 gl.

Het Te Deum Laudamus, *voor de Viool, Orgel en Clavier, met 't Latyn en Neerduits.* a 12 st.

Twee voorname Musiekwerken *van* Pattoni *en* Retscher *voor de Viool en Dwarsfluit, eerste* 30 st. *en laatste* 3. gl.

Soo ook op de Druk-pars de Bassus *van dit Nut en dienstig Sang-Boekje.*

Als mede tot gemak der Liefhebbers van de Musiek tot Copyeeren, de dienstige formaten der Gelinieerde Musiekpapieren, *in het Koper, so insgelyks op Platen, groot en klein papier, en tot diverse prysen.*

Van deze laatste vier muziektitels mag het Musikale AB Boek geidentificeerd worden met het in de lijst vermelde

LOONSMA, ST. TH. VAN. Muzicaal A, B,-boek, of den organist in zyn leerjaaren enz. *t' Amsterdam, by A. Olofsen, Boekverkoper in de Gravestraat het vyfde Huis van de Voorburgwal, in 't wit gekroonde Muziek-Boek 1741.* 4o.

Het *Te Deum laudamus* is van denzelfden auteur. Daarentegen worden de twee andere titels — Patonie en *Zang-boekje* (Bassus) — niet genoemd in den catalogus.

Als bibliografische noten is door mij aangeteekend als het werk (niet de editie) niet voorkomt in Eitner's *Quellen-lexicon*. Uit diezelfde bron heb ik overgenomen, waar een exemplaar van OLOFSEN's druk berust.

Er is twijfel gerechtvaardigd of de werken in den catalogus vermeld, zonder uitzondering *drukken* van OLOFSEN zijn. Althans de titels van CORELLI, FIORE EN GEMINIANI waren uitgaven van ROGER, wiens muziekzaak na het overlijden van zijn schoonzoon MICHEL CHARLES LE CÈNE (1743) blijkbaar ophield te bestaan. Evenzoo zijn de titel van ERBA en de eerste van DE SANTIS uitgaven van G. F. WITVOGEL, die omstreeks 1742 overleed. Waarschijnlijk komt het mij voor, dat men hier te doen heeft met een catalogus van OLOFSEN's muziek, die hij in voorraad had als debitant of waarvan restanten bij hem in magazijn waren, en waaronder hij gemengd heeft eenige eigen uitgaven. In dat geval is het duidelijk waarom in den tweeden en derden regel van het opschrift de woorden *Nieuwe, uitmuntende* en *gedrukt* gecursiveerd zijn.

Maar beter dan door gissing alleen, blijkt uit een bericht, door OLOFSEN het volgend jaar gepubliceerd, dat de musicalia in dezen catalogus genoemd, geenszins alle eigen uitgaven waren. Er worden daarin met name genoemd composities van MORIGI en engelsche drukken, liedboeken van VAN ELSLAND en anderen, en een vierstemmig Psalmboek, die hij betrokken of in commissie gehad moet hebben van WALSH te Londen en van VAN HULKENROY en van ENSCHEDÉ, beiden te Haarlem. Trouwens verwijzende naar den catalogus, wijst hij er op, dat daarin ook commissie-goed voorkomt. Niet slechts daarom, ook omdat dit bericht nog een en ander vertelt over koperen muziekdruk, zijn handel in geschreven muziek en zijn voorhanden papiersoorten, zij het hier

afgedrukt. Het is te vinden op blz. 48 van LUSTIG's *Samenspraaken over muzikaale beginselen;* Amsterdam, A. Olofsen (Jan. 1756); de tekst is:

„Tot NABERIGT diend: dat door het Overlyden van den Köperen Plaat-Slyper *Jan Rijken*, groot gebrek is geweest tot behulp der gemelde Slypinge, zo heeft den Drukker dezes verzogt aan den voor dezen voor *Witvogel* en anderen Muziek- en Plaat-Drukkers de extraordinaire Koopere Plaat-Slyper *C. Koek*, die dan ook nevens zyn Zoon dezelve hebben opgevat, en by provisie begonnen by gemelde *Olofsen*, iemand benoodigd daar van zynde, om dezelve te laaten Slypen, adresseere zich by den Drukker dezes, die van deszelfs prompte behandeling overtuigende blyken kan en zal geven.

„Den Drukker dezes adverteert: dat de beide voorige Werken van A. MORIGI, als *Opera Prima* en *Seconda*, by hem insgelyks uit *Engeland* ontboden, en nevens zyn *Concert-Werk*, gedrukt en te bekomen zyn; als mede ook *Schuur-*, *Cits-*, *Kievits- Couleurde-* en veele soorten van *Papieren*, benevens een Catalogus van voornaame *nieuwe* zo eygengedrukte als andere in commissie hebbende MUZYK-WERKEN, en staan nog verscheidene in korten als voor de *Fluto Traversiere* en *'t Clave-Cimbalo* uit te komen; nog zyn by dezelve Circa 200 *geschrevene Muzykwerken*, door voornaame als andere Compositeurs; en laastelyk *H. Arondeus*, nut en dienstig *Zangboekje*, met een Cierlyke groote Noot de *Eerste Vaersen* der *Psalmen Davids*, *Lofzangen*, en extra veele *Geestelyke Liederen*, bequaam gemaakt voor die de gemelde *Psalmen Davids* gelieven prompt op Nooten te leeren *Zingen*, kost 15 stuivers; en heeft in Commissie alle de fraaije Werken van *Elsland*, *Couwenberg*, *G. Maters*, *W. Hessen* en *W. Vermooten*; mitsgaders het Cierlyk en Beknopte *Vierstemmige Psalm Boekje*."

Wanneer OLOFSEN overleden is, blijkt niet. LEDEBOER kent hem tot 1767. In de bibliotheek van den heer SCHEURLEER (Cat. I, 429) is een eveneens ongedateerde editie van het *Nut en dienstig zang-boekje*, dat bij zijn weduwe verschenen is. Een andere uitgaaf daarvan in mijn bezit heeft als adres „te Amsterdam, by GYSBERT HOLMES, Boek- en Muziekverkooper, in de Gravestraat, by den Nieuwendyk". Deze GIJSBERT HOLMES kwam 4 September 1775 als boekverkooper in het Amsterdamsche gilde. Daar zijn woonplaats ongeveer dezelfde is als die van OLOFSEN is het niet onmogelijk, dat hij zijn opvolger in de winkelzaak is geweest. In ieder geval zal het einde van OLOFSEN's werkzaamheid wel niet veel later gesteld moeten worden dan door LEDEBOER gedaan is; zijn weduwe was het nog in 1776 (Zie hierachter blz. 66).

J. W. ENSCHEDÉ.

CATALOGUS

van veele *Nieuwe* en *Uitmuntende* Muziek-werken,

Welke *Gedrukt* en te bekomen zyn tot *Amsterdam* by A. OLOFSEN, Boek- en Muziekverkooper in de Gravestraat.

A.

Arondeus (H.) nut en dienstig Zangboekje, begrepen de CL. *Psalmen Davids*, *Lofzangen* en *Stigtelyke Liederen*, de eerste Vaerzen met een Cierlyke groote Noot 0—15—0

Ex. verz. J. W. E.

B

Bourdelot, Histoire de la Musique Italienne & de la Françoise, Quatre Tome 3—0—0

Eerste editie Parijs 1715 (Mendel I. 134); opnieuw en vermeerderd Amsterdam Le Cène 1725 (Forkel 20), bij Scheurleer (I, 68) een editie La Haye-Francfort s/M 1743.

C.

Chinzer (Giovani) VI. Sonata da Camera Con due Violini è Basso. Opera I. 3—0—0

——— VI. Sonate Violini, è Basso, due Corni di Caccia, ò Trombe, ad Libitum. Opera II 4—0—0

——— VI. Sonata da Camera, con due Violini, è Basso. Opera III. 3—10—0

——— Allettamenti Armonici, per due Flauti Traversieri, ou vero due Violini senza Basso Continuo. Opera IV. 2—6—0

——— VI. Sonate, à Solo per il Flauto Traversiero ò Violino, con Basso Continuo, per il Cembalo. Opera V. 2—6—0

——— VI. Simphonie, à IV Partie. Opera VI. 4—10—0

——— sei Trio, per due Flauti Traversieri, è Basso. Opera VII. 3—10—0

——— VI. Concerti, per il Flauto Traversiero Obligato Opera VIII. 3—10—0

Niet bij Eitner.

Chinzer (**Giovani**) VI. Sinfonie, à duo Violini, alto Viola, con due di Caccia ad Libitum. Opera IX. 5—0—0
Niet bij Eitner.

——— VI. Concerti, per due Flauti Traversieri, Violini Obligati. Opera X. 5—0—0
Niet bij Eitner.

——— sei Trio, per due Violini, è Basso. Opera XI. 3—10—0

——— sei Divertissement, per due Violini, Senza Basso. Opera XII. 2—6—0

——— sei Trio, per due Flauti Traversieri, ò due Violini é Basso. Opera XIII. 3—10—0
Niet bij Eitner.

——— sei Trio, per due Violini, è Basso. Opera XIV. 3—10—0
Niet bij Eitner.

——— sei Duetti per due Violoncello, ò due Bassani. Opera XV. 2—6—0
Niet bij Eitner.

——— Six Airs, With Instrumental Parts, as they were perform'd in the Pastorale, Opera Call'd, *Nerina*, at ye Theatre in the Hay Market, 1751. Opera XVI. 4—0—0
Niet bij Eitner.

Corelli (**A.**) Opera Prima, Seconda, Terza, è Quarta Sonate à Tre, & le Portrait 12—0—0

——— Opera VI. Parte Prima è Seconda Concerti, da Chieso, è da Camera, à Tre ò 7 Instrumenti 12—0-0

D.

Duni (**Egidio**) Menuetti è Contra-Danze & Alphabeto Musica 1—0—0

Was in 1738 te Leiden (Bouwst. III, 6) om medisch advies in te winnen van den hoogleeraar Hermanus Boerhaave. Dit bezoek wordt door Mendel (III, 273) geplaatst na 1744; Boerhaave overleed echter in 1738.

E.

W. Erba (**G.**) X. Sonaten, à Violino, Sola è Basso da Camera. Opera Prima 4—0—0

F.

Fiore (**A.**) XII. Sinfonien, à Tre Violino, due Violoncello, con il suo Basso Continuo per l'Organo, Opera Prima 4—0—0

Fisscher (J. P. A.) Concerto per il Cembalo Concertato, due Violini, Viola, è Violoncello 1—10—0

Organist van den Dom te Utrecht, overl. 1778.
Niet bij Eitner.

Frischmuth (L.), Tre Sonate, per il Cembalo 1—10—0

Organist van den Nieuwen Zijds Kapel te Amsterdam, overl. 1764
Ex. br. Mus (Eitner IV, 86).

——— le *Bon Vivant* six Variations, &c. 0—12—0

Niet bij Eitner.

——— II. nieuwe Sonaten van *Tartini* op de Cimbalo Trant gebragt, en nog nooit in druk geweest, zullen in 4 weeken na elkanderen met twee, tot 6 stuks vervolgt worden, yder 2 stuks 1—10—0

Exx. B. Wagener; br. Mus (incompl.); B. Amst.; Cambridge F. W. (incompl.) (Eitner IV, 86).

G.

Geminiani (F.) di Concerto Grosso, Con due Violoncello, è Viola di Concertino Obligati, Opera Seconda 6—0—0

Niet bij Eitner (?).

——— di Concerto Grosse &c. Opera Terza, voor dito Instrumenten 6—0—0

H.

Hurlebusch (C. F.) Compositioni Musicali, per il Cembala, divise in due partie, Oper. Prima 8—0—0

Organist van de Oude Kerk te Amsterdam 1743—1765.
Exx. B. B Upsala; Leiden; Brussel Cons.; Brussel; Amst.; Schwerin F. (Eitner V, 237).

——— de CL. Psalmen Davids, met derzelver Lofzangen, na hunne gegronde en waare Harmonie, Toonaart, Bassen, Becyfferingen &c. voor 't Clavier en Orgel, Opera Quarta 9—9—6

1e editie: „In Amsteldam. 1746."; 2e editie: „In Amsteldam. 1761."; 3e editie: „Thans te bekomen, bij Jan Freislich, op de Zeedijk. In Amsteldam. 1766." (Exx. 1, 2 en 3 verz. J. W. E)

——— XII. Opera Aria, dell l'intitulato *Flavio Cuniberto*, è *l'innocenza di Feza*, divise in due Partie 8—0—0

——— *Hasse Galuppi*, &c. XII. Sonaten, à Flauti, Traverso, Libri I. è II. 6—0—0

Niet bij Eitner.

I.

Jozzi (Guiseppe) VIII. Sonaten per il Cembalo, Opera Prima 3—0—0

Ex. br. Mus. Behelst composities van Domenico Alberti (Eitner V, 307).

L.

Lentz (J. N.) Concerti per il Cembalo, è Sonata, à Violino Obligata. (Dit ook by *Iz: Hutte* te Rotterdam) 3—0—0

Wijnhandelaar en organist van een der r.k. kerken van Rotterdam.

Loonsma (S. T.) Musicaale. A. B., of het *Kort begrip* wegens de behandeling van het *Orgel* en *Clavecimbaal* 1—0—0

Organist te Ylst. Verscheen 1741 Ex. verz. J. W. E.

——— 't *Te Deum Laudamus*, in 't Latyn en in 't Nêerduits, voor de Viool, Dwarsfluit, Violoncel en Basso Continuo 0—10—0

Verschenen in 1747 (Goovaerts 158, 483).
Ex. Amst. (Eitner VI, 217).

Lustig vervolg op *A. Mahaut* zyn Musicaale Tydverdryf, 3 Stukjes, met een Register, ieder à 1 Gulden, t'zamen by een 2—10—0

Organist van de Martinikerk te Groningen.
Verschenen in 1751—52 (Eitner VI, 255). Ex. verz. J. W. E.

——— Inleidinge tot de Muzykkunde 1—10—0

Verscheen in 1751 te Groningen bij H. Vechnerus (Eitner VI, 255) in 1758 bij Olofsen. Ex. verz. J. W. E.

——— Muzykaale Spraakkunde, met elf Cierlyke Onderwyzings Plaaten, beiden byeen 3 Gl., dit apart 1—16—0

Verscheen in 1754. Ex. verz. J. W. E.

M.

Mahaut (A.) VI. Sinfonien, Tre a duoi Violini, ò Basso Continuo, è due Corni di Caccia ad Libitum 6—0—0

„Compositeur en muziekmeester woonende te Amsterdam" 1751. (Bouwst. II, 198).
Verschenen in 1751. Exx. Leiden; Amst. (Eitner VI, 278); muz. coll. Utr. (v. Riemsdijk 107).

——— IX. beroemde *Musicaale Tydverdryf*, in Deeltjes afgedeelt by Maandelyke Uitgaave, bestaande yder in 12 extra fraaye *Neder, duitse Zang-Airtjes*, door den beroemden Digter *K. Elzevier* berymt, voor alle Instrumenten gecomponeert na de Italiaanse trant, kost yder 24 St., dog alle byeen met een Cierlyk Register 10—10—0

Verschenen in 1751—1752 (Eitner VI, 278). Ex. verz. J. W. E.

——— è Diversieri Famosi Maestri Canzonette Italienne, à voce sola col Basso Continuo, è da potersi suonate con Violino, ò Flauti Traversiero 1—4—0

Niet bij Eitner.

——— Vorstelyke Zwanenzangen, op het Afsterven van zyn Doorl. Hoogh. Willem de IV. pour le Clavecimbalo, Violino, Flauto Traverso, & autres Instruments 0—15—0

Ex. verz. J. W. E.

Mahaut (A.) verzameling van serieuse Comique, Boere- en Contra-Danssen, misgaders Menuetten, Airs en veele Cierlyke Danssen op de Amsterdamsche Schouwburg gedanst door B..., voor de Viool, Dwarsfluit, Haubais, Cimbalo, en andere Instrumenten, 2 Deeltjes 2—8—0

Niet bij Eitner.

——— Divertissement Theatrales, zynde een verzameling van de Keurlykste France, Italiaanse, en andere Stukjes, de 2 Deeltjes 2—8-0

Niet bij Eitner.

——— Canzonnettes Françoises, premiere & seconde parties, yder à 24 st.

Niet bij Eitner.

——— VI. Sonate, da Camera à due Flauti Traversieri, ò due Violini, è Violoncello, ò Basso Continuo. 4—0—0

Exx. Leiden (?) (Eitner VI, 278); mus. coll. Utr. (v. Riemsdijk 107).

——— XII. Sonaten, à due Flauti Traversieri, ò due Violini, Libro Primo è Libro Secundo, beide byeen 4—0—0

Ex. Leiden (Eitner VI, 278).

Michelet (F. G.) III. Sonaten, per il Cembalo, Libri I. 1—10—0

Organist te Franeker, sinds 1765 te Alkmaar.

——— III. Sonaten, per il Cembalo, Libri II. 2—0—0

——— III. Sonaten, per il Cembalo, Libri III. 2—0—0

Ex. I-III. Darmst. (Eitner VI, 468).

Morigi (A.) VI. Concerten, na de Gusto of Italiaanse smaak van Tartini 8—0—0

Niet bij Eitner.

——— zyn variatien van 8 Minuetten met 12 variatien 0—14—0

Niet bij Eitner.

——— VI. Sonaten; à Violino è Basso Continuo, Opero Seconda 3—10—0

N.

N. Nozeman (G). VI. Sonaten, Violoncello Solo, con Basso Continuo, Opera Quinta 2—0—0

Overleden te Amsterdam 1745.

N. ——— Fodsca 24 Pastorallas Muzettes & paisances, per il Cembalo 3—0—0

Niet bij Eitner.

P.

Piantanida (Giovanni) VI. Sonaten à Tre, due Violini, è Cembalo, Cierlyk op groot Papier, Opera Prima. 5—0—0

Concerteerde omstreeks 1740 in Holland (Eitner VII, 428).

Q.

Quantz (J. J.) Konstryk uitgevoerd Werk: Onderwys voor de *Dwarsfluit* en *Compositie*, met 21 Tabula-Platen tot volkomen Leerzaamheid, extra Cierlyk in 't Coper gegraveert, uit 't Hoog- in 't Neerduits vertaalt door *J. W. Lustig*; kost 't groot Papier 6 Guld., en 't klein Papier 5—0—0

Verscheen in 1754 (Eitner VIII, 100). Ex. verz. J. W. E.

R.

Radeker (Henrico) Concerto per il Cembalo, Opera Seconda 1—4—0

Sinds 1734 organist van de Groote Kerk te Haarlem.
Niet bij Eitner.

————— II. Sonaten, è Concertato, per il Cembalo con Violino Obligato, Opera Terza 2—0—0

Ex. Amst. (Eitner VIII, 110).

Retzel (**Antonio**) VI. Sonaten à Tre, due Violini, ò due Flauti Traversieri è Basso Continuo, Opera Prima 3—0—0

Ex. B. Wagener (Eitner VIII, 193).

S.

N. Santis (**G. de**) VI. Sonaten du Camera à Violino Solo, ê Violino, ò Cembalo, Opera Prima 3—0—0

N. ————— VI. Concerten. à septe è Otto Stromenti, à Violino Principale, Violino Primo è Secondo, Ripieno, Alto Viola, &c. Opera Secondd 7—0—0

Niet bij Eitner.

Santo Lapis, sei nuovo Sinfonie, è piu Stromenti, Tre Sono à due Violini, Viola, Violoncello ò Basso Continuo, à Tre altre coi Medesimi Stromenti è pia cere con Corni da Caccia 6—0—0

Noemt zich omstreeks 1750 „maitre de musique italienne à la Haye" (Eitner VI, 51).
Niet bij Eitner.

Scerer, Tre Sonate, à Tre Flauti è Tre Violini 1—10—0

Stanley (**G.**) VI. Concerti à 7 Stromenti, à Violino I. è II. del Concertino &c. (nu Cierlyk tot een Compleet Werk gedrukt,) kost maar 5—5—0

————— met nog 5 andere werken voor 't Clave-Cimbalo

T.

Tartini (G.) VI. Concerten à Cinque Stromenti, Opera Prima, Libr. I. 6—0—0

——— VI. Concerten à Cinque Stromenti, Opera, Libr. II. 7—0—0

——— XII. Sonaten à Violino Solo, Violoncello, è Basso Continuo, è uno Pastorale, Opera Prima 6—0—0

——— XII. Sonaten, à due Violini, è due Basso Continuo, Libro Primo é Libro Secondo 5—0—0

Niet bij Eitner (?)

——— VI. Sonaten, à Tre due Violini, ò due Flauti Traversi, Opera VIII. 3—0—0

Niet bij Eitner (?)

W. Tessarine (C.) VI. Sonaten à Tre, due Violini ò due Flauti Traversieri, è Violoncello ò Basso Continuo, Opera Prima 4—0—0

Concerteerde in 1762 (?) in Amsterdam (Eitner IX, 388).
Vermoedelijk niet bij Eitner.

——— XII Sonaten, per Flauto Traverso è Basso Continuo, Opera Seconda 3—10—0

——— Opera Quarta, Libro Primo è Secondo Lastravaganza, Ouverture è Concerti, à Tre Violino, Alto è Basso Continuo 12—0—0

Tischer (J. N.) Divertissementi è VI. Galanteri Parrien I. II. III. Theiler, yder 15 st., zamen 2—5—0

——— Tre Sonate, à Flauto Traverso Solo, è Basso Continuo, da d'Alcuno Famosi Maestri 1—10—0

Niet bij Eitner.

V.

Valentini (R) VIII. Sonate à due Flauti Traversieri & Opera Quinta 2—10—0

Vermoedelijk niet bij Eitner; Goovaerts p. 525.

——— X Concerten, à Violino Primo è Secondo, è Basso Concertino, Violino, Primo è Secondo, di Concerto Grosso Violetta à Basso, Opera Nona 10—0—0

Niet bij Eitnor.

W.

Werkmeister (A.) Orgelproef, zeer nut en dienstig voor de Opzienders, en wel inzonderheid voor Organisten, om Orgelmakers te beletten

voor onnodige onkosten des Orgels, waar door de Kerken veelmaals in de Rekening beswaart worden, &c. 0—10—0
Verscheen in 1755. Ex. verz. J. W. E.

Extra Fraye zoo Blanco, als met Letters 'er in, *Cransjes*, om op de Musiek-Werken te plakken, ieder à 1 stuiver.
Mitsgaders alle soorten van Gelinieerde Papieren voor de Muzyk, tot civile Prysen, en gebondene Boekjes, &c.

BLADVULLING.

Dat in onderscheiden, vooral plattelandsgemeenten en dorpen nog steeds nachtwachten de ronde doen, om des nachts op onraad te letten en vooral op brand, is bekend. Minder bekend zeker en toch zeer eigenaardig zijn de rijmpjes, welke de klepperman te Vollenhove telkens opnieuw, des avonds en des morgens, met luider stemme den volke doet hooren.

Des avonds begint hij zijn werk, met het volgende aan te heffen:

Dooft vuur en licht,
Sluit deur en vensters dicht.
Gij moet slapen,
Ik zal waken.
Dat is mijn plicht;
Met mijn ratel en mijn stok.
Elf uur heeft de klok.

En des morgens vroeg besluit hij zijn nachtwaak met de volgende dichterlijke ontboezeming, welke voor Vollenhove's ingezetenen tegelijk een zeer gepaste en wijze vermaning inhoudt, aldus:

Ontwaakt, gij die slaapt,
Want de dag die genaakt.
Vreest God,
Onderhoudt zijn gebod!
Vijf uur heeft de klok.

N. Rott. Courant
13 Jan. 1906, II B.

BRUINSMA EN ZIJN „MELODYEN".

Niet schaarsch is het muziekwerk van Y. BRUINSMA, organist van de Broerkerk [1]) en klokkenist te Nijmegen, dat onder den titel *Nieuwe en eenigen bekenden melodyen, met eigen gecomponeerde bassen* in 1774 verscheen te Amsterdam bij JOH. WESSING WILLEMSZ. In het voorbericht van dit opus staat één en ander te lezen aangaande de bedoeling er van, maar uitvoeriger wordt daaromtrent bericht gegeven in het voor de verschijning verspreidde prospectus, dat uit dien hoofde verdient afgedrukt te worden. Een exemplaar berust in de Bibliotheek van de Vereeniging ter bevordering van de belangen der Boekhandels, te Amsterdam.

Blijkens de voor de editie geplaatste „naamlyst der intekenaaren", werd op het werk ingeteekend door 219 personen met 372 exx. Daaronder komen voor:

ZACHARIAS DITLOFF, zangmr. te Amsterdam; IDTZ. DOEDES, organist te Stavoren; EZAJAS DE FRAAT, musykverk. te Utrecht; JOACHIM HES, organist en klokkenist te Gouda; H. S. VAN MIDLUM, voorzanger en schoolbedienaar, alsmede generaal collecteur van de Grietenie, Hemelumer, Oudevaart en Noordwolde te Koudaan; JACOB POTHOLT, organist te Amsterdam; J. P. SCHILL, organist te Campen; A. P. SCHILL, musykmeester te Amsterdam; M. J. TIBMA, organist en schoolmeester te Abbema en THOMAS TRESLING, voorzanger te Stavoren.

Onder de inteekenaren wordt ook vermeld: N. VAN DER MEER, konstplaatsnijder te Amsterdam, in wien dus wellicht gezien kan worden de graveur der muziekplaten.

Het prospectus, dat hierachter volgt, werd in de *Boekzaal* van Maart 1773, p. 342, aldus geadverteerd:

[1]) H. D. J. Schevichaven. *De St. Stephenskerk te Nijmegen.* Nijm. 1900 p. 115—116

„By den Boekverkoper J. Wessing Willemsz te *Amsterdam*, is nog gedurende de Maand April voor niet te bekomen; een *Bericht van Inteekening*, volgens het welke hy voornemens is (indien zich een genoegzaam aantal Inteekenaaren opdoen) te doen drukken: zeker aangenaam en gemakkelyk *Muzyk Werk*; zullende dienstig zyn, zo wel voor het Orgel, Clavecimbaal, als voor de Fluit, Viool enz. en byzonder tot de Zangkonst, waar na een considerable meenigte van stigtelyke Gezangen kunnen gespeeld of gezongen worden, op een zeer gemakkelyken trant."

J. W. Enschedé.

BERICHT

VAN

INTEEKENING.

BY DEN BOEKVERKOOPER

JOHANNES WESSING WILLEMSZ.

TE AMSTERDAM,

Wegens zeker allernuttigst Musykwerk; zullende dienstig zyn, zo wel voor het Orgel als voor de Fiool, Fluid, enz. en byzonder ook tot de Zangkunst,- waar na de Considerable menigte van Stigtelijke Gezangen kunnen gespeeld of gezongen worden; op een zeer gemakkelyke en aangenaame trant.

De Autheur een voornaam Organist zynde, en een zuivere Hoogachting hebbende voor den Christelyken Godsdienst, heeft altoos zig zeer beezig gehouden, met het leezen, speelen en zingen van Stigtelyke Liederen, gelyk die van de vermaerde Boddaert, Swanke La Rué, Schutte en andere, en heeft daar toe tot nut van zyn Mede-Landgenooten gepractizeerd, of niet deeze Stigtelyke Rymen en Gezangen op een Eenvoudige en zeer gemakkelyke wys konden gespeeld of gezongen worden; en dus meer tot een algemeen gebruik raaken? daar toe heeft zyn E. zig geen moeite ontzien, maar zedert lange Jaaren daar aan gewerkt, tot dat zyn E. het zo verre gebracht heeft, gelyk men den geachten Leezer zal mededeelen; ondertusschen wierd zyn E. zo van vrienden als bekende zeer geanimeerd, dit Werkje publicq te

maaken, dan dewyl het niet zo zeer voor voorname Musykkundigen, als wel voor zulke ingericht is, die wel genegen zyn zig door Stigtelyke Gezangen en Poëzy te vermaaken, (en zo verre niet gevordert zyn, datze alle of Nieuwe Musykstukken kunnen speelen of zingen, maar van dit als een Eenvoudig Aangenaam Musyk kunnen gebruik maaken,) zo wierd zyn E. tot de Inteekening geraaden.

Immers zyn E. heeft wel meer dan 25 Autheuren gebruikt, op dat de geene die den eenen Autheur niet mogt hebben, van den anderen zig zoude konnen bedienen, door verscheide bekende als Nieuw gemaakte Melodyen, waar van de ordinaire Musyk over al toe dienende is, en deze Bassen voor de Clavier geschikt zyn, tot dat einde zal ik een kort begrip der Musyk zelve mededeelen.

De Melodyen zyn alle gesteld op de meest gewoone G. of Fiool Sleutel, en de Bas insgelyks op de bekende F. of Bas Sleutel, en op eene matige hoogte van Toon, om gezongen te kunnen worden, en op dat min geoeffende des te beeter op de Maat zouden kunnen speelen, zynde de Basse ingericht in de Smaak van de zogenaamde *Mourquis* van 2, 3 en 4 vierendeels maaten, deeze Methode als ook de Melody, zo in de Diskant als in de Bas, heeft de volkomen Goedkeuring, van een der beste en kundigste ORGANISTEN VAN AMSTERDAM [1]), weggedragen! 't werk is zo ingericht dat men langs deeze Eenvoudige trant, allermeest het regte oogmerk, om onder het singen de zaak der woorden te mogen verstaan, gemakkelyk zal kunnen bereiken. —

Circa 25 bekende Melodyen, zyn onder andere Aimabale Vainceur, Geef een aalmoes voor den Blinden, Hoe schoon ligt ons de Morgenster, O Heilig Zalig Betlehem, O Kersnagt, Rozemond, O Minnelyke Emanuël, Zoet Gezelschap, Wie sleet Heugelyker Dagen, en andere zeer bekende Voizen; waar op een groote menigte Autheuren dienstbaer kunnen zyn, daar by zyn omtrent 50 Nieuwe Melodyen gemaakt, op denzelven trant, zo dat 'er meer dan 2000 Liederen op gespeelt en gezongen kunnen worden, en voor die den Rym trant eenigzins verstaan, het getal ongelyk grooter is, en worden zal, zo lang 'er Stigtelyke *Gedigten* en *Gezangen* in de Waereld zullen koomen. De Autheuren

---

[1]) Jacob Potholt, aan wien het opus is opgedragen „zo voor buiten gemeenen Correctien in dezen; als ten teeken van hoogachting" (J. W. E.).

waar toe deeze bekende en Nieuwgemaakte Musyk dienstig is, zyn vooreerst alle de Stigtelijke Gedigten van den vermaerden P. BODDAERT, benevens de Levensbeschryving van dien geachten Autheur, waar in 55 Liederen voorkomen, ten tweede de Stigtelyke Rymoeffeningen van W. SWANKE, en nagelaten Gedigten, voorts de onlangs herdrukte Stigtelyke Gedigten van P. WINKELMAN, met de Voorreeden van D°. R. SCHUTTE, en ten laatste P. DE LA RUË, over 't Geloof en Gebed — en nog wel 25 andere voornaame Autheuren, als uit de Bundeltjes 150. SCHORTINGHUYS 170. alle de bekende Werken van W. SLUITER over de 300. R. SCHUTTE byna 80. VOET ruim 50. Juffr. REEN, geb. Pollius. 120. en P. SCHELTUS, de Natuur vergeestelykt, 150. in 't getal, vervolgens ALBERTOMA, circa 100. BENNET, Vrouwe C. P. Juffr. COETS, GROENEWEGEN, LODESTYN, LAMPE, VAN HOUTEN, LOO, LEEUWARDEN, OUDAAN, SCHORTINGHUYS, TUYNMAN, enz. vervolgens verscheide Psalmen en Lofzangen, circa 100 in getal.

Nadien 'er nu met de Uitgaave dezer Melodyen, allereigenlykst bedoeld word, aanleiding te geeven, om alle die beroemde Gedigten van de Heer P. BODDAERT, te kunnen zingen en speelen, zo zyn hier toe de woorden van yder onderscheiden Gedigt, *alleen uit dien Autheur* onder de Melodyen geplaatst, ten einde om te kunnen zien, wanneer men op een Woord, een, of meer Nooten van de Melodye zingen moet.

Voor 't overige zal men voor of agter een Register plaatzen, van meer dan 500 Gedigten, uit de gemelde Autheuren, namentlyk BODDAERT, LA RUË, SWANKE en WINKELMAN, en van de andere 26 Autheuren, zo veel als kortelyk gepractizeerd kan worden, de aanwyzing mededeelen.

En om eindelijk de geachte Leezer tot de Inteekening te animeeren, zo belooft de Drukker deezer, het geheele Werk dat in veertig Koopere Plaaten bestaan zal, yder vol en duidelyk met Musyk en woorden gevult, benevens al het nodige te Leeveren voor de Inteekenaaren, het geheele Werk voor *drie* Guldens Contant, dog zullen voor de geene die niet Inteekenen, niet minder dan voor *vier* Gulden te bekoomen zyn. Zo dra het getal der Respective Inteekenaaren tot 200 is gekomen, zal men een begin maaken, en daar mede zo spoedig voortgaan, als immers mogelyk zal zyn; dog zo dat getal niet tot de gemelde hoogte

mogt klimmen, zal 't geheele Werk geen voortgang hebben, hier by kan in de Boek- en Musyk Winkels daar de inteekening geschied, een BLAD TER MODEL GEZIEN WORDEN, op dat men van de Nuttigheid en Fraaiheid kan oordeelen

Den Inteekenaar word geen geld by de Inteekening afgevergd, maar alleen Naam, en Woonplaatse verzogt.

De Tyd, deezer Inteekening word open gesteld tot Primo April 1773, zullende na die Tyd geen Intekenaaren aangenomen worden, maar zal een yder de verhoogde Prys van *vier* Gulden moeten betaalen; en op dat dit fraye Werk, hoe Eenvoudig ook egter raar in zyn zoort zoude blyven, zal 'er maar een klein getal overgedrukt worden, 't geen spoedig uitverkogt zal werden, en dan voor geen Prys te bekomen zal zyn.

De Intekening geschied te Amsterdam by voorgemelde en andere Boek- en Muzykverkopers; 's Hage *J. Thierry*; Rotterd., *J. v. d. Laan*; Dord, *Blussé* en *Zoon*; Leiden, *Luchtmans*; Utrecht, *J. v. Schoonhoven* en *Comp.*; Delft, *van der Smout*; Gouda, *de Vry*; Arnhem, *Nyhoff*; Nymegen, *Wolfsen*; Zalt-Bommel, *M. Salmons*; Middelburg, *P. Gillissen*; Groningen, *L. Huysing*; Leeuw. *de Chalmot*; Zierikzee, *v. d. Tooren*; 's Bosch, *Pallier*. By welke het Muzyk is te zien, en de Berichten te bekomen zyn.

VIER PSALM-ORGELBOEKEN.
(1775—1778)

Wel bekend is het, dat de ingebruikneming van de psalmberijming van 1773 in het einde van het derde en vierde kwartaal der achttiende eeuw aanleiding gaf tot plaatselijke pogingen de nederduitsch hervormde kerkzang eveneens te verbeteren. Inderdaad behoeven die pogingen hier niet toegelicht te worden, omdat zij wat hun strekking betreft herhaaldelijk beschreven zijn. Toch zijn er nog enkele détailpunten te verklaren en daartoe geven de bescheiden, die ik hier publiceer, niet onbelangrijk materiaal. Deze bescheiden zijn boekverkoopers-prospectussen, waarvan gedrukte origineelen berusten in de Bibliotheek van de Vereeniging ter bevordering van de Belangen des Boekhandels, te Amsterdam.

Het eerste prospectus is in veel opzichten merkwaardig. Deze uitgave van een psalm-orgelboek werd ondernomen door Jacobus Kok, te Amsterdam, een geleerd en praktisch boekhandelaar, zegt Ledeboer, die met zijn *Vaderlandsch Woordenboek*, gedeeltelijk door hem zelf geschreven, lange jaren de vraagbaak bij uitnemendheid geweest is van ieder, die ingelicht wilde worden omtrent vroegere personalia. Vervolgens is het prospectus merkwaardig, omdat de ontworpen uitgaaf niet doorgegaan is; het is mij althans niet gelukt een psalm-orgelboek te vinden, dat geïdentificeerd zou mogen worden met de editie in dit prospectus beschreven, en omdat in de proefpagina's een notatie bewaard is geble en van de orgelleiding van den dusgenoemden korten zingtrant, die men o. a. te Amsterdam, Rotterdam, Middelburg, Goes en Utrecht trachtte in te voeren.

Deze korte trant bestond hierin, dat de eerste en laatste noot van

iederen regel lang en de tusschenliggende kort gezongen werden [1]), wat wij weten uit de berichten van PETRUS HOFSTEDE [2]) en van VAN IPEREN [3]), en wat ons bewaard is gebleven in het psalmboekje, voor het kerkbezoekend publiek bestemd, dat in 1776 te Amsterdam bij MORTERRE verscheen [4]).

In het prospectus wordt gewag gemaakt van een besluit van den Kerkeraad van Amsterdam, waarbij dit college den korten zingtrant voorschrijft, zonder dat uit het stuk zelf blijkt, dat deze trant te Amsterdam althans ingevoerd was. Daar zulks eerst geschiedde in het begin van 1776 [5]), moet de uitgifte van het prospectus in het laatst van 1775 geschied zijn.

Evenmin als blijkt welke organist of voorzanger de hand gehad heeft in het psalmboekje van MORTERRE, blijkt dat bij de uitgave van JACOBUS KOK; om een eventueel te voorschijn komend exemplaar te kunnen herkennen, zij gezegd, dat de plaatgrootte der bijgevoegde twee muziekplaten is hg. 186 mM. en br. 234 mM.

De muziekspecimina laten niet toe het verkrijgen van een volledige kennis aangaande het voorgenomen werk. Wat zij echter laten zien, is voldoende om te meenen, dat de ongenoemde musicus, zich aanpassende aan de toenmaals moderne zienswijzen, een volslagen onbekendheid had met het wezen van het hervormd kerkgezang en de eigenaardigheden van orgelspel, en allerminst genoegzaam op de hoogte was van harmonisatie en de psalmentonaliteit.

Achteraf beschouwd is het, historisch gezien, zeker te betreuren, dat dit compleete psalmboek niet tot stand gekomen is; artistiek en liturgisch daarentegen is het gelukkig, dat de uitgave achterwege is gebleven. Er had van dit boek een invloed kunnen uitgaan, die ons hervormd kerkgezang nog jammerlijker had kunnen doen worden, dan het hedendaagsch reeds is.

Over de uitgave, waarvan het tweede prospectus den voorlooper

---

[1]) Zie mijn *Aanhangsel* achter BARGER *Ons Kerkboek*. Gron. 1900, p. 327.

[2]) *Brief aan .... J. J. le Sage ten Broek*. Rott. 1775.

[3]) *Kerkelyke historie van het psalm-gezang*. Amst. 1778. Dl. II. p. 452 vlg.

[4]) *Het nieuw en verbeterd psalm-gezang, voor beminnaars, en wel inzonderheid voor eerstbeginnende van het aangenaam en lieflyk maat-gezang enz.* Te Amsterdam, by J. MORTERRE, boekverkoper, 1776.

[5]) *Het nieuw en verbeterd psalm-gezang* enz. Voorrede, p. VI.

was, is geen twijfel mogelijk. Zonder datum [1]) verscheen te Utrecht bij S. DE WAAL

Het boek der psalmen, nevens de gezangen bij de Hervormde Kerk van Nederland in gebruik: Door last van de Hoog Moogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, uyt drie berijmingen in den Jaare 1773, gekooren. Met de nodige daar in gemaakte veranderingen. In welke alle de versen der psalmen met eene, inzonderheid voor de zang-gestelde bas verrijkt, en de zangnoten, overeenkomstig den aart der poëtische voeten, verdeeld zijn. Door J. DE PASSIUS, organist te Vianen. (II), X, 952, (2), 65 p. kl. 8°.—p. 952: „Te Utrecht, gedrukt bij J. F. ROSART."

Het prospectus voegt aan de kennis van de gedrukte psalmuitgaaf weinig of niets toe. DE PASSIUS stelt zich tegen den korten zingtrant over, maar erkennende de waarde van rhythmisch psalmgezang verdeelt hij de lange en korte noten der bestaande tonenreeksen overeenkomstig de scansie van het vers. Daarmede gaf hij inderdaad iets nieuws, dat niet ten eenemale te verwerpen is, gegeven de practische onbruikbaarheid der psalmwijzen voor gemeentegezang voor toen en voor nu. Trouwens Prof. ACQUOY deed bij de reconstructie der psalmwijzen in zijn uitgaaf voor hervormd kerkelijk gebruik (1896 en 1899) in beginsel hetzelfde, slechts hierin van DE PASSIUS verschillende, dat hij, als historicus, zich nauwer poogde aan te sluiten aan de oorspronkelijke versie der psalmvooisen.

Niet geheel onjuist, maar ook niet geheel juist, is de mededeeling in het prospectus, dat dit psalmboek het eerste was, waarvan de basstem gezongen zou kunnen worden. Indien dit opgevat wordt als betrekking hebbende op de berijming van 1773 is zulks ongetwijfeld waar, voor de psalmberijming van DATHENUS daarentegen is dit min correct, gelet op het vierstemmig psalmboek van GOUDIMEL in 1620 verschenen bij ANDRIES CLOUCK te Leiden (gemoderniseerd in 1753 door ENSCHEDÉ te Haarlem herdrukt) en de tweestemmige *Psalmen Davids* van J. J. BACKER uit 1677 (herdrukt 1684, 1700 en 1720).

---

[1]) In den *Catalogus der muziekbibliotheek van* D. F. SCHEURLEER, 's-Gravenh. 1893 (Dl. I) p. 384 wordt als zoodanig geïnterpoleerd het jaar 1775; op grond van het in het prospectus gezegde blijkt zulks minstens één jaar geanticipeerd te zijn.

Onjuist daarentegen is het prospectus in het bericht over het sleutelgebruik. De bijgevoegde proefpagina's geven de melodie in den altsleutel. In de uitgaaf zelf is dit doorloopend hersteld in den sopraansleutel, telkens met behoud van het vierkante notenschrift. — Bovendien verschillen de proefpagina's en het uitgegeven werk nog hierin, dat de eerste niet, het laatste wel afscheidingen (maatstrepen) heeft aan het einde van elken regel.

Van De Passius is niet veel bekend. In 1767 ondernam hij de uitgaaf van een *Verzameling van geestelyke gezangen* [1]), waarop hij vijf jaar later een tweede deel liet volgen [2]); hij was toen (1767) reeds te Vianen. Later woonde hij te Utrecht, waar hij zich vestigde in 1780. Vóor zijn verplaatsing had hij onder den schuilnaam J. de Suissap O. T. V. in 1779 bij Samuel de Waal en G. van den Brink Jansz. te Utrecht in het licht gegeven:

> Een honderdtal, nieuwe, geestryke raadzels. (VIII), 102, (2) p. 16⁰ — (p. 103): „Te Utrecht, ter boekdrukkerye van J. F. Rosart."

waarvan een tweede druk verscheen te Utrecht bij de Wed. S. de Waal en Zoon in 1788 onder zijn eigen naam (gedrukt te Utrecht bij P. Muntendam) en een derde (?) uitgaaf bij de Wed. S. de Waal te Utrecht in 1796 [3]).

Onder de inteekenaars op het psalmboek komen weinig musici voor: J. P. Courier, zangmeester te Amsterdam, Z. Ditloff, zangmeester te Amsterdam, Renier Eskes, zangmeester te Amsterdam, Esajas de Fraat, muziekverkooper te Utrecht, Jan de Graaf, zangmeester te Amsterdam, Willem de Graaf, voorzanger in de Oosterkerk te Amsterdam, A. S. Hempenius, schoolmeester en organist in St. Jacob, P. van der Hulst, cathechizeer- en zangmeester te Amsterdam, J. Marchal, voorzanger

[1]) „te bekomen t'Amst. by Hummel, Olofsen en Markordt: t'Utr. Haanebrink, en by den Autheur te Vianen: kost f 2—10." (Advertentie in *Amsterdamsche Courant* 25 Juny 1767).

[2]) „By J. Hanebriuk, Boekverkooper te Utrecht, is gedrukt, en op heden te bekomen, als mede alom by de Boekverkoopers: Verzameling van Geestelyke Gezangen, by-een vergaderd en op nieuwe Zangwyzen gebracht naar de Italiaansche en Hedendaagsche Smaak door J. de Passius. 2 Deelen. in groot Octavo a f 4, yder Deeltje apart, voor f 2." (Advertentie in *Oprechte Haarlemsche Courant*, 19 Nov. 1772).

[3]) Veiling Burgersdijk en Niermans te Leiden. Nov. 1905, No. 3836.

in de kleine Fransche kerk te Amsterdam en D. VOORMAN, zangmeester te Amsterdam.

In 1800 was het restant der exemplaren in handen van L. GROENEWOUD, boekhandelaar aan de Haringpakkerij te Amsterdam, die zulks adverteerde [1]:

„Voor de Zangminnaaren, welke zich in de Edele Zangkonst willen oefenen, om de aangenaame melody welke in 't Psalmgezang ligt, op vaste gronden een noodige onderrichting te geeven, om zich zelfs bekwaam te maaken, zoo heeft J. de Passius, Organist te Vianen, de moeite op zich genomen, dat Werk te vervaardigen; in 't welk alle de Versen der Psalmen (met eene inzonderheid voor de Bas-Zang verrykt) de Zangnooten overëenkomstig den aart der Poëtische Voeten verdeeld. Dit Werk na de Kunst ten uitvoer te brengen, heeft groote kosten verëist, waarom het door een groot aantal Inteekenaaren is ondernomen geworden, en by de Uitgaaf gesteld op *f* 5: — : Onvermogende Liefhebbers, welke tot deze hooge prys het Werk niet hebben kunnen bekomen, om hunne begeertens te voldoen, zal een klein getal Exemplaaren afgeleverd worden, voor de extra laage prys van 36 stuiv."

Ten slotte zij nog gezegd dat het psalmboek is uitgevoerd geheel in boekdruk.

Het derde prospectus heeft met de beide voorafgaande punten van aanraking ook behalve het feit dat het een psalm-orgelboek geldt. Die overeenkomst bestaat met het eerste prospectus hierin, dat het psalmboek van BRUININKHUYZEN nimmer het licht heeft gezien, met het tweede daarin, dat deze organist evenals DE PASSIUS zich niet ingenomen betoont met den korten zingtrant en in zijn gemeente te Maassluis een anderen weg volgde. Welke deze weg was, blijkt niet, want de proefpagina met muziek, waarvan in het prospectus melding gemaakt wordt, is niet bewaard gebleven. Zulks is om meer dan één reden te betreuren, niet slechts, omdat BRUININKHUYZEN een organist was, die hoog geprezen werd door JOACHIM HESS [2]) en NICOLAAS KNOCK [3]), maar vooral, omdat de kerkelijke gemeente te Maassluis met die van Vlaardingen berucht

[1]) *Boekzaal*, Dec. 1800, p. 673.
[2]) „Beroemd organist" (HESS, *Dispositien der... Kerk-orgelen*, Gouda 1774, p. 191.)
[3]) „Beroemd organist" (KNOCK, *Dispositien der... Kerk-orgelen*, Gron. 1788, p. 45.)

is geworden in haar verzet tegen de psalmberijming van 1773 en den korten zingtrant [1]). Er kan uit dit prospectus opgemaakt worden, dat BRUININKHUYZEN er in geslaagd is een modus vivendi te vinden tusschen den ouden (langen) en den nieuwen (korten) zingtrant.

De reden, dat zijn psalmboek achterwege is gebleven, zal denkelijk wel geweest zijn de concurrentie van de *Psalmen* van POTHOLT, waarvan het eerste stuk reeds een jaar te voren in het einde van 1776 verschenen [2]) en in het einde van 1777 compleet gekomen was [3]) en waarvan ongeveer gelijktijdig een nieuwe exploitatie door den uitgever geschiedde. Welke daarvan de condities waren leert het vierde stuk, hierachter medegedeeld als vierde document.

Dat de *Psalmen* van POTHOLT mercantiel beter waren dan die van BRUININKHUYZEN is duidelijk. JACOB POTHOLT, organist van de Oude Kerk en klokkenist van het Stadhuis te Amsterdam, geb. in 1726 was een persoon van grootere bekendheid dan BRUININKHUYZEN en de uitgever WESSING te Amsterdam was krachtens den aard van zijn fonds meer aangewezen dan zijn Delftsche en Maassluissche confraters een hervormd kerkboek aan den man te brengen.

Bij ontstentenis van BRUININKHUYZEN's methode kan geen vergelijking gemaakt worden met die van zijn eveneens blinden contrater POTHOLT. Een vergelijking daarentegen met de anonieme onderneming van KOK van eenige jaren te voren is wel mogelijk. Hoewel evenmin overeenkomstig de huidige historisch-aesthetische inzichten, is POTHOLT's bewerking toch aanzienlijk veel beter; harmonisatie en interludia zijn natuurlijker, niet zoo droog en onbeholpen als die van den anonymus.

De titel van dit bij JOH. WESSING WILLEMSZ te Amsterdam in 1777 verschenen muziekwerk, luidt:

> De muzyk van de CL psalmen benevens de lofzangen, naar den nieuwsten zangtrant met præ en interludiums en bassen, door JACOB POTHOLT, organist van de Oude Kerk en klokkenist van 't

[1]) De strijd te Vlaardingen is uitvoering beschreven door D. F. SCHEURLEER in zijn *Het Vlaardingsche zangverschil 1775—1778* (*Geschiedkundige opstellen uitgeg. ter eere van Dr. H. C. Rogge*. Leid. z. j. p. 17 vlg.). Vgl.: „Wy willen Daevis Zalmen ouwen, al zou Maessluis 't onderste boven". (WOLFF en DEKEN. *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*. 's-Gravenh. 1782. Dl. I. p. 247).

[2]) *Boekzaal*, Oct. 1776, p. 480.

[3]) *t. a. p.*, Nov. 1777, p. 631.

Stadhuis te Amsterdam. *Te Amsterdam by Joh. Wessing Willemsz. MDCCLXXVII* (VIII), 118, (4) p. 4° obl.

Opgedragen aan Pieter Trap, Abraham Bredius, Cornelis Munter en Jacob Temminck, Kerkmeesters van de Oude Kerk, dd. 1 Maart 1776.

Onder de inteekenaars, genoemd achter de eerste uitgifte, komen voor de volgende musici:

Adrianus Adrighem, organist te Bodegraven, Pieter van den Berg, voorzanger van de Eilands Kerk te Amsterdam, Nicolaas Blok, fransch en duitsch schoolhouder en voorzanger te Delfshaven, Y. Bruinsma, organist en klokkenist te Nijmegen, Egbert van den Eem, organist van de Augustijne Kerk te Dordrecht, Willem de Graaf, voorzanger van de Oosterkerk te Amsterdam, J. Hess, organist van de Groote Kerk te Gouda, G. Kluit, muzykmeester te Dordrecht, Arnoldus van Koyck, kost-schoolhouder en organist te Giessen, Harmanus de Ligt, muzykmeester te Amsterdam, Abraham Loosvelt, organist bij de Doopsgezinden te Haarlem, Jacob Mari, organist in de Oosterkerk te Rotterdam. H. v. d. Meer, organist te Cuilenborgh, Joh. Gotlieb. Nicolai, Stadsmusicus te Zwolle, Wed. A. Olofsen, muzykverkoopster te Amsterdam, Jaques Passius, organist te Vianen, Gerrit Peesch, organist te Zoelen, J. Radeker, organist van de Groote Kerk en klokkenist te Haarlem, Bartholomeus Rulofs, organist van de N. Z. Kapel te Amsterdam, mitsgaders orchestmeester der gemelde stad, Jacob Rynders, organist te Munnikendam, Wolter Rynders, organist in de Ryp, Jasper Schoute, organist van de Remonstrantc Kerk te Amsterdam, J. W. Schmits, organist van de Engelsche Kerk te Rotterdam, Hendrik Sparnay, organist van de Wale Kerk te Vlissingen, Reijer Taamis, organist te Hoorn, Willem van Vierhouten, organist en klokkenist te Purmerende, Adriaan Visscher, Stadsschoolmeester en voorzanger te Purmerende, Wels, amateur te Gouda en David Woerle, muzykmeester te Gouda.

In 1798 verscheen van Potholt's *Psalmen* een nieuwe druk, getrokken van dezelfde platen, bij Joannes Brandt te Amsterdam, den grondlegger van de firma J. Brandt & Zn. te Amsterdam (U. A. C. Proost, Jac. Proost en J. Proost Jr.).

J. W. Enschedé.

BERICHT
VAN
INTEKENING,
OP DE
ZANGWYZEN
DER
PSALMEN EN LOFZANGEN.

Zo als die thans, in de Gereformeerde Kerk te Amsterdam en elders, gezongen en gespeelt worden. Geschikt voor 't Orgel en Clawier &c. Inzonderheid ten dienste van mingeöeffende Liefhebberen. Met Zang en Bas &c. Interludiums, Agrementen en Sluitingen.

Waarby gevoegt is, eene korte Verklaaring der Basnooten, met of zonder Tekens of Cyffers.

Het eenigste oogmerk van de Zamenstelling, en Uitgaave van dit Werk is, om den Eerstbeginnenden, of hen, wier vatbaarheid niet ligt te verpligten is, aan de veelërley Veränderingen der Toonen, een bekwaam en eenvoudig middel aan de hand te doen. Te meer, daar wy daaglyks waarneemen, dat veelen zich zelven wantrouwen, hunne *Wildispositien* aan de *musicaale Orders* onderworpen te houden; en de daar uit voortkoomende vertwyffelingen, die, in 't verkiezen der Agrementen ontstaan, en, die den Mingeöeffenden een' onöverkomelyken Berg schynen, ten eenemaal weg te neemen.

Voor lange al, had ik derhalven, de Uitgaave van een diergelyk Werk overdagt, en heb 'er eindelyk toe beslooten, na wy zien, dat alömme veel werks word gemaakt, om eene beetere en aangenaamere Zangwyze, in veele Steeden in te voeren. Dit ons Werk, is hoofdzakelyk geschikt, voor het Orgel en Clavecimbaal &c. om in korten tyd en met

weinig moeite, de PSALMEN EN LOFZANGEN te kunnen speelen; tot dat einde is het zelve ingerigt, na de verbeterde Manier van speelen en zingen, volgens het Besluit van den EERWAARDEN KERKENRAAD te *Amsterdam*, met Goedkeuringe van Haar Ed: Groot Agtbaarheedens, Te weeten: De eerste en laaste Noot van ieder Regel lang. De tussen staande Nooten half zo lang. De Rustingen, tussen ieder Regel, zo lang als een geheele Noot. Tussen de Regels, Interludiums; — Om deeze manier van speelen gemakkelyk en aangenaam te maaken, Agrementnooties, voorzien met Tramblanttekens, tot een bevoegzaam verband, tussen de Zangnooten, overëenkomstig de Basnooten. — Ook is aan het einde van ieder Vers gevoegt, een korte Cadans of Sluiting, die voor Minkundigen, in plaatze van een Præludium, kan gebruikt worden, eer men het Vers aanvangt. — Voorts heb ik het, tot genoegen van zingende Liefhebbers, gevoegelyk geöordeeld, om dit interessant Werk, met de Letterdruk van het eerste Vers van ieder PSALM te voorzien; Terwyl de Verklaring der Basnooten, die by voorraad in eene der Proeven gebragt is, by het uitgeven van het Werk, op eene afzonderlyke Plaat volleediger zal gedrukt worden, op dat die naar elks genoegen, by iedere PSALM zal kunnen gelegt worden, ten einde zich een Eerstbeginnende, de Accoorden, en Basslagen, die byna overäl, in 't Werk voorkoomen, met spoed en gemak zoude kunnen eigen maaken.

Om dit Werk zo net en uitvoerig, als moogelyk is, in 't licht te brengen, zo is de *Autheur* te raade geworden, 't zelve, by Intekening te doen drukken en uitgeeven, op de volgende wyze:

Ten eersten: Het werk zal bestaan, uit hondert twee en sestig Plaaten, behalven eene fraaye Tytelplaat, en de Plaat tot Verklaring der Basnooten, geschikt.

Ten tweeden: Deze Plaaten zullen, op Tin gesneeden worden, om dat derzelver duidelykheid, wegens het verëysch van een vlug en vaardig Gezigt, onder het speelen, die van het Koper, verre te boven gaat.

Ten derden: Op dat een iegelyk dit werk, voor een modiecke prys zoude magtig worden, is hetzelve gesteld, op zes Guldens en tien Stuyvers, en zal in zes Stukken, zo spoedig, als eene accurate uitvoering toelaat, uitgegeven worden; ondertussen zullen de Stukken,

voor hen, die niet hebben ingetekent, niet minder, als ieder Stuk, voor eene Gulden, tien Stuyvers afgelevert worden.

Ten laatsten: By de Intekening zal geen Geld gevorderd, maar de Stukken zullen voor *contant* Geld telkens afgelevert worden: Naamentlyk het eerste Stuk, tegen eene Gulden en tien Stuyvers, en de vier volgenden, tegen eene Gulden en vyf Stuivers ieder Stuk; terwyl het laatste Stuk, voor *niet* zal afgeleevert worden, tegens vertooning van Quitantie. Voorts zullen die geene, welke eerst Intekenenen, eerste en beste Plaatdrukken, volgens hunne Nommers van Intekening, bekoomen.

De *Autheur* die de Exemplaaren zal onderteekenen, verzekert de Liefhebberen, die dit Werk, met hunne Intekening verëeren, van eene nette en zindelyke Uytvoering; terwyl zy verzogt worden, hunne Naam' en Woonplaats, waar van de Lyst zal gedrukt worden, naauwkeurig op te geeven, aan de nevensstaande Boek- en Muzykhandelaaren, alwaar reeds twee Proefplaten, van dit Werk gereed liggen en te zien zyn, en de Intekening van nu af aan, tot den 15 April zal openstaan.

De INTEKENING geschied
te Amsterdam, by J. Kok, Boek-
verkoper in de Lange Niesel.

Te Alkmaar by de Wed. *Maagd* en *Zoon*.
Arnhem *Troost*.
Amersfoort *Pannekoek*.
Bergen op Zoom *van der Linden*.
Bommel *Salmons*.
Bolswaart *Kramer*.
Breda *H. W. de Bruyn*.
Briel *Wed. Verhel en Zoon*.
Campen *Haine* en *Valkenier*.
Delft *van der Smout*.
Dordrecht *A. Blussé en Zoon, van Braam, de Haas* en *Wanner*.
Deventer *Juffr. van Wyk* en *Leemhorst*.
Enkhuizen *Klenk* en *Kallenbach*.
Franeker *Romar*.
Goreum *Horneer*.
Gouda *van der Klos* en *Staal*.
Goes *Huisman*.
Groningen *Huyzing, Groene-Wold*, en *H. Spandauw*.
Haarlem *Bosch*, en *van Delden*.
's Hage *Thierry, Bouvink*, en *van Drecht*.
Harlingen *van der Plaats*
Harderwyk *Suntcrenbosch*.
's Hertogenbosch *Palier*.
Heusden *Becol*.
Hoorn *Tjallingius* en *Vermandel*.
Leeuwaarden *Chalmot, Ferwerda*, en *Tresling*.
Leiden *Luzac en van Damme, de Does, Pz. Hoogeveen, Wed Honcoop, S. en J. Luchtmans*, en *le Mair*.
Maastricht *Landmeter*.
Maassluys *van den Burg*.
Medenblik *Cos*.
Meppelt *Voogd*.
Middelburg *W. Abrahams*, en *Gillissen*.
Nyweegen *van Campen*, en *Wolfsen*.
Oudewater *Gevers*.

Purmerend *Jordaan*.
Rotterdam *Arrenberg, Bennet en Hake, Bothal, Bosch, Burgvliet, van der Laan* en *D. en A. Vis*.
Schoonhoven *Brugman*.
Schiedam *Smit*.
Sneek *Zeilstra*.
Thiel *Repelius* en *Wermeskerken*.
Utrecht *Bosch, Baars, Otterlo, G. T. en A. van Paddenburg, Wed. van Poolsum, Schoonhoven en Comp.*, en *Spruit*.
Vlissingen *Corbelyn en de Paijenaars*.
Veere *Held*.
Wageningen *Zandelyn*.
Woerden *Evers*.
Workum *Olingius*.
Zutphen *van Bulderen*,
Zwolle *Clement*.
Zierikzee *van den Thoorn*.
Zaandam *Quakkelstein* en *Broekhuyzen*.

Psalm 5. 5 versen. Pauze 7 versen.

tr tr tr tr tr tr

Neem, Heer, mijn ban - - - ge klagt ter

♯ ♯6 ♯6 5

tr tr tr tr

oo - - - - - - - - - - - ren;

♯

tr tr tr tr tr tr tr tr tr

Zie, als 't aan woor - - - den mij ont - breekt,

♯6 ♯6 5 ♯ ♯ ♯

tr

Wat d'o - - -

- - - - - ver - - - - den - - - - - king in mÿ spreekt,

Ge - - - waar - - -

- - dig U, uit's he - - - mels choo - - - ren,

Mÿn stem

te hoo - - - - ren!

Interludium tusschen Vers 1. en 2. & c.

Cadans of sluyting.

Psalm 6. 10 versen.

O Heer! Gij zijt wel - - - daa - - - -

- - - - - - - - - - - dig;

Straf mij

niet on - - - ge - - - - na - - - - dig,

In U - - - - - wen toor - - - - - - ne gloed.

Ai! maa - - - - tig

uw kas - - - - tij - - - - - - den;

6 6
5

Sla mij met me - - - - de - - - lij - - - - den,

6 6 ♯ 6 6
5 5

Ge - - - - lijk een

♯

Va - - - - - der doet.

Interludium tusschen
Vers 1. en 2. & c.

6 ♯

Cadans of sluyting.

VERKLARING DER BASNOOTEN, MET OF ZONDER CIJFERS OF TEKENS.

Daar de onderstaande Noot is, moeten de bovenstaande Nooten gespeeld worden.

6 6
6of5 ♭3
6
6of5 ♯
6
6of5 ♯
6
6of5 ♭6 ♯

6
6of5 ♭6 ♯
6
6of5 ♯
6
6of5 ♯

BERICHT

VAN

INTEEKENING

BY DEN BOEKVERKOPER

S. DE WAAL,

TE UTRECHT,

WEGENS EEN VOLLEDIG

BAS-PSALM-BOEK,

MET ALLE DE LOFZANGEN ;

Zo als die in de HERVORMDE KERK dezer Lande in gebruyk zyn: waar in, niet alleen het eerste maar alle de Vaersen, met een, alleen voor de Zang ingerigte Bas zullen verrykt zyn: welke Bas gecomponeerd is

DOOR

J. DE PASSIUS,

ORGANIST TE VIANEN.

Nimmer is de lust tot het Psalm-Zingen, zoo algemeen in ons Land geweest, dan zedert de thans gebruikt wordende, fraaye nieuwe Be-

ryming derzelve, in onze Kerken is ingevoerd: en nooit is 'er teffens meer verlangen geweest, om die met een Zingende, en voor de Zang ingerigte Bas in 't licht te zien verscheiden; Edoch zulks heeft de Liefhebbers van 't Psalm-Gezang tot hier toe niet mogen gebeuren.

Hier om is het, dat ik my durv vleyen de Zang oeffenaaren geen geringe dienst te zullen doen, met hen de CL Psalmen benevens de Lofzangen, zo als die in onze Kerk-Boeken gevonden worden, waar in niet alleen het eerste maar alle de Vaersen, met een voor de Zang geschikte Bas, zullen verrykt zyn, ter inteekening aan te bieden. Ik heb reden te hoopen dat dit, van de Zanglievende, zoo lang verwagt Psalm-Boek, greetig zal worden aangenoomen: te meer, dewijl men 'er zich voor een geringe prys van zal kunnen voorzien.

Het zal niet nodig zyn veel tot aanpryzing, van dit zo nuttig Psalm-Boek uit te weyden: ik zal my vergenoegen aan te merken; dat dit Boek, zo wel in de Kerk, als in 't privaat zal kunnen gebruikt worden; en om aan dit oogmerk te voldoen zal men 'er de *Heidelbergsche Catechismus*, *Belydenis*, *Formulier Gebeden*, *&c.* agter laaten volgen, en het in groot 12° formaat gelijk dit Bericht is, op best groot mediaan papier laaten drukken; zo dat men het gemakkelyk in de zak zal kunnen draagen. Ook zullen de Zanglievende hier door het genoegen hebben, van, niet alleen het eerste Vaers van yder Psalm, maar alle de Psalmen geheel met een regelmatige Bas te kunnen Zingen. Ik hou my verzekert, dat een yder die, omtrent ons Kerk-Gezang, niet ten eenemaal onverschillig is, van de nuttigheid van dit Psalm-Boek, ten volle overtuigd zal wezen.

Dan, hoewel 'er in eenige Steden een nieuwe Zang-trant in de Kerken is ingevoerd; te weeten, om de eerste en laaste noot van yder regel lang en de middel nooten kort te Zingen, heeft den Auteur het echter dienstiger geoordeeld de nooten overeenkomstig de lettergreepen, in heele en halve te verdeelen, men kan niet ontkennen dat de nieuwe Zang-trant beeter dan de oude is; Edoch het blyft echter zeker, dat wanneer de Psalmeu met heele en halve nooten, (mits dat die wel gesteld zyn) worden gezongen, de Zang veel aangenaamer is, en dewyl het de Zanglievende, die in de Steden woonen, waar de nieuwe Zang-Methode is ingevoerd, niet moeyelyk zal zyn uit dit Psalm-Boek in de

Kerk te Zingen, zullen zy daar en boven het genoegen kunnen hebben, op Zang-Collegien &c. de Psalmen, volgens de regels der kunst, te kunnen uitvoeren.

Den Auteur heeft den gewoone C sleutel behouden, om dat die aan alle de geenen die zig in het Psalm-Gezang oeffenen bekend is, alzo dit Werk voor de Zangkunst alleen is ingerigt; met dit onderscheid, dat de sleutel, in 't Werk zelv, op den eersten Linie zal staan.

De Bassen behoeven niet te worden aangepreezen, dewyl den Componist, by de Zanglievende genoegzaam bekent is, dan dat het nodig zou zyn iets tot zyn lof hier by te voegen. Trouwens de Liefhebbers zullen zelfs daarvan kunnen oordeelen.

Zo ras men zal verneemen dat het getal der inteekenaaren eenigzints toereikende zal zyn, om een Werk van zo veel aangeleegentheid als dit te kunnen onderneemen, zal men, om het zo fraay moogelyk is, in 't licht doen komen, tot dat einde, nieuwe *Letters* als mede nieuwe *Mediaan Nooten* &c. ten eerste laaten vervaardigen; en als dan alle moogelyke spoed maaken, om dit Werk, zo ras doenlijk, zyn volle beslag te geven.

Men zal op dit in zyn soort *eenigst Werk* kunnen inteekenen voor de maatige prys van Twee Guldens zestien stuivers, en voor die niet zullen hebben ingeteekend, zal het niet minder als Vier Guldens te bekomen zyn.

De tyd dezer intekening word opengesteld tot den 30 Juny 1776. Men zal by de inteekening betaalen twintig stuivers waar voor de Inteekenaaren een quitantie zal worden ter hand gesteld, en by de afleevering van het Werk de overige zes-en-dertig stuivers.

De Inteekening geschied te UTRECHT, by SAMUEL DE WAAL, en verders in de Nederlandsche Steden, by de voornaamste Boekverkoopers, als mede by den AUTEUR te VIANEN.

NB. *Dit Werk zal zeer zindelyk Uitgevoert worden ter Boekdrukkerye van* J. F. ROSART, *Mr. Boekdrukker tot* UTRECHT.

Volgt psalm 1 en psalm 2 tot derde strofe, zesde regel „is"; de muziek in rhythmiek en tonaliteit gelijk aan de uitgave zelve, maar genoteerd in alt- en bassleutel.

BERICHT
VAN
INTEEKENING
OP DE
ZANGWYZEN
DER
PSALMEN EN LOFZANGEN
VAN DE
HERVORMDE KERKE
IN
NEDERLAND,
Met præ- en interludiums, en bassen
voor 't Orgel en Clavesimbel,
DOOR
JOHANNES HENDRIK
BRUYNINKHUYSEN,
ORGANIST TE MAASSLUIS.

Sedert veele jaaren, door verscheide Persoonen, Liefhebbers en Kenners der Musiek, uit onderscheiden Plaatsen, verzocht zynde, om de Zangwyzen der Psalmen en Gezangen onzer Kerken voor Orgel- en Clavesimbel-gebruik in het licht te geven, heeft de Autheur om byzondere reden daartoe niet kunnen overgaan; dan, daar men thans by de loffelyke invoeringe eener zoo keurlyke als lang-gewenschte nieuwe Beryminge, ook heeft mogen verneemen, dat, in verre de meeste en grootste Gemeentens van ons Vaderland, op de verbetering van den Zangtrant, in allen ijver, met vrucht gearbeid is, en nog word, heeft hy, op vernieuwd aanzoek, ook wel willen zyne pogingen aanwenden, om, tot bevorderinge van dat Oogmerk, zyne bekomen kundigheden aan te wenden, en in alle nederigheid op te geeven, hoe hy de Zangwyze het best geschikt oordeelt ten algemeenen gebruike, gelyk hy dezelve gedurende eenige weken, dat ze hier in Maassluis in gebruik gebragt waren, der Gemeente heeft voorgespeelt; wier welwillende dezelve ook zeer voldoende voor alle Liefhebbers en Kenners van Godsdienstig Kerkmuziek hebben opgezongen.

Om nu aan dit oogmerk te voldoen, bied de Autheur aan, by Intee-

kening uit te geven de Zangwyze van de eerste verzen der Psalmen en Lofzangen, by de Hervormde Kerk van Nederland in gebruik, met Præ- en Interludiums en Bassen voor het Orgel en Clavesimbel, voor den prys van zeven guldens; dog die niet intekenen, zullen voor het zelve moeten betalen negen guldens en negen stuivers.

By de intekening word betaalt drie guldens, welke by de aflevering zullen gekort worden, kunnende een iegelijk van een fraaije uitvoering verzekert zijn.

Indien tegen verwachting het getal der Intekenaars te klein mogt bevonden worden, om het Werk voortgang te doen hebben, zal men daarvan, zo ras de tyd der inteekening verstreeken is, verwittigen, en de intekenpenningen hun, die ingetekent hebben, op de vertooning der quitantie, terug geeven.

De Intekening begint den eersten September en eindigt den 31en December 1777. Intusschen is een proef te zien van den Bedezang voor de Predikatie by de Boek- en Konstverkoopers in de Steden van Nederland, alwaar dit Berigt gratis word uitgegeven.

Zullende het werk zo spoedig als mogelijk is, uitgevoerd, en bij stukjes uitgegeven worden, terwyl de Intekenaars beste afdrukken zullen bekomen, en hunne namen, des begerende, voor het werk in een alphabetische Naamlijst geplaatst worden.

De Inteekening geschied te Delft by *Egbert vander Smout*, Boekverkoper op de Markt, en te Maassluis by den Autheur, en *Nicolaas van den Burgh*, Boekverkooper aldaar:

VOORTS

Te Amsterdam by d'Erven *Houttuyn*, *v. d. Kroe*, *Ynlema* en *Tieboel*, *Conradi*, *Loveringh* en *Allart*, *Baalde*, *Warnars*, *den Hengst*, *J: Dol*, wed: *Bom*, *G. Entrop*, wed: *Esvelt* en *Holtrop*, *H: Gartman*, *F. de Kruyf*, *A: Mens*, *A: E: Munnikhuise*, *M: Schalekamp*, *J: Wesling*, *M: de Bruyn*.
Alkmaar de wed: *Maagh*.
Arnhem *Wouter Troost*.
Bergen op den Zoom *van der Linden*.
Bommel *M: Salmons*.
's Bosch *J:* en *H: Palier*.
Briel wed: *Verhel en Zoon*.
Campen *Valkenier*.
Deventer *Leemhorst*.
Dordrecht *Blussé*, *van Braam*, *de Haas* en *Wanner*.
Franeker *Romar*.
Corinchem *Horneer* en *Goelzee*.
Gouda *Verblaauw* en *v: d: Klos*.

Goes *Huisman.*
Groningen *Huising, Groenewold* en *Spandau.*
Haarlem *Bosch* en *Böhn.*
's Hage *van Thol, Thierry, Wynants, Bouvink, Mensert, du Mee, Bakhuysen.*
Harlingen *v: d: Plaats junior.*
Hoorn *Tjallingius.*
Leeuwaarden *Chalmot, Ferwerda, Tresling.*
Leyden *Luchtmans, Luzac* en *van Damme, v: d: Eyk* en *Vygh, Hoogeveen,* wed. *Honkoop* en *Zoon, le Mair, Heyligert, Meerburg, Thyssens, van Tiffelen.*
Maastrigt *Landmeeter.*
Middelburg *Gillissen* en *Abrahams.*
Nymegen *van Campen.*
Purmerend *Jordaan.*
Rotterdam *Arrenberg, Bosch, Bronkhorst, Bellaart, Bennet* en *Hake, Burgvliet, Beman, Bothal, Hofhout* en *Wolfsbergen, Dirk Vis, A: Losel.*
Schoonhoven *Bruggeman.*
Schiedam *Poolman.*
Utrecht *G: v: d: Brink, Eemenes, de Meyere, Otterloo, de Paddenburgen, van Poolsum, Schoonhoven en Comp. Stubbe, Baars, Justus Visch, S: de Waal.*
Vlissingen *Corbelyn* en *de Payenaar.*
Zierikzee *J: de Kanter* en *P: vanden Thoorn.*
Zutphen *van Bulderen.*
Zwolle *Clement.*

Ingetekend voor Exenplaar van J. H. BRUYNINKHUYSEN, Zangwyzen der Psalmen en Lofzangen van de Hervormde Kerk in Nederland, met Prae- en Interludiums, en Bassen, voor het Orgel en Clavesimbel; Verbindende mij, om volgens Voorwaarden van Inschryving, de Fournissementen te voldoen by de levering van ieder Stuk.
Actum den

Ontfangen van den
de somma van voor Exemplaar van J. H. BRUYNINKHUYSEN, Zangwyzen der Psalmen en Lofzangen van de Hervormde Kerk in Nederland, met Prae- en Interludiums, en Bassen, voor het Orgel- en het Clavesimbel.
Zegge f den 1777.

BERICHT
VAN EENE TWEEDE
INTEKENING
OP HET
PSALM-MUZYK,
naar den nieuwsten zangtrant
met prae- en inter-ludiums
en bassen,
DOOR
JACOB POTHOLT,
ORGANIST VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM.

Het bovengemelde Psalmwerk, is in den Jaare 1776. de beminnaars der Muzijk ter Intekening aangebooden; welke intekening binnen de

bepaalden tyd voltallig geworden is; hebbende de zeer gerespecteerde Intekenaaren reeds het genoegen, het Werk geheel compleet ontfangen te hebben, voor de prys zo als by de eerste intekening bepaald was.

Dan, dewyl 'er, na dat de Intekening geslooten was, nog verscheide Lieden opkwaamen, om deel aan die Intekening te hebben, en nog telkens solicitatien bekomen om voor de intekenprys af te leveren; welke weigering dikwils moeijelykheden veroorzaakt en het echter de eerste Intekenaaren niet aangenaam zyn kan zulks te bewilligen, zoo zyn wy te raaden geworden, om tot genoegen der Liefhebberen van 't PSALM-MUZIJK een TWEEDE INTEKENING te obtineeren, waar aan Provisioneel deel zullen hebben, de geene die de uitgegevene stukken van het gemelde Psalmwerk van tyd tot tyd, buiten intekening afgehaald hebben, schoon dezelve de verhoogde prys betaald hebben voor de twee eerste stukken, zullense by het laatste uitgekomen stuk zo veel minder betaalen, dat hun het geheele werk niet hooger zal koomen te staan, dan of ze deel aan deeze tweede Intekening hadden.

Het werk zelve bestaat, in de FOYSE der 150 PSALMEN, zo als dezelve naar den nieuwsten Zangtrant in de Kerken te Amsterdam en elders gespeeld en gezongen worden; met PRÆ- en INTERLUDIUMS voor en tusschen de regels, enz. als ook met becyfferde BASSEN, benevens de LOFZANGEN, dewelke achter 't ordinaire Psalmboek gevonden worden.

Dit MUZIJKWERK is geschikt voor het ORGEL en CLAWIER, en kan ook voor andere SPEEL-INSTRUMENTEN dienen; en dewyl het compleete werk by de eerste Intekenaaren reeds het licht ziet, behoeve over de zindelyke uitvoering der druk niets te kennen te geeven, echter legt het werk ter bezichtiging by de onder staande Boek- en Muzijkhandelaren.

Deze TWEEDE *Intekening* verschild by de Eerste daar in, dat de prys thans op *zeeven guldens* komt voor 't geheele werk, en dat 'er maar alleen Honderd Intekenaaren zullen aangenomen worden, dewelke zich voor het eind der *Maand January* des *Jaars* 1778 zullen moeten declareeren, zullende daar na abzolut geene aangenomen worden, maar het werk in prys verhoogt, en niet minder dan agt en een halve gulden te bekomen zyn. De aflevering van 't geheele compleete werk, zal vier

Maanden na de bepaalde tyd der Intekening geschieden, zullende by de Intekening slegts *een Gulden* op hand gegeven, en by de aflevering *ses Gulden* betaald worden.

Men heeft te meer deze tweede Intekening willen bevorderen, om dat het veele toegescheene heeft, dat het gemelde Psalmwerk niet meer te bekomen was, daar het zelve, als van te nuttig gebruik zynde, niet gemist moet worden.

De Inteekening geschied te Amsterdam, By *Joh. Wessing Willemsz,* op de hoek van de Stilsteeg en N. Z. Voorburgwal, en by de Muzykhandelaaren, zo hier als in de Buitensteden.

Te Alkmaar by de *Wed. Maagh.*
Arnhem *Troost.*
Amersfoort *Pannekoek.*
Bommel *Salmons.*
Bolswaart *Kramer.*
Campen *Heine* en *Valkenier.*
Delft *van der Smout.*
Dordrecht *A. Blussé en Zoon, van Braam, de Haas* en *Wanner.*
Deventer *Juffr. van Wyk,* en *Leemhorst.*
Enkhuizen *Klenk.*
Gorcum *Horneer* en *Goetzée.*
Gouda *van der Klos.*
Groningen *Huyzing, Groenewold* en *Wed. Spandaw.*
Haarlem *van Lee* en *van Delden.*
's Hage *Thierry, Bouvink, P. van Thol* en *Wynants.*
Harlingen *van der Plaats* en *Junior.*
Harderwyk *Lanterenbosch.*
's Hertogenbosch *Palier.*
Hoorn *Vermande.*
Leeuwaarden *Chalmot, Ferwerda, Tresling.*
Leiden *Luzac* en *van Damme, Wed. Honcoop, S.* en *J. Luchtmans* en *le Mair.*
Maassluis *van den Burg.*
Medenblik *Cos.*
Middelburg *A.* en *W. Abrahams* en *Gillissen.*
Nymeegen *van Campen* en *Wolfsen.*
Rotterdam *Arrenberg, Bennet* en *Hake, Bothal, Bosch, Burgvliet* en *van der Laan.*
Schiedam *Poolman.*
Sneek *Zeilstra.*
Utrecht *Otterloo, G. T.* en *A. van Paddenburg, Wed. Poolsum, Schoonhoven* en *Comp.*
Vlissingen *Corbelyn* en *de Paijenaar.*
Zutphen *van Bulderen* en *van Beest.*
Zwolle *Clement.*
Zierikzee *van den Thoorn.*
Zaandam *Quakkelstein.*

KLOK-OPSCHRIFTEN

NAAR

JURIAAN SPRUYT

medegedeeld door A. VAN DAMME.

Door JURIAAN SPRUYT, in het midden der achttiende eeuw organist en klokkenist van Hoorn, is aangelegd een kleine verzameling van klok-opschriften, meest van klokken in Noord-Holland (1749). Eenige jaren geleden drukte ik dit handschriftje, berustende in het Gemeente-archief van Hoorn, af in een Haarlemsche courant (*De Spaarne-bode*, 20 Jan.—17 Febr. 1901). Ik acht het niet onbelangrijk hier uit deze opteekeningen van SPRUYT excerpten geven, voor zoover deze aanvullen de klok-opschriften in de *Noord-Hollandsche Oudheden* van VAN ARKEL en WEISSMAN, en de bekende collectie door VAN BORSSUM WAALKES bijeengebracht in *De Vrije Fries* (1885 en 1892).

Diplomatische nauwkeurigheid in het weergeven der opschriften mogen wij van SPRUYT niet verwachten, ook daarom niet, omdat hij leefde in een tijd, dat aan de strenge nauwkeurigheid, thans met recht geëischt, geen beteekenis gehecht werd. Hij bewaarde ons niettemin de kennis van klokken, die nu niet meer bestaan.

Maar bovenal is van waarde, hetgeen hij als musicus opteekende, d. w. z. toonhoogte, gewicht en grootte van klokken. Bekend met de moeielijkheid van technisch klok-onderzoek kunnen zijn berichten een welkom punt van uitgang vormen voor het muzikaal onderzoek onzer oude klokken, waarin gieters als VAN WOUW, BOTH, TOLHUYS en HEMONY, om slechts de meest bekenden te noemen, zooveel kunst en kunstvaardigheid neergelegd is. A. v. D.

ALKMAAR.

Op de slag-klok van 't uur, voormaals gehangen hebbende op de Waagtoren stondt aldus:

Zeer goede beschermheer LAURENS, neem de scheuringe weg, opdat wij Christus in vreede van een voorspoedige wereldt mogen dienen: GOBELINUS MOER heeft mij gemaakt 't Alkmaar in jaar na de geboorte Christi 1487. den 4 October. Woog swaar 6300 pont.

Op de slag-klok van 't half uur, voormaals gehangen hebbende op de Waagtooren stont aldus:

PIETER is myn naam, mijn geluyt zij Godt bekwaam. GOBEL MOER goot mij, in 't jaar onses Heeren 1488. Swaar 1800 pont.

DORDRECHT.

Op de Groote Klok.

Gij die ziet, waarom gelooft gy niet, en wordt door een soete stem getrokken; indien gy met een vaste hoop vertroud, zoo sult gij voorspoediglijk verlost worden door de hulpe van Maria. JAN JEELMANS en HENDRIK WAGENENS mij maakten. Jo, KA en LAMBERT.

Dordts halfuurs klok.

Gelyk de stemme roept in de woestijne soo luyt gij vroolijk int openbaar voor den gesalfden met een heldere stemme: bereyt den weg voor den Heere: daarom sult gij JAN worden geheeten.

Dordts mette-ofte preekklok.

Dewijl ik geluyt geve uyt de hoogten, wel dan aan dienaar der gesalfde, breek nu trage vertoevinge, ijl na de Kerke Godts, ik heet JORIS. Door mij JORIS WAGENENS. 1510.

DRIELST IN VRIESLANDT.

Op de klijne klok.

JURIJEN BALTHASAR me fecit in Liewaarden 1654.

GOUDA.

Op de slag-klok van 't uur staat aldus.

JOHANNIS BAPTISTA ongelaakt ik heet, tot Gods dienst vertrouwen ben int jaar 52 gemaakt door JAN MOOR. Zoo gy moogt aanschouwen. Het is geweest den 12 January 's avonts ten 9 uuren, als de kerk toegewijt aan ST. JAN DEN DOOPER, door 't vier vernielt is.

GRAFT.

Op de groote slag-klok.

Als men schreef sestien honderd veertig en twee heeft GERHARDUS SPLINTER my gegooten 't Enkhuyse binnen de stede, en ben gehaalt tot Graft, en hier gestelt op de wagt, om mij te laaten hooren, alle uuren by dag en nagt.

Op de groote luyklok.

Ik roepe de menschen om te zyn berijt om te hooren de kragt Godts ter zaligheyt. EVERHARDUS SPLINTER me fecit. Enkhusia 1643.

Op de klyne luy-klok.

F. & P. HEMONY me fecit. Zutphania 1651.

GROET.

Door de kloks geslag, gedenkt stervens dag 1594 [1694?].

GRONINGEN.

De luy-klokken op de A-toorn.

Een orgeltoon H, weegt 6200 ℔.

Een orgeltoon D*, weegt 2909 ℔.

Een orgeltoon F*, weegt 1550 ℔.

Alle drie door J. KRANSSEN, à Enkh.

HOORN.

Het gewigt, de voeten en duymen des diameters, alsmede de toon van de slag- en luyklokken der stadt Hoorn; en eenige andere. Amsterdams gewigt en voetmaat. Anno 1749.

Op de Luy toorn.

Een klok, weegt 3520 ℔, is 4 voet 7 duym. J. N. DERK. 1742.

Een klok weegt 1600 ℔, is wijt 3 voete 10 duym. G. VAN WOUW. A°. 1525.

Nog een dito weegt 1005 ℔, is wijt 3 voet en 3 duym. J. N. DERK. A°. 1742.

Op de Groote Kerkstoorn.

Van 't heel slag, door G. VAN WOUW 1531.

Orgeltoon C, weegt 4531 ℔, is wijt 5 voet en 5½ duym.

Die van het half slag is door P. HEMONY, anno 1670 en is orgeltoon F, weegt 2300 ℔, is wijt 4 voet en 4 duym.

Op de Ooster Kerkstoorn.

't Heel slag door WILLEM WEGEWAART, anno 1596, orgeltoon G, weegt 1600 ℔, is wijt 3 voet en 9 duym.

Die van 't half slag is door RUOLDUS BUTENDIIC, a°. , orgeltoon F, weegt 300 ℔, is wijt 2 voet en 1¼ duym.

Op de Noorder Kerkstoorn.

't Heel slag door CORN. AMMEROY, 1606, orgeltoon D*, weegt 450 ℔, is wijt 2 voet en 5 duym.

Die van 't half slag is door F. HEMONY. Anno 1645, orgeltoon C*, weegt 100 ℔, is wijt 1 voet en 5 duym.

Op 't Stadhuys.

Orgeltoon D, weegt 516 ℔, wijt 2 voet 6 duym.

Op de Ooster-poort.

Orgeltoon C, weegt 110 ℔, wijt 1 voet en 6¼ duym.

Op de Wester-poort is ook een uurwerk en klok geweest.

Op de Hooft-thoorn.

't Heel slag door P. HEMONY. Anno 1646, orgeltoon G*, weegt 1425 ℔, wijt over zijn diameter 3 voet en 7¼ duym.

't Half slag, orgeltoon C*, weegt 625 ℔, wijt 2 voet 9 duym. F. HEMONY 1647.

De Veermans klok. 1529, orgeltoon A, weegt 175 ℔, wijt 1 voet 9 duym.

HULST.

Anno 1562 heeft het vier deeze toorn geschent, den 6 Juny met 160 huyzen daar omtrent. Godt behoede Hulst voor zulk een misbaar. PIETER ben ik gegooten van ADRIAAN STYLAAR.

HYPOLITUSHOEF

op 't eylant Wieringen.

Op de kleynste klok staat aldus:

Weest gegroet Maria vol van gratien, de Heere zy met U, gebenedyt zyt gy boven alle vrouwen. NICOLAUS BUYTENDIJK me fecit 1444.

JISP.

Ik heet Salvator ofte zaligmaker; ick vercier de hoogtyden, beschry de dooden en roep de levendige tot den godsdienst. Anno 1471.

CALVERDIJK.

De levende roep ik, de dooden overluy ik. GOBEL ZAAL heeft mij gegoten. 1534.

KAMP.

ST. CLARA ben ik gegoten. JACOB WAGENENS me fecit 1535.

KNOLLENDAM.

HERICUS VESTRINK me fecit Campis int jaar 1645.

COLHORN.

HENDRIK WEGEWART heeft my gegoten in de stad Kampen 1616.

KWADIJK.

Op de groote luy-klok.

O gij, die veel swarigheeden geleden hebt. God zal van deze uwe elende ook een eynde maken. TOMAS BOT me fecit 1588.

Op de klijne luy-klok.

ST. SERVAAS is mijn naam. GOBEL ZAEL heeft my gegooten 1532.

Op de slag-klok.

NICOLAUS vocor, al die tot de klokke geven, die laat God in eere leven, alle dooden hemelrijk, mij mē STEVEN BUYTENDIJK 1480.

DE SLAGKLOKKEN DER STADT LEYDEN.

De Mare Kerk.

't Heel uur. Orgeltoon G, weegt 11200 ℔.

Op 't Stadhuys.

Heel slag, door H. VAN TRIER. A°. 1572, orgeltoon B, weegt 9970 ℔.

't Half slag door M. FREMI. Anno 1680, orgeltoon D, weegt 4040 ℔, wijt 5 voet en 5¼ duym.

Op de Nieuwe Kerk.

Heel slag door C. WEGEWAARDT. Anno 1647, orgeltoon G, weegt 11200 ℔.

Half slag door F. HEMONY. Orgeltoon A, weegt 1140 ℔, wijt 3 voet 5½ duym.

Op de Academie.

't Heel slag door F. HEMONY. Orgeltoon E, weegt 2812 ℔, wijt 4 voet $7^1/_2$ duym.

't Half slag ook door F. HEMONY. Orgeltoon A, weegt 1140 ℔, wijt 3 voet en $5^1/_2$ duym.

Die op de Hoogewoerts poort zyn beyde ook door F. HEMONY en zijn in toon, gewigt en wijte, eveneens als op de Academie.

Op de Blaauwe poort.

Heel slag, orgeltoon F [F* ?], weegt 1994 ℔, wijt 4 voet en 2 duym.

't Half slag, orgeltoon H, weegt 854 ℔, wijt 3 voet en $1^1/_3$ duym, beyde HEMONY.

Op de Hooglandsche Kerk.

Heel slag, orgeltoon B, weegt 1100 ℔.

Half slag, orgeltoon E, weegt 400 ℔.

Op de Zaay-hal.

't Heel slag, orgeltoon A, door ..... KLAPMUTS.

Half slag, orgeltoon D*, weegt 320 ℔, wijt 2 voet en 3 duym, door P. V. D. GHEYN, 1596.

LOOSDRECHT.

'k Wierd van 6000 pont, door 't Frans geboeft tot gruys.
'k Weeg 1600 pont nú, en dien op nieuw Gods huys.
Elk etmaal levert mij met drie en sestig slaagen,
Die ik kan zonder pyn ten dienst vant volk verdraagen.
't Jaar twee en 'tseventig is hier de klok genoomen
Door HEYRMANS, na drie jaar, hergooten weer gekomen.

DE SLAG- EN LUYKLOKKEN DER STADT MEDENBLIK.

Op de Groote toorn.

De heel slag door F. HEMONY. A°. 1649, orgeltoon B, weegt 8300 ℔, wijt 6 voet en 5 duym.

De middelste klok door F. en P. HEMONY. A°. 1649, orgeltoon D, weegt 3825 ℔, wijt 5 voet en $2^1/_2$ duym.

De klijnste klok, door EVERHARDUS SPLINTER. A°. 1636, orgeltoon F, weegt 2300 ℔, wijt 4 voet en 3½ duym.

Die op 't Kasteel.

Orgeltoon F, weegt 300 ℔.

OOSTEREND

op 't eyland Texel.

MARIA is mijn naam, mijn geluyd sij God bekwaam. GERARDUS DE WOUW me fecit 1503.

PETTEN.

SALVATOR is myn naam, myn geluyt is voor God bekwaam. JAN TOLHUYS me fecit 1553.

PURMERENDT.

Op de grootste slagklok in de tooren.

ST. NICOLAAS is myn naam, mijn geluyd is God bekwaam, de levende roep ik, de dooden beschrij ik, hagel en donder breek ik. Gefondeert door GERARDUS SCHOONENBURG 1520.

Op de middelste luy-klok.

Gij Zaligmaker van de wereld maakt ons zalig. THOMAS BOT & WILHELMUS DE AELTEN me fecit 1519.

Op de kleynste luyklok tot Purmerendt.

Zoo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn. HENDRIK NIEMAN me fecit 614.

AAN DE SCHAGERBRUG.

TOMAS BOT & WILHELMUS DE AELTEN me fecerunt 1563.

SCHELLINGWOUD.

Zoo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn 1640.

SCHERMERHORN.

Op de groote luyklok.

Ik roep de menschen om te zijn bereydt om te hooren de kragt Gods ter zaligheyd. EVERHARDUS SPLINTER me fecit Enkhusia 1642.

STAVOREN IN VRIESLANDT.

MARIA is mijn naam; mijn geluydt zij Godt bekwaam. GOBEL MOER me fecit 1488.

UYTDAM OF SCHETELDOEKSHAVEN.

SALVATOR is mijn naam. JAN TOLHUYS me fecit 1555.

DE WAAL OP TEXEL.

Verbum Domini manet. CORN. AMMEROY 1605.

WESTER-ENDT
op 't eyland Texel.

Ik geloof Godt, ik verslyt het ijser, ik roep het volk te zamen, de gesturven beschrij ik, ik verdrijf de pest, NICOLAAS heet ik. WILLEM BUYTENDIJK me fecit 1489.

WESTZANEN.

GERT IJSBRANTSZ, CLAES JANSZ., JAN KLASEN, Sch. MUYS JANSZ., LUCAS KLAASE, Kerkmr. HEMONY me fecit 1658.

WINKEL.

Si Deus pro nobis quis contra nos. HENRICUS NIEMAN me fecit. Enkhusa 1615.

WORMER.

Op de groote slagklok.

Mijn naam is een roepend geluydt, dat de menschen ga ter deuren uit om Godts woort te hooren, zoo mag men de vyand verstooren. CORN. AMMEROY me fecit 1601.

Op de middelste klok.

Als mijn geluyd zal zijn gehoort, vergadert u tot Godes woord, O Wormers wild in tijd dan leeren, u na zijn woord tot Godt te keeren. CONRADUS SPLINTER me fecit, Enkh. 1649.

Op de kleynste klok.

MARIA MAGDALENA is mijn naam 1422.

ZUYDERWOUD.

Het Woord Godts blyft in eeuwighijt. Henricus Meurs me fecit 1614.

ZIJDWIND.

De name des Heeren zy gezegendt. F. Hemony me fecit, Zutf. 1653.

SUNDERDORP.

Het woort Gods blyft in eeuwigheyt. Cornelis Ammeroy me fecit, Amstelredam 1603.

ZIJPE
aan de Groote Sluys.

Mijn naam is Markus 1523.

PROGRAMMA'S VAN HISTORISCHE CONCERTEN

IN NEDERLAND.

Een-en-dertigste uitvoering van Gewijde Muziek, door het „Klein-Koor a Cappella", onder leiding van ANT. AVERKAMP, op Zondag 11 December 1904, in de Nieuwe Luthersche Kerk te Amsterdam.

1. Psalm XLI . . . . ORLANDO DI LASSO.
2. Psalm LXXV . . . . J. PZ. SWEELINCK.
3. In Dedicatione Templi. . . . . LUCA MARENZIO.
4. Hooglied-Motetten . . . . G. P. DA PALESTRINA.
   a. Trahe me
   b. Nigra sum
   c. Quae est ista.
5. Adoramus . . . . GIUSEPPE CORSI.
6. Missa Octo Vocum . . . . HANS LEO HASSLER.

Twee-en-dertigste uitvoering van Gewijde Muziek, door hetzelfde Koor, op Goeden Vrijdag 21 April 1905, in de Nieuwe Luthersche Kerk te Amsterdam.

1. Lectio. . . . . G. P. DA PALESTRINA.
2. *a.* O. vos omnes
   b. Domine Jesu Christe . . . . T. L. DA VITTORIA.
3. Aria: In deine Hände . . . . JOH. SEB. BACH.
4. Stabat Mater . . . . G. P. DA PALESTRINA.
5. *a.* Vere languores . . . . T. L. DA VITTORIA.
   b. Christus factus est. . . . . G. M. ASOLA.
6. *a.* Komm, süsser Tod!
   b. O Jesulein süss
   c. Mein Jesu, was für Seelenweh . . . . . . JOH. SEB. BACH.
7. Improperia. . . . . G. P. DA PALESTRINA.
8. Timor et tremor. . . . . ORLANDO DI LASSO.

Buitengewone uitvoering door hetzelfde Koor, op Zaterdag 13 Mei 1905 in het Concertgebouw te Amsterdam.

1. Oud-Nederlandsche liederen voor gemengd Koor, Op. 42 JULIUS RÖNTGEN.
   a. Ick seg adieu.
   b. Afscheid.
   c. Meilied.
   d. Een cleyn wilt Vogelken.
2. Sonate voor Viool en Piano, in bes, Ed. Peters No. 10 W. A. MOZART.
3. Madrigalen voor gemengd Koor.
   a. Hans und Grete . . . . JOH. ECCARD.
   b. Il bell' Humore
   c. Amor Vittorioso } . . . . GIOV. GIOC. GASTOLDI.
   d. Villanella alla Napolitana . . . . BALD. DONATI.

---

4. a. Im Herbst
   b. Waldesnacht
   c. In stiller Nacht } Voor gemengd Koor.
5. Sonate voor Viool en Piano, in d kl. 3, Op. 108
6. Tafellied voor gemengd Koor en Piano, Op. 93 } JOH. BRAHMS.

Concert in de Pieterskerk te Utrecht, op Dinsdag 31 October 1905, met medewerking van AVERKAMP's „a Cappella Koor".

1. Praeludium en Fuga voor orgel in C-groot, Peters Ed. II, No. 1 . . . . J. S. BACH.
2. Koren a Cappella.
   a. Psalm 118 . . . . J. PZ. SWEELINCK.
   b Qui tollis . . . . JAC. OBRECHT.
   c. O salutaris . . . . P. DE LA RUE.
   d. Improperia . . . . G. P. DA PALESTRINA.
3. Passacaglia voor orgel. . . . . J. K. KERLL
4. Koren a Cappella.
   a. Agnus Dei . . . . H. L. HASSLER.
   b. Et incarnatus est . . . . B. MARCELLO.
   c. Crucifixus . . . . ANT. LOTTI.
   d. Twee Koralen . . . . J. S. BACH.

5. Twee Choralvorspiele voor orgel . . . . MAX REGER.
   a. Vater unser im Himmelreich.
   b. Ein fester Burg ist unser Gott.
6. Carmen Saeculare voor Koor a Cappella . . . . . A. DIEPENBROCK.

Drie-en-dertigste uitvoering van Gewijde Muziek, door het „Klein Koor a Capella", onder leiding van Ant. Averkamp, op Zondag 10 December 1905, in de Nieuwe Luthersche Kerk te Amsterdam.

1. Missa: Dies Sanctificatus. . . . . G. P. DA PALESTRINA.
2. Aria voor Tenor: Erfreue dich, Seele . . . . . . JOH. SEB. BACH.
3. Beata es . . . . GIOVANNI GABRIELI.
4. a. Simeon im Tempel
   b. Ueber's Gebirg. } . . . . JOH. ECCARD.
5. Aria voor Tenor: Frohe Hirten eilt. . . . . . . JOH. SEB. BACH.
6. Motett: Komm, Jesu Komm. . . . . JOH. SEB. BACH.

Voordracht van den heer J. W. ENSCHEDÉ op een vergadering van het Kon. Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam, 12 Maart 1906, over „Zeventiende-eeuwsche klaviermuziek inzonderheid in ons land".

1. De mey die komt ons bij seer blij (1671).
2. Stockendans.
3. La gallardijse (1671).
4. Wellekom, Kindeken Jesu zoet.
5. De mensch wiens hert gelijck een vruchtbaer aerdt is.
6. Noodigingh tot deuchde: „De soete Meereminne Die so aentreck'lijck zingt."
7. Godt schiep den mens vol eere.
8. Doen Daphne d'overschoone Maeght.
   Met drie variaties.
9. Brabantsche dragonders mars.
10. Sarabande . . . . GISBERT VAN STEENWICK.
    Met acht variaties. Organist te Arnhem en te Kampen, overl. 1679.
11. La princesse . . . . GEORG BERFF.
    Organist te Deventer.
12. Suite in G. . . . . JACOB GRESSE.
    Præludium. Allemande. Courante. Sarabande.
13. Suite in d . . . . JACOB GRESSE.
    Allemande. Courante. Sarabande.

14. Suite in a (fragment) . . . . JACOB GRESSE (?)
Præludium. Præludium. Allemande.

15. Canzone.
Eigenaardig wegens de vermenging van mixolydisch en G.

16. Allemande, met variatie . . . . JOH. JAK. FROBERGER.
Overl. 1667.

17. Courante . . . . JOH. JAK. FROBERGER.
Overl. 1667.

18. Ballet . . . . HEINR. SCHEIDEMANN.
Organist te Hamburg, overl. 1694.

19. The King's hunting jigg . . . . Dr. JOHN BULL.
Overl. 1628.

20. Galiardo, met 4 variaties . . . . ORLANDO GIBBONS.
Overl. 1625.

21. Sicilienne.
Gedrukt 1707.

22. Gavotte italienne.
Gedrukt 1707.

23. Gavotte . . . . HENDRIK ANDERS.
Geoctroieerd 1696.

24. Twee luitfantasieën . . . . LUYS MILAN.
Naar de editie, verschenen te Valencia in 1534, bewerkt door C. SAINT SAËNS.

25. Oud-Nederlandsche danswijzen, naar de zetting van
Jhr. Mr. J. C. M. VAN RIEMSDIJK.
Bewerkt door J. A. H. WAGENAAR. Overl. 1895.
Galjaarde Hooren Babel. — Eenboer rontom. — Charmoes. — Nobelman.

26. Air.

Vier-en-dertigste uitvoering van Gewijde Muziek, door hetzelfde koor, op Goeden Vrijdag 13 April 1906, in de Nieuwe Luthersche Kerk te Amsterdam.

Johannes-Passion . . . . JOH. SEB. BACH.

Buitengewone uitvoering door hetzelfde Koor, op Woensdag 23 Mei 1906 in het Concertgebouw te Amsterdam.

1. Madrigalen voor Koor.
   a. Che debbo far
   b. Alla riva del Tebro } . . . . G. P. DA PALESTRINA.
   c. Scaldava il sol . . . . LUCA MARENZIO.

2. Variatieën en Fuga op een thema van Händel, voor Piano, Op. 24 . . . . Joh. Brahms.
3. Oud-Fransche Chansons voor solostemmen.
   a. Douleur me bat
   b. J'ai bien cause . . . . Josq. des Près.
   c. Petite camusette
   d. Matona mia cara (madrigaal) . . . . Orl. di Lasso.

---

4. a. Resignation } Voor Koor. Hugo Wolf.
   b. Ergebung
5. Fantasia quasi Sonata (après une lecture de Dante), voor Piano . . . . Franz Liszt.
6. Zigeunerlieder, voor 4 Solostemmen en Piano. Op. 112 Joh. Brahms.
7. Slotkoor uit l'Enfance du Christ . . . . Hector Berlioz.

Buitengewone uitvoering van het „Amsterdamsch a Cappella-Koor", onder leiding van Ant. Averkamp, op Maandag 26 November 1906, in het Concertgebouw te Amsterdam.

1. a. Psalm 118 . . . . J. Pz. Sweelinck.
   b. Responsorium . . . . Marcantonio Ingegneri.
2. a. Sanctus en Benedictus . . . . G. P. da Palestrina.
   b. Agnus Dei . . . . Hans Leo Hassler.
3. a. Jerusalem surge . . . . Jac. Clemens von Papa.
   b. Crucifixus . . . . Antonio Lotti.
   c. Tui sunt Coeli . . . . Orlando di Lasso.
4. a. O Salutaris Hostia . . . . Pierre de la Rue.
   b. Ave Verum . . . . W. A. Mozart.
   c. Ave Maria . . . . Ant Bruckner.

---

5. a. Avond . . . . Cornelie van Oosterzee
   b. Afscheid.
   c. Bede voor het Vaderland. } . . . . Oud-Nederlandsche Volksliederen.
6. a. Dein Herzlein mild
   b. Trab' Rösslein trab' . . . . Joh Brahms.
   c. In stiller Nacht
7. a. Spotlied op de Bossu.
   b. O Nederland ! let op u saeck. } . . Oud-Nederlandsche Volksliederen.

IN HET BUITENLAND.

Historische concerten gegeven door den BOHN'schen Gesangverein te Breslau.

Op Zondag 27 November 1904.

Humor in der Deütschen Oper (18. Jahrhundert und erste Hälfte des 19. Jahrhunderts).

1. Arie (Act IV) aus dem scherzhaften Sing-Spiele „Der lächerliche Prinz Jodelet", von REINHARD KEIZER, 1726.
2. Arie (Act II) aus der komischen Oper „Der lustige Schuster", von J. C. STANDFUSS, bearbeitet von JOHANN ADAM HILLER, 1759.
3. Duett (No. 14) aus dem komischen Singspiel „Die Entführung aus dem Serail", von WOLFGANG AMADEUS MOZART, 1782.
4. Quintett (No. 16) aus der Oper „Die Zauberflöte, von WOLFGANG AMADEUS MOZART, 1791.
5. Terzett (No. 3) aus der komischen Oper „Der Apotheker und Doktor", von CARL DITTERS VON DITTERSDORF, 1786.
6. Lied (Act II) aus der Oper „Das neue Sonntagskind", von WENZEL MÜLLER, 1794.
7. Indroduction (Quartett) aus der komischen Oper „Der Dorfbarbier", von JOHANN SCHENK, 1796.
8. Lied mit Chor (Introduction) aus der romantischen Oper „Der Freischütz", von CARL MARIA VON WEBER, 1821.
9. Chor der Ritter und Frauen (No. 7) aus dem Singspiel „Die Verschworenen", von FRANZ SCHUBERT.
10. Cavatina (No. 10) aus der romantischen Oper „Omar und Leila", von FRIEDRICH ERNST FESCA, 1823.
11. Sextett (No. 13) aus der romantischen Oper „Des Adlers Horst", von FRANZ GLÄSER, 1830.
12. Introduction (Act III, No. 12) aus der komischen Oper „Des Falkner's Braut", von HEINRICH AUGUST MARSCHNER, 1832.
13. Ensemble (No. 13) aus der komischen Oper „Czar und Zimmermann", von ALBERT LORTZING, 1837.
14. Finale (No. 4) aus der komisch-phantastischen Oper „Die lustigen Weiber von Windsor", von OTTO NICOLAI, 1849.

Op Zondag 11 Dec. 1904.

Deutsche Kinderlieder aus alter und neuer Zeit.

1. Ein Wiegen-Lied. Für 4 Stimmen. Von SETHUS CALVISIUS, 1598.
2. Abendsegen. Zweistimmig mit Begleitung. Von ENGELBERT HUMPERDINCK (geb. 1854).
3. Wiegenlied. Einstimmig mit Klavier. Von EMIL BOHN (geb. 1839)
4. Sandmännchen. Volkslied von A. KRETZSCHMAR, 1840, für 4 Stimmen gesetzt von EMIL BOHN.
5. Mit Rosen bestreut. Einstimmig mit Klavier. Von MAX REGER, 1903.
6. Guten Morgen. Einstimmig mit Klavier. Von WILHELM TAUBERT (1811—1891).
7. Maillied Zweistimmig mit Klavier. Von CARL MARIA VON WEBER (1786—1826).
8. Sehnsucht nach dem Frühling. Für 1 Stimme und Klavier. Von WOLFGANG AMADEUS MOZART (1756—1791).
9. Sommertag. Zweistimmig mit Klavier. Von WILHELM TAUBERT.
10. Ein Hennlein weiss. Für 4 Stimmen. Von ANTONIUS SCANDELLUS, 1570.
11. Marienwürmchen. Zweistimmig mit Klavier. Von WILHELM TAUBERT.
12. Der Gutzgauch auf dem Zaune sass. Für 6 Stimmen Von LAURENTIUS LEMLIN, 1540.
13. Räthsel. Volksweise, gesetzt von ENGELBERT HUMPERDINCK.
14. Ein schweres Räthsel. Volksweise mit Klavierbegleitung. Von ERNST RICHTER, 1845.
15. Des Finken Gruss. Für 4 Stimmen. Von EMIL BOHN
16. Wie es in der Mühle aussieht Zweistimmig mit Klavier. Von CARL REINECKE (geb. 1824).
17. Der Aufschub. Einstimmig mit Klavier. Von JOHANN ADAM HILLER, 1769.
18. Der Besen und die Ruthe. Volksweise für 1 Stimme und Klavier. Von CARL REINECKE.
19. Um die Kinder still und artig zu machen. Einstimmig mit Klavier. Von THEODOR STREICHER, 1903.
20. Geburtstagslied. Einstimmig mit Klavier. Von JULIUS SACHS (1830—1887).
21. Weihnachten. Für eine Solostimme, Chor und Klavier. Von CARL FRIEDRICH CURSCHMANN (1804—1841).
22. Drei Wochen nach Weinachten. Einstimmig mit Klavier. Von CARL REINECKE.
23. Soldatenlied. Einstimmig mit Klavier. Von ROBERT SCHUMANN, 1845.
24. Hänschen ist Soldat geworden. Einstimmig mit Klavier. Von MAX ANSORGE, 1902

25. Wenn die Buben Steckenpferd reiten. Einstimmig mit Klavier. Von SIMON BREU, 1903.

26. Bruder Malcher. Für Soli und Chor. Von EMIL BOHN.

Op Zondag 19 Febr. 1905.

Gesänge aus SHAKESPEARE's Dramen.

I. AS YOU LIKE IT.

1. Under the greenwood tree (Act 2, Scene 5). Solo und Chor mit Klavier. Von FRIEDRICH VON BOYNEBURGH, um 1822.
2. Blow, blow, thou winterwind (Act 2, Scene 7). Einstimmig mit Begleitung. Von THOMAS AUGUSTINE ARNE, um 1740.
3. *a* It was a lover and his lass (Act 5, Scene 3). Einstimmig mit Begleitung. Von THOMAS MORLEY, 1600.

   b. Ein Bursch und Mägdlein jung und schön. Vierstimmig. Von FRIEDRICH SILCHER (1789—1860), für gemischten Chor gesetzt von EMIL BOHN.

II MEASURE FOR MEASURE.

Take, O! take those lips away (Act 4, Scene 1). Einstimmig mit Begleitung. Von JOHN WILSON, 1659.

III. OTHELLO.

The poor soul sat sighing by a sycamore tree (Act 4, Scene 3), 1 Stimme mit Klavier. Altenglische Melodie.

IV. CYMBELINE.

Hark! hark! the lark at heaven's gate sings (Act 2, Scene 3).

a. Vierstimmig. Von BENJAMIN COOKE (1734—1793).

b. Einstimmig mit Klavier. Von FRANZ SCHUBERT, 1826

V. LOVE'S LABOUR'S LOST.

When daisies pied and violets blue (Act 5, Scene 2). Vierstimmig. Von GEORGE ALEXANDER MACFARREN (1813—1887).

VI. MACBETH.

Black spirits and white (Act 4, Scene 1). Soli, Chor und Begleitung. Von MATTHEW LOCKE (1632—1677).

VII. MUCH ADO ABOUT NOTHING.

Sigh no more, ladies (Act 2, Scene 3). 1 Stimme mit Klavier. Von JOHN STEVENS (1757—1837).

VIII. MIDSUMMERNIGHT'S DREAM.

You spotted snakes, with double tongue (Act 2, Scene 2). 2 Soli, Frauenchor und Begleitung. Von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847.)

IX. THE TEMPEST.

1. Where the bee sucks, there suck I (Act 5, Scene 1). Einstimmig mit Begleitung. Von THOMAS AUGUSTINE ARNE.
2 Come unto these yellow sands (Act 1, Scene 9). Solo, Chor und Begleitung. Von HENRY PURCELL (1658—1695).
3. Full fathom five thy father lies (Act 1, Scene 2). Solo, Chor und Begleitung. Von HENRY PURCELL.

X. THE TWO GENTLEMEN OF VERONA.

Who is Silvia? What is she? (Act 4, Scene 2). 1 Stimme mit Klavier. Von FRANZ SCHUBERT, 1826.

XI. TWELFTH NIGHT; OR, WHAT YOU WILL.

1. Come away, come away, Death (Act 2. Scene 4). 2 Stimmen mit Klavier. Von PETER CORNELIUS (1824—1874).
2. *a.* O, mistress mine! where are you roaming (Act 2, Scene 3). 1 Stimme mit Klavier, von WILLIAM BYRD (1543—1623).

   b. O, Schatz, auf welchen Wegen irrt ihr? Vierstimmig. Von SIDNEY PEIRES WADDINGTON.
3. When that I was and a little tiny boy (Act 5, Scene 1). Solo, Chor und Klavier. Von JOHN LIPTROT HATTON, 1848.

Op Zondag 5 Maart 1905.

Das deutsche weltliche Lied vom Ende des 15. Jahrhunderts bis zum Ende des 18. Jahrhunderts.

1. Ach herzigs Herz. Für 4 Stimmen. Von HEINRICH FINCK, 1536.
2. Ich soll und muss ein Bulen haben. Für 4 Stimmen. Von LUDWIG SENFL, 1544.
3. So trinken wir Alle. Von ARNOLD VON BRUCK, 1536.
4. Venus, du und dein Kind. Von JACOB REGNART, 1576.
5. Mein Lieb will mit mir kriegen. Für 8 Stimmen (2 Chöre). Von HANS LEO VON HASSLER, 1596.
6. Unverhofft kommet oft. Für 2 Stimmen und Basso continuo. Von JOHANN HERMANN SCHEIN, 1628.
7. Herbst-Lied. Für 3 Stimmen. Von HEINRICH ALBERT, 1640.
8. Willst du dein Herz mir schenken. 1 Stimme mit Klavier. Von ANNA MAGDALENA BACH, 1725.

9. Neujahrslied. Für 1 Solostimme, Chor und Klavier. Von JOHANN ABRAHAM PETER SCHULZ, 1785.
10. Das Veilchen. Für 1 Stimme mit Klavier. Von WOLFGANG AMADEUS MOZART (1756—1791).
11. Neue Liebe, neues Leben. Für 1 Stimme mit Klavier. Von LUDWIG VAN BEETHOVEN (1770—1827).
12 Lützow's wilde Jagd. Für 4 Männerstimmen. Von CARL MARIA VON WEBER (1786—1826).
13. Die Post. Für 1 Stimme mit Klavier. Von FRANZ SCHUBERT (1797—1828).
14. Die Mutter an der Wiege. Für 1 Stimme mit Klavier. Von CARL LÖWE, 1842.
15. Jagdlied. Für 4 Stimmen. Von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).
16. Mondnacht. Für 1 Stimme mit Klavier. Von ROBERT SCHUMANN (1810—1856).
17. Träume. Für 1 Frauenstimme mit Klavier. Von RICHARD WAGNER (1813—1883).
18. Vom Berge Für 4 Stimmen. Von ROBERT FRANZ (1815 - 1892).
19. Margreth am Thore. Für 1 Stimme mit Klavier. Von ADOLF JENSEN (1837—1879).
20 Meine Liebe ist grün. Für 1 Stimme mit Klavier. Von JOHANNES BRAHMS (1833 - 1897)
21. Verborgenheit. Für 1 Stimme mit Klavier. Von HUGO WOLF (1860—1902 .
Epilog, Das alte Lied vom Scheiden. Für 4 Stimmen. Von EMIL BOHN (geb. 1839).

Op Zondag 12 November 1905.

SCHILLER's Gedichte in der Musik.

1. Die Macht des Gesanges. Für Gemischten Chor. Von JOHANN FRIEDRICH REICHARDT (1752—1814).
2 Gruppe aus dem Tartarus. Für 1 Stimme mit Klavier. Von FRANZ SCHUBERT (1797—1828).
3. Die Worte des Glaubens. Für Männerchor. Von CARL ZÖLLNER (1800—1868)
4. Des Mädchens Klage Für 1 Stimme mit Klavier. Von FRANZ SCHUBERT.
5. „Von den Dome schwer und bang". Aus dem Lied der Glocke. Für Männerchor. Von PETER CORNELIUS.
6. Der Abend. Für 4 Solostimmen mit Klavier. Von JOHANNES BRAHMS (1833—1897).
7. Die Ideale. Für gemischten Chor. Von JOHANN FRIEDRICH REICHARDT.
8. Dithyrambe. Für Tenor und Bariton mit Klavier. Von WILHELM TAUBERT, 1861.
9. An die Freude
   a. Für 1 Stimme und Chor, mit Klavier. Von „ANONYMUS", ca. 1800.
   b. Für 1 Stimme und Chor. Von FRIEDRICH HUGO VON DALBERG, 1799.
   c. Für 1 Stimme und Chor. Von JOHANN FRIEDRICH REICHARDT.

10. Morgenlied. Für Männerchor. Von Reinhold Becker (geb. 1842).
11. Lied der Fischerknaben. Für 1 Stimme mit Klavier. Von Franz Liszt (1811—1886).
12. Sennenlied. Für gemischten Chor. Von Wilhelm Taubert.
13. Der Schütz. Für 1 Stimme und 2 Hörner. Von Bernhard Anselm Weber (1766—1821).
14 Chor aus „Die Hochzeit des Thetis". Von Johann Karl Gottfried Loewe, 1850.
15. Scene aus „Maria Stuart" (3. Aufzug, 1. Auftritt). Für 1 Stimme mit Klavier. Von Johann Rudolph Zumsteeg (1760—1802).
16. Reiterlied. Für 1 Stimme und Chor. Von Christian Jacob Zahn, 1798.

Drei Concerte des Amsterdamer „a Cappella-Chores", Dirigent: Ant. Averkamp, am 13. 15. und 16 November 1906, im Mozart-Saal zu Berlin.

Am 13. November.

1. Psalm 122. . . . . Jan Pietersz. Sweelinck.
2. Kyrië und Christe. . . . . Joannes Ockeghem.
3. O virgo genitrix . . . . Josquin des Près.
4. O salutaris . . . . Pierre de la Rue.
5. Sanctus und Benedictus aus der Marcellus-Messe } G. P. da Palestrina.
6. Improperien }
7. Tui sunt coeli . . . . Orlando di Lasso.
8. Psalm 134. . . . . Jan Pietersz. Sweelinck.
9. Crucifixus . . . . Ant. Lotti.

---

10. Chanson: Rozette. . . . . Jan Pietersz. Sweelinck.
11. a. In stiller Nacht } . . . . Joh. Brahms.
b. Von alten Liebesliedern }
12. a. Afscheid } . . . . . Alt-Niederländische Volkslieder.
b. Wilhelmus van Nassouwe }

Am 15 November.

13. Psalm 138. . . . . Jan Pietersz. Sweelinck.
14. Ave Regina . . . . Willem Dufay.
15. Agnus Dei . . . . Anton Brumel.
16. Stabat mater. . . . . Josquin des Près.
17. Tu es Petrus . . . . G. P. da Palestrina.

18. Responsorium . . . . MARCANTONIO INGEGNERI.
19. Jubilate Deo . . . . ORLANDO DI LASSO.
20. Beata es . . . . GIOV. GABRIELI.
21. Agnus Dei . . . . HANS LEO HASSLER.

---

22. Innspruck ich muss dich lassen . . . . . . HEINRICH ISAAC.
23. Hans und Grete . . . . HANS ECCARD
24 *a*. Waldesnacht
b. Dein Herzlein mild } . . . . JOH BRAHMS.
25. *a*. Bede voor het vaderland
b. Spotlied op de Bossu } . . . . . Alt-Niederländische Volkslieder.

Am 16 November.

26. Psalm 75 . . . . JAN PIETERSZ. SWEELINCK.
27. Qui tollis . . . . JAC. OBRECHT.
28. Jerusalem surge . . . . JAC. CLEMENS VON PAPA.
29. Quae est ista, aus dem Hohen Lied . . . . . G. P. DA PALESTRINA.
30. Crucifixus . . . . ANT. LOTTI.
31. Psalm 118. . . . . JAN PIETERSZ. SWEELINCK.

---

32. Deux chansons . . . . ORLANDO DI LASSO.
33. Madrigal . . . . LUCA MARENZIO.
34. *a*. Nachtwache
b. Im Herbst } . . . . JOH. BRAHMS.
35. Ave Maria. . . . . ANT. BRUCKNER.
36. O Nederland let op uw saeck . . . . . . Alt-Niederländisches Volkslied.

Historisch concert gegeven door den BOHN'schen Gesangverein te Breslau, op Zondag, 10 December 1905.

Concurrenz-Compositionen GOETHE'scher Gedichte.

1. Wandrers Nachtlied.
   a. Gemischter Chor. Von MORITZ HAUPTMANN (1792—1868).
   b. 1 Stimme mit Klavier. Von FRANZ SCHUBERT, um 1824.
   c. Männerchor. Von FRIEDRICH KUHLAU, um 1832.
   d. 2 Stimmen mit Klavier. Von ANTON RUBINSTEIN (1829—1894).

2. Wonne der Wehmuth.
   a. 1 Stimme mit Klavier. Von Graf MORITZ VON DIETRICHSTEIN, vor 1811.*
   b. 1 Stimme mit Klavier. Von ROBERT FRANZ (1815—1892).
   c. 1 Stimme mit Klavier. Von LUDWIG VAN BEETHOVEN, 1810.
3. Heidenröslein.
   a. 1 Stimme mit Klavier. Von JOHANN FRIEDRICH REICHARDT, 1794.
   b. 1 Stimme mit Klavier. Von JOHANN CHRISTOPH KIENLEN, um 1820.
   c. 1 Stimme mit Klavier. Von HEINRICH WERNER, vor 1829.
   d. 1 Stimme mit Klavier. Von FRANZ SCHUBERT, 1815
   e. Gemischter Chor. Von ROBERT SCHUMANN, 1849.
4 Das Veilchen.
   a. 3 Stimmen mit Klavier. Von JOHANN FRIEDRICH REICHARDT, 1793.
   b. 1 Stimme mit Klavier. Von WOLFGANG AMADEUS MOZART, 1785.
5. Auf dem See.
   a. Gemischter Chor. Von JOHANN CARL GOTTFRIED LOEWE, 1842.
   b. Gemischter Chor. Von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).
6. Lied Klärchens aus „Egmont."
   a. 1 Stimme mit Klavier. Von CARL FRIEDRICH ZELTER, 1810.
   b. 1 Stimme mit Klavier. Von LUDWIG VAN BEETHOVEN, 1810.
7. Kophtisches Lied
   a. 1 Stimme mit Klavier. Von JOHANN CARL GOTTFRIED REICHARDT, 1809.
   b. 1 Stimme und Klavier. Von HUGO WOLF, 1888.
8. Schweizerlied.
   a. 1 Stimme mit Klavier. Von FRANZ SCHUBERT, um 1815.
   b. Gemischter Chor. Von ROBERT FRANZ.
9. Meeresstille und Glückliche Fahrt.
   a. 1 Stimme mit Klavier Von FRANZ SCHUBERT, 1815.
   b. 1 Stimme mit Klavier. Von JOHANN FRIEDRICH REICHARDT (1752-1814).
   c. Gemischter Chor mit Klavier. Von LUDWIG VAN BEETHOVEN, 1815.

PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS, WAAR GEEN ANTWOORD OP INGEKOMEN IS.

Ieder die, al is het oppervlakkig, kennis neemt van de stemverwijzingen onzer oude liederen, valt het op, welk een aanzienlijk aantal melodieën met versaanwijzing in vreemde taal in de 16e en het begin der 17e eeuw in onze liedboeken aangehaald of gevonden worden en dat daartegenover het Nederlandsche woordvers als gebruikte stemverwijzing verreweg in de minderheid is. Een gevolgtrekking is spoedig gedaan: de vreemde melodie was destijds de geliefde. Toch behoeft zulks allerminst het geval geweest te zijn, althans niet in die mate als een eerste indruk zou kunnen doen vermoeden. Die vreemde melodieën, ja, zij behielden in het gebruik, in den beginne althans hun on-Nederlandschen naam. Maar bleef die melodie zelf ook onveranderd? Bekend is het beweeglijk karakter van volks- en volksaardige melodieën, zoodat vermoed kan worden, dat die vreemde melodieën in de Nederlanden, aan de behoeften als ze aangepast werden, zich vervormden en daarbij juist dat verloren wat hun een uitheemsch karakter verleende; die vervormde melodie was, in weerwil van haar vreemden naam die bleef, des ondanks een echt-Nederlandsche geworden.

Hoewel er enkele gegevens zijn, welke de juistheid van deze opvatting zouden kunnen staven — herinnerd zij aan de oudste geschiedenis van de Wilhelmusmelodie met haar Zuidduitsche, Noordduitsche, Zeeuwsche, Hollandsche en wellicht Groningsche vertakkingen — is het bestaan van dit verschijnsel zelf allerminst vaststaand en kennen

wij niet de regels, volgens welke deze gewaande nationale factor onbewust zijn invloed zou hebben geoefend. Bestaat inderdaad een dergelijk element, dan zou gesproken mogen maar ook moeten worden van een Nederlandsch lied, in weerwil dat de uitheemsche benaming van een aantal melodieën het tegendeel zou doen veronderstellen.

Die veronderstelde wet kan tweeledig in haar beteekenis geweest zijn. Zij kan ingewerkt hebben op den bouw der melodieën, waardoor zekere tonaliteiten, intervallen of versieringen meer naar voren kwamen, andere meer naar achteren gedrongen werden. Ook kan zij veroorzaakt hebben, dat bepaalde rhythmische vormen als het ware vóórgetrokken werden, als weerspiegeling van de stemming van het woordvers. Die voorkeur van bepaalde vormen zou dan haar grond hebben eensdeels in volksopvattingen, anderdeels in tijdelijk heerschende mode bij meer ontwikkelden.

Bestond werkelijk een dergelijke ongeschreven echt Nederlandsche wet? Hoe was haar werking? Deze overweging is het, welke aanleiding geeft, dat de Vereeniging voor Noord-Nederlands muziekgeschiedenis de vraag stelt:

„Heeft de melódie van het oud-Nederlandsch lied tot omstreeks 1625 een eigen karakter, vergeleken met het lied van andere nationaliteiten? Zoo ja, waarin ligt dat verschil, zoowel ten opzichte van de muzikale structuur als ten opzichte van psychologische eigenaardigheden?"

De antwoorden, gesteld in Nederlandsch, Fransch, Engelsch, Duitsch of Latijn en getypt of geschreven door een ander als des auteurs hand, worden vrachtvrij ingewacht vóor of op 1 Mei 1906 bij het bestuurslid der Vereeniging den heer J. W. Enschedé, Heerengracht 68, Amsterdam, bij wien exemplaren van deze prijsvraag op franco aanvraag kosteloos te verkrijgen zijn.

De schrijver teekent zijn antwoord niet; hij voorziet dit van een kenspreuk, welke hij, met opgaaf van zijn naam en woonplaats, herhaalt in een gesloten briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft. De ingeleverde handschriften, zoowel de bekroonde als niet bekroonde, blijven het eigendom van de Vereeniging, ook wat het auteursrecht betreft.

Indien een antwoord, hoewel bekroningswaardig, naar het oordeel der jury wijziging behoeft, zal het bedrag van den prijs niet eerder gegeven worden dan nadat de jury het persklaar verklaard heeft.

Het bekroonde antwoord wordt gedrukt en uitgegeven op kosten der Vereeniging.

De auteur belast zich kosteloos met het corrigeeren der drukproeven en heeft recht op 25 presentexemplaren.

Voor het antwoord, dat het best voldoet aan de opgegeven vraag, wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 150.—, onmiddellijk uit te betalen na de toewijzing van den prijs.

Het bestuur der Vereeniging acht zich niet gehouden een antwoord, dat het beste is der ingekomen antwoorden maar niettemin niet voldoet aan de gestelde eischen, te bekronen.

Als beoordeelaars der ingekomen antwoorden zullen optreden de heeren Mr. FL. VAN DUYSE te Gent, DAN. DE LANGE te Amsterdam en D. F. SCHEURLEER te 's-Gravenhage.

AMSTERDAM, 1 Maart 1905.

Anhang No. 1.

Violon. *Doux.*

An-tres af-freux som-bres re-trai-tes,

Tris-tes tombeaux des vi-vans Je fuis

vos hor-reurs se-cret-tes Qui ai-

gris-sent le sort des mal-heu-reux a-mans.

Anhang No. 2.

Campra.

Par les vents et par l'o-ra-ge je fus long-tems

Blanckenburg.

Ni des vents ni de l'o-ra - ge

Anhang No. 3.

Menuet.

7 6 6

Anhang Nº 4.

Air.

La ja - louse a le coeur ten - - dre, La

prude a-git par re-ssort, La Co-quette aime a se

ren - dre, La sça - vante a l'es - prit fort,

La Pa - le dans son tein est toute in - com - pa -

ra - ble, La Noi - re d'u - ne brune a - do -

ra - ble:

4 3

La gras - - - - se, la

gras - - - se, a de la ma-jes-té,

de la ma - jes - té, La Mai-gre a de la

tail - - le et de la li - ber - té,

de la li - ber - té, La Fourbe a-vec es-prit rai -

son - - - - ne, La Sot - te est

tou-te bon-ne La Mu-et-te a de la pu-

deur, Et la gran-de par-leu-se est

d'a- - - - - - -gre-a-ble hu-meur:

7 6

Air.

Anhang No. 5.

Demande.

Air Nouveau.

Je suis em-ba-ras - sé plus, qu'on ne sçau-roit
croi-re On me de - mande une chan - son. I - ris chan-te-
rai-je a la gloi - - - re a la gloi - re de Ba-
chus ou de Cu-pi-don? Le vin ne vous plaist pas Le
vin ne vous plaist pas Et l'a- mour vous é - pou-van - -
te, Que voulez vous, que voulez vous que je chan - te?

Reponce.

Air a boire.

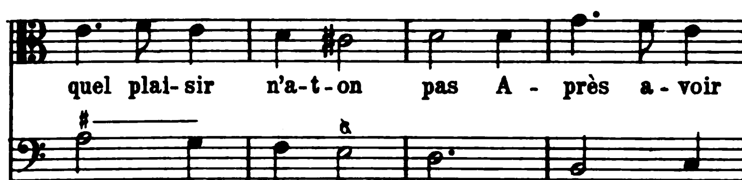
Un pe-tit air a boi - - - - - -

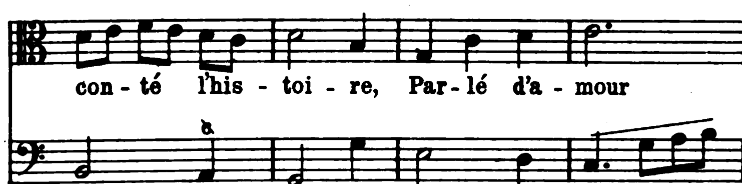
- - re, un pe-tit air a boi - - re

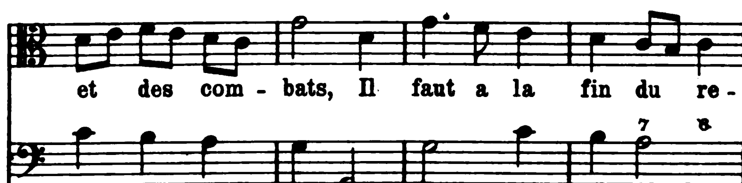
a de char - mans ap - pas. Il dis - si - pe les

soins et ban - nit l'hu - meur noi - - re.

Ba-chus quand on chan - - - te ta gloi-re

quel plai- sir n'a-t-on pas A - près a - voir

con - té l'his - toi - re, Par - lé d'a - mour

et des com - bats, Il faut a la fin du re -

pas un pe-tit air a boi - - - - -

- - re, un pe-tit air a boi - - re.

Anhang No 6.

Marche de Blankenburg. 1713.

NB.

NB. ursprünglich

DAVID PADBROUCK EN CORNELIS PADBRUÉ.

In het „Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen", uitgegeven door J. J. Dodt van Flensburg (Utrecht, 1839) komt in het tweede deel op bladzijde 327 voor, onder het opschrift: „Stads-Kameraarsrekeningen", de volgende staat van de kerkelijke waardigheden en bedieningen, die aan den Koning van Spanje, als heer der onderscheidene Nederlandsche gewesten, ter begiftiging stonden en die meerendeels aan de leden zijner kapel ten deel vielen:

Le rolle de l'année XV^{C}LXIII.

„Sensuit la declaration des Dignites, Canonies, Prebendes, Cures, Cousteries et Scholasteries, Hospitaulx et aultres benefices du patronaige du Roye des Espagnes et archiduc d'Austrice, duc et comte du Bourgogne, de Brabant, etc. comte de Flandres, d'Arthois, de Henault, etc. notre Souverain seigneur, estants à la collation et disposition en les Pays dembas et de Bourgogne, auxquelles par ordonnance de sa Majesté sont subscriptes et denominees les personnes, qu'elle veult et entend estre pourveue des dicts benefices, chacun à son tour selon l'ordre et par la maniere, cy après declaree."

Onder de verschillende posten van dezen staat treft men aan, op bladzijde 376:

Aux chapelles de Hollande.

„Philibert van Tournoult (? Turnhout), enfant, selon le rolle precedent. David Padbrouck, Paul Couwenhove, Jehan de Meyere, enfans de la chapelle. Le fils du jadis chevaucheur de lescurie, Pierre du Bois." en verder op bladzijde 377:

Aux chappelles de la Bryele et Oostvoorne.

„Le boutellier du prince de Parme, recommande par ledict Sr. Gerardt de Nelle, pour son fils Alexandre. Christofle de Gamboas,

courier ordinaire, pour son fils PIERRE. CHRESTIEN DE BIETERE, enfant de la chapelle, estudiant à Alcala. DAVIDT PATBROUCK, enfant de la chapelle."

Op bovenstaande vermeldingen van den naam van DAVID PADBROUCK werd de aandacht gevestigd door den heer EDMOND VAN DER STRAETEN in deel I, bladzijde 246, van zijn werk: La musique aux Pays-Bas avant le XIXe siècle (Bruxelles, 1867) en door dezen auteur de vraag gedaan: „Est-ce un parent de CORNEILLE PADBRUÉ, célèbre musicien de Haerlem, auquel VONDEL a adressé une strophe louangeuse?"; en op bladzijde 248 volgt nog deze toelichting: le rôle qui nous a fourni ces renseignements, existe en copie du temps aux archives de la ville d'Utrecht", met verwijzing naar het door den heer DODT VAN FLENSBURG uitgegeven „Archief".

In het achtste deel, 2de gedeelte (Bruxelles, 1888), bladzijde 40 van zijn vermeld werk, komt de heer VAN DER STRAETEN nog eens terug op hetzelfde onderwerp, en wel met de volgende opgaven:

„Etats suivants de la chapelle royale flamande à Madrid, le premier, „du second tiers de 1562", ainsi conçu: Les noms de ceulx du Pays-Bas de la chappelle de sa Magesté, tant absentz que présentz du second tiers de lan 1562.

DON PEDRO PAÇECO grand aulmosnier. — Monseigneur DE LATOUR familier de l'oratoire. — Maitre PIERRE DE MANCHICOURT, maître de chapelle".

Hierna volgen de leden der verschillende afdeelingen: Chappellains, allen met het praedicaat „Sire". — Chantres. — Officiers. — Enfants, waarbij DAVID PATBRU [1]).

Hetzelfde wordt herhaald op de tweede lijst, over de vier laatste maanden van het jaar 1562, met de opmerking van den heer VAN DER STRAETEN: „On remarquera encore, entre autres soprani nouveaux, DAVID PADBRUE, originaire de Hollande."

Opnieuw (bladzijde 81) wordt vermeld op het jaar 1565 DAVID PADBRU onder de „enfants qui restent", en (bladzijde 90) op het jaar 1566 nogmaals DAVID PATBRU.

Ten slotte wordt door genoemden auteur medegedeeld, dat „au 4 Janvier 1570 on possédait à la chapelle royale de Madrid dix-neuf

[1]) Palacio real, à Madrid, casa real, rôle des gages, etc.

enfants de choeurs, e. a. DAVID PADBRUE. Il s'en détacha six, e. a. PADBRUE, — dont quatre furent renvoyes aux Pays-Bas pour y faire leurs grandes études".

Ten aanzien van VAN DER STRAETEN's vermoeden, dat er familieverwantschap zou hebben bestaan tusschen den koorknaap DAVID PADBROUCK en den musicus CORNELIS PADBRUÉ, had de Redactie van: „Bouwsteenen" (1ste Jaarboek der Vereeniging voor Nederlandsche muziekgeschiedenis 1869—1872, bladzijde 29), in een artikel, onderteekend door de heeren BOERS, HEIJE, KRAMM, VAN RIEMSDIJK en TIEDEMAN, toegestemd, dat beiden vermoedelijk uit denzelfden stam zouden zijn gesproten.

Zulks gaf den heer VAN DER STRAETEN aanleiding tot de volgende ontboezeming: „Les „Bouwsteenen", en ratifiant conditionellement notre hypothèse, quant aux liens de parenté, qui rattachent le jeune musicien au célèbre CORNEILLE PADBRUE, compositeur harlemois, empruntent à ce sujet à une revue: „de Vrije Fries", l'extrait suivant d'un album artistique et littéraire: Musica disparium dulcis concordia vocum pello, levo, placo, tristia, corda, deos, Leiden, 26 Maart 1585. DAVID A PABRUÉE."

Ce rapprochement constitue, pour nous, une sorte de preuve indirecte de consanguinité, jusqu' à preuve du contraire, que DAVID et CORNEILLE PADBRUE appartiennent à une souche identique. L'éloge, fait en 1585 par le premier, de l'art qu'il cultiva étant enfant, laisse deviner clairement qu'il continua à le pratiquer dans la suite, apparemment en quelque cathédrale des Pays-Bas, où il présidait à l'exécution du chant artistique."

Bedoeld album is een der „Alba amicorum" uit de 16de en 17de eeuw door JHR. MR. H. BAERDT VAN SMINIA beschreven in deel VIII van: „De vrije Fries. Mengelingen uitgegeven door het Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde." Leeuwarden 1859. Men vindt daar onder nummer IV eene beschrijving van het album van HOMME VAN HARINXMA THOE SLOOTEN, SENIOR (sic), zoon van HOMME en DOEDT VAN MOCKEMA, ongehuwd overleden in 1604. Het is eigenlijk een Hoogduitsch boekje met wit papier doorschoten. Hierin komen de boven aangehaalde woorden voor, onderteekend: DAVID A PABRUÉE, van Haarlem.

Dat deze DAVID uit Haarlem met dien te Madrid dezelfde persoon zal zijn geweest, werd ook door de Redactie der „Bouwsteenen" (zie t. a. p.) zeer waarschijnlijk geacht.

Onmogelijk zou dit althans niet zijn, want men mag aannemen, dat de knaap, die in 1562 voorkomt op de rolle der Koninklijke Kapel te Madrid onder de „Soprani nouveaux", toen ongeveer twaalf jaar oud zal zijn geweest. In het jaar 1585, op zijn 35-jarigen leeftijd, zou hij dus zeer wel te Leiden zijn handschrift in een album hebben kunnen plaatsen.

Dat er verwantschap zal hebben bestaan tusschen dezen DAVID en CORNELIS, den zoon van TYMEN, is tot dusverre niet uitgemaakt, hoewel de overeenkomst van familienaam, woonplaats en muzikalen aanleg van beiden het vermoeden wettigt, dat zulks inderdaad het geval zal zijn geweest, wat wellicht eenmaal bij nauwkeurig onderzoek der archiefstukken nog zal worden bevestigd.

In A. M. Ledeboer's „De boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord-Nederland", Deventer 1872, komt voor WILLEM DAVIDSZ. PABRUE als werkzaam te Amsterdam in 1629; evenzoo in diens »Alfabetische lijst van boekdrukkers enz.", Utrecht 1876, dezelfde persoon met den geslachtsnaam PADBRUE.

Uit het Album der studenten aan de Hoogeschool te Leiden van 1585 tot 1875 uitgegeven te 's-Gravenhage in 1875, blijkt, dat op den 20sten Mei 1647 DAVID PADBRUE, afkomstig uit Amsterdam, daar werd ingeschreven als student in de godgeleerdheid; en in het Album enz. van Utrecht, aldaar uitgegeven in 1886, vindt men op blz. 32 vermeld: — „Rectore PAULO VOET. 1652. DAVID PADBRUE Amstelodamensis Batavus."

Ook aangaande CORNELIS TYMENSZOON PADBRUÉ zijn tot nu toe weinig bizonderheden bekend. Hij was zelfs bijna geheel in het vergeetboek geraakt, en thans nog zoekt men den naam van dezen Nederlandschen toonkunstenaar te vergeefs in onze woordenboeken op het gebied der muziek.

Op die schier volslagen onbekendheid van den man, in de vorige eeuw, werd reeds gewezen door Edm. van der Straeten in zijn werk „La musique aux Pays-Bas etc.". T. 1, p. 35, waar hij van PADBRUÉ en zijn muziekboek schreef: Auteur et ouvrage inconnu à M. Fétis.

Ook in Mr. H. Viotta's, overigens zoo gunstig bekend: „Lexicon der toonkunst", schittert PADBRUÉ's naam door zijne afwezigheid.

Evenwel werd hierop eene uitzondering gemaakt door ALPHONSE GOOVAERTS, die op bladzijde 368 van zijne »Histoire et bibliographie de la typographie musicale dans les Pays-Bas" (Antwerpen 1880) onder No. 665 de tweede uitgave van PADBRUÉ's „*Kusjes*" noemt, doch zonder opgaaf van vindplaats noch andere bizonderheden.

Rob. Eitner vermeldt in zijn Biographisch—Bibliografisches Quellen—Lexicon 1902 (VII), blz. 176: C. TH. PADBRUÉ „ein Musiker in Haarlem in der Mitte des 17. Jahrhunderts"; hij heeft er tevens eene opgave van diens werken bijgevoegd.

In het „Eerste jaarboek van de Bouwsteenen der Vereeniging voor Nederlandsche muziekgeschiedenis", 1869—1872, kan men op blz. 28—32 lezen, hoe door toevallige omstandigheden de naam en de werken van CORNELIS PADBRUÉ aan de vergetelheid werden ontrukt.

't Wilde mij voorkomen, dat het geen nutteloos werk zou wezen, thans eenigszins uitvoerig onder de algemeene aandacht te brengen wat van die werken is overgebleven, den inhoud er van te doen kennen, om hierdoor tevens te geraken tot eenige bekendheid met den auteur en den kring, in welken hij zich heeft bewogen.

In werkelijkheid zal hieruit kunnen blijken, dat deze musicyn zich heeft mogen verheugen in den omgang van kunstenaars en geleerden in zijne woonplaats, namelijk Haarlem, en in de achting van groote letterkundige vernuften daar buiten.

Het aantal der bekende werken van CORNELIS PADBRUÉ is niet groot en dat der nog voorhanden exemplaren dier werken uiterst beperkt, zoo als men hier zal zien. Maar de mogelijkheid is volstrekt niet uitgesloten, dat er uit het stof der archieven en boekerijen, vooral ook buitenslands, gansch onverwacht, gelijk zoo menigmaal is geschied, nog het een of ander, dat uit zijn muzikaal brein is voortgekomen, zal worden opgedolven. Thans komen zijne werken slechts sporadisch en in den regel onvolledig voor.

Het werk, inhoudende in hoofdzaak muzikale bewerkingen door PADBRUÉ van eenige dusgeheeten „*Kusjes*", volgens de berijmde navolging van JACOB WESTERBAEN, zal ik, daar dit 't meest volledig is overgebleven, in de eerste plaats aan een onderzoek onderwerpen.

Twee uitgaven hebben er 't licht van gezien met eene tusschen-

ruimte van tien jaren. Van den eersten druk is nog maar alleen van den „Bassus" één exemplaar voorhanden, berustende in de bibliotheek van den heer D. F. Scheurleer te 's-Gravenhage.

Hiervan luidt de titel als volgt:

Kvsies, In 't Latijn geschreven, door Joannes Secundus, Ende in duytsche vaersen ghesteldt, Door Jacob Westerbaen, Beyde Haegsche Poëeten: Nu eerst op Musijck ghebracht, à III. en IIII. stemmen: Met een Basso continuo. Door Cornelis Thymans Padbrvé, Musicijn van Haerlem. — Bassus. — Tot Haerlem, Gedruckt bij Harman Cranepoel, Boeck-drucker in de korte Bagijne-straet, in 't groene Kruys. Anno M.D.C.XXXI. — Langwerpig 8vo.

Het hierbij gevoegd fraaie drukkersmerk vult de laatste bladzijde.

In het Chronologisch Register, behoorende bij de Alfabetische Lijst van boekdrukkers enz. in Noord-Nederland, door A. M. Ledeboer, Utrecht 1877, staat opgegeven, dat Harman Antoine o Theunisz. Kranepoel te Haarlem werkzaam was van 1626—29; blijkens deze titelopgave bestond de drukkerij nog in 1631.

Deze eerste editie bevat, behalve de dertien nummers der „*Kusjes*", nog twee op muzieknoten gebrachte liederen: 1°. „*Het Minne-net*" van Joan. Brosterhuysen, en 2°. „*Minne-Vliegh*", zonder naam van dichter.

De tweede editie verscheen vermeerderd met zeven zangstukken.

Ten jare 1866 werd alhier, volgens mededeeling in de „Bouwsteenen", in de veiling van het antiquarisch boekenmagazijn van den heer J. L. C. Jacob, een exemplaar van Padbrué's Kusjes verkocht, waarschijnlijk alleen de *Baspartij* [1]).

In de Koninklijke Bibliotheek, alhier, bevindt zich de *Bassus*, maar ook niet meer, van den tweeden druk, met inschrift: J. W. Verschoor. Dit exemplaar werd in 1886 uit de hand aangekocht voor den prijs van *f* 8,25.

Bij van der Straeten in zijn vorengenoemd werk, deel I, blz. 35 en 246, vindt men aangeteekend: Bibliothèque musicale au XVIIe Siècle de Jean Baptiste Dandeleu à Bruxelles. Décembre 1667. Inventaire des instruments et livres de musique de feu le sieur J....B....D...., vivant premier commissaire ordinaire des monstres des gens de guerre du

[1]) No. 6159 van den Catalogus, 2de gedeelte, blz. 236: J. Westerbaen. *Kusjes*, naar het Latijn van Joannes Secundus, op muziek. Amsterdam 1641. 4°. oblong.

HARLEMI.

Roy, retrouvé en la maison mortuaire d'iceluy, à Bruxelles, avec les nombres d'iceux et la spécification de leurs auteurs, mis en marge comme s'ensuit. [1])

Hierin wordt onder de afdeeling: „les livres de musique" aangetroffen: BASIA CORNELII PADBRUE, met 3, 4 ende 4 (sic) stemmen, imprimé à Amsterdam; 6 vols (?), — misschien de vijf stemmen der: *Kusjes*, en één stem van *Jubal's Lof*.

In een prijs-catalogus van den antiquaar BERNARD QUARITCH te Londen werd in 1872 voor het bedrag van 38 shillings te koop aangeboden de druk van 1641 in: „5 parts without title and last leaf to Cantus".

Dit is ongetwijfeld het exemplaar, thans behoorende tot de Bibliotheek der „Vereeniging voor Noord-Nederlands muziekgeschiedenis". Tot het schrijven van dit artikel werd het mij met de grootste welwillendheid toevertrouwd.

Volgens mededeeling van den Heer G. BECKER, te Genève, in: Monatshefte für Musikgeschichte XII (1880), bl. 13, bevindt zich in zijne bibliotheek een exemplaar in vijf deelen van PADBRUÉ's *Kusjes*, dat overeenstemt met de beschrijving, gegeven in „Bouwsteenen" I, bl. 28.

Tusschen de titels der Haarlemsche uitgaaf (1631) en der Amsterdamsche (1641) bestaat eenig verschil, voornamelijk in de mededeeling, dat de eerste 3- en 4-stemmige zangwijzen bevat, maar de tweede 5-, 4- en 3-stemmige zettingen.

Thans luidt de titel:

KUSIES, In 't Latijn geschreven door JOANNES SECUNDUS, Ende in Duytsche vaersen ghesteldt door JACOB WESTERBAEN, Beyde Haeghsche Poëten. Den tweeden Druck vermeerdert ende verbetert met 5, 4, ende 3 stemmen, Met een Basso continuo. Door CORNELIS PADBRUÉ, Musicijn van Haerlem. — t' Amsterdam, Gedruckt by BROER JANSZ, woonende op de Nieuwezijds Achter-borghwal, in de Silvere Kan. Anno 1641. Langwerpig 8vo, in vijf afzonderlijke deeltjes.

Naar gelang van elk deeltje staat op den titel gedrukt: Cantus, Altus, Quintus, Tenor of Bassus.

---

[1]) Conservé aux Archives du Royaume.

Aan den Cantus ontbreken het titelblad en de drie volgende bladen, te zamen acht bladzijden, alsmede de laatste bladzijde met anderhalven regel muziek en tekst.

De pagineering van den Quintus (zie Supplt-catalogus van de Bibliotheek der „Vereeniging") is eerder fictief dan wel foutief te noemen. Deze partij toch treedt bij de 22 liederen dezer verzameling slechts acht keeren op; daarom sluit de paginatuur van dit deel zich zeer doelmatig aan bij die van den Cantus. De binder, die deze partij — in zijn oog terecht — te dun vond, heeft hierin voorzien door voor en achter eenige bladen wit papier er bij te voegen.

Aan de keerzijde van het titelblad staat het volgend niet onderteekend spotdicht te lezen:

Gryse hoofden, koude sinnen,
Nu soo langh ontwent van 't minnen,
Wien geen vryen meer betaemt,
Wacht u van dit goedt te lesen,
Want het sou gheen wonder wesen,
Datje weer aen 't mallen quaemt.

De volgende bladzijde bevat twee aanhalingen van schrijvers in het Latijn, die den lof der „Basia" van Janus Secundus reeds vóór langen tijd in hunne werken hadden verkondigd. In de dagen van Padbrué was het reeds noodig, en naar ik meen is dit nog zoo, er eene overzetting in de moedertaal bij te voegen.

Hadrianus Junius in suâ Bataviâ. [1])

Extulit Haga sylvam felicium & Poësi natorum ingeniorum, &c. Dedit eadem felicissimum, & ab ipsis Musis effictum ingenium Joannis Secundi, &c. Cujus B a s i a vivent, dum basiis amantium ora patebunt.

---

[1]) Hadriani Iunii Hornani, medici, Batavia, etc. Ex officina Plantiniana. Apud Franciscum Raphelengium CIↃDLXXXIII. Fol. 236. In zijn: Nomenclator, omnium rerum propria nomina variis linguis explicata indicans. Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini, 1567, is eene afdeeling met het hoofd: Musica instrumenta, eoque spectantia, van blz. 366—379, waarin niet alleen de namen der muziekinstrumenten, maar ook alle soorten van geluiden worden opgenoemd, bijvoorbeeld: cakelen, — ghillinghe van een vercken, — snorckinghe oft ronckinghe, en zoo voorts!

HADRIANUS JUNIUS IN SIJNE BESCHRYVINGE VAN HOLLANDT.

Den Haegh heeft menighte van vloeyende, ende tot de Poëterij gheboren verstanden voortgebracht &c. Sy heeft ons oock gegeven het aldervloeyenste, ende van de Kunst-Goddinnen selfs opgetoyde, verstandt van IOANNES SECUNDUS &c. Wiens kusjes sullen leven, soo langhe als eenige minnende mondt naer kusjes verlanghen sal.

LILIUS GREG. GYRALDUS IN HISTORIÂ POËTARUM NOSTRI TEMPORIS. [1])

Fuit et JOHANNES SECUNDUS HAGIENSIS, cujus extant *Basia*, quae ab omnibus ita leguntur, ut basiis affici videantur.

LILIUS GREG. GYRALDUS IN DE HISTORY DER POËTEN VAN ONSEN TIJDT.

Daer is oock geweest JOANNES SECUNDUS van den Haegh, wiens kusjes in druck zijn, ende soo van allen gelesen worden, dat sy schijnen gestadige kusjes t'ontfanghen.

Hierna komt aan 't woord de toonzetter, die het kleed, waarin WESTERBAEN de Kusjes van SECUNDUS stak, „heeft begoten met de Musicale Noten." Zijne berijmde opdracht is gericht: Aen den edelen heere, Heer JACOB WESTERBAEN, Ridder van d'Ordere van St. Michiel, Heere tot Brandtwijck &c., en onderteekend: „C. T. PADBRUÉ. In Haerlem, den 30 Maert 1641."

In de eerste uitgave komt dezelfde opdracht voor met de onderteekening : „C. T. PADBRUE. In Haerlem den 30 April, Anno 1631." Zijn eerbied voor Ridder WESTERBAEN was dus na verloop van tien jaren nog niet verflauwd!

Verder voortgaande ontmoet men een gedicht van P. SCRIVERIUS [2]). Dit gedicht van den vermaarden Schrijver, mag, ook in verband met den inhoud van het liedboek, niet onopgemerkt worden voorbijgegaan. Het is recht typisch voor den tijd, waarin 't werd ge.... maakt.

---

[1]) Lilii Greg. Gyraldi Ferrariensis Opera. Basiliae per Thomam Guarinum, MDLXXX. T. II, fol. 408.

[2]) Hij bezorgde de eerste volledige uitgave van SECUNDUS' werken: JOANNIS SECUNDI, Hagiensis, Poetae elegantissimi opera, quae reperiri potuerunt, omnia, curante atque edente PETRO SCRIVERIO. Lugduno-Batavorum, typis JACOBI MARCI. 1619.

Op de Amoreuse Kusjes:
Door Cornelis Thymans Padbrué op Musijck gebracht.

Dat laetstmael Venus was (gelijck de Minnaers sagen)
Soo innerlijck bedroeft, en niet en dee dan klagen:
    Quam om haer lieven Soon: die wierde doe gemist.
    Sy vraeghden yeder een, wie doch dat Boefjen wist?
Gaet heen, verdiendt de Mie: Cupido is ghevonden.
En vraeghtse, waer hij steeckt? Wilt vryelick oorkonden,
    En sweert by 's Hemels broodt: seght anders niet dan waer;
    Seght, in het Kusjes-boeck van onsen Hagenaer.
In 't soete Kusjes-boeck: waer boven selfs te Romen
Oft op Hymetti bergh niets soeter is vernomen,
    Daer woont hy in 't Gedicht, by 't Nectar en Ambroos.
    En hierom ist, dat hy sijn herbergh daer verkoos.
Maer Bode, eer ghy gaet, hoort hoe ghy 't voort moet maecken,
Om spoedigh tot de Mie, en Moeder selfs te raecken.
    Nae 't oude Cypros toe en lust u niet te gaen:
    Dit landt leydt al te verr'; en 't is oock niet geraen.
Blijft binnen 't Haegse Bos, en d'Haerlemse Laurieren,
En kiest de Westerbaen: 't Musijck sal u wel stieren,
    Gaet op 't geluydt maer aen. Gaet daer: ick wedd' ghy vindt
    Niet verre van den Haegh de Moeder met het Kindt.

De twee laatste bladzijden van het zoogenaamde voorwerk zijn bezet met gedichten van J. Brosterhuysen, die mij toeschijnen niet onverdienstelijk te zijn.

Op de Maet-sangh, van
Cornelis Thymans Padbrué.

Die op de soete mondt van Rosemondt staen bloosen,
        Die roosen zijn geen roosen;
Haer wesen is verhooght; haer verw, haer glans, haer kracht,
        Tot Maet-sangh is ghebracht.
Dies rust haer herders mondt, niet kussend' als te voren:
Hem lust' nu liever lust: hy kust nu met zijn ooren.

AEN ROOSEMONDS OOGEN.

Ontluyckt u licht, of 't blijft hier al in doncker;
De Uchtend scheydt niet van haer oude roncker;
Soo langh ghy luyckt, soo is haer fackel uyt:
s' Ontsteeckt den dagh aen u. Neen, oogen, sluyt,
Sluyt dichter toe; hoe? wilt ghy 't hier al zenghen,
Ooghen van vier? Kost ghy u gloet soo menghen
Als 's Hemels Oogh, met smarteloose deughd,
Met rouweloose vreughd,
En storten jeughd en leven in u swieren
En klaren op de geest van alle dieren;
Wat waert ghy lief en waerdt,
Ooghen van soeter aert!
Of ist in u vermoghen?
Ey, toont het eens, ontluyckt beminde ooghen.

Dit laatste gedicht komt in den bundel, als nummer 16 der zangstukken, nogmaals voor met de bijvoeging in den titel: „uyt F. PETRARCHA vertaelt".

De reeks der *„Kusjes"*, die op de eerste bladzijde aanvangt, telt niet meer dan dertien nummers, in het oorspronkelijke daarentegen negentien; [1]) de nummers I, VIII, X, XI, XII en XIV van JANUS SECUNDUS zijn achterwege gebleven.

Boven elk nummer staat de aanvang van het gedicht in het Latijn van JANUS SECUNDUS; onder de muziek de tekst volgens de overzetting door JACOB WESTERBAEN. [2])

Onderstaande tafel geeft een overzicht der opgenomen nummers en van de stemmen, die aan de melodieën zijn toebedeeld.

---

[1]) Zie: Het boek der kusjes van JANUS SECUNDUS, in het Nederlandsch vertolkt door J. H. SCHELTEMA. Boekhandel en drukkerij voorheen E. J. BRILL. Leiden 1902. Blz. 51 en 52.

[2]) JACOBI WESTERBANI Minne-Dichten. Op nieuws vermeerdert, Ende Sommighe te vooren noyt ghedruckt. Tot Haerlem, Gedruckt by HANS PASSCHIERS VAN WESBUSCH, Boeckdrucker opt Marctvelt/ inden beslagen Bibel. 1633. Bl. I, 1 r° en bl. Q, 5 r°.

	Cantus.	Altus.	Quintus.	Tenor.	Bassus.
[1]1. Vicina quantum vitis lascivit in ulmo, &c. Con ick my om u hals soo menighmalen winden.	5	5	5	5	5
2. Da mihi suaviolum dicebam, blandapuella! &c. 'k Voelde maer de teyle tipjes van u suycker-soete lipjes.	5	5	5	5	5
3. Non dat basia, dat Neaera nectar, &c. . . Hoe! soudent kusjes zijn, die Rosemond my geeft.	5	5	5	5	5
4. Dum me mollibus hinc & hinc lacertis, &c. Als ghy my, Rosemond, soo vriendelijck omvat.	4	4		4	4
5. De meliore nota bis basia mille paciscens &c. Lest was ick met mijn Rosemond getreden in een soenverbond.	5	5	5	5	5
6. Centum basia centies, &c. . . . . Duysend kusjes duysend malen enz.	4	4		4	4
7. Non semper udum da mihi basium, &c. . . Ey lieve spaert u kusjes wat, mijn Rosemond.	5	5	5	5	5
8. Languidus et dulci certamine, vita, jacebam &c. . . . . Ick lagh heel afgeslooft, zieltogend enz.	4	4		4	4
9. Adducto puer Idalius post tempora nervo &c. Cupido kreegh u eens in 't oogh enz.	5	5	5	5	5
10. Latonae niveo sidere blandior, &c. . . . Rosemondje, soete beckje, suyver hertje sonder vleckje.	5	5	5	5	5

[1]) Aangehaald in: Haerlemsche Somer-bloempjes, Tweede Offer, Aen de Vreucht-lievende Nymphjes. Haerlem 1646. Blz. 184. Victory-Liedt/ Over de stercke stadt Hulst, den 5 November 1645, Verovert door den E. Prince van Orangien. Nae de Musijck-Noten van 't eerste Kusje van C. T. PADBRUÉ. Voyse: Mocht ick my om u hals so menigmalen winden. Ofte van 't Menniste Susje: en overgenomen in: 't Amsteldams Minne-beeckie, Opnieuws bestroomt met verscheyde Minne-deuntjes en Nieuwe Ghesanghen. Den sevende druck. Amsterdam, JOOST HARTGERS. 1645. Blz. 181: Op een kusje.

	Cantus.	Altus.	Quintus.	Tenor.	Bassus.
11. Qualem purpureo diffundit mane colorem &c.	3			3	3
Even als de lieve roosen, enz.					
12. Cum labra nostrae cerneret puellae &c . .	3/4	3/4		3/4	3/4
Een reys als Venus eerstmael stond, enz.					
13. Mellilegae volucres, quid adhuc thyma, cana,					
rosasque.	4	4		4	4
Hoe, soete bijtjes, hoe sie ick u noch int veld.					
14. *Het Minnenet*, van JOAN. BROSTERHUYSEN . .	4	4		4	4
Een kouwt, een kus, een lach, een lonk.					
15. *Minne-vliegh*	5	5	5	5	5
Myn seylsteen treckt soo niet.					
16. *Aen Roosemonds Oogen*, uyt F. PETRARCHA					
vertaelt door J. BROSTERHUYSEN	3			3	3
Ontluyckt u licht, of 't blijft hier al in doncker.					
17. J. BROSTERHUYSEN, *van de Min*	4	4		4	4
Wat is de Min? een groote niet.					
18. S. DE BRAY, *op de Inschrifte des zil'vren*					
Schaels by den E. Heer I. WESTERBAEN,					
Ridder, Heer tot Brantwijck, &c. my					
vereert	4	4		4	4
Het vloeyend letterrond in 't schoone zilv'ren vat.					
19. Uyt F. PETRARCHA door J. BROSTERHUYSEN.	4	4		4	4
Dat ick betovert ben, en is door geen besweeren.					
20. *Zonder opschrift*	3			3	3
Alma afflitta, che fai?					
21. *Dit is het Vaers soo 't ghesneden is in de*					
schael. Op musijck gebracht door mijnen					
vrindt P. LUIDHENZ		3		3	3
Lanx de Secundi basiis etc.					
22. *Inschrifte des zilv'ren schaels verduytscht*,					
door P. DE GREBBER	4	4		4	4
Dat altijdt dese schael, uyt lief gekus gebooren.					

De teksten der „*Kusjes*" hier te doen volgen, welke ter aangehaalder plaatse zijn te vinden, zou noodeloos te veel ruimte innemen. Ook geeft de overzetting door WESTERBAEN niet dan een betrekkelijk begrip van vorm en inhoud van SECUNDUS' BASIA, wijl ze wel beschouwd slechts eene vrije navolging mag worden genoemd. Daarenboven was PADBRUÉ niet afkeerig van de nummers willekeurig te verkorten.

Met de liederen 14—22 is het een ander geval, deze zijn, zoover mij bekend is, nergens elders te vinden, en mogen in hun geheel niet worden gemist bij de beschrijving van dit eigenaardig liedboek.

No. 14. HET MINNE-NET VAN JOAN. BROSTERHUYSEN.

1. Een kouwt, een kus, een lach, een lonck
Wast gaeren daer men oyt de domme jeugt in vonck,
Soo licht'lick raeckt men vast: doch hy hoeft maer te hangen
Een Spinneweb, die uyt is om een vliegh te vangen.

2. Een graeuw, een snaeuw, een greins, een gril,
Die hebben vaeck gedaen dat een de Muts ontvil,
Soo licht'lick raeckt men los: doch hy hoeft maer te breecken
Een Spinneweb, die door het Minne-net wil vreecken.

Onwaarschijnlijk is 't niet, dat deze JOAN. BROSTERHUYSEN de dichter is van het lied geteekend: BROSTERHUISEN, te vinden in het: Tweede Deel van Sparens Vreugden-Bron, Uytstortende Soo Nieuwe als Singens-waerdighe Deuntjens. Haerlem 1646, blz. 12: „Op de wyse van Het daegden uyt den Oosten" en aanvangende:

In 't dickste van de Linden, op een hups Slotelijn
Zoo veer aen geen groen Heide plaght Rosemond te zijn.
Zoo veer aen geen groen Heide, geen groen Heide. [1])

---

[1]) In dit boekje komt op blz. 211 nog een keurig liedje voor op de „Voyse: 't Daeghde uyt den Oosten", dat uit dezelfde pen schijnt gevloeid te zijn en geteekend is: „Castra qui se vincit". Nu voert wel de Brabantsche dichter GUILIELM VAN DER BORCHT diezelfde kenspreuk, maar 't zou te veel eer voor dien poëet zijn hem dit fijne gedichtje toe te kennen:

1. Hoe is 't ô gheestigh Meysjen, dat wanhoop van de Min,
Dat wanhoop van de Liefde my marteldt in den zin?
Daer ick u noyt wil laten, noyt wil laten.

Dit lied komt mede, doch ongeteekend, voor op blz. 9 van : Nieu dubbelt Haerlems Lietboeck, 8sten druk (Haerlem 1645), aanwezig in de Bibliotheek—Scheurleer; als stem is daar aangeduid : „O scheyden, bitter scheyden."

Bij CHR. KRAMM. De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders enz. (Amsterdam 1842) vindt men opgeteekend : „JAN BROSTERHUISEN, een weinig bekend kunstenaar, die volgens BRULLIOT en BRYAN in Holland zou zijn geboren. Van dezen is o.a. bekend een stel van zes etsen, landschappen enz. voorstellende, met het opschrift JOANN. BROSTERHUSI PRAEDIA."

No. 15. MINNE-VLIEGH.

1. Mijn Seylsteen treckt soo niet, ick ben geen stael,
Ick volgh wel ongetoogen,
Ontsluyt maer eens u lodderlycke oogen
Soo vliegh ick op, en volgh se nae, en mael
Rontsom haer glans gelijck de domme vliegen,
Die los nae 't keerslicht vliegen.

En of u brand heeft vry al wat gevaers,
Soo vrees ik niet, al vloog' ick in de kaers,
Want brand' ick my soo vall' ick in u armen,
En bleef ick daer, och met wat soeter lust,
Och met wat sachter rust,
Verruylden ick mijn swarmen.

---

2. Daer ick u noyt wil laten: maar lieven tot mijn Graf,
Om door ghestadigheden u Min te smeeken af,
U soete gonst te wachten, gonst te wachten.

3. U soete gonst te wachten is my de hooghste vreught,
Is 't voedsel van mijn leven, en d'ader van mijn Jeught:
Waerom wilt ghy dan vlieden, ghy dan vlieden?

4. Waerom wilt ghy dan vlieden die u noyt en versaeckt ?
Die niet als u ghenoeghen, uw' lieve lusten haeckt ?
Die eenigh hem doen rusten, hem doen rusten.

5. Die eenigh hem doen rusten, zijn gonst en lieflijckhe'en,
Die dert'len in u ooghen, en duysendt vyerighe'en
My stralen in het Herte, in het Herte.

6. My stralen in het Herte, u ooghen 't Minne-vyer:
Hoe is het, geestigh Meysje, hoe is het aerdigh Dier,
Dat ghy my dan wilt laten, dan wilt laten.

'tIs voorzeker niet te gewaagd dit lied aan denzelfden auteur als van het vorige toe te kennen.

No. 16. Aen Roosemonds Oogen, uyt F. Petrarcha vertaelt door J. Brosterhuysen.

Hiervan is de tekst, die de laatste bladzijde van het voorwerk inneemt, reeds meegedeeld.

No. 17. I. Brosterhuysen, van de Min.

Wat is de min? — Een groote niet,
Een aengenaem verdriet,
Een waere loogen,
Een oorbaerlicke schaed', een eerelicke schand,
Een lief bedrogh, waer door de wijste die men vandt
Oyt zijn bedroogen.

Wegh, uyt mijn hert doornaeyde min,
Mismaeckt gedrocht gaet in
Mijn wreede woonen,
Deftighe beuselaar maeckt haer, die sorg'loos leeft,
Dat sy verlooren moeyelicke sorgen heeft,
En wilt haer loonen
Die onbeweeghde styvigheyt,
Die wreede stuyrsigheyt,
't Afgunstigh schelden,
Waer medt sy al mijn dienst, mijn ongemeene trouw,
Mijn min, mijn hoop, mijn vrees, mijn last, mijn leet, mijn rouw,
Placht te vergelden.

No. 18. S. de Bray, op de Inschrifte des zilv'ren Schaels by den E. Heer I. Westerbaen, Ridder, Heere tot Brantwijck, &c. my vereert.

1. Het vloeyend letterrond
In 't schoone zilv'ren vat,
Oock sonder Bacchi vocht,
O! geeft meer soete kussen

Als toverzangh aen 't oor,
Of oyt den Dichter hadt
Van schoone Rosemond,
Want stoockt in stee van blussen.

2. De zilv're druppelen
Van soo een Rosemond
Geforremt tot een vat,
Gegraeven in de grondt,
Verplichtend' 't eyndeloos
Verr' boven machts verhael,
Zijn Appelen vergout
In eenen zilv'ren Schael.

3. Wanneer een Avondtdauw
Het zil'vren vlack bedeckt
En ylings 't gouwe kleedt
Verwijck van onze kimmen,
En vald na lager boord,
En West ten Avondt treckt,
Soo blijf ons middelrond
De Westerbaen beschimmen.

4. Soo uytgestorten Wijn
Of ander dierbaer nat,
Was ouden offerdienst
Ten boordens vol geschoncken,
Soo oock beleefden Heer,
Ontfangh uyt 't zilv'ren vat
Dees eerste vrucht en geest
Uyt uwen Schael gedroncken.

SALOMON DE BRAY geb. 1597 — gest. 1664, gehuwd met ANNA WESTERBAEN uit den Haag, was kunstschilder en bouwmeester te Haarlem. In zijn nagelaten: „Bedenkingen over het uitleggen en vergrooten der stad Haarlem" staat zijn portret, naar eene schilderij van zijn zoon JACOB in hout gesneden door diens broeder DIRK.

In 1627 is van hem te Amsterdam verscheuen: „Sa: D: BRAYS Minne-Zughjes. Uyt-gedruckt In Liedekens, Klinckvaersen, en andere Rijmen.

No. 19. UYT F. PETRARCHA DOOR J. BROSTERHUYSEN.

1. Dat ick betovert ben, en is door geen besweeren,
Noch dwang van woordt, of kruydt, of steen, of Heydens schrift,
't Is door bevalligheydt, daer die meed' is begift,
Die door een lonck kan al wat machtigh is verheeren.

2. Const heeft het my gedaen, die swaer is na te leeren,
Dicht, die haer als de bloem uyt and're menschen sift,
Sang, die de geest ontroert, en 't aerdtsche van haer schift,
En weckt van hooger goedt in ons een soet begeeren.

3. Blondt hayr op 't grijse breyn,
Schoont' die de wreetheydt raeckt,
Tael die de wanhoop troost,
Lach die de nijdt vermaeckt,
Twee oogen als een Son,
Voogdessen der gemoeden.

4. Maer boven al
Die vriendelycke zeedigheydt
Van die rechtschapen ziel,
En die grootmoedigheydt,
Die veyligh uit haer slot belacht
Ons ydel woeden.

No. 20. ZONDER OPSCHRIFT.

Alma afflitta, che fai?
Chi ti dara piu vita,
Se colei per cui vivi
Hoggi è partita?
Ahi son ben folle e cieco
Con l'alma ragionar che non è meco.[1])

[1]) Dit lied doet de vraag rijzen: of PADBRUÉ soms eenigen tijd in Italië zou hebben vertoefd? Zie verder het oordeel van den heer F. VAN DUYSE over de vermoedelijke herkomst der melodie van VONDEL's „O kersnacht schooner dan de daegen", in: Het oude Nederlandsche lied, No. 498, blz. 1931 en vv.

No. 21. Dit is het vaers soo 't ghesneden is in de Schael.
Op Musijck gebracht door mynen Vrindt P. Luidhenz.

Lanx de Secundi basiis,
semper fer Padbruaeo plena basium vino,
tam suave, fragrans, dulce, morsicans, blandum,
quam vel Neaera [1]) praebuit suo vati,
vel ipse nostris auribus propinavit.

De musicus P. Luidhenz moet nog teruggevonden worden!

No. 22. Inschripte des zilv'ren Schaels verduytscht.

Dat altijdt dese Schael, uyt lief gekus gebooren,
U kusse vol van wijn, soo vriendelijck, soo soet,
Als schoone Rosemond haer Haegsen dichter doet,
Of ghy, ô Padbrué, kust Sang-beminners ooren.

P. de Grebber.

Pieter Franszoon de Grebber, geboren te Haarlem in 1590, gestorven in 1655, was historie- en portretschilder; ook etste hij in de manier van Rembrandt.

De heer G. Becker, over wien reeds hiervoren werd gesproken, zegt t. a. p.:

„Der Erfolg der Secund'schen Muse (die erste Ausgabe der „Küsse" ist in Utrecht im Jahre 1591 erschienen) war zur Zeit sehr gross. Mehrfache Uebersetzungen und zahlreiche Auflagen liefern den Beweis dazu. Es ist daher leicht zu begreifen, das dieselbe zur Komposition anregten, besonders wenn man die damals in Musik gesetzten schwachen Literatur-Erzeugnisse betrachtet.

Padbrué hat den Secundus Ehre gemacht, und man kann ihm zu den tüchtigsten Holländischen Komponisten seiner Zeit rechnen.

Vielleicht findet sich später die Gelegenheit einige seiner Kompositionen in den Monatsheften zu veröffentlichen."

---

[1]) Neaera, de schuilnaam der schoone, aan wie Janus Secundus zijn bundel: „Basia" (Kusjes) had gewijd. Door P. de Grebber werd in zijne „verduytsching" die naam, naar den smaak van zijnen tijd, vervangen door: Rosemond.

Aan het plan, waarvan door den Heer Becker aan het slot zijner waardeering van Padbrué's talent een appeltje wordt opgeworpen, is, naar men meent, nog geen uitvoering gegeven.

Zou men dat niet als eene vingerwijzing voor onze „Vereeniging" mogen opvatten?

Van het tweede door Cornelis Padbrué bezorgde veelstemmig muziekboek: „'t Lof van Jubal", in twee deelen, is op dit oogenblik alleen van den *Tenor* der beide deelen één exemplaar aan te wijzen, berustend in de Bibliotheek der Vereeniging voor Noord-Nederlands muziekgeschiedenis.

Op het titelblad van het eerste deel staat bovenaan geschreven: V. Dr. Heije.

Dit eerste deel is getiteld:

'T lof van Jubal, Eerste Vinder der Musijcke, en allerley Musijck-Instrumenten; Door verscheyden Poëten in Duytsche, en Latijnsche Vaersen gestelt: Nu eerst op Musijck gebracht met vier, vijf, en ses stemmen, met de Gemeene Gront-stem, ofte Continuo, door Cornelis Tymensz. Padbrué. — *Tenor*. —Eerste Boeck. Derde Werck. t'Amsterdam, by Broer Jansz, woonende op de Nieuzijds Achterborgwal, 1643. — Langwerpig 8vo.

Aan de keerzijde van het titelblad, waarvan hierbij eene reproductie is gevoegd, wordt eene uitmuntende ets aangetroffen. Het daarboven geplaatst tweeregelig vers is waarschijnlijk afkomstig van denzelfden dichter, die met Jacob Westerbaen en Jacob Cats het drietal „zoetvloeiende" dichters uitmaakte, welke door Padbrué waren opgewekt om hem stof te geven „vanwaar hij Jubal's eerwaardigheid mocht vlechten eenen lauwerkrans van verscheiden welluidende klanken", en die dan ook welwillend aan zijne roepstem hadden gehoor gegeven.

De twee volgende bladzijden van het voorwerk kan men gevoeglijk stilzwijgend voorbijgaan; de eene bevat eene alleronderdanigste opdracht door den auteur aan het stedelijk bestuur zijner woonplaats Haarlem; de andere bladzijde laat zien een Lofgedicht ter eere van Kornelis Timenzen Padbruee, waarbij een ver gezochte letterkeer het vernuft leert kennen van iemand, die wegschuilt achter de kenspreuk: „Heer Help Sion".

Hier hebt ghy Jubals lef en outheyt afgebeelt,
oock Musicanten veel die door hem syn geteelt.

4. Wanneer een bange ziel belaen
Met boeyen van de sonden,
Wil tot den throon ten Hemel gaen,
En bid te zijn ontbonden,
En tracht te zijn van straffe vry,
En 't toorne-vyer te blussen,
Soo kan der Harpen vleyery
Des Heeren gramschap zussen.

5. O aldersoetste Lamechs-Soon
Die d'eerst dit kost bedencken,
Wat eeren-beeld, wat waerde kroon,
Wat krans zal ik u schencken?
Ey lieve weest hier mee te vree,
Dat uw naekomelingen
Door kloecke kunst van PADBRUÉ
Tot uwer eere singen. [1]

---

[1] Het gedicht „LOF VAN JUBAL" bestaat, in de volledige uitgave van WESTERBAEN's dichtwerken, uit acht copletten.
De vier laatste regels van het tweede couplet luiden daar:

Ghy maeckt bedroefde herten bly,
Uw kunst is groot van krachten
En kan door soete vleyery
Een Sauwels geest versachten.

De coupletten 3, 4 en 5, welke door PADBRUÉ werden ongebruikt gelaten, maken trouwens in een loflied ter eere van Jubal eene al te weinig verheven uitwerking. Echter worden deze drie coupletten, met nog een couplet als het tweede daaraan toegevoegd, bij het 4de nummer der „Tafel" van het 2de deel aangetroffen.

Couplet 3.

Een vryer neemt haer oock te baet
Als hy by stille nachten
Voor 't venster van syn vryster staet
En stort syn minneklachten.
De soete zangh, het smeeckend spel,
Het streelen van de snaeren,
Kan somtyds in haer hertje wel
Wat medelydens baeren.

De bladzijden 6 tot en met 14 worden in beslag genomen door het LOFGEDICHT VAN JACOB CATS[1]). De zangpartij is deels vier-, deels zesstemmig geschreven,

VIERSTEMMIG.

De vinder van den sangh is weert met alle tongen,
De vinder van den sangh is weert te zijn gesongen;
Op gasten; geesten op; en al dat singen kont,
Gebruyckt hier snaerenspel, gebruyckt een soeten mont,
Gebruyckt het bey gelijck; en wilt te samen mengen
Wat sang en soet geklanck is machtigh uyt te brengen.
Wie nutte dingen vint, en aen de Werelt biedt,
't Is reden dat hy danck voor sijnen dienst geniet.
Maer segh ons, ouden tijd, wie heeft de soete gronden
Van spel en van gesang voor desen eerst gevonden;
Ten is Apollo niet, en min de Bocx-voet Pan,
Die hier-uyt grooten naem of luyster halen kan[2])

Couplet 4.

Het soet gedommel van de Luyt
Lockt onder Haeghse Linden
Des avonds alle Joffers uyt
Elck laet sich daer bij vinden:
Haer voetjes jucken door de kunst:
Haer hertje spreeckt van binnen
Och! was 't te doen om myne gunst,
Die vrijer souse winnen.

Couplet 5.

Wanneer een kloeckert sit en suft
In hoogh-geleerde boecken
Met mat en afgesloofd vernuft
Door 't grondich ondersoecken,
Neemt hy tot sangh en spel syn vlucht
Het vyer sal weer beglimmen,
't Gesmoort verstand krygt weder lucht
En nieuwe geesten klimmen.

[1]) LOFGEDICHT, TER EEREN VAN JUBAL sone van LAMECH en ADA, eerste vinder van de Sangh-konste en Snaren-spel, gemaeckt ten versoecke van de Haerlemsche Musicanten. — Alle de wercken so oude als nieuwe van de Heer JACOB CATS, Ridder, oudt Raedtpensionaris van Hollandt. t' Amsterdam, bij JAN JACOBSZ. SCHIPPER, 1655. Mengelingen, bladzijde 34.

[2]) Aanteekening bij CATS: „Apollo en Pan zyn by de Heydenen vinders van dese konste geacht." — Hier volgen in het oorspronkelijke nog de onderstaande vier vers-

't Is Jubal, die wel eer een Liedt bestont te queelen
Die eerst de rauwe Jeught op snaeren leerde speelen,
    Die eerst de trommel sloeg en op de Fluyten blies,
    En maeckte, dat de kunst geduerigh hooger wies.
Want als het eerste Paer uyt Eden was ghedreven,
Doen leyde gants het volck een droef en angstig leven,
    Want niemant atter broot als door een bitter sweet,
    En al de Werelt stont als een geduerigh leet:
Maer God, die noyt de mensch van druck en laet verdwijnen,
Liet als een nieuwe Son op haere Tenten schijnen,
    Daer koomt een beter tijt, want Ada baert een kint,
    Dat Adams zaet verheugt en soete dingen vint.
Het vint een aerdigh tuygh geciert met gulde snaren
En gingh het met een bom, en met een fluyte paren,
    En met een helle stem, dat gaf een soet geluyt
    En joeg het swaer gequel en droeve sinnen uyt.

Vervolg: ZESSTEMMIG.

Daer quam doen al het volck, met wonder inghenomen,
En tracht ontrent het spel, en by den Helt te komen.
    En wie hem maer en naeckt, die is gelyck vervoert,
    Vermits de Jongelingh soo rap de vingers roert:
Maer noch soo nam de Jeugt het meeste vergenoegen,
Wanneer hy by den klanck den sangh began te voegen,
    Vermits hy met de stem nu rijst en weder daelt,
    En uyt haer stil geheym der menschen ziele haelt.
Daer quam van alle kant de gantsche Werelt dringen
En hoorde snarenspel, en hoorde Jubal singen,
    Verdwellemt in de vreugt: en siet, op deze wijs
    Soo kreegh het treurigh volck een ander Paradijs.

---

regels, die PADBRUÉ, om welke reden dan ook, heeft overgeslagen:

En schoon al is wel eer een jonge Maeght ghepresen,
Omdat se van het spel een moeder scheen te wesen,
    Een voetster van de sangh, 't is echter sonder grondt,
    't Is vry een hooger gheest, die eerst den Cyther vondt.

Met de aanteekening bij CATS: „*Caecilia* daer na by andere volghende eeuwen."

Wel aen dan, wieje zijt, die met gevoegde stemmen
De droeve sinnen treckt, en doet in vreugde swemmen,
    Erkent op desen dagh den vinder van den sangh,
    Den Vader van de vreugt en van het soet geklangh.
Juyght Jubal, reyne jeught; [juyght Jubal, kloecke mannen ;]*
Juyght Jubal al het volck, verdriet dient uytghebannen.
    Die eerst het singen vont, dient met ghesangh vereert ;
    Maer juyght hem bovenal, die Jubal heeft geleert.

De „Nota" van JACOB CATS, voorkomende op de keerzijde der titelbladen van de beide deelen van „'t LOF VAN JUBAL", is in CATS' Werken als kantschrift naast het gedicht geplaatst. [1])

De woorden van het derde lied ter eere van JUBAL in dezen bundel had PADBRUÉ ontegenzeglijk te danken aan JUSTUS VAN DEN VONDEL, al staat er zulks niet bij vermeld.

Het is gezet voor vijf stemmen.

1. Roert niet meer uw losse wiecken
        Moedig Griecken,
    Maeckt het ons niet al te bont,
    Want een aerdigh Liedt te queelen
        Of te speelen,
    Is geen kunst van uwen vondt.

2. En die u hier gaet te boven,
        Is te loven,
    Schoon het alle nijders spijt;
    Wilt dan JUBAL eer' bewijsen,
        Wilt hem prijsen,
    Want hy is van ouder tijdt.

Wanneer men heeft opgemerkt, dat op de keerzijde van het titelblad herinneringen aan de bijdragen van WESTERBAEN en CATS worden aangetroffen, dan mag men gerust aan den derden dichter van het driemanschap, dat JUBAL in onze moedertaal verheerlijkte, nl. aan

[1]) Naar de zangwijze van dit lied wordt verwezen in: *Arions Vingertuig*, Opdreunende Verscheide Minne-klagjes, Koozingen, Boertigheên, en andre Rijmpjes en Gezangen. Haarlem 1645. Eerste deel, blz. 202, voor: „Lof van den Houwelijcken staet, Op 'et Echtelijck verbinden van N. N. met N. N. Te lesen of te singen als volght, naer de Noten uyt het Lof van IUBAL, door C. T. PADBRUÉ. Begint: De vinder van de Zangh is weert met alle tonghen." Dit brulloftsvers is geteekend met de kenspreuk; *'t Is dan wel.*

VONDEL, ook het vaderschap toekennen van de twee versregels aldaar boven JUBAL's beeltenis geplaatst:

„Hier hebt ghy JUBAL's lof, en outheyt afgebeelt,
oock Musicanten veel die door hem sijn geteelt."

Omtrent deze gedichten zij nog meegedeeld, dat zij nergens elders dan in dit muziekboek van PADBRUÉ gedrukt schijnen voor te komen. Men kan ook in het Register op VONDEL's Werken, opgemaakt door den Heer J. H. W. UNGER, eene zelfde opmerking vinden aangaande het lied, aanvangende: „JUBAL, geen verzierde Apollen, enz.", dat hier later in zijn geheel zal worden ontmoet.

Gelijk alle lofzangen, zoo vinden ook deze lofdichten, althans in dit deel, een einde en wel met een gedicht in de taal der geleerden van die dagen, dat is te zeggen in 't Latijn, op den 3den September 1640 door CASPAR BARLAEUS (van Baerle) geschreven op de buitenplaats van den heer JOANNES HEEREWIJNS te Heemstede bij Haarlem, met het bovenschrift: „In Laudem Jubalis Primi Musicorum Instrumentorum Inventoris".

Van dit lied, getoonzet voor zes stemmen, staat de muziek op de bladzijden 17, 18, 19, en de tekst op bladzijde 20.

Met nog vier korte godsdienstige liederen in de Latijnsche taal is het eerste deel voltooid.

De titel van deel II wijkt in sommige opzichten af van dien van deel I. Deze vermeldt, dat hierin ook zang voorkomt voor 3 stemmen, de voornaam van PADBRUÉ's vader is nu THYMON geworden, en het jaar van uitgave werd 1645.

De belangrijke inhoud der keerzijde van het titelblad bleef onveranderd.

In de opdracht van 23 December 1644, aan Burgemeesteren en Regeerders der stad Haarlem (niet afgedrukt in „Bouwsteenen") zegt PADBRUÉ, dat hij hen in het toe-eigenen van dit tweede boek niet heeft willen voorbijgaan, „hopende dat dit zal strecken tot een kleyn teeckentje van danck-offer".

PADBRUÉ had namelijk van de „Erentfeste, Welwijze, Voorzienige, ende zeer discrete Heeren" een zilveren vat ten geschenke ontvangen, zooals verder zal blijken.

De in dien tijd onmisbare lofdichten, en die dan ook hier niet

ontbreken, mogen kort worden vermeld als een middel om zich op de hoogte te stellen van de mannen, waarmede PADBRUÉ in betrekking stond, want waar men meê verkeert, wordt men meê geëerd.

1. *Het Lof van Jubal*, Opgestelt door den vermaerden ende Konstrijcken CORNELIS PADBRUÉ, onderteekend W. DE GROOT. — WILLEM DE GROOT, een jonger broeder van den vermaarden HUGO DE GROOT, rechtsgeleerde en dichter. Geb. 1597—gest. 1662.

2. *Lof op Jubals Lof* Gebracht in Maetzangh door den uytmuntenden Zangmeester CORNELIS THYMONSSOON PADBRUÉ. Onderteekend: J. HEERMAN. — Vermoedelijk dezelfde als de vertaler van: Histoire tragique des amours de Lisandre et de Caliste, par Vital d'Audiguier, Seigneur de la Ménor. Geb. 1569—gest. 1624. — De treurige doch bly-eyndighende historie van onsen tydt onder de namen van LYSANDER en CALISTE. 3de druk. Utrecht 1653.

3. *Lof op Jubals Loff*, Gebraght op Maatzangh door den uytmuntenden Zangmeester Mr. CORNELIS THYMANS PADBRUÉ. Onderteekend: SA. DE BRAY. — Zie hiervoren bij *Padbrué's Kusjes*.

4. *Tot Lof van Iubals Lofzinger*. Niet onderteekend.

5. *In Laudem* Viri Artis Musicae peritissimi CORNELII THYMËI PADBRUÉ JUBAL ad auras revocantis. Onderteekend C. WESTERLO. — CORNELIS WESTERLO, Med. Dr. te Haarlem in het begin der 17de eeuw, van wien SCHREVELIUS getuigt, dat hij geen ongelukkig poëet was. Hij is afgebeeld op een Regentenstuk in het Oude-Mannenhuis te Haarlem, 1664.

6. *Carmen in Laudem* Musici Excellentiss. D. CORNELII THYMËI PADBRUÉ. Onderteekend: C. LENAERTS.

7. *Super Cor di, nelis, & Thymus (!)*. Onderteekend: (**).

8. *In laudem Jubalis* Primi Musicorum instrumentorum inventoris. Onderteekend: C. BARLAEUS. Dit Lofdicht, met den aanvang: „Laetitiae primaeve dator, clarissime JUBAL", etc., keert later op de bladzijden 16—21 van den bundel, in zes gedeelten voor 3, 3, 4, 5, 6 en 4 stemmen op muziek gezet, terug.

9. *Ter eer* Den zoetvloeyende Musicyn, CORNELIS THYMANSSEN PADBRUÉ. Onderteekend: *Met groote vreught*.

De laatste bladzijde van het voorwerk is gewijd aan de:

EERGAEF DER STADT HAERLEM;

Over de opdracht van 't Eerste Boeck des Lofs Jubals, & ca.

Ontfangh dit zil'vren vat
Uit JUBALS Lof gesprooten;
Tot eer' van Heer Lems Stat:
En uw' vermaerde Nooten.

Met dit Vaers wert PADBRUÉ
(Op een Beecker net gesneden)
Dus ge-eert door *Heer Lems* Sté;
'*t Lof van Jubal* was de reden.

Het Tweede Boeck van *'t Lof van Jubal,* PADBRUÉ's Vierde Werck, heeft eene „*Tafel*", waarop de inhoud aldus wordt vermeld:

1. Woorden van D. H. SWALMIUS	Fol.	1—6 à 6; 7—10 à 4.
2. ——— — d'Heer JUSTUS VANDE VONDEL.	„	11—14 à 3; 15 à 4.
3. In Laudem Jubalis, D. D. CASPAR BARLAEUS.	„	16 en 17 à 3; 18 à 4; 19 à 5; 20 à 6; 21 à 4.
4. Woorden van d'Heer WESTERBAEN, Heer VAN BRANTWIJCK, &c.	„	22—25 à 3.
5. ——— — I. HEEREMAN	„	26—29 à 4.
6. In Laudem Jubalis, D. T. BOORTEN	„	30 en 31 à 4.
7. Woorden van D. C. LEENAERTS	„	32 en 33 à 4.
8. ——— — C. VAN KITTENSTEIN . .	Fol.	34 à 3 en 4; 35 en 36 à 4.

No. 1. HENDRICUS SWALMIUS, predikant bij de Hervormde Gemeente te Haarlem in het jaar 1625. Geb. 1582—gest. 1652. Van dezen bestaat een portret geschilderd door FRANS HALS. Zijn gedicht is van te geringe beteekenis om het hier over te nemen.

No. 2. JUSTUS of JOOST VAN DEN VONDEL. Geb. 1587—gest. 1679. Aan den tekst der bijdrage van den grootste onder onze dichters behoort in zijn geheel plaats te worden verleend. Het lied draagt geen opschrift.

JUBAL, geen verzierde Apollen,
Leerde ons ziel op Noten rollen,
En zijn' galm, niet minder fraey
Dan der Heemlen ommezwaey,
En de fixe dans der Starren;
Die, niet wetende van warren,
Eeuwigh houden haren tret,
Van den Schepper haer gezet.
Sedert hoorde men krackeelen
Om den pais Schalmeyen, Veêlen,
Onder menschelyck geluit.
's Hemels Englen keken uit,
Om te luistren, van wat tongen
Hunnen galm werd na gezongen,
Na gespeelt met zulck een gunst.
JUBAL, Vader van de kunst,
Tot vermaack en troost gebooren;
Alzoo lang ghy 'smenschen ooren
Streelt met zulck een nutten vont.
Van des werelts morgenstont,
Zal men in verscheyden talen
Uwen naem in top ophalen,
En met een verheugden geest
Jaerlix vieren uwe feest,
Dat de galm het nae koom baeuwen.
Looft dan JUBAL, zonder flaeuwen,
Schenckt den Wijn, met bly gelaet,
JUBAL, JUBAL vont de maet,
Die wy met ons keelen meten,
By den Rijnschen Wijn gezeten.
JUBAL vont het zangrigh tal,
Het ghemengelde geschal:
Vont het rijzen en het dalen
Van 't geluit der Nachtegalen,
Die hem roemen, rey by rey,
Voor en na, en in de May.
Is de Zangkunst schoon en heerlijck,
Ja zelf Godlijck; 't is dan eerlijck
Dat men JUBALS eer bewaer.
Zingt dan JUBAL eens in 't Jaer.

In de Bibliographie van VONDEL's werken, samengesteld door J. H. W. UNGER (Amsterdam, 1888), bladzijde 233, zegt deze met betrekking tot dit gedicht, dat in 1645 een bundel verscheen getiteld:

't Lof Jubals enz., door C. T. PADBRUÉ. „Daarin zijn op bl. 12—15 „eenige versregels van VONDEL te vinden, beginnende: „JUBAL, geen „verzierde Apollen", die ik niet heb kunnen terugvinden nòch bij VAN „LENNEP, nòch bij VAN VLOTEN."

Men vergelijke hierbij de opmerking van gelijke strekking, hiervoren voorkomende bij het gedicht aanvangende:

„Roert niet meer uw losse wiecken", enz.

en de versregels geplaatst boven JUBAL's beeltenis, voorkomende op de keerzijde van het titelblad der beide deelen.

No. 3. CASPAR BARLAEUS' ontboezeming „In laudem JUBALIS", zie No. 8 der lofdichten, vindt men hier, meerstemmig op muziek gebracht, terug. Het Latijnsche dichtstuk vangt aldus aan:

Laetitiae primaeve dator, clarissime JUBAL,
Mellifluum cujus fluxit ab ore melos; etc.

No. 4. JACOB WESTERBAEN, bij wien PADBRUÉ blijkbaar in hooge gunst stond, was in zijn tijd een zeer geacht poëet. Geb. 1599, gest. 1670.

De drie coupletten van WESTERBAEN's dichtstuk: „*Lof van Jubal*", door PADBRUÉ te dier plaatse ongebruikt gelaten, vindt men thans in het onderwerpelijk Lied terug, vermeerderd met één couplet; de aanhef van couplet 3:

Een vryer neemt haer oock te baet,

werd voor het nieuwe doel gewijzigd in:

Een vryer neemt uw kunst te baet.

Het ingeschoven, tweede couplet, dat niet te vinden is bij het gedicht in WESTERBAEN's volledige werken, heeft volgens de meergenoemde „*Tafel*" als aanvangsregel:

„Hoe menighmalen ist geschiet";

doch aangezien de Tenor bij de uitvoering van dit zangstuk geen partij heeft te vervullen, zijn daarvan tot heden tekst noch muziek bekend.

No. 5. I. HEEREMAN is ongetwijfeld dezelfde persoon, voorkomende als J. HEERMAN bij No. 2 der Lofdichten. Het gedicht met aanhef:

„De Taelman van de Goon" kan veilig achterwege blijven, zoolang de ontbrekende „stemmen" nog niet zijn teruggevonden.

No. 6. T. BOORTEN, is tot dusver onbekend gebleven, maar wellicht dezelfde persoon, die met SWALMIUS, CORNs. VAN KITTENSTEIJN en een 40-tal andere „Musiciens ende liefhebbers" in 1634 Burgemeesteren van Haarlem verzochten bij het in gebruik nemen van het nieuwe orgel in de Groote-Kerk „ordre te stellen, dat „op hetselve, ten minste by den wintertijd — wanneer de luyden „door ongestuymigheyd des lochts weynich mogende buyten „wandelen, meest haer toevlught na de kercke nemen — wat „meerder mochte werden gespeelt." Volgens de „*Tafel*" vangt zijn vers: „*In laudem Jubalis*" aan met de woorden: „Quem virum nostrae", maar de anderhalve maat rust, die in de zangpartij voorafgaat, en ook de onvolkomen tekst, wijzen er op, dat er nog enkele woorden moeten voorafgaan.

No. 7. C. LEENAERTS, denkelijk dezelfde als C. LENAERTS (No. 6 bij de Lofdichten), is nog niet nader aan te duiden. Zijne rijmproeve: „O soete JUBAL LAMECHS SOON, Ey siet nu eens uyt dynen throon" geeft tot afschrijven geen bizondere aanleiding.

No. 8. CORNELIS WILLEMSZ. VAN KITTENSTEIN, geb. 1597, gest. 1652, was een verdienstelijke plaatsnijder en teekenaar. Van zijn werk wordt in de eerste plaats geroemd: „De vijf zinnen", naar DIRK HALS. In werken van tijdgenooten komen lofdichten van zijne hand voor. Zijne teekeningen zullen voorzeker van hooger kunstwaarde zijn dan het lied: „Als TUBALCAIN met hamers smeet" en wat er meer volgt.

Na het geringe overschot van PADBRUÉ's kunstwerk te hebben beschouwd, zoodat het mogelijk werd als 't ware één blik te werpen in zijne muzikale werkplaats, waar hij de stof voor zijn arbeid bijeenbracht, is het gepast aandacht te schenken aan de manier, waarop door dezen artiest een gedicht tot een lied werd hervormd door het met schoone klanken te omhullen. [1])

---

[1]) Zeer juist zegt N. QUELLIEN: Vulgairement on dit que l'air fait la chanson; il serait plus exact de déclarer que l'air est la moitié de la chanson et qu'il l'achève". Chansons et danses des Bretons". Paris, 1889. Page 2.

Bij het doorzien van de eenig overgebleven stem, den *tenor*, van *'t Lof van Jubal* valt een eigenaardige karaktertrek der compositie al ras in 't oog, die zeker aan velen als iets reeds van elders bekend zal toeschijnen; wat ook werkelijk het geval is, want de melodie van VONDEL's „O Kersnacht, schooner dan de daegen" werd in denzelfden stijl geschreven; en hoe heerlijk toch is dit lied, wanneer de fijne verbindingsnootjes met devoot gevoel gepareld worden voorgedragen [1]).

De melodie van dezen Kerstzang — door mij in 1885 naar Haarlemsche liedboekjes meegedeeld; [2]) later, in 1894, breedvoerig besproken door wijlen den Hoogleeraar Dr. J. G. R. ACQUOY te Leiden; [3]) in 1904 nogmaals te berde gebracht door den Heer J. W. ENSCHEDÉ, [4]) en thans opnieuw uitvoerig behandeld door den Heer FL. VAN DUYSE te Gent [5]) — beantwoordt ontwijfelbaar in hare factuur aan den indruk, dien men van PADBRUÉ's composities erlangt bij een aandachtig doorzien zoowel van de *„Kusjes"* als van *„Jubal's lof"*.

Bovendien werken de omstandigheden er toe mee, om de afkomst dezer zangwijze, behalve wegens hare inwendige kwaliteit, bij CORNELIS PADBRUÉ te zoeken.

Is het b.v. niet opmerkelijk, dat *„O Kersnacht"* reeds in het jaar 1643 herhaaldelijk als „Stemme" wordt opgegeven in een liederbundeltje te Haarlem, PADBRUÉ's woonplaats, uitgegeven, en dat nog wel

---

[1]) Niet zonder belang is 't, er het „Kers-liedt" van JOAN ALBERT BAN bij te vergelijken te vinden op blz. 22 van het tweede deel van „Sparens Vreughdenbron." Haarlem, 1646.

[2]) Zie; „Nederlandsche liederen uit vroegeren tijd." Leiden, E. J. BRILL, 1885, op blz. 23, uit: „ANTH. JANSSENS Christelijck Vermaeck". Haarlem, G. A. CAUSI, 1645, blz. 25; en op blz. 187, uit: Haerlemsche Somer-Bloempjes. Haarlem, C. A. Haen, 1646, blz. 204.

[3]) Zie: Tijdschrift der Vereeniging voor Noord-Nederlands muziekgeschiedenis, deel IV. Amsterdam, FRED. MULLER & Co. 1894, blz. 177—200: *„De zangwijze van het: „O Kersnacht, schooner dan de daegen."* Dit artikel bevat een grondig betoog, dat DIRCK SWELINGH *niet* de componist van dit kerstlied is geweest, zooals door wijlen den heer J. A. ALBERDINGK THYM werd gemeend.

[4]) Zie: Tijdschrift enz. als hiervoren, deel VII, 1904, blz. 196—198 van de bijdrage: CORNELIS DE LEEUW. Daarin is de bedoeling van den heer ENSCHEDÉ, op de mogelijkheid te wijzen, dat DE LEEUW de componist is van het *O Kersnacht*.

[5]) Zie: Het oude Nederlandsche lied. Wereldlijke en geestelijke liederen uit vroegeren tijd, teksten en melodieën, verzameld en toegelicht door F. VAN DUYSE, 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF, 1906, III, No. 498, blz. 1931—1940. De heer VAN DUYSE geeft als zijne meening te kennen: dat VONDEL zijn heerlijk lied heeft geschreven op eene bestaande 17de-eeuwsche Italiaansche melodie.

zonder muziekdruk, wat bewijst hoe bekend aldaar toen reeds de melodie is geweest [1]).

Dat er reeds vroeger door VONDEL en PADBRUÉ op het terrein van het lied werd samengewerkt, leert ons de uitgave in 1640 van de twee liederen, die nog in dit overzicht van PADBRUÉ's overgebleven werken zullen volgen. Hiermede is men met gewisheid al zeer nabij het jaar 1637 gekomen, namelijk het jaar waarin VONDEL zijn treurspel: „*Gysbrecht van Aemstel*" heeft gedicht, terwijl vier jaren te voren, in 1633, VONDEL zijn lustig „Deuntje" aan PADBRUÉ had opgedragen, waarin juist aan diens talent voor de compositie van het lied op luimige wijze door den dichter lof werd toegebracht. [2])

Een stellig bewijs, dat VONDEL drie jaren vòòr de verschijning dier liederen ook voor den zang van zijnen „*Rey van Klaerissen*" de hulp van PADBRUÉ's begaafdheid zal hebben ingeroepen, is tot dusverre niet te leveren; doch zoo lang het tegendeel niet is aangetoond, en rekening houdende met de boven omschreven omstandigheden, is het zeer waarschijnlijk te achten, dat thans de ware naam van den componist van het: „*O Kersnacht*" zal zijn gevonden.

In mijn vermoeden werd ik versterkt door eene aanwijzing, welke ik, toen dit opstel reeds voor den druk gereed was, met groote erkentelijkheid heb ontvangen van den heer C. J. GONNET, archivaris van het Rijksarchief in Noordholland en tevens van het Gemeente-archief van Haarlem, die mij in de gelegenheid stelde uit de „*Adversaria*" van den heer VAN OOSTEN DE BRUIJN, berustende op het stedelijk archief te Haarlem, de volgende titel-opgave af te schrijven: —

---

[1]) In: „'t Eerste deel van „Sparens Vreughden-Bron, uytstortende veel nieuwe als singenswaerdighe deuntjens. Tot Haerlem, by MICHIEL SEGERMAN, 1643, blz. 82, 177 en 202, enz.
In dezen bundel treft men op blz. 209 aan: „Krachtighe Medecijne voor die met melancoly ghequelt zijn, ende werden gherecommandeert van den voortreffelicken JUBAL, 2de couplet:

Medecijn sal ick u gheven
In dit leven,
Die heel lieflijck is bereyt,
Van veel swart' en witte noten
Overgoten
Met een sap van soetigheyt.

[2]) Zie: Mr. J. VAN LENNEP. De werken van VONDEL in verband gebracht met zijn leven. Amsterdam, 1857. III, blz. 174.

„C. T. PADBRUÉ. Jubalist te Haarlem. — De traanen Petri en Pauli door J. VAN VONDEL. Op Muzijck gebracht met 2, 3, 4 en 5 Stemmen en een gemeene grondstem door C. T. PATBRUÉ, Jubalist van Haarlem. — *Grondstem.*

Daar onder een vignet van seven engeltjes een' krans van bloemen houdende, en daar onder een agtste, een muzijkboek in de handen hebbende.

T'Amsterdam bij PAULUS MATTHIJSZ in de Stoof-steegh in de boekdrukkerij gedrukt. 1646. In 4to.

Het is opgedraagen aan den E. heere SIJMON FELDT, zijnde die opdragt gedagtekend 1646 den....November. De gemelde traanen zijn de reien uit Vondels treurspel: „*Peter en Paul.*"

De tragedie „Peter en Pauwels" ontstond in 1642.

De twee hierboven bedoelde liederen zijn, met bijvoeging van vier godsdienstige liederen in 't Latijn, onder den volgenden titel bij elkander uitgegeven:

I. V. Vondels Kruisbergh en *Klaght over de tweedraght der Christe Princen.* Op Musijck gebraght met 4, 5, ende 3 stemmen, etc. met een Basso Continuo, door CORNELIS PADBRUÉ. — *Tenor.* — t'Amsterdam, By BROER JANSZ., Boeckdrucker, woonende op Nieuzijds Achterburghwal, in de Zilvere Kan. 1640.

Ook hieraan ontbreken weder de overige stemmen. Het eenig bekende exemplaar van den *Tenor*, dat mij met groote welwillendheid ter kennisneming werd afgestaan, behoort tot de Bibliotheca Vondeliana in de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.

Het eerste lied van dit werkje werd door PADBRUÉ opgedragen aan: „De Kunstlievende Joffrouwe MAGDALENE VAN ERP, Huysvrouwe van den Heere JOOST BAECK".

„Aenmerckende" zegt hij, „uwe byzondere ghenegentheydt en smaeck, in 't verhaelen van den Kruisbergh, of het lijden van Jesus Christus (het welck door Vondel, onzen honighvloeyenden dichter, zoo zoet ghevonden, en heylighlijck in rijm vertoont wordt, dat byna elck woort schijnt voort te brenghen een straeltje van Godts overgroote liefde t'onswaert) zoo werd ick aengeport dit loflijck verhael, door Musijckzang, met eene beweeghelijcke stemme, te bekleeden, ... Ontfangh dan, beleefde Joffrouw, dit, niet om 't geen, waer mede het eenvouw-

dighlijck bekleet is, maer eer om het goede hart, waer mede dit uwe E. opgeoffert wert."

„De Kruisbergh" is voor 4 en 5 stemmen gecomponeerd. De aanvang: „De schoonste roozen groejen op geenen Griekschen bergh, ô neen, maer op den Kruisberg hard van steen;" enz. heeft PADBRUÉ vierstemmig geschreven tot aan de woorden: „O bloed- en waterrijcke rots! O hartebron der wijsheyt Gods!", vanwaar de zang tot aan het einde vijfstemmig wordt voortgezet.

Nu volgt een kort kerklied in 't Latijn, en daarna VONDEL's *„Klaght"*, met het opschrift: *„Op de tweedraght der Christe Princen. Aen Iesus Christus"*, welk lied voor drie stemmen is getoonzet. [1])

Het kleine werk wordt besloten met nog twee godsdienstige Latijnsche gezangen; boven het eerste staat: *„Cantus"*, zonder opgave van stemmen, — boven het laatste: „à 8. *Tenor.* Super E c c e q u a m b o n u m".

Aan het einde der beschouwing van PADBRUÉ's overgebleven werken gekomen moet, ter wille van de volledigheid, ook worden gewezen op drie muziekstukken van geringere beteekenis, die zich bevinden in de Bibliotheek afkomstig van JOHANNES THYSIUS te Leiden, en welke men zoo vriendelijk is geweest ter inzage aan mij toe te zenden.

Het eerste stuk — 2 bladen in folio, *Cantus* en *Bassus* — bevattende twee nummers dansmuziek, *Pavana* en *Gaillarde*, heeft tot titel: C. T. PADBRUÉ Synphonia in nuptias . . . I. EVERSWYN et . . . LUCIAE BUYS. Celebrandas Nono Calendas May 1641. Harlemi Batavorum. — Amstelodami, Typis BROER JOANNIS.

Het tweede stuk, getiteld: C. PADBRUÉ Synphonia in nuptias . . . . MATHAEI STEYN et MARIAE VAN NAPELS. Celebrandas Februarii IV. Anno 1642. Harlemi Batavorum. — Gedrukt ter zelfde drukkerij als 't voorgaande stuk. Anno 1642, bestaat uit drie bladen: *Cantus.* à 5. — *Cantus II.* à 5 — *Bassus.* à 5. Tegenover de muziek is gedrukt:

BRUYLOFS GESANGH.

Op het Huwelijck van den Eerwaerde, Welgeleerde Jonghman MATHEUS STEYN, Doctor in beyde Rechten, &c. Met d'Eerbaere, zedige Jonckvrouw MARIA VAN NAPELS, Bruydegom en Bruyt.

---

[1]) Van dit lied was de tekst reeds in 1634 verschenen; zie: UNGER's Bibliographie van VONDEL's werken, blz. 54.

Stem: Amarilli mia bella: [1])

Siet hoe Liefde kan menglen
Twee hertjes (reyn) in Een; door Echt verbonden,
Uyt oprecht' zuyvre gronden.

Enz. enz. vier coupletten.

Onder dit gelegenheidsvers leest men ROEMER VISSCHER's kenspreuk: „*Elck wat wils.*"

In het derde muziekstuk staan de tekstwoorden onder de muzieknoten gedrukt. Het bestaat uit drie bladen, t.w.: *Cantus.* à 2. Met een Continuo; *Tenor—Bas.* à 2. Met een Continuo; *Cantus* en *B.* Continuo. à 2.

Ditmaal was de componist blijkbaar zelf als gast bij de bruiloft tegenwoordig; onderstaand feestlied zal denkelijk wel van hem afkomstig zijn:

EERE-KRANS

voor CONSTANTIN SOHIER en CATHARINA KOYMANS, Echtelijck vereenight op den lesten May 1643. In Beverwijck. — *Cantus* à 2. Met een Continuo.

Wat heeft den Hemel hier
Zoo zoet gevoeght te saemen?
't Is KOYMANS en SOHIER
Die zoo te zaemen quaemen;
Het Water keert in Wijn,
Catrina wert de Bruidt,
Geluck ô CONSTANTIN,
Met uw' verkregen buit.

'T BESLUIT.

Geluck, geluck, geluck,
O waerde Catharyn,
Die zoo wel op het stuck
Gelet met CONSTANTIN
Hebt eens voor al gekeurt:
Leef lang, vereende twee,
Dat u geen onlust steurt,
Wijck Tooren, mint de Vree.

Dit wenscht u PADBRUÉ. [2])

---

[1]) Aangaande dit Italiaansche liedeken raadplege men VAN DUYSE's Het oude Nederlandsche Lied, 's-Gravenhage, 1907, III, no. 669, blz. 2568, bij: „Sulamite, keert weder!".
[2]) Bij den *Tenor-Bas* staat: Dit wenscht u O. T. P.

't Amsteldam, Gedruckt by Broer Jansz, woonende op de Nieuzijds Achter-burghwal, in de Zilvere Kan. 1643.

Ik geloof, dat Samuel Ampzing in zijne „Beschryvinge ende lof der stad Haerlem recht had aangaande „Cornelis Tijmen" bewonderend uit te roepen: „O, dapper Musicijn! O, wacker Componist!" en volkomen kan ik begrijpen, dat Vondel zich genoopt heeft gevoeld tot het toezingen van zijn:

DEUNTJE

aen

Mr. Cornelis Tymensz. Padbrué.

O genoeghelicke Tymen,
Als uw tong begint te lijmen,
Op het velt, of in het koor,
Lijmt ghy alles aen uw oor,
Wat in vellen schuilt en veeren.
Nachtegalen zelfs verleeren
Hunnen zoeten zangk om u.
Geen konijn in duin is schuw,
Harten komen aengestooten.
Op uw goude en zilvre nooten
Drijft het Sparen door de stadt,
In den Hout ruischt loof noch bladt,
Noch geen luchjes in de blaren,
Als ghy zangk en spel wilt paren.
Lustigh Tymen, noch een reis,
Tymen, zingh den oorloogh peis.
Zing, dat Frederick[1]) ga slapen,
Zonder harnas, zonder wapen,
Zing hem zonder ysren kraegh,
Zonder helm in 's Graven Haegh.
Zing de zwaerden in de scheden.
Zing de welvaert in de steden.
Zing de schepen aen de ree.
Zing het onweer uit de zee.
Wilje zingen, ick wil rijmen.
O genoeghelicke Tymen,
Zoo mijn zangk geen waerheit derft,
Ghy zult zingen, als ghy sterft.

Gravenhage, Januari 1907. J. H. Scheltema de Heere.

[1]) Te weten, de stadhouder Frederik Hendrik, Prins van Oranje, vermaard als veldheer.

BIOGRAFISCHE AANTEEKENINGEN OVER MUSICI

DOOR

J. W. LUSTIG,

Organist van de Martinikerk te Groningen (1762).

In FRIEDRICH WILHELM MARPURG's anonieme *Kritische Briefe über die Tonkunst, mit kleinen Clavierstücken und Singoden begleitet, von einer musikalischen Gesellschaft in Berlin*, Zweyter Band, Vierter Theil, Berlin, bey FRIEDRICH WILHELM BIRNSTIEL, privil. Buchdrucker, 1763, worden in de 123ste brief (p. 463), zijn dehet nummer van 11 December 1762 afgedrukt in alfabetische volgorde een aantal korte notities omtrent musici. Die notities, welke doornummeren op vroegere aanteekeningen, hier van geen belang, waren het genootschap, d. i. aan FRIEDRICH WILHELM MARPURG, den bekenden muziekauteur uit de achttiende eeuw, verstrekt door JACOB WILHELM LUSTIG te Groningen, die ze hier publiceerde onder den schuilnaam CONRAD WOHLGEMUTH.

In de moderne muziekliteratuur zijn zij geenszins onbekend. GERBER maakte er gebruik van voor zijn *Neues historisch-biographisches Lexicon der Tonkünstler* (Leipzig 1812—1814) en van daaruit gingen de berichten weer over in hedendaagsche handboeken als MENDEL.S *Musikalisches Conversations Lexikon* en EITNER's *Quellen-Lexikon*. Hoog aangeschreven zijn LUSTIG's aanteekingen niet; EITNER noemt ze „zum grössten Teile ohne grossen Wert" [1]).

Dat oordeel is, meen ik, te hard. LUSTIG gaf, zonder veel critiek te oefenen wat hem in het geheugen was omtrent zijn tijdgenooten en heeft ons daardoor bewaard gelijktijdige oordeelvellingen, waarvan zeker kennis genomen moet worden, wanneer het te doen is den ontwikkelingsgang

[1]) *Quellen-Lexikon*, VI, 256.

en de beteekenis van deze musici te leeren kennen. Hij heeft ons menige bijzonderheid opgeteekend, die elders niet gevonden wordt. Dergelijke bijzonderheden kunnen waarde hebben, wanneer zij afkomstig zijn van geloofwaardige lieden of van personen, die krachtens hun maatschappelijke positie de gelegenheid hadden veel te zien en veel te hooren. Omtrent beide punten tasten wij aangaande LUSTIG vooralsnog in het duister. Of hem, die in Groningen sedert 1728 organist van de Hervormde Martinikerk was, rechtstreeks veel ter oore kwam van hetgeen in de muziekwereld der Hollandsche steden geschiedde, is twijfelachtig, maar zooveel blijkt althans uit zijn geschriften, dat hij een ernstig man was. Het beste bewijs daarvan is het duurzaam gebruik van zijn muziek-theoretische publicaties voor de kennis der Nederlandsche muziektheorie van de jaren rond 1750 tot 1785.

LUSTIG was in deze mededeelingen zeker eenzijdig, zeker ook bevooroordeeld. De beide Kennemerlandsche organisten HAVINGHA en RADEKER werden strengelijk door hem afgekeurd; de stad Groningen is, mogen wij zijn stedelijk patriotisme gelooven, bevoorrecht boven andere steden der provincien door het bezit van uitnemende dilettanten; WITVOGEL was als uitgever veel handelbaarder dan OLOFSEN, HUMMEL en COVENS, die van zijn composities niets wilden weten — wat eerder tegen dan voor LUSTIG pleit, kortom zijn aanteekeningen zijn zeker niet streng wetenschappelijk, noch objectief. Maar daarom niet waardeloos. Zij geven een beeld van inheemsche musici in het midden der achttiende eeuw en geven dat beeld beter nu zij hier bij elkaar worden afgedrukt dan verspreid en in terminologie gewijzigd in de jongere omvangrijke internationale bio- en bibliografische werkapparaten. Uit dien hoofde zijn zij waard hier in dit *Tijdschrift* textueel afgedrukt te worden.

Luttel zijn de aanteekeningen, waarin niet rechtstreeks een Nederlander of een Nederlandsche toestand gemoeid is. De geringheid wettigde daarom niet hun weglating.

Waar zulks wenschelijk scheen, heb ik korte toelichtingen bijgevoegd, en mij daarbij bepalende tot het hoog noodige b.v. gemeend algemeen bekende boeken als de uitgaven van QUIRINUS VAN BLANKENBURG niet nader te omschrijven. Een uitzondering echter heb ik gemaakt voor de geschriften van LUSTIG zelf voor zoover exemplaren onder mijn

bereik waren, daar deze notities een precieus document zijn, waaruit indirect Lustig zelf gekend kan worden, wiens persoon zeker wel waard is nader onderzocht te worden in zijn verhouding tot de buitenlandsche, speciaal duitsche richting van Mattheson en Marpurg en zijn propaganda daarvan in de Nederlanden.

Amsterdam. J. W. Enschedé.

(p. 463).

62. Altzen (Anton) seines Vaters Amts-Successor, ist noch am Leben. Sein Sohn, gleiches Nahmens, *Licent. Juris*, ist ein starker Clavierspieler.

63. Anna, Kron-Prinzessin von Gross-Brittannien, Gemahlin Wilh. Car. Heinr. Frisonis, weyland Printzen von Oranien, Erb-Statthalters der vereinigten Niederlande, Hendels eintzige Music-Schülerin, war im Singen und insbesondere im Generalbass ungemein stark; pflegte bey gesunden, vergnügten Tagen jeden Abend ein öffentliches zwostündiges Concert zu halten. Wurde den 12 Jan. 1759 dieser Zeitlichkeit entrückt [1]).

64. Agrel (Giovanni). Von diesem braven Manne, der sich annoch in Nürnberg aufhalten soll, wird es an guter Nachricht nicht fehlen. In Amsterdam ist nur ein Clavier-Concert von ihm, bey A. Olofsen, ans Licht kommen.

65. Bock (Pater de) hat zwey Clavierwerke bey Witvogeln in Amsterdam drucken lassen.

66. Beeler (J. W. E.) [2]) Organist und Campanist (Glockenspieler) zu Deventer, in der Niederländischen Provintz Ober-Issel, hat französische Chansons, mit einem Bass begleitet, herausgegeben, so zu Amsterdam, bey Olofsen, gedruckt sind. Er hat aber auch, innerhalb drey Jahren, alle Güter seiner zwoten Ehefrau, 50000 Gulden wehrt, mit Alchymisterey und Brandweintrinken durchgebracht, und lebt in der jämmerlichsten Armuth.

67. Blankenborg (Quirinus van) war ehedem Organist an der reformirten neuen Kirche im Haag; hat alda drucken lassen 1. ein Choralbuch.

[1]) Vgl. hierachter Piscator en Retzel.

[2]) Joseph Wilhelm Ernst Böhler.

2. Clavierstücke, die sich umkehren lassen, dedicirt an die verstorbene Princessin von Oranien, bey Ihrer Ankunft, an. 1734 beynahe mit folgenden Worten: „weil die Oberstimme zum Bass und der Bass zur Oberstimme werden kann, so können auch der Prinz und die Prinzessin einander heyrathen und vergnügt leben"; edirte in seinem 80sten Jahre und ganz verzweifelten Umstände, 3 een nieuw Licht voor de muziek en den Bass continuo, 4to ein grosses, kauderwelsches Buch, dessen gleichen auf diesem Erdkreise nicht leicht zu finden. Ist gestorben etwa 1739.

p. 464.

68. Burghorst (Martha) eine tugendreiche Jungfer in Amsterdam; singet, philosophirt und spielt schön. Giebt Unterweisung an vornehme Damen.

69. Chalon (Carl) ein Clavierist und Violinist in Amsterdam, hat neulich sechs Sonaten fürs Clavier herausgegeben.

70. Baustetter (Joh. Conr.) unter dessen Namen sind sechs artige Claviersonaten bey Witvogel herausgekommen [1]).

71. Bräutigam, ein braver Claviermacher im Haag.

72. Cene (Michel Charles) einziger Erbe und Nachfolger [2]) des Etienne Roger, berühmten Musikhändlers zu Amsterdam, der, unter Locatellis Direction, sehr viele practische Werke drucken lassen. Nach dessen Absterben, etwa 1741, [3]) hat man dergleichen grosse musikalische Buchläden in Holland nicht mehr. Seine Auction hat nur etwa 15000 Gulden eingetragen. Diese sind nach Frankreich gegangen, und drey schlecht bemittelte Buchhändler in Amsterdam, die einander immer in den Haaren liegen, haben die Musikalien eingekauft [4]).

---

[1]) Volgens enkele lexicografen was hij organist te Amsterdam.

[2]) Dit is niet volkomen juist; er zijn muziekdrukken van Jeanne Roger, dochter van Etienne en schoonzuster van Le Cène, die zes maanden na haar vader overleed (1722). Zie mijn mededeelingen in *Bulletin des Églises wallones*, tom VI (1894) p. 218.

[3]) Hij werd begraven 4 Mei 1748 (t. a. p.).

[4]) Welke deze drie muziekdrukkers waren, weet ik niet. Eén er van was Olofsen, de tweede vrij zeker Pierre Mortier (overl. 1754), terwijl als derde naam Jan Covens misschien in aanmerking komt.

73. Campioni....... (oder Campion) [1]) in Engelland sind verschiedene Werke von ihm heraus gekommen, die man in Holland nachdruckt.

74. Cost (Jurianus van der) J. U. D. und Advocatus beym Gerichtshofe in Holland, wohnhaft in Delft, eine Stunde vom Haag; ein ungemeiner Liebhaber einer grossen musikalischen Bibliothek, sammelte von jedem theoretischen und practischen Werke, so nur gedruckt oder geschrieben irgendwo in der Welt für Geld zu bekommen war, ein Exemplar, nebst allerhand Arten von Instrumenten. Seine Bibliothek, so über 300000 Gulden gekostet haben soll, wurde nach seinem Absterben 1746. verkauft. Der Catalogus davon über drey Alphabeth stark in gross 8vo enthält 5071 Numeros, nebst 108 Instrumenten.

75. Camerloher (ein Domherr in Bayern) [2]). Von diesem sind neulich in Amsterdam bey Olofsen, drey artige Werke (vierstimmige Sinfonien *2 Viol. Alto & Basso*) gedruckt. Die Liebhaber von concertirender Harmonie (denn diese unterstützt nur die Oberstimme) sagen: es fehle das c daran (locher).

76. Corelli. Geminiani hat seine zwölf Solos in Concerti grossi gebracht, so in London gedruckt und allda sehr beliebt sind.

p. 465.

77. Douws (Claas) ein Küster in Friesland, hat vor vierzig Jahren eine (einfältige) *Verhandeling van de Musicq en van de Instrumenten*, zu Franequer gedruckt, ans Licht gestellet. [3]).

78. Ferradini (Giovanni) hielt sich vor drey und dreyssig Jahren in Amsterdam auf, (allwo er auf der Traversiere excellirte. Es sind zwey Werke Solos für solches Instrument von seiner Arbeit bey Witvogeln gedruckt.

79. Fesch (Wilhelm de) ein grosser Violinist seiner Zeit, hat acht practische Werke in Amsterdam ausgehen lassen.

80. Fischer (J. P. A.) Organist und Campanist am Dom in Utrecht,

[1]) Carlo Antonio Campioni geb. te Livorno c. 1720, † te Florence c. 1793. (Mendel II. 289). Bij Eitner (II, 300) drukken bij Hummel te Amsterdam. Zie verder Scheurleer *Mozart's verblijf in Nederland*, 's Gravenh. 1883 p. 36.

[2]) Placidus von Camerloher 1720—1776 (Mendel II. 286).

[3]) Bedoeld wordt: Grondig ondersoek van de toonen der musijk. Door Claas Douwes, Organist tot Tzum in Frieslandt. Tot Franeker, by Adriaan Heins, boekverkoper, 1699.

hat herausgegeben 1. ein Büchlein *van den Basso continuo; 2.* eins *van de Transpositie;* 3. *Verhandeling van de Klokken en het Klokkespel;* alle drey in Utrecht gedruckt [1]), und 4. ein Clavierconcert, Amst. bey OLOFSEN.

81. FRISCHMUHT (LEONORD) der sich jetzo als Klavierist zu Amsterdam aufhält, hat allda drucken lassen: 2 Werklein *Pieces pour le Clavecin;* 6 *Sonate di Cembalo è Flauto Traversiere.* 6 Concerten von TARTINI, fürs Clavier accomodirt. 5 *Airtjes op de 4 glorieuse bevogtene Veldslagen door Zyne Koninglyke Majesteit van Pruissen* (kosten 8 Stuiver). *Onderwyzings gedagten tot de beginselen van het Clavecembalo, kort & zakelyk.* (aber sehr erbärmlich).

82. FILTZ wird bekannt seyn [2]).

83. GEMINIANI (FRANCESCO) hat vor einigen Jahren, (wo mir recht ist in Paris) ein *Dictionarium harmonicum* drucken lassen, so in Amsterdam 14 Gulden kostet. Es bestehet dasselbe aus lauter ganz kurzen Passagen, die immer durch Zahlen von einem aufs andere weisen, woraus, meines geringen Ermessens, kein Mensch klug werden kann. Ich habe lange darauf studiret; allein vergebens [3]).

84. GEILFUS (CARL GODFRIED) is bereits vor 22 Jahren [4]) als Organist an der lutherischen Kirche in Utrecht verstorben. So ein galanter Clavierspieler er war, wollte es ihm gleichwol mit der Orgel gar nicht

[1]) De beide eerste uitgegeven door WILLEM STOUW, gedrukt door PIETER MUNTENDAM, beide te Utrecht 1731 en 1738; het laatste uitgegeven 1738 door WILLEM KROON en gedrukt door P(IETER) M(UNTENDAM).

[2]) ANTON FILS, geb. c. 1733, † te Mannheim 1760. Sinds 1754 violoncellist in de Hofkapel aldaar. „Ich halte ihm für den besten Symphonieschreiber, der jemals gelebt hat". (SCHUBART bij EITNER III. 447) MENDEL (III. 518) spelt FILTZ en geeft als sterfjaar op 1763.

[3]) Schrijver vergist zich; de eerste editie verscheen te Londen. De titel (EITNER IV. 196) luidt: Guida armonica o dizionario armonico, being a sure guide to harmony and modulation in which are exhibited the variouse combinations of sounds consonant and dissonant progressions of harmonie ligatures and cadences real and deceptive. Op. X. London, printed for the author by JOHN JOHNSON (1742) VIII. 34 p. — De titel van den Amsterdamschen druk is: Dictionaire harmonique ou guide sur pour la vraie modulaison. Par F. GEMINIANI. Dictionarium harmonicum of zeekere wegwyzer tot de waare modulatie. Door F. GEMINIANI. A Amsterdam, aux depens de l'auteur. MDCCLVI. Avec Privilege. VIII. 34 p fol. — Uit het privilegie der Staten van Holland en West-Friesland i. d. 6 Dec. 1746 blijkt dat GEMINIANI destijds woonde in 's Gravenhage.

[4]) 1740 (EITNER IV. 191).

gelingen. WITVOGEL hat zwey Clavierwerke, jedes von 6 Sonaten, von seiner Arbeit gedruckt.

p. 466.

85. GRAF (DE) hält sich jetzo im Haag, am Hofe des Printzen von Oranien auf. Er hat neulich 6 vierstimme Sinfonien drucken lassen, die tonreich genug sind, aber nich rührend [1]).

86. GUERINI (FRANCESCO) hat 2 Werke Solos vor die Violin, und neulich, galante vierstimmige Trios zu Paris drucken lassen [2]).

87. GROENEMAN (ALBERT) Organist und Campanist von der grossen Kirche im Haag; kriegte diese Aemter, weil er eine schöne Violine spielte. Es sind 12 Solos von ihm bey WITVOGEL gedruckt. Er sitzet schon seit verschiedenen Jahren im Tollhause [3]).

88. HAVINGA (GERHARDUS) Sohns seines Vorwesers in Gröningen, hat als Organist und Campanist zu Alkmaar in Nordholland herausgehen lassen, 1. *Verhandeling van den oorsprong der Orgelen;* 2. 8 Claviersuiten, bey LE CENE zu Amsterdam gedruckt (närrisch Zeug, darunter eine Sonate aus dem *ais dur*, und eine aus *his dur*). Man möchte Ratzen und Mäuse damit vergeben [4]).

p. 467 [5]).

89. HEINSIUS [6]), Organist zu Arnhem in Gelderland, hat 6 fünfstimmige Concerte *con Violino princip.* und 6 vierstimmige Sinfonien *pour ceux qui apprennent la Musique* herausgegeben (in guter Meinung).

90. HASSE (GIOV. AD.) WITVOGEL hat, wenigstens unter dem Namen dieses grossen Componisten, herausgegeben, 6 Trios für Violinen oder

---

[1]) Bedoeld wordt CHRISTIAN ERNST GRAF, geb. te Schwartzburg, in 1762 van Middelburg benoemd tot kapelmeester van de stadhouderlijke kapel te 's Gravenhage. Zie verder SCHEURLEER t. a. p. 65.

[2]) Hij was van 1740 tot omstreeks 1760 violist in de stadhouderlijke kapel, later (?) musicien de l'ambassadeur de Hollande (te Londen ?). (EITNER IV, 405).

[3]) ALBERT GRÖNEMANN werd in 1758 naar het krankzinnigengesticht overgebracht (MENDEL IV. 390); EITNER (IV. 382) noemt hem JOHANN ALBERT GRONEMAN en 1760 als het jaar zijner overbrenging, in de *Bouwsteenen* (II. 20) wordt zijn overlijden gesteld op 1758, en (t. a. p. III.) 6 Mei 1760.

[4]) Vgl. hierachter bij RADEKER.

CXXIV. Brief. Berlin, den 18. December 1762.

ERNST HEINSIUS.

Traversen; 6 vollstimmige Sinfonien mit Waldhörnern; 6 Concerte mit concertirender Travers; und eine Claviersonate.

91. HENDEL, unter dessen Namen hat WITVOGEL 5 Clavierpiecen in Landchartenformat drucken lassen. HENDEL pflegte zu sagen, er habe sie in seiner ersten Jugend gemacht.

92. HINSCH (ALB. ANT.) aus Hamburg, ein berühmter Orgelmacher zu Gröningen, der in verschiedenen niederländischen Provinzen überaus gute Orgelwerke verfertiget hat [1]).

93. HARMES (H. H.) ehedem Organist zu St. Anscharii in Bremen, war stark in der Composition von concertirenden Quadros [2]).

p. 468.

24. HOLTZBAUER wird bekannt seyn [3]).

95. HUMMEL (J. J.) ein vornehmer Musikhändler in Amsterdam; reiset jährlich nach London und Paris; kauft alle Musik, die allda neu ist; druckt alles nach, was ihm gefällt, und schlägt seine Noten selbst auf zinnerne Platten. Wer aus Holland schöne gedruckte Musik begehrt, kann sie bey diesem braven Manne reichlich und wohlfeil antreffen [4]).

96. HURLEBUSCH, (C. F.) Organist an der reformirten alten Kirche in Amsterdam; ist noch im Leben, hat sich aber seit einigen Jahren, weil er mit dem Chiragra und andern Zufällen des Alterthums behaftet ist, fast gar nicht mehr hören lassen. Er hat auf den vornehmsten Concerten nimmer keine Hand zum Accompagniren, sondern bloss zum Fantasiren, ansetzen wollen, und wird böse, wenn jemand, ausser LOCATELLI, sich unterstehet ihn zu rühmen. Die Holländer mögen weder ihn, noch er die Holländer dulden. Er ist alda berufen, weil die Ehefrau eines dortigen Advocaten, der den Bürgermeister, welcher den Platz zu besetzen hatte, zu überreden wusste, in Braunschweig seine Jungfer Nachbarinn gewesen war. Sein Vergnügen besteht in

---

[1]) Zie mijn register op HESS' *Dispositien.*

[2]) Quadro: quartet.

[3]) IGNAZ HOLZBAUER, † te Mannheim 7 April 1783, vlijtig componist van meest Italiaansche opera's (MENDEL V. 278).

[4]) JAN JULIUS HUMMEL. (Zie SCHEURLEER t. a. p. 85).

einer leckern Tafel und der Jagd. Er ist nimmer verheyratet gewesen, sondern behilft sich mit einem Mädchen, so er aus Hamburg mitgebracht. Ausser den Claviersonaten, die er bereits in Hamburg drucken lassen, nachdem sie bey WITVOGEL in Amsterdam etwas verfälscht ans Licht getreten waren, hat er nachgehends zu Marckte gebracht 1. ein reformirtes Choralbuch, zu dessen Gebrauch er in die Vorrede alle Welt ermahnet; allein, niemand kehret sich daran. 2. XII Arien aus seiner Opera Flavio Cuniberto, in Partitur: die liegen in OLOFSENS Laden wie ein Stein; die Liebhaber wollen nicht daran, und er sagt, es wären die Holländer lauter dumme Esel. 3. 4. Zwey Werke Clavierpiecen, und da hat er zwar auf die Titel setzen lassen: *preservate come le mie altre composizioni d'alla Bizarria;* allein es hat nichts helfen wollen. Wenn er einmal sich auf der Gasse zeigt, trägt er ein schwartzes sammet Kleid, weisse seidene Strümpfe und einen güldnen Degen, eben wie ein Ambassadeur im Haag; da hingegen Amsterdammer Kaufleute, die verschiedene Tonnen Goldes besitzen, sich ganz modest zu kleiden pflegen. Er hat freylich gewisse grosse Verdienste, aber sein Charakter verdirbt sie [1]).

97. JOZZI (GIUSEPPE) ein Sangmeister in Amsterdam, hat 8 Claviersonaten drucken lassen, worin der Bass immer also geht: g d b d g d b d; die aber grossen Beyfall gefunden.

p. 469.

98. KRÖNER (FRANC. CARL. TOM.) der ältere Bruder von drey Deutschen, die vor einigen Jahren hier die Lande durchzogen sind, und einem guten Beutel gemacht haben; hat 6 Sonaten Trios, für 2 Violinen, bey WITVOGEL drucken lassen.

99. KIRCHHOF, GODFRIED in Halle, von diesem hat WITVOGEL ein A. B. C. musical ans Licht treten lassen.

100. LAMPE, einen geschickten Componisten von Engelländischen Opern, dieses Nahmens, habe ich ehedem in London gekannt [2]).

[1]) Over HURLEBUSCH schreef dr. SEIFFERT in dit *Tijdschrift*, Dl VII (1904) p. 264 vlg.

[2]) JOHANN FRIEDRICH LAMPE, geboren te Detmold c. 1692 volgens MENDEL (VI. 236), c. 1702 volgens EITNER (VI. 30); waarschijnlijk wel familie (broeder?) van FRIEDRICH ADOLPH LAMPE, geb. te Detmold 19 Febr. 1683, in 1720 benoemd tot hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Universiteit te Utrecht.

101. Lanetti von diesem sind hier neulich galante Trios für 2 Violinen bekannt worden [1]).

102. Lanzetti (Salvatore) von diesem sind 12 schöne Solos für das Violoncel, bey Witvogel, gedruckt.

103. Lapis (Santo) hält sich zu Amsterdam auf, und hat daselbst 6 Trios für die Violin und Travers, 6 Duetten für Singstimmen, und zwey Werke französische Chansons ausgehen lassen.

104. Leclair (*l'ainé*) in Paris, wird bekannt seyn. Seine Ehefrau gravirt die Noten von den verschiedenen Werken, so er alda ausgehen lassen. Witvogel hat sein op. 3 Trios für zwey Violinen, nachgedruckt. Er pflegte ehedem jährlich ein Vierteljahr unsere Princessin zum Concert zu besuchen [2]).

105. Lennep (Joa. Dan. à) *Ling. Graec. & Lat. Prof. Ord. h. t. Rector Magnificus* in Gröningen, macht der Musik Ehre durch seine ungemein schöne Tractirung der Traverse.

106. Lentz (J. N.) ein Deutscher, Organist an der Jesuiten-Kirche und Weinhändler in Rotterdam, hat drey überaus artige Claviercon-certe drucken lassen.

107. Loonsma (Steph. Theod. van) schreibt sich Organist &c. (um nicht zu sagen: Schulmeister) te IJlst (in Friessland) hat drucken lassen 1. *muzikaale A. B, of het Kort begrip wegens de Behandeling van het Orgel en Clavecimbaal; 2. Te Deum Laudanus in 't Latyn en in 't Nederduits voor de Viool, dwars Fluit, Violoncel en Basso continuo.*

p. 470.

108. Locatelli hält sich noch in Amsterdam auf, alwo seine Dienstmagd ihn dergestalt zu verwickeln gewusst, dass er den Zurückweg nach Italien nicht finden können. Er verkauft jetzo veritable romeinsche Snaaren (Sayten). Sein zweytes und drittes Werk hat le Cene gedruckt; das letztere, l'Arte del Violino genannt, enthält auch 24 cappricci ad Libitum, und 25 Gulden. Wie er nachgehends von den Staaten der Provintz Holland ein Privilegium für seine Musicwercke

---

[1]) Dezelfde als Lanzetti, die volgt?

[2]) Jean Marie Leclair, vermoord te Parijs 22 Oct. 1764 (Eitner VI. 100.)

erlanget, hat er immer, auf eigene Kosten, leichte Sachen, die wohl abgehen, drucken lassen, *à Violino ò Flauto Traverso;* mit welcherley Art Sachen, die keinem von beyden Instrumenten vollkommen gerecht sind, es fast so, wie mit den sogenannten christichen Sittenlehren beschaffen seyn mag. Er spielte ehedem die Violin sehr harmonieux, und liess fast keine Räume unberührt, aber zugleich so rüde, dass es zarten Ohren unerträglich fiel. Inzwischen hat er sich durch seine Leutseligkeit in Holland sehr beliebt gemacht.

109. LUSSCHKY (JOHANN GOTTLOB) ein Büchhändler in Aurich, in Ostfriessland, excellirt auf der Alto Viola.

110. LUSTIG (JACOB WILHELM) gebohren in Hamburg, den 21 Sept. 1706. Sein Vater war daselbst Organist und Kirchenschreiber an der neuen und alten Michaelis-Kirche. Sein Grossvater mütterlicher Seite war VALENTIN HEINS, ein berühmter Mathematicus. Er nahm bereits in seinem 11ten Jahre seines kränklichen Vaters Dienste wahr, und wie er denselben, in seinem 16ten Jahr verlohr, kriegte er im folgenden Jahre schon eine kleine Orgel in einer Filial-Kirche. Darauf hielt er ein Collegium melopoeticum bey dem berühmten MATTHESON, unterwiess den Sohn des Herren KUNTZEN, wie derselbe vier Jahr alt war, und übete sich bey seinem Herren Vater, wie auch bey dem Herren TELEMAN in der Composition, hörte grosse Virtuosen, ja, den Herrn BACH selbst, und wohnte den Opern und Concerten fleissig bey. An. 1728 gieng er nach Gröningen, spielte auf die Probe, nebst einem, der bereits, auf Stadskosten aus Hamburg verschrieben war, und mit dem Sohn des Antecessoris [1]); erhielt aber gleichwol die schöne Orgel in der Martini-Kirche. An. 1734. ging er mit Consens seiner Regenten etliche Monathe nach London, und hörte HENDELS Opern in ihren grössesten Volkommenheiten. Nachgehends hat er keine einträglichere Bedienung suchen, sondern lieber immerfort studiren, und in solchem gesunden, anmuthigen, und lehrreichen Orte bleiben wollen. Seine herausgegebene Notenwercke bestehen 1. aus 6 Sonaten fürs Clavier, zu

---

1) nl. LORENTZ KÜHL en GERHARDUS HAVINGHA. J. W. LUSTIG in *Groningsche Volksalmanak voor het jaar 1897* p. 196.

Amsterdam bey WITVOGEL gedruckt [1]; 2. drie vervolgstukjes op MAHAUT's muzikaale tydverdryf; nemlich

p. 471.

20 geistliche und 10 weltliche Arien im Holländischen [2]. Seine theoretische Werke sind: Inleiding tot de Muziekkunde [3]; 2. Muzikaale Spraakkonst [4]; 3. 12 maandelykse Samenspraaken over muzikaale beginselen [5]. Seine übersetzte Werke sind, 2 theologische Bücher von Professor DRIESSEN, von der besonderen Gnade, cont. Lang. und vom Abendmahl; aus dem Holländischen ins Hochteutsche; 3. BARBEYRAC's *Traité du Jeu*, aus dem Französischen ins Hochteutsche [6]. 4. QUANTZ

---

[1]) Bij EITNER (VI. 256) is de titel: 6 Sonates pour le clavecin 1742.

[2]) Vervolg van het musikaels tydverdryf, bestaande in drie stukjes, op de italiaansche trant in 't muzyk gebragt, voor de basso continuo en andere instrumenten; door JACOB WILHELM LUSTIG, Organist van Martini Kerk tot Groningen, mitsgaders schryver van de Klaare onwederspreeklyke gronden der Inleidinge tot de muzyk- en spraak-kunde, die by den drukker deezes zyn te bekoomen. *Te Amsterdam, by* A. OLOFSEN, *muzyk- en boekverkooper, aan de Nieuwe Kerk, over de Voorburgwal.* z. j. 3 stukjes. I; I. 10; I. 10; I. 10; (1) p. gr. 4o.

[3]) LUSTIG, JACOB WILHELM, Organist te Groningen. Inleiding tot de muzykkunde; uit klaare, onwederspreekelyke gronden, de innerlyke geschapenheid, de oorzaaken van de zonderbaare uitwerkselen, de groote waarde, en 't regte gebruik der muzykkonst aanwyzende. *Gedrukt voor den auteur; doch met recht van copye en exemplaren overgedaan, en te bekoomen t'Amsterdam, by* A. OLOFSEN, *boek- en muziek-verkooper, in de Graavestraat, 1758,* (XVI), 340, (20) p. 8o.

[4]) LUSTIG, JACOB WILHELM, Organist van de Groote Kerk te Groningen. Muzykaale spraakkonst; of duidelyke aanwyzing en verklaaring van allerhande weetenswaardige dingen, die in de geheele muzykaale practyk tot eenen grondslag konnen verstrekken. *Te Amsterdam, gedrukt by* A. OLOFSEN, *boek- en muzykverkoper, in de Gravestraat, 1754* (VIII), 206, (6) p. XI uitsl. muziektab. 8o.

[5]) LUSTIG, J. W., Organist te Groningen. Twaalf redeneeringen over nuttige muzikaale onderwerpen, verhandelende: 1) Algemeene beginselen; 2) Het waare oogmerk van 't ut. re. mi enz. 3—4) De grondtoonen der Kerkpsalmen; 5) Het regte gebruik van zangmuziek; 6) Den oorsprong der zangkonst; 7) Het wezen der muziek; 8) Den muzikaalen smaak; 9) De muzikaale dichtkunde; 10) Een nieuw intervallen-systeem; 11) De muzikaale harmony, en 12) De volmaakte behandeling der kerkzangen. Verrykt met eenige aanhangzelen, die den tegenwoordigen staat der muziek bevattelyk maaken; met 20 cierlyke op koper gesnedene nooten-plaaten, en met een volledig register. Ten onderzoek van kenners, ter verlustiging van geoeffende- en ter onderrigting van onkundige weetgierige muziek-liefhebbers, meerder klaar- en bevalligheids-halve in de form van maandelyksche samenspraaken, opgesteld. *Te Amsterdam, by* A. OLOFSEN, *boek- en muziek-verkooper in de Gravestraat (1756)* I. 699, (34) p. 8o.

[6]) BARBEYRAC, JOH. — Tractat vom Spiel, worinn die vornehmsten zum Recht der Natur, und zur Sitten-Lehre, gehörigen Puncte, so Beziehung haben mit dieser Materie

grondig onderwys op de dwarsfluit [1]); 5. STIEBERITZ, WOLFS Leven en versterf. 6. WERKMEISTERS Orgelprobe mit Anmerkungen [2]). 7. SCHMIDTS musico-Theologia [3]). 8. WODIZTKA onderwys de Viool. 9. MAHAUT nieuw onderwys op de dwarsfluit. 10. MARPURG aanleiding tot het clavierspeelen [4]); alle aus dem Hochteutschen ins Holländische. Andrer Sachen nicht zu erwehnen. P. S. Ich denke nicht viel an Mädchens. Daher habe ich gar vergessen meine älteste Tochter DOROTHEA, die sonst zur Aufmunterung anderer noch wohl ein Plätzchen verdiente, indem sie bereits im 9ten Jahr ihres Alters An. 1746. in den Kirchenmusiken, so hier auf den drey hohen Festtagen Vormittags in der

---

untersuchet werden, nach der andern, revidirten und vermehrten Auflage aus dem Frantzösischen übersetzet, von JACOB WILHELM LUSTIG. *Hamburg*, Organisten zu St. Martini in Groningen. *Bremen, 1740. Verlegts* GERHARD WILHELM RUMP. [LXXXVIII], 782, [32] p. kl. 8o.

[1]) QUANTZ, JOHANN JOACHIM, Kamer-Musicu van Zyne Koninglyke Majesteit van Pruissen. Grondig onderwys van den aardt en de regte behandeling der dwarsfluit; verzeld met eenen treffelyken regelenschat van de compositie en van de uitvoering der voornaamste muzyk-stukken, op de gebruikelykste instrumenten; door lange ondervinding en schrandere opmerking, in de groote muzykaale wereld, verzameld. Uit het hoogduitsche vertaald door JACOB WILHELM LUSTIG, Organist van Martini Kerk te Groningen. *Te Amsterdam, by* A. OLOFSEN, *boek- en muziekverkooper, in de Grave straat, by de Voorburgwal (1754)* [XVI], 240, [16] p. 21 muziekpltn. 4o.

[2]) WERKMEISTER, ANDREAS, in leven, vermaard muzykkundige, en Organist van Martini Kerk te Halberstadt. Orgel-proef, of naauwkeurige beschryving van 't geene, dat er voor het aanbesteden van nieuwe, en, te renoveerene oude, orgels nodig diene te worden in acht genomen; als mede, hoe dezelve, na de vervaardiging, te onderzoeken en aan de kerken over te leveren zyn: ten dienste van kerkvoorstanders, die orgels willen aanleggen en vermaaken laaten, en tot onderrigting van organisten, die tot het toetsen van orgelwerken mogten worden gelast. Volgens den laatsten druk, by den autheur vermeerderd en nagezien, uit het hoogduitsche vertaald, in orde gebragt en opgehelderd door JACOB WILHELM LUSTIG, Organist van Martini Kerk te Groningen. Met plaaten. *T'Amsteldam, by* A. OLOFSEN, *boek- en muzykverkooper, in de Grave-straat (1755)*. 151, (9) p. 16. — In de mij bekende exx. ontbreken de platen.

[3]) SCHMIDT, mr. JOHANN MICHAEL. Musico-theologia, of stigtelyke toepassing van muzikaale waarheden; uit het hoogduitsche vertaald door JACOB WILHELM LUSTIG, Organist te Groningen. *Te Amsterdam, by* A. OLOFSEN, *boek- en muziekverkooper, in de Gravestraat (1755)* XXIV, 261, (25) p. 16o.

[4]) MARBURG, FRIEDRICH WILHELM, muziekkundige en componist te Berlyn. Aanleiding tot het clavier-speelen, volgens de hedendaagsche luisterryker manier van uitvoering. Met zeven nooten-tabula's. Uit het hoogduitsche vertaalt en met ophelderende byvoegselen voorzien door JACOB WILHELM LUSTIG, Organist van de Groote Kerk te Groningen. *Te Amsteldam, by* J. J. HUMMEL, *musiekverkooper in de Nes, 1760.* [VI], 48. (2) p. 7 uitsl. muziektab. 4o.

Martinikirche, und Nachmittags in der lutherischen pflegen gehalten zu werden, mit allgemeinem Beyfall sang, und so wohl im Singen, als auf dem Clavier, in Handstücken und in Accompagnement eine ziemliche Stärke besitzet. Vor der Zeit sang in unsern Kirchenmusiken mein jüngsten Bruder ANTON MATTHIAS LUSTIG, der An. 1740. Organist zu St. Pauli auf dem Hamburger Berge geworden, und noch anjetzo seine Bedienung rühmlich bekleidet. Unser jetziger Cantor JOHANN PHILIPP RIEDEL, aus Dillenburg, ist ein habiler Ripienist. Und einer von unsern Stadtmusicis, namens RUDOLPH BERLYN, welcher auf Stadtkosten bey Herr STAMITZ [1]) in Manheim gelernet hat, ist ein überaus geschickter Violinist.

111. LUSTIG (HIERONYMUS) eintziger Sohn des vorigen, hält sich zu Amsterdam auf, und hat sich daselbst in seinem 20sten Jahre schon als ein starker Clavier- und Orgelspieler, als einen geschickten Unterweiser und guter Anfänger in der mus. Composition gezeiget und sehr beliebt gemacht [2]).

112. MAHAUT (ANTON) ein treflicher Componist und Traversist, hat zu Amsterdam drucken lassen 1. 6 Solos für die Travers, bey WITVOGEL; nachgehends bey OLOFSEN, 2. 6 Sinfonien für die Violinen; 3. 6 Sonaten für 2 Traversen oder Violinen; 4. 6 Sonaten für 2 Traversen. 5. 12 Sonaten für 2 Traversen und 2 Violinen; 6. *Het muzikale tydverdryf*, bestehend aus 9 mahl 12 holländischen Arietten. 7, 8. Zwey Werke *Chansons françoises*. 9. *Canzonette Italiane*. Endlich hat er sich nach Frankreich in ein Kloster retiritet, um seine Creditoren zu entweichen.

p. 472.

113. MICHELET (F. G.) aus Marburg, ein sehr geschickter Music- und Tanzmeister auf der Universität zu Franeker (in Friesland), hat zwölf Claviersonaten, und einige Pieces choisies, selbst zierlich gravirt ans Licht treten lassen.

---

[1]) Waarschijnlijk JOHAN CARL STAMITZ, 1719—1761.

[2]) Gedoopt in de Ned. Herv. Kerk te Groningen 12 Mei 1743. HIERONIMUS, zoon van JACOB WILHELM LUSTIG en ANNA RECKERS (mededeeling van den heer C. H. VAN FENEMA te Groningen).

114. Müller (C. E.) gebürtig aus Esens in Ostfriessland, Doctor Medicinä zu Gröningen und nachgehends zu Amsterdam, alwo er vor einigen Jahren gestorben, war fast auf allen brauchbaren Instrumenten geübt.

115. Müller (Jacob) unweit Leipzig gebürtig, Prediger an der Evangelisch-Lutherischen Kirche zu Gröningen, hat blos aus einem guten Naturell, artig fantaisiren gelernt: spielet, wenn sein Organist unpässlich ist, vor- und nach seinem Predigen, selbst die Orgel.

116. Müller ein Teutscher; ist jetzo der berühmteste Orgelmacher in ganz Holland, wohnhaft zu Amsterdam. Er hat vor wenig Jahren auch die schöne Orgel in Haarlem verfertiget [1].

117. Nagel (H. van der) Organist zu Thiel, hat neulich ein artiges Clavierconcert hervortreten lassen.

118. Nozeman (Giacomo) Organist an der Remonstranten-Kirche zu Amsterdam, hat unter andern la Bella Tedesca, oder 24 Pastorelles, Muzettes et Paisannes, fürs Clavier drucken lassen.

119. Olofsen (A.) Ein Musikhändler in Amsterdam.

120. Pugnani von diesem vortreflichen Componist werden ehestens 6 herrliche Sonaten, für zwey Violinen und Bass, bey Hummel herauskommen [2].

121. Piscator ein mus. Quacksalber, hatte vor 20 Jahren, etliche Singstücklein in Copenhagen drucken lassen, womit er sich vermeinte durch die Welt zu bringen. Es wolte aber nicht gelingen. Er muste sein sammetenes Kleid in Leuwarden verpfänden und in einem alten Camisol reisen.

122. Pluggedanzen. So nennet man in Holland die Gassenhauer [3].

123. Pasquali (Nicolas) von diesem wird ehestens ein Generalbassbuch ausgehen, worin nicht einmal die geringste Erwähnung gegeschiehet von der Verschiedenheit der harten und weichen Dreyklänge,

---

[1]) Zie over Christian Müller, mijn register op Hess' *Dispositien.*

[2]) Gaetano Pugnani, geb. te Turijn c. 1728, overl. aldaar 15 Juli 1798 (Eitner VIII 82) of in 1803 (Mendel VIII 185).

[3]) Gassenhauer, Gassenlied: straatliedje.

sonder welches bloss auf folgenden Satz rouliret: in den ersten Accorden von *c. d. e. f. g. a. b* sind die höchsten

p. 473.

Noten $\bar{\bar{c}}$. $\bar{\bar{d}}$. $\bar{b}$. $\bar{\bar{c}}$. $\bar{\bar{d}}$. $\bar{\bar{c}}$. $\bar{\bar{d}}$. In den zweyten Accorden, die höchsten: $\bar{\bar{e}}$. $\bar{\bar{f}}$. $\bar{\bar{e}}$. $\bar{\bar{f}}$. $\bar{b}$. $\bar{a}$. $\bar{b}$. Die dritten Accorden kann man wohl entbehren, zum wenigsten vorerst. Und dieses führet zum Titul: *La Basse continuë renduë aisée.* Ein herrlicher Unterricht! Gleichwol findet das Buch in Engelland ungemeinen *Debit* [1]).

124. RADECKER (HENRIK) Organist und Campanist an der grossen Kirche in Haarlem hat drucken lassen 1. eine Capricio fürs Clavier (i. e. ein Olipodrigo, voll abscheulicher Katzensprünge) 2. ein Clavierconcert und 3. zwey Sonaten fürs Clavier und einer obligaten Violin. Sein Sohn, gleiches Nahmens, Organist auf einen schönen Dorf, unweit Haarlem, hat auch auf Pränumeration bereits 6 Sonaten fürs Clavier und eine Violin ausgebrütet: allein, es ist lauter gemaustes Werk [2]).

125. REINTJES (JAN) ein ehrlicher Bremer, Organist an der Lutherischen neuen Kirche in Amsterdam (von alten und neuen Lutherischen wollen sie nicht reden hören) WITVOGELS Successor, ein braver Organist

---

[1]) De engelsche editie verscheen in 1757 te Edinburg en werd in het Fransch en Nederlandsch vertaald door LUSTIG zelf. Eigenaardig, tevens zonderling is het, dat LUSTIG hier zulk een onverholen afkeuring geeft van zijn eigen werk. Die vertaling luidt:

PASQUALI, NICOLAS. La basse continuë renduë aisée; ou explication succincte des accords que le clavessin renferme; de la meillieure maniere de les combiner; & des régles générales & spéciales, de l'accompagnement pour toutes sortes de piéces: avec plusieurs exemples notés, gravés en XIV. planches, & destinés à l'usage des commençans, revuë & augmentée par JAQUES GUILLAUME LUSTIG, Organiste à Groningue. *A Amsterdam, chez* J. J. HUMMEL, *marchand & imprimeur de musique, dans le Nes.* — De generaal-bas gemakkelyker voorgedraagen; of eene beknopte verklaaring van de accoorden, die het clavecymbel bevat; van de beste manier om dezelve samen te voegen als meede, van de algemeene en byzondere regelen, tot het accompagnement van allerhande musiekstukken aanleidende: voorzien met verscheide nooten-exempels, gegraveerd op XIV. plaaten, en bestemd tot het gebruik van aanvangeren, overgezien en vermeerderd door JACOB WILHELM LUSTIG, Organist te Groningen. *Te Amsterdam, by* J. J. HUMMEL, *musiekdrukker en verkooper in de Nes.* (III), 21 p. kl. 4o. obl.

[2]) RADEKER de jonge heette van zijn voornaam JAN en was organist van de Hervormde Kerk te Beverwijk, welke plaats in de 18de eeuw met kracht verdedigde het bezit van stederechten en door haar magistraat betiteld werd „de stede van Beverwyk". — Het geeft te denken dat LUSTIG in ongeveer gelijke termen afkeurt de composities der Kennemerlandsche organisten HAVINGHA en RADEKER.

und guter Philosophus. (Wie er, nach gehaltenem Probespiel, da er ehedem bey der lutherischen alten Kirche Organist werden solte, zu den Kirchenvorstehern gerufen wurde, und man zweifelte ob er lutherisch oder calvinisch wäre, ihn aber doch auf eine höfliche Art darum sondiren wollte, sagte der Präses: mein Herr, sie werden doch wohl den Synod von Dordrecht kennen? Da meinte REINTJES, es würde ohne Zweifel ein Schwesterchen seyn von der *Folie d'Espagne*, und antwortete, ganz eifrig; nein, ich habe das Ding nimmer gesehen; aber geben sie mir es auf Noten, so werde ichs wohl gleich spielen können.)

126. RETZEL pflegte für die Princessin von Oranien An. 1738. schöne Concerte mit zwey concertirenden Traversen zu setzen. Ihro Königl. Hoheit bot ihm die Orgel in der französischen Kirche zu Leuwarden (Hauptstadt in Friessland) an, auf 800 Gulden Besoldung. Allein er moquirte sich darüber, und ging nach Portugal, allwo er im Erdbeben umkommen ist [1].

127. STAMITZ wird bekannt gnug seyn [2].

128. SCHWARTZ (J. J.) Professor Juris zu Gröningen, ein überaus galanter und starker Clavierspieler. Er war die allgemeine Zuflucht aller durchpassirender Virtuosen, ist aber im Jahr 1761 in jungen Jahren verstorben.

p. 474.

129. STEGEWY (A. C.) Organist an der Hauptkirche zu Zwol, in der Provinz Ober-Issel, hat die schönste Orgel von den niederländischen Provinzen unter Händen, wie wohl er nur ein Violinist ist. Er pflegte *pro debito* sehr viele artige Sinfonien zu setzen, hat aber nichts davon drucken lassen, weil solche Sachen insgemein von kurzer Dauer sind [3].

130. STEEN (ANNA) eine vornehme Jungfer zu Amsterdam. Ein Wunder ihrer Zeit: indem sie nicht nur verschiedene Sprachen vollkommen inne hat, sondern auch eine Singstimme, die sich ganz deut-

---

[1]) Van dezen RETZEL is mij verder niets bekend. GERBER (bij EITNER VIII 193) schrijft 1738 verkeerd over in 1758; ik gis, dat bedoeld wordt ANTON RETZEL genoemd Bouwsteenen III, 20. 116.

[2]) Zie hiervoor de aanteekening bij LUSTIG.

[3]) EITNER (IX, 259) noemt echter als verschenen voor of in 1762 sonaten voor fluit, viool en bas.

lich von g bis $\overline{\overline{\overline{d}}}$ erstrecket; ja dermassen in der Composition von italienischen Arien excelliret, wie vielleicht wenig Italiener.

131. SOLNITZ (ANT. WILH.) hielt sich vor einigen Jahren in Leyden auf, allwo er auch gestorben. Er war ein starker Setzer, componirte aber nimmer, als wenn er trunken, oder des Geldes höchst benöthiget war. WITVOGEL hat von seiner Arbeit 12 vierstimmige Sinfonien dargestellet.

132. SANTIS [1]), unter diesem Namen sind bey WITVOGEL 3 Werke Solos für die Violin, und 6 schöne vollstimmige Concerte gedruckt. WITVOGEL pflegte sich bey Kaufleuten, die auf Venedig und sonst wo handeln, zu adressiren, mit Ersuchen, ihm von ihren dortigen Correspondenten neue Musik zu besorgen. Wie er nun auf die Art hinter die Sachen des jungen SANTIS gekommen, und solches dem Verfasser unter Augen gerathen, ist derselbe, wie man erzehlet, zu Schiffe gangen, um dem WITVOGEL solches ein vor allemal abzugewöhnen, aber unterwegens umgekommen.

133. SCARLATTI (DON DOMENICO) unter diesem Namen sind bey WITVOGEL 30 Capricen fürs Clavier gedruckt.

p. 475 [2]).

134. SCHUTTRUP (EVERARDUS) lutherischer Prediger in Alkmaar, hat bey Gelegenheit der Einweyhung seiner neuen Orgel 1755. drucken lassen: *Redevoering over de nuttigheid der Muziek en haaren invloed in den openbaaren Godsdienst* [3]).

135. SCHNITGER (FRANZ CASPAR) jüngster Sohn des berühmten ARP [4]), hat unter andern die herrliche Orgel in Zwol verfertiget. Man kann auch allda das erste Clavier mit dem dritten, und das zweyte mit dem viertem Koppeln, wobey das mittelste Clavier jedesmal ungerührt bleibt. Er ist An. 1729. in Zwol gestorben.

---

[1]) GIOVANNI DE SANTIS, te Napels.

[2]) CXXV. Brief. Berlin, den 25. December 1762.

[3]) SCHUTTRUP, EVERHARDUS. Predikant der Lutherse gemeente te Alkmaar. Redevoering over de nuttigheid der muzyk, en haaren invloed in den openbaaren godsdienst. Uitgesproken by het inwyen van haar nieuw kerk-orgel op den 18den van Wiedemaant 1755. *Te Alkmaar, by* JACOB MAAGH, *ordinaris stads-drukker 1755.* 28 p. gr. 4o.

[4]) Zie mijn register op HESS' *Dispositien*.

136. TRIEMER (J. Z.) ein Violloncellist in Amsterdam, hat allda neulich 6 Sonaten für das Violoncell drucken lassen. Ist aber schon trepassirt.

137. TESSARINI (C.) dieser hält sich besser. Er hat sich vor vier Wochen zum erstenmal hier bey uns eingestellet, und uns durch seine anmuthige Composition

p. 476.

ergetzet. Er kann bey seinen grauen Haaren im 72sten Jahre eben so fertig ohne Brille lesen und schreiben, wie ein junger Mensch. Ja er übet sich täglich immerfort in dem alamodischen Styl, daher denn seine jetzige Composition den ersten 12 Concerten gar nicht mehr ähnlich siehet. Darum rufe ich seitdem unsern Musicis, die in dem Mittelalter bereits träger werden, freundlich zu: *Sancte Tessarini, ora pro nobis!* WITVOGEL hat schon von seiner Arbeit gedruckt 12 Sonaten *à Violino solo.* 6 *Divertimenti a due Violini senza Basso* (welches Werk artige Canons enthält). 6 *Sonate a due Flauti e Basso.* OLOFSEN gleichfalls etwas; und auch neulich einen Unterricht zum Violinspielen, im Französischen; welchen sein Bildniss vorgesetzet ist. Aber seine neueste und beste Sinfonien sind, wo mir recht, in Paris gravirt.

138. TARTINI von diesem sind hier 18 Concerte bey LE CENE herausgekommen: 6 neuere bey WITVOGEL, auch 6 Violinsolos. Gleichfalls zwey Werke bey OLOFSEN, die aber den vorigen gar nicht beykommen. Ich habe auch 6 andere Solos von ihm, in Paris gedruckt, gesehen.

139. TEMANZA unter dessen Namen sind bey WITVOGEL 12 Sonaten *a due Violini e Basso,* und 12 vierstimmige Sinfonien herauskommen [1]).

140. URSILLO (FABIO) von diesem stehen in WITVOGELS Catalogo 2 Werke *a due Violini & Basso.*

141. VAUPEL, aus Dillenburg, Kämmerer der Herren Staaten von Holland im Haag, ein sehr starker Violinist.

142. WAGENSEIL.... bekannt genug [2]). OLOFSEN hat unter diesem

---

[1]) Volgens GERBER (by EITNER IX, 378) ANDREA TEMANZA.

[2]) GEORG CHRISTOPH WAGENSEIL, klavierspeler en componist, geb. te Weenen 1688 volgens MENDEL (XI, 234) in 1715 volgens EITNER (X, 148), overl. aldaar 1777 (EITNER).

Namen drey ziemlich mittelmässige Claviersonaten drucken lassen. Ich habe einige Sonaten fürs Clavier, mit einer Violin, von ihm, in London gedruckt, gesehen.

143. WIDDER (FRID. ADAM) *Doctor* und *Leetor Philosophiæ* in Gröningen, hat 1751. *pro Artium Lib. Magisterio & gradu Doct.* drucken lassen: *Dissertatio de Affectibus ope Musices excitandis, augendis & moderandis.*

144. WITVOGEL (GER. FRID.) [1] ist, nachdem er sich durch seine wilde Lebensart der Wassersucht zugezögen, etwa im Jahr 1742. nach Achen gereiset, und daselbst plötzlich gestorben, da denn sein Körper, weil er nichts weniger als ein frommer Catholik war, ausserhalb der Stadt auf einem Hügel begraben worden. Er selbst hat blos herausgegeben, zwey Choralbücher von den 150

p. 477.

Psalmen, so wie dieselben in der lutherischen und hiesigen reformirten Kirchen gebräuchlich sind [2]). Er bildete sich immer ein, er wäre durch eine göttliche Eingebung aufs Noten drucken lassen gerathen. Allein seine Dienstmagd wird wohl den meisten Vortheil davon gezogen haben. Seine Besoldung war 600 Gulden; für ein kleine Haus gab er 500 Gulden Miethe, und zum Unterweisen stand ihm der Kopf nicht. Er war sonst ein genereuser Mann, und wenn er im Leben blieben wäre, hatte ich alles können in Druck kriegen, was ich nur wünschen könnte; welches mir jetzo bey OLOFSEN, HUMMEL und JAN COVENS gar nicht gelingen will.

145. ZANI (ANDREAS) unter diesem Namen hat WITVOGEL zwei vollstimmige Violinwerke, ein von 6 Concerten und 6 Sinfonien, und noch eins von 12 Concerten geliefert.

---

[1]) GERHARD FRIEDRICH WITVOGEL was organist van de Luthersche nieuwe Kerk te Amsterdam en eveneens muziekdrukker en uitgever.

[2]) Dit schijnt onjuist; mij althans is slechts bekend zijn: De zangwysen van de CL. psalmen Davids, met eenige andere lofzangen zoo als deselve in de gereformeerde kerke alom gebruykt en gesongen worden in 't ligt gegeven en met een basso continuo vermeerdert. *Tot Amsterdam, gedrukt voor den autheur alwaar deselve te bekomen zijn.* Met previlegie (1731) I, 91 p. 4o. obl. Zie hiervoor bij SANTIS.

EEN VIOOL-CANTILENE VAN KONRAD FRIEDRICH HURLEBUSCH.

Het jongst verschenen deel van de *Denkmäler deutscher Tonkunst* (Erste Folge, XXXIX. und XXX. Band) geeft in een partituur zeven *Instrumentalkonzerte deutscher Meister* van JOHANN GEORG PISENDEL, JOHANN ADOLPH HASSE, C. PHILIPP EMANUEL BACH, GEORG PHILIPP TELEMANN, CHRISTOPH GRAUPNER, GOTTFRIED HEINRICH STÖLZEL en KONRAD FRIEDRICH HURLEBUSCH, die van 1743 tot 1765 organist van de hervormde Oude Kerk te Amsterdam was. De verdeeling er van is:

(Allegro) ₵ Sostenuto, Adagio $\frac{3}{2}$, Alla breve ₵ a-mineur.

Adagio $^6/_8$ c-mineur.

(Allegro) C a-mineur.

De bezetting van het eerste en derde deel is: Hautbois I en II, Bassons, Violino principale e ripieno I, Violino II, Viola, Violoncelli e contrabasso, Cembalo I en II, die van het tweede deel: Violino I solo (senz' Oboe), Violino II, Viola, Bassi, Cembalo.

De uitgever ARNOLD SCHERING gebruikte voor de uitgave een manuscript-partituur, berustende in de Koninklijke Bibliotheek te Dresden (C x 507). Als appreciatie van dit concert schrijft hij (S. XV):

„Gewisse an BACH gemahnende Elemente enthält auch das Konzert KONRAD FRIEDRICH HULREBUSCH, der zu BACH persönliche Beziehungen hatte. Hier durchdringen sich der fugierte und solistisch-konzertierende Stil und ergeben Gebilde von ungemeiner Lebendigkeit. Die Besetzung des Concertinos wechselt fortwährend; gleichsam einer Laune folgend springen einmal geteilte Violinen, das andre Mal die Oboen oder auch beide zu Gruppen vereint aus dem Tutti hervor, — ein Zug, der auch in Händels Konzerten anzutreffen ist und auf die Solistenfreiheit der neueren Zeit weist."

Als specimen van zijn kunst volgt hierachter het Adagio, met de

Adagio uit een Concerto

van Konrad Friedrich Hurlebusch.

Adagio.

Violino Solo.

p

3

Cembalo.

p

3

(mf)

(p)
(mf)

1.

2.

tr
tr

3
3
3

(Naar Denkmäler deutscher Tonkunst, Bd XXIX u. XXX. Leipz. 1907. S. 289.)

cembalo-partij van SCHERING; kortheidshalve zijn de Violino II, Viola en en Bassi-partijen weggelaten, wat kon geschieden zonder schade te doen aan de harmonische en polyphonische factuur. De cantilene spreekt voor zich zelf. Zij is van een hoog, edel karakter, door en door gedacht en geschreven voor viool.

Hoewel geschreven door een Duitscher en in Duitschland ontstaan, staat dit concert krachtens zijn maker in zijdelingsch verband met onze Amsterdamsche muziekgeschiedenis en verdient daarom daarom gesignaleerd te worden in dit tijdschrift. J. W. E.

TECHNISCHE ORGELBOUW-AANTEEKENINGEN (1765).

De hier achter volgende notities over de techniek van orgel- en klavierbouw zijn geschreven in een zakboekje, dat in eigendom toekomt aan de firma GABRY, orgelmakers te Gouda.

Wie het geschreven en wien het oudtijds heeft toebehoord, blijkt niet. Daar echter op één plaats genoemd wordt het jaar 1765, het idioom half Duitsch, half Hollandsch is, en de orgelmakerij van de firma GABRY de voortzetting is van die van JOHANN CASPAR FRIEDRICHS en HENDRICUS HERMANUS HESS (overl. 1795), is er aanleiding te meenen, dat deze eerste de schrijver was.

Op zich zelf beschouwd, is hetgeen bericht wordt, niet zoo bijzonder belangrijk. De beteekenis er van, die tevens het publiceeren rechtvaardigt, ligt in het feit, dat ik geen oudere Noord-Nederlandsche bron ken, die dergelijke gegevens behelst; de tien jaar oudere *Orgelproef* van WERKMEISTER-LUSTIG behandelt deze technische détails niet, *de Orgelmaaker* van VAN HEURN, die ze wel geeft, is circa 40 jaar jonger, terwijl hetgeen bericht wordt in DOUWES' *Grondig ondersoek* (1699) mij toeschijnt in de mensuren van andere grondbeginselen uit te gaan.

Ik geef die aanteekeningen zonder commentaar, in de volgorde, waarin ze in het zakboekje zijn neergeschreven. Het ontcijferen was niet gemakkelijk; afwisselend is er in geschreven met potlood en met inkt, door iemand die niet bij machte was zijn gedachten behoorlijk op papier te brengen en een idioom schreef, dat geen Hollandsch en geen Duitsch, het midden tusschen beide talen houdt. Er zijn zinnen, waarvan mij de beteekenis niet duidelijk is geworden; ik heb die afgeschreven zooals mij het meest waarschijnlijk voorkwam.

Tusschen deze technische aanteekeningen heen staan verschillende

notities, welke ik heb weggelaten, zoo als adressen van beurtschippers in Amsterdam, recepten voor huiselijke geneesmiddelen, en brouillons van orgelontwerpen. welke onbelangrijk zijn, omdat ze niet kunnen worden geïdentificeerd.

Ook zijn weggelaten een paar bladzijden, waarop vermeld is wat DIRK en WOUTER, twee knechts van den orgelmaker, per dag verdiend hebben bij het bouwen van een niet genoemd orgel. De eerste dier posten echter schrijf ik uit:

„Saterdag den 16 Maert 1765 heeft Hamborger DIRK ontfangen 3 daegen" omdat deze post het zakboekje dateert en omdat door het feit, dat deze knecht een Hamburger was, bevestigd wordt de invloed van ARP SCHNITGER en de Groningsche orgelmakerij van zijn zoons, van HINSCH en later van FREYTAG op onzen achttiende-eeuwschen orgelbouw, welken invloed ik reeds aantoonde in de Inleiding op JOACHIM HESS' Vervolg zijner *Orgeldisposities* (p. II, III).

AMSTERDAM. J. W. ENSCHEDÉ.

ORGELBOUW-AANTEEKENINGEN.

Clavier begint met een raam.

De boom op syn viercant gemaekt van droeg dannen off vuuren hout, de clavier plank wort gedroegt op een bakkers oven [1]), het ijvoer moet effen op kooken en dan met waeter kout worden off het krijgt dus (?) ende schuirt, het swarte ebbehout moet met lijnolij ingesmeert en met hout-koole affgefereeven dat het glimt. Maer alles nae de kunst met een schraepmes affgetrokken.

De houte pypen moeten allen op haer dikte geschaeft worden en dan de groeten met schroeven gelijmt tot c 2 voet, de klijne gebonden uytgesmeert voordat het laeste stuk word opgelijmt, de gedekte pijpen het labium in drij verdeelt.

Alle kerkblaesbalgen moeten een werk van 8 voet lang sijn 9 voet breet 4 voet, een werk van 4 voet 7 voet lang 3½ voet breet.

Blaesbalgen.

De proportie is 12 voet lang, 6 breet, *of een deel breet en twee dele lang* [1]).

[1]) Het gecursiveerde is doorgeslagen.

De plojen moeten belijmt worden, met pergament de binne sijden en dan met kalfsleer de buyte sijden.

Clavicingel—Orgel.

De 7 groetste holpien legen agter grote c legt de bovenste bij de wintlaet.

De 7 grotste basvluyt-pijpen legen ook so' te seggen voor de holpijp maer hebben lange conducten so lang als de blaesbalg is, sodat het labium agter de blaesbalg uytkoomt en de pijpen regt op malkander gepakt, de condukten ¾ int vierkant en uytgeschaefft.

De voet is 3 duym agter groeter als het clavicingel, uyt reden dat de regisers aen die sij sitten en voor het wintlaetje heen schieten, so dat de wintlaet nit langer moet sijn als de clavicingel brijt is maer de wintstok steekt over met de voet glijk en is brijt een voet de winkelhaeken schuylen agter [het vervolg niet bygeschreven].

Een prestant spreekt groesig, darom moeten de monde ook groeter sijn als een octav, en darom dat sig de octav in een so genaemde octav laet hooren prestant in 3½, octav in 4 gedeelten, een prestant qient prestant mensuer en groete opgesneden, een octaev qient, klijn opgesneeden in 4 deele.

Holpijp in drij deele.

Vluyt gedekt met baerden 4de deel, opgesneeden, gedekt, met baerden.

Quintadeen nauwe mensuir off 6 halve toone nauwer als prestant off holpijp, de mond in 4 verdeelt, gedekt en met baerden.

Een gemshoorn is 4 voet, 6 halve toonen nauwer als prestant, de mont in vijven verdeeld en boven de vierde deel nauwer als onder met baerden.

Een baerpijp is 8 voet.

De woudvluyt 6 halve toone wijder als prestant, de monde in 6 verdeeld, met baerden, moet vluytagtig kl(i)ngen, niet te hoog opgesneeden.

Sesquialter is prestant mensuur, maer 2 pypen g en e op de toon c, en in discant alleen e. Men trekt de octav 2 voet daerbij, dan is een jeder clavis een accord, maer de g is de onderste, sodat g moet lang syn ¾ voet.

Mixtuur ook prestand mensuur, ook in discand alleen; men maakt

se 3, 4, 5, 6 sterk; men begind in c 1 voet e g c e g bij een jde octaev te reppiteeren.

Cornet is wijde mensuur, best is 4 sterk, ook in discant alleen, men leit c g c e, eerst c is lang 1 voet. De opsnee nit te groet, de tong in 5 verdeelt, de opsnee in 4½.

Een viole de gam is 8 voet, gaet heel deur. Groet c is bij het labium wijt als een prestant c 2 voet en boven eens so wijt, de tongen worden horijsontael geschaft, geen groete monde, de toon moet sneydig weesen.

Het gieten off trekken.

De wiskunst is dat men siet nae de sware lugt *en als die sware lugt*[1]) begint aen te komen dat spruyt uyt de koude; het principaelste is dat men gestadig roert en als men siet dat die korreltjes te groet en int ruren te dik wort maer gen vet in doen, als voor dat de sware lugt koomt met het ent van een kaers ront om de pan gestreeken naerdien dan laet het sig beter roren; als de teyk smeerig wort dan worden daer blasen. Het voerttrekken moet in begin gau als een kanon; het best is dat men enkel tin voor de pronkpijpen neemt, want het minste loot maakt een blaue koloor, en de binnepijpen ist best van 50 ℔ tin, hondert ℔ looth dan kan men alles droeg schaven.

De pijpen togesneeden sijnde dan genomert tot twintig. Het uytsnijden kan wild genoeg geschieden maer nae dato op haer dikte geschaefft, de voete-ent een wenig diker, dan doir gesneden tot een ½ voet mits geteekent maer voor de rest *voor dat men deursneyt*[1]) onder en boven int labiumsbort geteekent, het voetstuk alleen getekent te seyen (?) voets breete int labium dat is aen ider sij dan onder een cirkel en aent labium en korpes. De pronkpijpen moten affgeschraept worden met een schraepmes dat 4-kantig geschliepen is, en wel op een olijstijn daer meede alles glat gestreeken. De walsen moeten gans ledig sijn, de sakjes van heel dun kalfsleder en nit te straff angehangen ook niet te los. Kalvsleer is het best van allegaer, de wintstok moet droeg en goet hout wessen.

Tot het insmeeren moet apsoluet niet ander als beste bolus sijn en heele [het vervolg niet bij geschreven].

---

[1]) Het gecursiveerde is doorgeslagen.

Om een baaroe te maeken.

De hoogte 3 voet 9 duym; van de grond tot het clavier 34 duym, het platte stuk onder het clavier 5 duym, de klap 15 duym, de hoogte van de blaasbalgen met de vauwen van de grond af gerekent 13 duym. Dit zijn de registers.

Fleut	. . . .	4 voet
Kwintfl.	. . . .	3 voet
Praest	. . . .	2 voet
Octav	. . . .	1 voet
Prest	. . . .	8 voet rechter hand.

De snaaren op een klijn clavecimbal.

tot tot tot tot einde

C no. 5 $D^{\times}$ 6 $G^{\times}$ 7 $C^{\times}$ 8 $\bar{d}^{\times}$ 9 $\bar{\bar{\bar{c}}}$ 9

De snaren op een vierkant clavier.

C no. 1 D 2 E 3 $F^{\times}$ 4 A 5 c 6 $f^{\times}$ 7 $\bar{e}$ 8 $\bar{\bar{c}}$ 9 tot eynde.

Een toegeslagen staartstuk is lang 3 voet 3 duym hoog 5 duym; het tweede stuck moet zyn 26 duym, het derde 12½ duym, het clavier 3½ duym lang en de pennstucke ock 3½ duym.

Balance van een clavier.

Een clavier van 18½ duym, balance 8 min ¼ duym
een dito van 15 duym, bal: 6 duym
een dito van 12 d:, bal: 4½ duym

Voor de tree 1 schofft.

De balg te leggen met de beus te maaken en antevoeren 1¼ dag.

De kardouse onder en booven ¾ ⅛ dag.

Het secret onder en boove te flakken en te boren de gaatjes voor de drukker en dat stuk klaar te maken en anleymen en de windkast 2⅜ dag.

De windstok klaar te maaken onder en boove te teekenen ⅞ dag.

Het leer opleymen booven te flakken, de verscheyvinge potlooden 2¾ dag.

De windstokke te flakken, het leer daar op potloyen en branden 1⅛ dag.

Het inringten van de teumelaars, de registerplanke, de stokke en de knoppe 1½ ⅛ dag.

Het inrigten van het clavier met de blokjes en lesnaar ook swart te maaken 1⅜ dag.

De drukkers met de rooster 1¾ dag.

De kleppen ¾ dag.

Het inpassen van de kleppen op het leer, en inleymen en de feere klaar te maaken en insetten 2 dage.

Het inpassen van de loije peypen ⅜ dag.

Het clavier 3½ en ⅜ dag.

De loije peypen 2¼ dag.

Pro memorie.

Vor ein Posaune 16 von Holtz in Pedal von C bis d, in einander geplugt 22 Tage.

Vor ein Bordon 16 Fuss gantz von Holtz 27 Tage.

Vor ein Fl. Travers.

Vor ein Holpeyp 8 voet 6 Tage.

Vor ein Fleut 4 voet 6 Tage.

Vor ein Quint Fl. 3 Tage.

Vor ein Fl. Travers Discant 3 Tage.

Pfeifen van Metal.

Vor ein Offen Fleut 4 Fuss Discant 27 Stuck.

2 Octaven 2 Fuss 102 St.

Flagolet 1 Fuss 51 St.

Flagolet 1 Fuss Discant 27 St.

Praestant 8 Fuss Discant 27 St.

Octav 1 Fuss 51 Stuck.

Hab ich gemacht in 9½ Tag.

Praest. 2 voet.

Octav 1 voet.

Praest. 8 voet R. H. in 3 Tage.

Vor die Windlahden.

Vor 2 Windlahden welche unten und oben zugespundet, Rahm und

Cancellen gemacht, wahren breit 4 Fuss, lang 5 Fuss, tief 4 Zoll habe gemacht in 26 und 1/2 Tag.

Noch vor 2, welche wahren breit 5 1/2 Fuss, lang 5 Fuss, tief 6 1/2 Zoll 28 Tage.

Noch vor 2, welche wahren breit 3 Fuss, lang 5 Fuss, tief 4 Zoll 15 1/2 Tag.

Vor Blassbalge.

Vor 3 Blasbalge lang 7 Fuss, breit 3 1/2 Fus, 18 Tag.

Vor ein klein Blasbalg in ein Barou 2 1/2 Tag.

Vor ein Ivoor Clavier in ein Barou 3¾ Tag.

Orgel, clavicingel.

De claviren moet het midden worden geteekent en dan een half duym nae voor en boven te leggen de heele tonen.

De clavis syn van C bas tot f'''' discant net 29 duym en met de sijblokken 32 en een ¼ duym.

De onderfinding van de blaesbalgen.

Tot een 4 voets of qart werk, off 10 register behooren 2 blaesbalgen van 7 voet lang, 3 1/2 voet breet.

Tot een half werk off 8 voet int gesigt à 15—16 registers behooren 3 blaesbalgen ook wel 4 nae dat er meer registers in sijn, 10 voet lang, 4 voet breet.

Tot een 16 voets off heele orgel van 30 a 40 registers behooren 8 blaesbalken 12 voet lang, 5 voet breet; binnen der 50 a 60 registers dan wel 9 a 10 blaesbalgen.

5/4 duym de bladen dik en de plojen 3/4 en brijt 1¼, tussen de plojen bij het schernier moet op een jedes blat een lijste so dik als een jede ploje bij gevolg ook ¾, de punt van de plojen moeten ook spis toelopen tot op ¾.

Superflua[1]).

Het parkament moet men schilijk in de lijm steeke en dan oplijmen anders laet het ligt uyt syn kragt off verbrant. Het schaepeleer kan

[1]) Hetgeen onder dit hoofd staat, is geschreven op een overblijvende witte bladzijde. De naam is ontleend aan een registerknop, die slechts decoratieve vulling beoogt.

men ook verbranden met het al te harde gekookte waeter off linne doek. Onder de lijm moet altoes een weenig vislijm, en voerloep van jenever trekt goet in de porien.

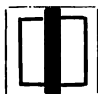
Uytvoerlijk berigt van de blaesebalgen.

De planken moeten aan malkander met einige houte pennen en so gelijmt, maer voorael de pennegaeten de scherpe kant weggenoomen off geplogt is het best en van binnen leer over de voeg. De plankendikte moet men neemen dat het leer goed kan vatten.

Exempel: een 2-voets werk, planken van een duym, een 4-voets werk 1¼, een 8-voets werk 1½, een 16-voets werk 2 duym. De ploejen in een 2-voets werk ½ duym dik, in een 4-voets werk ¾, in een 8-voets 1 duym, in een 16-voets werk 1¼ duym.

Het onder- en bovenblat moet bij het schernier de dikte van de plojen gemaekt worden doer 2 lijsten sodat alles uyt het midelpunt dreit. De blaeden gelijk geschaeft sijnde dan de blaeden van onder en van boven met goede hoege lijsten voorsijn, die ingeschoven sonder gelijmt moeten werden. Op het bovenblat moet een riggel van voor tot agter overheen dog eens so dik als de twarslijsten; deese riggel uytgesaegt boven de lijsten en dan ter degen opgelijmt en met spijkers deur het blat in de riggel terdege voorsijn.

Dan de ventijlgaeten in de midde gemaekt en dubbelt een jdes gat; in een 2-voets werk 3 duym breet, 6 duym lang; in een 4-voets werk 3½ duym breed en 8 duym lang; in een 16-voets werk 5 duym brijt en 11 duym lang en van sig affslaende. Exempel:

Alle dese schepventile moeten na het beleern in de langte en midde doergesneeden worden tot op het leer; dik ventielhout moet uyt gesont en oud mastehout gekloeft worden so als de speelwentile. Dan over de snee 2 leerjes gelymt; dan nog een leere riem over bijde aen een jde sij vast gespijkert voor het overslaen, dan de ploejesdikte bij het schernier op een jdes blat een plojesdikte een plank opgelijmt, dan de plojen geschaefft best uyt een stuk harde sort van hout, by man-

kement van brijte in malkander geploegt, het spisse eint moet niet brijder sijn als een jde ploje dik is, dan beleert met kalfsleer is het best aent spisse ent een 4-kant stuk leer in gelijmt dat men nae het schernier vastlijmt, dan aan de blaeden gelijmt, dan maer eerst de snautjen (?) gemaekt so groet het ventiel als een enkelt schepgat, het ventiel een weenig schuyns hangende ook ingesneeden en een leere rijm daerover; het schernier moet met goede touwen gereigt worden en de ende met keylen en lijm vastgeklopt en daer een stuk leer over gelijmt, dan een houte lijst rontom met vertinde spijkers, de blaesbalgen regt boven malkander *en de kalkanten schuyns gelegt* [1]) te leggen de schnautjen (?) wegens de kanaal, maer de ander sij een jeder boven sijn calkant sodat de stoel moet wijt genoeg sijn.

De lepels van tongwerk moet de mensuur uyt de koperplaat gesaegt worden. Dese en dan de tongen eerst gemaekt, dan de steevel, dan de koker.

De korpsen van eene nauwe trumpet den diameter off zirkel eens so nâu als ordinar en gehalfeert; de discant kan men deksels van loet met leer bevodert boven in leggen.

Volle registers.

Een prestant 32 voet kost	*f* 5000
Een prestant 16 voet	„ 3000
Een bordon 32 voet	„ 3000
Bordon 16 voet	„ 1000
Een hollpijp 8 voet	„ 150
Prestant 8 voet van composijtij	„ 300
Prestant 4 voet	„ 150
Prestant 2 voet	„ 75
Prestant 8 voet discant	„ 100
Vluyt 4 voet	„ 100
Qint vluyt 3 voet	„ 100
Woutwlijt 2 voet	„ 100
Een cornet 4 sterk	„ 100

[1]) Het gecursiveerde is doorgeslagen.

Prestant qint 3 voet, gehalveert	*f* 100
Een tercij	„ 50
Een nagthoorn	„ 100
Een gemshoorn 4 voet	„ 150
Een hoboy 8 vt.	„ 150
Een trompet 8 vt	„ 200
Trompet 16 voet	„ 1500
Basuyn 32 vt	„ 4000
Een mensestem, glijk nae een frouwe gesang	„ 300
Vox humana, een manne stem	„ 300
Een vagot, 8 vt.	„ 200

PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS, WAAR GEEN ANTWOORD OP INGEKOMEN IS.

Tot die takken van industrie in de Nederlanden, wier vroegere beoefenaars het tot een groote mate van artistieke vaardigheid gebracht hebben, behoort voorzeker de klokgieterskunst; het noemen van enkele namen als van Wouw, Waghenens, Moer, van den Gheyn, Both, Hemony, Fremy, de Haze, de Grave en zooveel andere nog meer moge volstaan om deze bewering toe te lichten. De werken dezer gieters zijn niettemin onderscheiden. In weerwil, dat er geheele geslachten van klokgieters zijn aan te toonen o.a. van Vegchel, van Trier, Both en Hemony, dat anderen tot elkander gestaan hebben in de verhouding van leerling tot meester (Mammes Fremy en Pierre Hemony) en dus gemeend kan worden, dat de kunst van den oudere bij traditie op den jongere overgegaan is, blijken hun klokken toch ongelijksoortig. Gedeeltelijk moet dit een gevolg zijn geweest van hun technische vaardigheid, welke bij den één meer ontwikkeld was dan bij den ander, maar bovendien ook onderscheiden moet geweest zijn in de verschillende leeftijden van denzelfden gieter. Gedeeltelijk moet dit verschil te verklaren zijn door verschil in gevolgde werkwijze; zoowel de ontwikkeling der wis- en scheikundige wetenschappen, als ook overwegingen van subjectieven aard zijn allerminst zonder beteekenis geweest voor de ontwikkeling der klokgieterij. Vandaar dat in den loop der tijden ook wijziging optreedt in de constructieve lijnen, die het beloop en de richting van den klokwand bepalen, in de plaatsing van het opschrift,

in de samenstelling van de klokspijs, in den vorm van en de gewichtsverhouding tusschen klepel (hamer) en klok, in de plaats en de wijze van aanslag.

Af en toe is over de constructie en samenstelling onzer Nederlandsche klokken wel iets bekend geworden. In de na archiefstudie geschreven monografiën over onze klokkenspellen worden herhaaldelijk gewichtstabellen medegedeeld, het klokkenspel op het Gross-herzogliche Schloss te Darmstadt, in 1671 door PIERRE HEMONY gegoten, werd ruim een halve eeuw geleden physisch geanalyseerd (de resultaten zijn opgenomen in *Die Glockengiesserei mit ihren Nebenarbeiten* von FR. HARZER. Weimar 1854, passim) en ook over de Gloriosa van VAN WOUW in den Dom te Erfurt (1497) is iets medegedeeld (Vgl. H. HELMHOLTZ, *Die Lehre von den Tonempfindungen.* 4e Ausg. Braunschw. 1877 S. 125).

In de technische vaardigheid maar ook in de constructie en legeering lag het geheim van den gieter. Immers beide laatste zijn de factoren, die beheerschen het aantal en den betrekkelijken sterktegraad der bij- en boventonen, die aan den grondtoon van den slagring welluidendheid geven. Omgekeerd moet dus uit de uitkomsten van het geometrisch en chemisch onderzoek van klokken aangewezen kunnen worden, waarom de gietkunst van den eenen gieter hooger stond dan die van den ander en waarin deze superioriteit gelegen was. Daarom stelt de Vereeniging voor Noord-Nederlands muziekgeschiedenis de vraag:

Welke is de ontwikkeling in de constructie en samenstelling der klokken, in de Nederlanden en Vlaanderen voor circa 1800 gegoten?

Welke zijn de wetenschappelijk natuurkundige grondslagen, die aan de klokken van zekere Nederlandsche gieters den artistieken voorrang hebben gegeven? Een en ander zoo mogelijk toegelicht met tabellarisch overzicht der verschillende werkmethoden en op schaal geteekende doorsneden der voornaamste klokken en bijbehoorende klepels (hamers), deze laatste met vermelding der gewichtsverhouding en de plaats en de wijze van aanslag.

De antwoorden, gesteld in Nederlandsch, Fransch, Engelsch, Duitsch of Latijn en getypt of geschreven door een ander als des auteurs hand worden vrachtvrij ingewacht vóór of op 1 Mei 1907 bij het bestuurslid der Vereeniging, den heer J. W. ENSCHEDÉ, Heerengracht 68, Amsterdam,

bij wien exemplaren van deze prijsvraag op franco aanvraag kosteloos te verkrijgen zijn.

De schrijver teekent zijn antwoord niet; hij voorziet dit van een kenspreuk, welke hij, met opgaaf van zijn naam en woonplaats, herhaalt in een gesloten briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft.

De ingeleverde handschriften, zoowel de bekroonde als niet bekroonde blijven het eigendom van de Vereeniging, ook wat het auteursrecht betreft.

Indien een antwoord, hoewel bekroningswaardig, naar het oordeel der jury wijziging behoeft, zal het bedrag van den prijs niet eerder gegeven worden dan nadat de jury het persklaar verklaard heeft.

Het bekroonde antwoord wordt gedrukt en uitgegeven op kosten der Vereeniging.

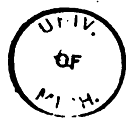
De auteur belast zich kosteloos met het corrigeeren der drukproeven en heeft recht op 25 presentexemplaren.

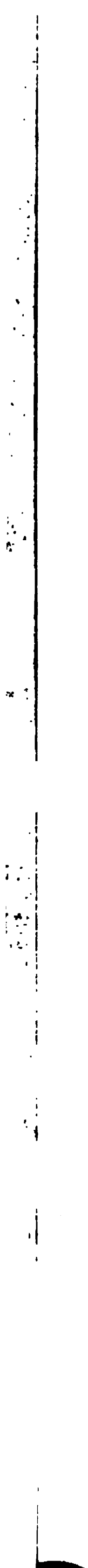
Voor het antwoord, dat het best voldoet aan de opgegeven vraag, wordt uitgeloofd een bedrag van ƒ 150.—, onmiddellijk uit te betalen na de toewijzing van den prijs.

Het bestuur der Vereeniging acht zich niet gehouden een antwoord, dat het beste is der ingekomen antwoorden maar niettemin niet voldoet aan de gestelde eischen, te bekronen.

Als beoordeelaars der ingekomen antwoorden zullen optreden de heeren F. A. Hoefer te Hattem, Prof. Dr. P. Zeeman en J. W. Enschedé, beiden te Amsterdam.

Amsterdam, 1 Maart 1905.

GERHARDUS HAVINGHA EN HET ORGEL IN DE SINT LAURENSKERK TE ALKMAAR.

Hamburg heeft in het einde der zeventiende en de eerste helft der achttiende eeuw een zeer bijzondere beteekenis gehad voor ons muziekleven. De opera in die plaats ondernomen in 1678 deed hier reeds dadelijk haar invloed gelden, in het bijzonder te Amsterdam [1]); de werkzaamheid van JOHANN MATTHESON, geboren aldaar 28 september 1681, overleden aldaar 17 april 1764, wiens groote werkkracht het nageslacht eerste-rangs bronnen heeft nagelaten voor de kennis der muziekwetenschap uit zijn tijd, was van vrij direct gewicht voor ons land. Dien invloed oefende hij niet rechtstreeks, maar door zijn leerlingen, in de eerste plaats door JACOB WILHELM LUSTIG, in 1728 benoemd tot organist aan de Martini-kerk te Groningen. Zooals ik heb beschreven in de inleiding op HESS' Vervolg zijner *Dispositiën van kerk-orgelen* [2]), had de orgelmakerij van ARP SCHNITGER te Hamburg (overl. aldaar in 1720) vrij wat instrumenten geleverd in het noorden van ons land en er daardoor veel toe bijgedragen den duitschen trant van orgelconstructie hier te lande ingang te doen vinden. Zoo werd in het begin der achttiende eeuw Groningen, en wel door de provinciale verhouding tusschen de Stad en Ommelanden, de stad Groningen een middelpunt, dat er op uit was de noordduitsche, meer speciaal de matthesonsche opvattingen der muziektheorie en der muziekwetenschap ingang te doen vinden.

Die hamburgsche school bleef in Groningen niet beperkt tot de onmiddellijke leerlingen van MATTHESON. Het schijnt, dat, wel is waar LUSTIG de groote drijfkracht geweest is, die door zijn auteursarbeid van die richting beter en juister kennis verspreid heeft, maar evenzeer schijnt het,

[1]) Vgl. mijn *Dertig jaren muziek in Holland.* Haarlem 1904, blz. 19.

[2]) Amst. 1906, blz. II vlg.

dat vóór diens komst in Groningen aldaar in het plaatselijk muziekleven reeds voldoende voorbereiding had plaats gehad om die school juist daar tot volle waardeering te hebben kunnen doen brengen. Althans, er zijn groningers aan te wijzen, welke onmiskenbaar tot de destijds moderne richting gerekend moeten worden, maar niettemin niet aangehangen kunnen hebben de denkbeelden van LUSTIG, zooals die eerst na zijn komst in Groningen in die plaats gepubliceerd zijn.

In hoeverre of die hamburgsche-groningsche school in Nederland invloed geoefend heeft op de huiselijke muziekkunst, zal wel immer onbekend blijven; gegevens om zulks te kunnen vaststellen ontbreken en, het is te vreezen, zullen in de toekomst evenmin te voorschijn komen. Slechts in de protestantsche kerkelijke kunst kan zij aangewezen worden, eensdeels omdat de musici, die in deze naar voren komen, hervormde organisten waren, anderdeels, omdat over dit onderdeel van het muziekcomplex, zij het ook spaarzame gegevens te vinden zijn.

Tot de voorloopers van die hamburgsche-groningsche school behoort GERHARDUS HAVINGHA, die in 1722 benoemd werd tot organist aan de hervormde Sint Laurenskerk te Alkmaar.

HAVINGHA vond bij de aanvaarding van zijn betrekking in het najaar van 1722 het groote orgel in die kerk in niet al te besten staat. Als jonge man, die begreep, dat hij hier in deze kennemerlandsche stad voortaan zijn leven als musicus zou moeten doorbrengen, deed hij, zoodra hij in het volgend jaar 1723 een gedetailleerde beschrijving had gemaakt der bestaande gebreken, dadelijk stappen om tot verbetering te geraken. Die poging liep ten slotte uit op een zoo goed als geheele vernieuwing van het inwendige van het orgel en van principieele wijziging in de dispositie. Hij stelde daarbij de begrippen der jonge duitsche school op den voorgrond en — kwam daardoor in conflict met de behoudende provinciaal-hollandsche partij.

Zijn ambtsvoorganger EGBERT ENNO VELDKAMP was dezelfde muziekrichting toegedaan als diens voorgangers, JOHANNES KEMPHER, JURIAAN JURIAANSZ BUFF en GERHARD VAN DER WITH, wat voldoende blijkt uit het register der klokkedeunen op den alkmaarschen waagtoren in die jaren; immers hij was, met geen noemenswaardige wijzigingen, voortgegaan voor de voorslagen van het heel en half uur die eigenaardige kennemer-

landsche plattelandsdeunen te kiezen, die thans weer erkend zijn als een onuitputtelijke bron van nationale muziekkunst. Wel is waar ging HAVINGHA ook hoofdzakelijk in die richting voort, maar het is waarschijnlijk — waarom zal later blijken — dat het slechts redenen van opportuniteit waren, die hem, de eerste vijf jaren althans, dwongen niet te zeer te breken met deze plaatselijke gewoonte. Zijn instemming had die trant niet. Zooals ik vroeger in het licht stelde [1]), waren die *Hollantse boeren lieties* in de steden afgedaald tot de dans- en publieke huizen, tot de musico's. Hoewel misschien kunnende voelen voor de artistieke waarde daarvan — het tegendeel is mij althans niet gebleken — meende hij, wat waarschijnlijk is, die minderwaardig geworden melodieën niet langer te mogen propageeren. „Dat naa verloop van tyden, schrijft hij in de opdracht van zijn *Oorspronk en voortgang der orgelen*, deeze heerlyke Konst (nl. de muziekkunst) in kleinachting is geraakt, behoevt niemand zich te verwonderen; dewyle het schandelyke misbruyk daar gekomen is, door *veele onweetende* die het waare oogmerk mistasteden, of door de *zodanige*, die een weinigje geleerd hadden, en niet verdienden een behoorlyke belooninge te ontvangen, zich daar meede op een schandelyke wyze hebben gaan behelpen, om deze voortreffelyke Konst, 't zy op Bierbanken, of voor dertele Venus Wichten te brengen, en alzoo deeze kostelyke en hoog-geachte Konst, om een stuiver of duyt te koop veilden" [2]).

Indien ik in dezen passus goed lees, zie ik hier als tusschen de regels een zich stellen tegenover de muziekrichting zijner onmiddellijke voorgangers, en van die toenmaals moderne richting zal hij voorzeker niet nagelaten hebben reeds dadelijk na de aanvaarding van zijn officie in Alkmaar te doen blijken, in spel en in gesprek. Er is dus wel aanleiding te gelooven, dat hij door de lieden van de behoudende richting in Alkmaar niet als op de handen gedragen werd en dat deze het met leede oogen zagen, dat hij bij het stedelijk bestuur had weten te verkrijgen, dat het orgel gewijzigd zou worden volgens de nieuwe school. Die tegenpartij zag zulks des te meer met leede oogen, omdat het alkmaarsche orgel, een zekere vermaardheid benoorden het IJ, misschien

[1]) *Dertig jaren muziek in Holland*, blz. 5 vlg

[2]) Opdracht blz. * 4 v.

ook in geheel Holland had. Het dankte dat aan zijn uitgebreidheid en, naar het schijnt, aan zijn dispositie, waaraan zeer zeker het gebouw der alkmaarsche Sint Laurens volle recht deed wedervaren. HAVINGHA's tegenpartij ging om advies vragen bij den zoon van den vorigen organist, bij ENEAS EGBERTUS VELDKAMP, die sinds 1718 organist van de groote kerk te 's Gravenhage was [1]); zij wisten zich te verschaffen een afschrift van het geheime bestek volgens hetwelk die vernieuwing geschiedde en er begonnen in de provincie geruchten te loopen dat het orgel geheel bedorven werd [2]); kortom HAVINGHA zelf meende zich te moeten verdedigen door, ruim een jaar na de voltooiing van het instrument, te schrijven een vrij uitvoerig boekje, waarin hij naar den stand van de wetenschap zijner dagen gaf een overzicht van den ontwikkelingsgang in den orgelbouw van de vroegste tijden af en in het bijzonder een geschiedverhaal van het groote orgel te Alkmaar. Dat boekje heeft tot titel: Oorspronk / en / voortgang / der / orgelen, / met de voortreffelykheit van / Alkmaars / groote / orgel, / by gelegentheit van deszelfs her- / stellinge opgestelt / door / GERHARDUS HAVINGHA / organist en klokkenist te Alkmaar. / t' Alkmaar, / By JAN VAN BEYEREN, / ordinaris stads drukker 1727.

Daarin polemiseert hij tegen de mondelinge praat, die tegen hem gehouden was en geeft hij bovendien een vrij gedetailleerde beschrijving van het instrument, zooals hij dat bij de aanvaarding van zijn officie vond. Zulks geeft de gelegenheid vrij omstandig dat oude orgel te reconstrueeren en wel in dezer voege, waarbij ik gebruik maak van aanwijzingen ook elders gevonden.

Middenklavier.

Omvang: chromatisch van [muzieknoot] tot [muzieknoot]

Bovendien zijn de prestant 16 en de eerste prestant 8 aan de baszijde voortgezet met [muzieknoten]

[1]) Mededeeling van dr. H. E. VAN GELDER te 's Gravenhage.

[2]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 139.

1. Prestant .... 16 gehalveerd van [notenbeeld] af in front.
2. Prestant .... 8 gehalveerd.
3. Prestant 8
4. Tertiaan .... disc. beginnende op [notenbeeld]
5. Mixtuur .... gehalveerd.
6. Klein scherp .... 4, 5, 6 st. gehalveerd.
7. Groot scherp .... disc. beginnende op [notenbeeld]
8. Bazuin .... 16 bas eindigende op [notenbeeld] corpora van blik, tongen opgelegd met soldeersel.

tremulant.

Rugpositief.

Omvang: chromatisch van [notenbeeld] tot [notenbeeld]

1. Prestant 8
2. Quintadena 8
3. Octaaf 4
4. Fluit 4
5. Superoctaaf 2
6. Fluit 2
7. Nasart 1½
8. Quintanus 1½
9. Sexquialtra .... disc. beginnende op [notenbeeld]
10. Sifflet 1
11. Terts .... repeteert op [notenbeeld]
12. Mixtuur .... 3, 4 st.
13. Scherp .... 4 st.
14. Trompet .... 8 de corpora van blik, die van het hoogste octaaf van lood.

tremulant.

Bovenklavier.

Omvang: chromatisch van [notenbeeld] tot [notenbeeld]

1 Prestant 8
2. Baarpijp 8

3. Holpijp 8
4. Quintadena 8
5. Octaaf 4
6. Open fluit 4
7. Superoctaaf 2
8. Nasart 1⅓
9. Gemshoorn 1⅓
10. Sexquialtra .... disc. beginnende op
11. Terts .... repeteert op
12. Sifflet 1
13. Echo holfluit .... 4 disc. beginnende op
14. Trompet .... 8 corpora van blik.
15. Vox humana .... 8 corpora van lood.

Pedaal.

Aangehangen aan het middenklavier beginnende met en bovendien met onderstaande vrije stemmen waarvan de omvang chromatisch van tot

1. Prestant 8
2. Octaaf 4
3. Trompet .... 8 corpora van blik.

Het pedaal kwam in dispositie dus ongeveer overeen met de engelsche begrippen, waar tegen in den aanvang der achttiende eeuw met verbitterdheid gestreden werd en de partijen verdeelde in de dusgenoemde „G men and C men" [1]).

Het instrument was in omvang dus vrijwel als nog in de negentiende eeuw in Engeland gebruikelijk was nl. een F-manuaal en een C-pedaal, welk stelsel sedert lang niet meer in zwang is op het vasteland van Europa, met een schaarsche uitzondering als bij het orgel te Lubeck van 1606 [2]).

Er was een koppel tusschen middenklavier en rugpositief.

---

[1]) TH. CASSON. *Lecture on the pedal organ, its history, design and control.* London 1905. p. 18.

[2]) ABDY WILLIAMS. *The story of the organ,* London 1903. p. 69, 70; PRAETORIUS. *Syntagma.* Neuabdruck. S. 197.

Aangezien, als ik mij niet vergis, drukkoppels eerst in de achttiende eeuw voorkomen, is deze koppel dan een trekkoppel geweest. Bij gevolg was het niet mogelijk het rugpositief pedaliter te gebruiken. De koppel zal naar gemeen gebruik gehalveerd zijn geweest.

Een koppel voor het bovenklavier schijnt ontbroken te hebben.

Omtrent mensuur en intonatie zijn geen schriftelijke gegevens gevonden.

Het toonpeil was netto kamer- of hautboistoon d. i. ongeveer de hedendaagsche normaal a.

Het tableau der dispositie was dus:

	Middenklavier.	Bovenklavier.	Rugpositief.	Pedaal.	Volle werk.	Totaal.	
	16 voet 1				16 voet 1	16 voet 1	
Labiaalstemmen	8 „ 2	8 voet 4	8 voet 2	8 voet 1	8 „ 5	8 „ 9	
		4 „ 3	4 „ 2	4 „ 1	4 „ 3	4 „ 6	21
		2 „ 1	2 „ 2		2 „ 2	2 „ 3	
		1 „ 1	1 „ 1		1 „ 1	1 „ 2	
Tongwerken. . .	16 „ 1 bas				16 „ 1 bas	16 „ 1	5
		8 „ 2	8 „ 1	8 „ 1	8 „ 2	8 „ 4	
Vulstemmen. . .	4	4	6		10	14	14
	8	15	14	3	25	40	

Omtrent het regeerwerk zijn weinig bijzonderheden opgeteekend.

De ondertoetsen waren belegd met palmhouten platen; de boventoetsen waren zwart geverfd. Het pedaal was in 1685 vernieuwd door de DUYSCHOTS [1]). Welborden met houten abstracten waren aanwezig.

De wind werd geleverd door zes balgen. Waar deze geplaatst waren blijkt niet, waarschijnlijk wel in den zeventiende-eeuwschen uitbouw tegen den westgevel, waar de balgen van het tegenwoordige orgel in geplaatst zijn (1907) [2]). Zij waren daar gelegd in 1685 door de DUYSCHOTS [3]). De afmetingen waren tien bij zes voet, d. i. aangenomen overeenkomstig het hedendaagsch gebruik bij het meten van houtwaren, waarbij de voet de amsterdamsche is [4]) M. 2.83 bij M. 1.70. Uit den aard der zaak waren het spaanbalgen, die hoog opgingen, zulks omdat HAVINGHA

[1]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 160.

[2]) Vgl.: *Noordhollandsche oudheden* II, 1 blz. 20.

[3]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 159.

[4]) G. A. SMIT. *De bouwkundige vraagbaak en rekenmeester*. Leid. 1875, p. 197. Eén amsterdamsche voet = M. 0.2830560.

vermeldt, dat zij voorzien waren van tegengewichten en balgveeren [1]).

De wind werd vermoedelijk niet geleid naar de windkasten door een hoofdkanaal; ik meen althans te weten dat dit niet voor circa 1720 voorkomt. Hoe echter in dat geval de zes balgen over de verschillende windladen verdeeld waren en of deze gelijk of ongelijk van belasting waren, is niet gebleken.

De windladen waren tuimelwindladen [2]). Het blijkt niet rechtstreeks welke constructie hiermede bedoeld wordt. Vermoedelijk zullen het springladen geweest zijn. Immers, daar in het bestek van 1723 voorgeschreven wordt, dat de nieuwe laden sleepladen zouden moeten zijn, is het gereedelijk te gelooven, dat de vroegere laden zulks niet waren; daartegenover moet echter gesteld worden, dat sleepladen reeds genoemd worden door PRAETORIUS [3]) en door KIRCHER [4]) worden afgebeeld. Of zij echter in Nederland vóór het midden der zeventiende eeuw gebruikt werden, is twijfelachtig, daar dezelfde PRAETORIUS in 1618 met name de Nederlanden en Brabant aanduidt als die streken, waar de springladen in zijn tijd in zwang waren [5]), en in het bijzonder is het ten opzichte van het oude alkmaarsche orgel niet wel aan te nemen, dat de laden, die HAVINGHA vond, sleepladen geweest zijn, omdat, welke de beteekenis van het woord ook geweest zij, de benaming tuimelwindlade in geen geval toepasselijk kan zijn op een sleeplade. Het moet daarom geloofd worden, dat met tuimelwindlade de springla gemeend is, waartegen trouwens de etymologie van het woord en de constructie van zulk een la zich niet verzet.

Daarentegen moet de lade van het rugpositief, gedeeltelijk althans, een sleepla geweest zijn, omdat hetgeen HAVINGHA daaromtrent medegedeelt [6]) beter past op de constructie daarvan dan op die der springlade; volkomen duidelijk zijn zijn berichten hier echter niet.

---

[1]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 190.

[2]) VELDCAMP. *Onderrichtinge wegens eenige perioden .... in het boek, genaamt Oorspronk en voortgang der orgelen*. Alkmaar 1727, blz. 7.

[3]) PRAETORIUS. *Syntagma*.

[4]) ATH. KIRCHER. *Musurgia universalis*. Romae 1650. Tom I, p. 512.

[5]) „*Diese Art der Laden, so noch bei unser Zeit Springladen genennet werden, ist mit grossem mühseligen Nachsuchen erfunden, und in Niederland und Brabant gemacht und gebraucht worden*" a. a. O.

[6]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 186/7.

De laden waren op de meest zonderlinge manier verdeeld, zonder dat daarbij op eenige wijs blijkt van een gevolgd stelsel b.v. dat der C- en Cis-lade.

Midden.

Vier laden naast elkaar, waarvan de windkasten onderling verbonden waren door drie looden buizen van omstreeks 3 duim middellijn, d. i. ook hier wederom aangenomen dat als standaardmaat gebruikt is de amsterdamsche voet [1]) omstreeks 7 cM;

drie laden voor de bazuin 16 alleen; zij werden voorzien van wind door conducten uit de middenklavierladen. Daar Havingha beschrijft, dat voor deze bazuin afzonderlijke abstracten en wellen aanwezig waren, is uitgesloten de voor de hand liggende veronderstelling, dat dit register op een bank stond.

Rugpositief.

Ook hier was de lade verdeeld, maar volgens een geheel verschillend stelsel, zonder dat daarvan de reden blijkt. De lade was niet gesplitst in vieren, maar ging van tot in één stuk door; daarboven lag een dergelijke lade (geen bank) en hooger op een derde voor de scherp alleen. Die drie laden waren onderling door buizen verbonden, zoodat de windkast der middelste lade aan beide zijden doorboord was.

Boven.

Een dergelijke verdeeling had ook hier plaats gehad. Hier lagen drie laden boven elkander, als bij het middenwerk ieder verdeeld in drie stukken; op die onderste laden waren geplaatst de quintadena en de fluit 4. Onderling waren stukken en laden verbonden door buizen en conducten. Bovendien stond de baarpijp en de holpijp ieder op een bank, die gevoed werd uit de cancellen van de bovenste laden.

De afstand van de onderste tot de middelste was 4 à 4½ voet (wat sluit met het feit, dat hier de quintadena stond), van de middelste tot de bovenste 8 voet, van de bovenste tot de baarpijpbank 5 voet,

[1]) De rijnlandsche voet werd verdeeld in 12, de amsterdamsche in 11 duimen. (Le Moine de Lespine. *Den koophandel van Amsterdam*. Amsterdam, Pieter Scepperus 1704, p. 58).

waaruit volgt dat de laagste pijpen van de prestant 8 [1]) boven gedekt of zoo neen afgevoerd zijn geweest.

Pedaal.

Omtrent de pedaallade is niets op te merken, zegt HAVINGHA.

Uit deze mededeelingen volgt dus ten opzichte van het regeerwerk:

Midden.

Van tot op iedere toets twee ventielen en twee abstracten [2]).

Rugpositief en Boven.

Op elke toets drie ventielen en drie abstracten [1]).

„Derhalven kan nu een ieder, die eenige kennisse van de schikkinge der Orgelen heeft, klaarlyk zien, hoe verstrooyd en verwerd het oude werk voormaals gelegen heeft", zegt HAVINGHA terecht [2]). Hoewel documenteele bewijzen daartoe ontbreken, is het duidelijk, dat er elk oogenblik stoornissen moeten geweest zijn.

Het is de moeite waard een speciaal onderzoek te doen om te weten te komen, hoe men tot zulk een onoordeelkundige schikking gekomen was. Gedeeltelijk kan de oorzaak gevonden worden in de herstellingen, die het instrument in 1685 en 1704 ondergaan had door DUYSCHOT, vader en zoon, de eerste kort nadat GERHARD VAN DER WITH uit Hoorn naar Alkmaar gekomen was om de vaceerende organist-plaats te bezetten. VAN DER WITH, die gezegd wordt „onvermoeid te zijn en seer vele bekwaamheden te hebben om menschen van allerhande staat in te neemen" [3]), had het daarheen weten te leiden, dat in dezelfde maand juni, waarin hij zijn officie aanvaardde, in de vroedschapsvergadering reeds werd medegedeeld, dat eene herstelling *f* 2000.— zou moeten kosten [4]).

---

[1]) Tenzij de cancellen der bovenliggende laden gevoed werden door een conduct uit de correspondeerende cancel der onderliggende lade, zooals het geval was in het oude orgel in de Nicolaikerk te Utrecht (J. F. WITTE in *Bouwsteenen* III, blz. 97).

[2]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 182.

[3]) *Register der klokkedeunen te Alkmaar.* (hs. in het oud-archief der gemeente Alkmaar).

[4]) C. W. BRUINVIS. *Hoe de alkmaarsche waagtoren zijn klokkespel bekomen heeft* 2e dr. Alkm. 1887, blz. 25.

De totaalsom den orgelmakers voldaan bedroeg *f* 3150 [1]) en daarvoor waren de volgende werkzaamheden gedaan, blijkens het bestek door HAVINGHA afgedrukt [2]).

1. Zes nieuwe balgen.

2. Verwisseling van midden en het bovenklavier, wat ongetwijfeld niet is kunnen geschieden zonder ingrijpende veranderingen der bestaande laden.

3. Het aanbrengen van een pedaalkoppel, d. i. het pedaal dus te hangen aan het middenklavier.

4. Vernieuwing van de pedaalklaviatuur.

5. Verandering van de trompet 8 midden (nieuw) in trompet 16 [3]).

6 Verandering van de bourdon 16 boven (nieuw) in baarpijp 8.

7. Vernieuwing van de vox humana boven (nieuw) [4]).

8. Het voluit maken der quintadena 8 die half was.

9. Het nazien en verbeteren van diverse kleine gebreken.

Verschillende dier wijzigingen konden geen plaats vinden met behoud van den bestaanden toestand. Die genoemd sub 5 gaf aanleiding tot het leggen van een tweede lade, die om de plaatselijke gelegenheid in drieën gedeeld moest worden; voor de baarpijp sub 6 was de bestemde hoogte te gering en moest daarom, evenals de bourdon 16, in wier plaats zij kwam, afgevoerd worden.

Twintig jaar later (1704) werd er opnieuw aan het orgel veranderd, thans door JOHANNES DUYSCHOT alleen [5]). Waarin die verandering bestaan heeft, is niet gebleken; het schijnt mij echter toe, dat het niet meer geweest is dan een generale schoonmaak en reparatie. Er schijnen hierbij inderdaad vrij ernstige nalatigheden geschied te zijn door DUYSCHOT, in het bijzonder in de tongwerken. EGBERT ENNO VELDKAMP, de organist, schreef nl. 18 november 1704 aan zijn Burgemeesteren:

---

[1]) C. W. BRUINVIS. *Het orgel in de groote kerk te Alkmaar* in *Feestgave ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het natuur- en letterkundig genootschap te Alkmaar* (1882), blz. 82.

[2]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 159 vlg.

[3]) Is tijdens de herstelling veranderd in bazuin 16.

[4]) Daar in 1723 de corpora van lood waren, zal deze vernieuwing denkelijk zich bepaald hebben tot de mondstukken, tongen, krukken en stevels.

[5]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 169—170.

„Die voeten ofte bussen waer op die pijppen staen van die veer- ofte tonghwercken, welke voor het grootste gedeelte geborsten waren ende daer door defect, zijn oock geholpen door ringen van loot daer om gespiekert, wel suffisant om haer last te dragen. Maer ick ondergeschreven U Ed. gr. Agtb. dienaer neem die vrijheyt om hier ieyts te seggen, dat 'k meen die deftigheyt van 't orgel te groot te syn, van te sien dat men diergelijck lapwerk geeft, dat meer is, by aldien de spijckers waer door de ringen vast gemaeckt zijn door roest ofte andersins quamen te begeven, soude sulcx het oude defect weer veroorsaken, ende worden gelijck het van te voren geweest is... te meer dat daer reets een voorbeeld waer te weeten de vox humana, de welcke op een seer nette manier gemaeckt was van te vooren." [1])

Maar hoofdzakelijk moet de reden van die onoordeelkundige schikking gezocht worden in de vele tegenspoeden ondervonden bij den aanleg en den bouw van het instrument. Tabellarisch is de korte geschiedenis daarvan als volgt: [2])

1638. 6 juni. Aanbesteeding aan Levyn Eekmans, orgelmaker.
25 oct. Overeenkomst met Germer Galtus, orgelmaker.

1639. Tweede contract met Levyn Eekmans, orgelmaker.

1641. Overlijden van Eekmans, orgelmaker en Bouchain, organist.

1641. Aanstelling van Jacob Jansz Crabbe tot organist. — Voortzetting. van den bouw door Germer Galtus, orgelmaker, tot deze door ziekelijkheid daarin verhinderd werd († april 1646).

1645. Voltooiing van het instrument door Germer's neef Jacobus Galtus van Hagerbeer, orgelmaker.

Het orgel was dus gebouwd achtereenvolgens door drie orgelmakers, onder toezicht van twee organisten. Ieder hunner zal waarschijnlijk wel zijn eigen inzichten gehad hebben en dienovereenkomstig het oorspronkelijke project ter uitvoering hebben gewijzigd, voor zoover zulks mogelijk was. Zulks kan niet anders dan nadeelig gewerkt hebben op de deugdelijkheid van het toekomstige instrument.

Die eigen inzichten kunnen haar basis gehad hebben in subjectieve opvattingen van artistieken aard. Maar ook — en daarop moet gewezen

---

[1]) Brief in gemeente-archief van Alkmaar.

[2]) Volgens *Oorspronk en voortgang*, blz. 149 en Bruinvis. *Het orgel enz.* blz. 74 vlg.

worden — had in 1639 de Magistraat van Leiden den organisten van die plaats gelast het psalmgezang der gemeente met hun spel te begeleiden, en had in 1641 CONSTANTIJN HUYGENS zijn vurig pleidooi over het *Gebrvyck of ongebrvyck van 't orgel in de kercken der Vereenighde Nederlanden* gepubliceerd. Toen BOUCHAIN in 1634 den onvoldoenden staat der orgeltjes, die hij bediende, bij den Magistraat aanhangig maakte, had hij de wenschelijkheid van een nieuwen toestand o. m. geargumenteerd met de woorden: „ik hebbe alleen maar twee kleyne orgeltjes, op welke ik mijne bekwaamheden niet ten vollen kan toonen" [1]), waaruit dadelijk volgt, dat het nieuwe instrument, waartoe besloten werd, een concertorgel, geen kerkorgel zou worden. Wanneer het psalm-orgelspel in alkmaarsche St. Laurens ingevoerd werd, is niet gebleken; in de Kapel geschiedde dit eerst in 1670, na het overlijden van CRABBE, BOUCHAIN's opvolger [2]), maar het leidsche voorbeeld en het geschrift van HUYGENS schijnen echter niet zonder invloed gebleven te zijn, om het onderhanden zijnde instrument in dien zin te wijzigen, dat het eventueel ook daarvoor gebruikt zou kunnen worden.

Het kan echter niet meer dan schijn wezen, dat de voortzetting van den bouw, na het overlijden van EEKMANS werd toevertrouwd aan een orgelmaker, die, zooals volgt uit hetgeen BRUINVIS verhaalt, in 1638 werkzaam was juist te Leiden [3]). Veeleer geloof ik, dat de antecedenten van GERMER GALTUS hem aangewezen maakten tot dezen arbeid, want eenige jaren te voren had hij iets dergelijks onderhanden gehad. In 1634 had hij met zijn vader aangenomen te voltooien het groote orgel in de Sint Janskerk te 's Hertogenbosch, dat begonnen was door een duitsch orgelmaker (FLORENS HOCQUE te Keulen) [4]); dien arbeid

---

[1]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 149.

[2]) t. a. p. 120.

[3]) Hij had in de hooglandsche kerk te Leiden in 1637 een nieuw orgel geplaatst, wat blijkbaar in verband staat met de in gebruik neming der orgels in die plaats. (KIST. *Het kerkelijk orgelgebruik*. Overdr. blz. 93). In de *Oude gebouwen te Leiden* (Leid. 1907 blz. 54 en 101) wordt niet dit orgel, maar dat in de Pieterskerk aan deze orgelmakers-familie toegeschreven. Het schijnt mij toe dat de mededeelingen aldaar min juist zijn. Zie ook *Bulletin* uitgegeven door den Oudheidkundigen Bond. V (1903-'04) p. 77.

[4]) J. C. A. HEZENMANS. *De St. Jans-kerk te 's Hertogenbosch*. 's Hertogenb. 1866, blz. 265.

hadden zij volbracht tot volle tevredenheid van de keurmeesters. Daar het instrument in de Sint Jan, zooals het voltooid was geworden, in grootte veel overeenkomst had met het ontworpen orgel voor de alkmaarsche Sint Laurens, kon hem dus met gerustheid de verdere bouw opgedragen worden.

Toch was er op het oogenblik, dat hij hier begon, een aanzienlijk onderscheid. In 's Hertogenbosch was het werk reeds veel verder gevorderd. Het komt mij voor, dat dit niet zonder invloed is geweest om in het oorspronkelijk ontwerp principieele wijzigingen te brengen. Inderdaad zijn er dusdanige verschillen aan te toonen, maar ook werden er, waarom weet ik niet, van de zijde der lastgevers een fout gemaakt, die nog immer zeer merkbaar is.

Oorspronkelijk toch had in de bedoeling gelegen een dubbel orgel te maken, d.w.z. een orgel van twee klavieren [1]). Het blijkt uit het volgende ongeteekende contract:

> Den VIen juny 1638 zijn Burgemr. ende Regeerders der stad Alkmaer vermogens de resolutie vande vroetschappen derselver stede van dato den 4 may geaccordeert met mr. LEVIN orgelmaker omme te doen overbrengen het werk van 't kleyne orgel staende opt zuyderportael van de groote kerke te transporteren ende te voegen by ende voor 't groot orgel in deselve kerke ende sulx van 'tselve orghel te maken een dubbeld orgel.
>
> Alle 't welke de voorn. mr. LIVIN angenomen heeft in dagwerk op te leveren tot prijs van luyden hen des verstaende en tot contentement van de heeren voorn. Daer voor hij genieten sal vijff gul. daechs doch sall hij tot laste vande stadt een off meer habile kistenmakers om deselve te verl. . . . . Al tgundt bij denselven sal cunnen werden verricht sullen mede tot last van de stad comen de materialen daertoe nodig. Heeft voorders

[1]) Dat „dubbel" deze beteekenis had, volgt uit WAGENAAR. *Amsterdam* 1765. II, blz. 186. Beschrijvende het orgel in de luthersche nieuwe kerk, zooals dat in 1719 opgeleverd werd, noemt hij dat een „dubbel orgel"; uit HESS (*Dispositien der merkwaardigste kerk-orgelen*. Gouda 1774, blz. 11) blijkt, dat het destijds bestond uit 2 klavieren en vrij pedaal.

toegeseyt eerstdaechs in twerk te treden ende daerinne in aller naersticheyt ende getrouwelijck te conten.

Toen echter nader besloten werd tot een geheel nieuw instrument te plaatsen tegen den westgevel en de overeenkomst 25 october 1638 met GERMER GALTUS gesloten, in 1641 definitief ter uitvoering werd aangenomen, was dat oorspronkelijke denkbeeld van twee klavieren reeds uitgebreid tot drie en aangehangen pedaal. En toch werd er weer in gewijzigd; het orgel had, toen het in 1645 werd opgeleverd, blijkens de dispositie door HAVINGHA afgedrukt, drie klavieren en vrij pedaal en op ieder der manualen meer registers dan in het bestek stond aangegeven [1]). Het is uit dien hoofde belangrijk dat bestek, aanwezig in het alkmaarsche gemeente-archief, hier af te drukken, omdat daarin feitelijk de kern schuilt der later ondervonden bezwaren. Het luidt:

Besteck waer op GERMER VAN HAGERBEER op ten 25 october 1638 van de heeren Burgemeesteren der stadt Alcmaer aengenomen heeft te maken een nieuwe orgel in de groote kercke deser stede, op 't welck besteck de voorñ. VAN HAGERBEER alsnoch te vreden is te maecken de voorñ. orgel.

Eerst de kas van de orgel te maeken in sulcken forme, ende nae uitwissen die teyckeninge, die heeren Burgemeesteren doenmaels vertoont.

Ende alhoewel voor desen was gestipuleert dat de geheele kas van de orgel gemaeckt soude worden tot Leyden ter plaetse sijnder residentie ende dat het hout ende loot aldaer soude werden gevoert, soo is hij nochtans te vreden dat de bovencas sall werden gemaeckt bij soodanige timmerluyden ende kastemakers als de heeren Burgemeesteren gelieven sullen daertoe te gebruycken, mits dat de kas vant positijff met de dependentien van die tot Leyden mochte werden gemaeckt, door dien dat het werck wat divicielder is ende dat hij aldaer een knecht heeft die soodanige kassen seer bequam kan maken. Dat oock die secreten ende wintladen mede aldaer mochte werden gemaeckt om redenen als boven, ende omdat noetsaeckelic onderrichtinge vant selve werck bij hem moet werden gedaen; te vreden sijnde met het werck dat hij tot Leyden sall maecken alhier te comen, soo wanneer de bovencas sal wesen

[1]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 155.

gemaeckt, gemerckt hij eerder alhier niet heeft van doen, doordien de pijpies vant oude werck alrede daertoe sijn, ende dat de andere pijpen insonderheyt de voorpijpen niet eerder cunnen werden gemaeckt voordat de kas gereet is.

Overt maecken van welcken orgel de voorn. HAGERBEER daechs soude genieten vier gulden ende daerenboven vrij huyshuyr, vier ende licht, mitsgaders cleyn bier; dat voorts de prestantpijpen soude worden gemaeckt van loot, met folij overtrocken, tot minder costen, ende dat de voorn̄. orgel soude hebben de naevolgende registers, ende drie regelen clavieren.

Opt bovenste clavier.

1. Een prestant van acht voet.
2. Een holpijp van acht voet.
3. Een octaeff van vier voet.
4. Een openfluyt van vier voet.
5. Een quintfluyt van drie voet.
6. Een gemshoorn van twee voet.
7. Een superoctaeff van twee voet.
8. Een naesaet van anderhalff voet.
9. Een schuffeleth van een voet.
10. Een quint prestant van anderhalff voet.
11. Een half sesquialtra.
12. Een scherp.
13. Een vox humana van acht voet, ende die gehalveert.

Opt middelste clavier.

1. Een prestant van 24 voet.
2. Een prestant van 12 voet.
3. Een octaeff van 6 voet.
4. Een micxstur van 4 voet [sic].
5. Een scherp van 3 voet [sic].
6. Ende noch een trompet van twaelff voet.

Dese registers nae uytwysen vant pedael altemael gehalveert.

Opt onderste clavier te weten van 't positijff.

1. Een prestant van acht voet.
2. Een quintadē van acht voet.
3. Een holpijp van vier voet.
4. Een octaeff van vier voet.
5. Een superoctaeff van twee voet.
6. Een holfluytgen van twee voet.
7. Een quintfluyt van anderhalff voet.
8. Een schuffelet van een voet.
9. Een micxstuier.
10. Een scherp.
11. Een quint prestant van anderhalff voet.
12. Een schalmey van acht voet.

De voorsz. Germer van Hagerbeer is ook tevreden ende presenteert bij desen die geheele orgel aen te nemen op conditie, dat de heeren Burgermeesteren soude doen maken het fondament van de orgel, als mede het blaeshuys, mitsgaders de steygeringe omt werck te richten ende op te maecken off anders het hout daer toe noodich te leveren ende oock eenig ijserwerck tot bevestinge vant werck noodich. Ende belangende de andere materiael tot de orgel noodigh tot sijn eygen coste te leveren soo van hout, loot, ijser, gesneden werck ende cooperwerck, leer, lijm, niet uytgesondert ende die orgel op sijn eygen costen te maecken.

Indien dit bestek tot uitvoering gekomen was, zou het orgel een dispositie gehad hebben, die saamgevat is in onderstaand tableau:

	Boven Hoofdmanuaal.		Midden.		Rugpositief.		Totaal.		
Labiaalstemmen . .			16	1			16	1	17
	8	2	8	1	8	2	8	5	
	4	2	4	1	4	2	4	5	
	2	2			2	2	2	4	
	1	1			1	1	1	2	
Tongwerken	8	1	8	1	8	1	8	3	3
Vulstemmen		5		2		4		11	11
		13		6		12		31	

Maar uit dit bestek blijkt nog iets anders en wel, dat van het te maken front, zooals dit thans nog in de kerk staat, dat van het rugpositief gemaakt is door VAN HAGERBEER, het overige niet. Dit verklaart veel. In de atlas van het stedelijk archief van Alkmaar berust een gekleurde teekening op perkament van het front, die echter niet meer laat zien dan dat der beide bovenmanualen; in den beginne was, zooals gezegd, er slechts sprake geweest van een orgel van twee klavieren en vóor 1640 was er van het ontworpen orgel reeds een model gemaakt eveneens van twee klavieren [1]). Dat model was naar het ontwerp van JACOB VAN CAMPEN. De redenen waarom kunnen niet worden aangewezen, zooveel is echter zeker, dat toen eenmaal de plannen vergroot waren tot een orgel van drie klavieren, niet VAN CAMPEN belast werd met het uitbreiden van zijn ontwerp-front met een rugpositief-front voor dat derde klavier, maar dat VAN HAGERBEER daarmede belast werd, die het deed uitvoeren door zijn knecht DIRCK. De oplossing, die hij aan het vraagstuk gaf, was niet gelukkig; het rugpositief sluit op weinig fraaie wijs tegen de oxaal-galerij aan, meenen de schrijvers der *Noord-hollandsche oudheden* [2]). De fout echter, waar ik boven op doelde, lag echter in het feit van dat rugpositief zelf. Het was te zwak van toon, ook na de wijzigingen, die het bestek tijdens de uitvoering nog onderging, terwijl de krachtigste stemmen geheel in de hoogte geplaatst waren. Het ontwerp van VAN CAMPEN deed daaraan geen goed. Blijkens opgaaf van den orgelmaker F. Jos. H. VERMEULEN (L. YPMA & Co.) te Alkmaar bedraagt de afstand tusschen kerkvloer en oxaal M. 6.45, terwijl de onderkant van de middenmanuaallade M. 13.06 en van de bovenmanuaallade (het oude hoofdwerk) M. 17.96 boven de kerkvloer ligt, een hoogte niet veel verschillend van die der huizen aan de amsterdamsche Heeren- en Keizersgrachten. Voor die aanzienlijke afstanden had VAN CAMPEN een voorliefde. Hetzelfde is ook waar te nemen bij het orgel in de nieuwe kerk te Amsterdam, waarvan hij ongeveer tien jaar later het front ontwierp en in mindere mate bij dat in de westerkerk te Amsterdam, welks front, op gezag der *Noord-hollandsche oudheden*, in hoofdzaak overeenkomt met

[1]) BRUINVIS t. a. p. 75. Vgl. E. D. J. DE JONGH Jr. in *De Tijdspiegel*. Oct. 1907, blz. 228.

[2]) Tweede stuk, eerste gedeelte. Amst. 1894, blz. 25.

dat in de St. Laurens te Alkmaar [1]). Bij die orgels zijn de hoogtematen volgens mededeeling van den orgelmaker D. G. STEENKUYL te Amsterdam — de alkmaarsche maten staan er ter vergelijking naast — als volgt:

	Nieuwe kerk Amsterdam.	Westerkerk Amsterdam.	St. Laurens Alkmaar.
afstand kerkvloer tot orgelvloer	M. 8.07	M. 6.28	M. 6.45
" " " onderkant middenmanuaalade	" 15.49	" 12.43	" 18.06
" " " " boven "	" 18.63	" 15 37	" 17.96

Ik ben niet dan zeer oppervlakkig bekend met deze amsterdamsche instrumenten, zoodat ik niet weet of de bezwaren, die zich in Alkmaar merkbaar maakten en nog maken, ook daar zijn waar te nemen. Zoolang het instrument alleen gebruikt werd voor de dagelijksche orgelbespelingen, deden die bezwaren zich practisch niet gelden. Integendeel. De factuur der orgelmuziek van SWEELINCK en VAN NOORDT kan mij levendig doen begrijpen welk een uitnemend effect bereikt werd met deze krachtige mixtuurrijke hoofdmanualen heel in de hoogte van de kerk geplaatst. Het gaf warmte en charme aan het geluid. Om leiding te geven aan het gemeente-gezang was die plaatsing zoo ondoelmatig mogelijk; geen warmte en charme, maar klare, gemarqueerde tonen zijn daarvoor noodig. Zoodra dan ook het groote Sint Laurensorgel voor kerkelijk-liturgische diensten bestemd werd, begonnen de klachten. In 1684 werd de bij provisie dienstdoende organist verplaatst naar een bijkerk (Kapel) [2]); zijn opvolger GERHARD VAN DER WITH wist onmiddellijk in 1685 de hiervoorgenoemde ingrijpende veranderingen te doen geschieden. Behalve herstel van slijtage-gebreken, werd het windtoestel verbeterd door de zes balgen door zes grootere te vervangen [3]) en het instrument te doen ombouwen. Op VAN DER WITH's advies werden door de DUYSCHOTS, vader en zoon, die op dat oogenblik bezig waren met den bouw van het orgel in de westerkerk te Amsterdam, het boven- en middenklavier onderling verwisseld en werden aangebracht een manuaal- en een pedaalkoppel. Door die verwisseling werd de hoofdgeluidbron lager bij de zingende gemeente gebracht; de manuaalkoppel tusschen

---

[1]) Vijfde stuk. Amst. 1902, blz. 108.

[2]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 158.

[3]) Paragraaf één van het bestek (*Oorspronk en voortgang*, blz. 159).

rugpositief en midden moest daarbij de geluidshoeveelheid vergrooten; de pedaalkoppel zou voor een deugdelijken bas moeten zorgen.

Die verandering bleek ten slotte niet voldoende. Het vrij pedaal zonder 16 [1]) met slechts drie stemmen bleef als basis voor het gezang te zwak; de nog immer aanzienlijke hoogte van M. 13.30 (bovenzijde der lade), waarop het hoofdmanuaal nu geplaatst was en tot op den huidigen dag zou blijven — een kerkelijk-muzikale fout van VAN CAMPEN — was nog steeds te groot. De organist had als psalmspeler de gemeente niet in zijn hand: „het is eenige reysen geschied, klaagde HAVINGHA, dat de gemeente het Orgel overstemde" [1]) en de reconstructie van het orgel, zooals ik die hier gedaan heb, doet mij de juistheid van deze klacht levendig begrijpen.

In 1686 had JOAN DUSART, organist te Haarlem, het volgende geadverteerd:

„JOAN DU SART, Orgelist en Klockenist der Stad Haerlem, heeft een nieuwe inventie, van onder 't singen te spelen in de Kerck, en dat sonder 't out onnut Lier-geschrey van kleyne Pijpjes, maer met modeste Pijpen, namentlijck, om 't geluyt van d' Orgel-Voys, die onder den Psalm-Sang gespeelt wert, soo ver over de Gemeente te doen klincken, als d' allergrootste Pijpen, die in 't selve Orgel zijn, en dat die geene, die t' allerverste van 't Orgel afsitten, genootsaeckt sullen werden door de voorsz. Psalm-Voys van 't Orgel vast op haer toon te singen, 't welck strecken sal, om de Gemeente ras, luchtig en eendrachtiger te doen singen tot Godes Eere. Alle Steden nu, die na een nieu en suyver Orgel-Spel trachten, en begeerig zijn, haer Orgel-Voys onder de Kerck-Sang eens so sterck te horen uytklincken, ja noch beter als alhier gehoort wert, sullen 't selvige door een Orgelmaker sodanig laten prepareren, dat een groot Orgel, sprekende op 16 Voet ope Pijpen, met het selve getal, en een kleyn, dat op 8 Voet spreeckt, ende 3 Blaesbalcken, met vergroting van 100 Pijpen, en noch een Blaesbalck heeft" [2]).

Waaruit deze inventie bestond, blijkt niet. DUSART wist bij ervaring, dat het bijtrekken der vulstemmen de psalmwijs niet duidelijker te voorschijn doet treden; hij noemt dat een „onnut lier-geschrei van kleine pijpjes." Hij maakte de psalmvoois op een andere wijs kenbaar.

[1]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 194.

[2]) Advertentie in *Haarlemsche courant* 23 febr. 1686.

Het moet geweest zijn door een nieuw register, dat 100 pijpen groot was; iets in den geest van een octaaf-koppel is daardoor buiten gesloten. Het kan daarom niet veel anders geweest zijn dan een cornet en wel een vierstemmige, die dan gedacht moet worden te gaan van

, wat juist 100 pijpen maakt. Des te meer geloof ik dat, omdat de oudste dispositie waarin ik een cornet — wel te onderscheiden van het vroeger voorkomende gelijknamige tongwerk [1]) — vond, is die van de Westerkerk te Amsterdam, in 1686 opgenomen door niet minder dan zeven musici, waaronder als eerste voorkomt dezelfde Dusart [2]).

Zulk een cornet werd in 1705 in het orgel in de Kapelkerk gebracht [3]). Dat orgel was klein en weinig beteekenend, maar kreeg daardoor toch een grooten voorsprong als kerkorgel op het instrument in de Laurens wat niet zonder invloed kan geweest zijn op de kerksche gemeenteleden en de practische bruikbaarheid van het groote orgel om steun en leiding te geven aan de zingende gemeente indirect verminderde.

Toen Havingha dus in 1722 zijn organistpost aanvaarde, vond hij ter bespeling een instrument, dat niet meer aan billijke eischen kon voldoen, ten gevolge van fouten 80 en 40 jaar te voren begaan en dat bovendien ontoereikend was in zijn dispositie om de behoeften der practijk te vervullen.

Er was meer. De koppels werkten slecht; de registertrekkers waren zeer moeilijk te hanteeren; de aanspraak was over het algemeen traag of slecht ten gevolge der onoordeelkundige schikking der laden; de speelaard was zwaar en eindelijk, wat de deur toe deed, het orgel was zeer lek. Balgen en kanalen zouden gedicht kunnen worden, de laden echter niet. Die van het rugpositief was oudtijds slecht gefundeerd

---

[1]) Vgl. het lofdicht van Dullaert op Crabbe, organist te Rotterdam, zoon (?) van den alkmaarschen titularis in *Bloemkrans van verscheiden gedichten*. Amst. 1659. blz. 541.

[2]) Hess. t. a. p. 9. — Ik ga hier uit van de onbewezen stelling, dat in de dispositie, zooals Hess die mededeelt, sedert den bouw van het orgel geen wijzigingen aangebracht zijn. Bij Van 't Kruys. *Verzameling van disposities*, Rott. (1885) blz. 36 is deze cornet zes, in *Het Orgel* (1895 blz. 78) vijf sterk.

[3]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 180—183. Ten onrechte spreekt de dispositie van dit instrument (t. a. p. blz. 142) van een scherp. Het orgel is in 1760 met de Kapel door brand verwoest.

geweest, zoodat zij in het midden was doorgezakt [1]). HAVINGHA vermeldt laden met doorspraak van zeer ondeugdelijke samenstelling en spreekt van laden, waarvan de stokken met zaagsneden, dusgenoemde zweedsche steeken uitgehold waren en waarvan de onderzijden zeer aanzienlijk doorboord (geprikt) waren om wind af te voeren [2]).

In een orgel zijn de windladen het belangrijkste constructiedeel; zonder goed geconstrueerde windladen deugt een orgel niet en kan zonder vernieuwing daarvan niet meer in orde gebracht worden, meent VAN HEURN volkomen naar waarheid [3]).

Het mag dus als vaststaand aangenomen worden, dat in 1722 het alkmaarsche orgel was defect, ondeugdelijk, ondoelmatig en onvoldoende, maar het was vermaard in Holland als het beste en grootste orgel in Westfriesland. In *De vyerighe colom* van 1659 lees ik (blz. 133):

> In dese Kerck is in 't Jaer duysent ses hondert vijf-en-veertigh een seer groot en vermaerd Orgel gemaeckt, wiens gelijck seer weynigh te vinden is.

Evenzoo wordt de lof van het instrument verkondigd in een prijzend alkmaarsch vers, dat afgedrukt is in het ongedateerde *'t Nieuw groot hoorns lied-boekje* [4]) en in *'t Groot hoorns, enkhuyser en alkmaarder liede-boek:*

Wilt ook de glans verhalen
Van Alkmaars groote Kerk,
Rondom met veel Pylaren,
Verciert met meenig Serk,

---

[1]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 187.

[2]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 185, 187.

[3]) J. VAN HEURN. *De orgelmaaker*. Dl. I, blz. 309.

[4]) Zevende strophe van het *Vreugd-gesang der negen Sang-godinnen;* aanvangregel: „Roemsuchtig Amstellant". Het gedicht moet gesteld worden na febr. 1667, omdat als stem van deze strophe aangegeven is „t Sa Trompen en, &c.", zijnde de aanvangsregel van een in dezelfde mopsjes afgedrukt bruiloftslied op het huwelijk van CORNELIS TROMP, dat in die maand gesloten werd; immers zijn strijd tegen ASCUE, d. i. den vierdaagschen zeeslag van 11/14 Juni 1666 wordt voorgesteld als acht maanden geleden geschied te zijn. — De druk van het liedboekje kan niet later gesteld worden dan 1728, het jongste jaar waarin ik tot dusver REINIER BEUKELMAN, den drukker van het *Lied-boekje* vermeld vond. (*Verzameling van eenige geschriften vervat in het familie-archief van Jhr. Mr. D. van Akerlaken.* Haarlem, JOH ENSCHEDÉ & ZONEN, 1889 blz. 108).

Een Orgel fraay en schoon,
Uytmuntende van toon,
Wiens gelijke, In Christenrijke
Men nooyt vont.

Een derde plaats, kond doende van de bekendheid van het orgel, is het overigens weinig beteekende bericht in 1725 in het *Woordenboek* van VAN HOOGSTRATEN & VAN NIDEK [1]), dat het instrument „alom vermaard" noemt.

Nu bewijzen deze citaten wel niet zoo bijzonder veel, omdat de orgels en de publieke orgelbespelingen destijds behoorden tot de plaatselijke vermaaklijkheden, waarin de steden onderling elkander de loef trachtten af te steken, maar zij krijgen toch eenige meerdere beteekenis als VAN DOMSELAER in 1665 vertelt van het onlangs geplaatste nieuwe orgel in de nieuwe kerk te Amsterdam, dat er geen fraaier instrument in Nederland is dan dit amsterdamsche [2]). Ook dit orgel heeft evenals het alkmaarsche een front, dat ontworpen is door JACOB VAN CAMPEN; beide orgels moeten destijds dus, daar zij uitwendig overeenkomst met elkander hebben, in de schatting van het publiek tegen elkander hebben geconcurreerd. En er zijn inderdaad aanwijzingen om tot die concurrentie te besluiten. In de eerste plaats is het alkmaarsche vers in het *Hoorns lied-boekje* doorloopend bedoeld als een verheffing van Alkmaar boven Amsterdam; al wordt het daar niet met zoovele woorden gezegd, zoo is de geciteerde strophe kennelijk gedacht als een uiting tegen het amsterdamsche nieuwe kerks-orgel. Dit orgel, dat bij dezelfde VAN HAGERBEER en DUYSCHOTS in onderhoud was als het alkmaarsche, was slechts drie stemmen grooter [3]) en Amsterdam liet niet na van dat geringe verschil gebruik te maken. „Il y a deux merveilleuses Orgues, dont la plus grande surpasse en grandeur & en magnificence toutes les autres des Païs-Bas; vous diriez lors qu'elle joue qu'il y aye des

[1]) Dl. I. Amst. 1725. p. 293.

[2]) „Ten westen boven den ingang is een uytmuntend groot nieuw Orgel gestelt, wiens weerga in kostelijkheydt, in gantsch Nederlandt niet te vinden is." ([T. VAN DOMSELAER] *Beschryvinge van Amsterdam*. Amst. 1665 blz. 63). — Merk op, hoe of hij het geluid van het kleine orgel prijst: „Een ander Orgel, doch ongelijk kleender van pijpen, hoewel immers zoo helder van geluyt, staat ten zuyden nevens den ingang van den *Dam*" (t. a. p. 64).

[3]) Volgens de dispositie in 1774 gedrukt door HESS. t. a. p. 7.

voix humaines qui fassent leurs accords", schreef DANIEL DE LA FEUILLE in 1701 [1]), blijkbaar met een terugslag op het alkmaarsche orgel.

Daar komt nog iets bij, dat indirect tot deze rivaliteit tusschen beide orgels kan doen besluiten. Het alkmaarsche instrument had, blijkens het hiervoor afgedrukte bestek van 1638 een vox humana. De groningsche organist S. MEIJER, die in 1845 vertaalde het bekende orgelhandboek van SEIDEL en daaraan verschillende opmerkingen toevoegde, vertelt [2]), dat deze stem van nederlandsche uitvinding is en schijnt te betoogen, dat zij het eerste voorkomt in het alkmaarsche orgel. Zulks kan heel wel waar zijn omdat HUYGENS in 1641 schrijft, dat dit register „by onse tijden daerin (nl. in het orgel in het algemeen) is gebracht tot verwonderinghe ende voldoening van vele" [3]). Maar hoe dit zij, ook het nieuwe kerksorgel te Amsterdam had dit register en die amsterdamsche vox humana was bijzonder bekend. DE LA FEUILLE sprak, hoewel niet ter zake kundig van „voix humaines", en veel later, toen het alkmaarsche orgel zijn vermaardheid verloren had, werd, misschien niet zonder traditioneele invloeden de amsterdamsche vox humana bijzonder geprezen door HESS in 1772 [4]) en 1774 [5]) en door BURNEY in 1786 [6]).

Was dan inderdaad het ééne instrument grooter dan het andere, het alkmaarsche was zeer zeker het grootste in Westfriesland. Zoover het mogelijk geweest is met de beschikbare gegevens, volgt zulks uit onderstaande opgaaf der in 1720 bestaande westfriesche en waterlandsche stadsorgels.

Enkhuizen.	Gommaris	kerk,	3 klav., aang. ped. 23 stemmen [7]).
	Pancras	„	(in 1890) 2 klav., vrij ped. 21 stem [8]).
	Kleine	„	onbekend.

[1]) *Le guide d'Amsterdam.* Amsterdam, DANIEL DE LA FEUILLE 1701, p. 87.

[2]) J. J. SEIDEL. *Het orgel en deszelfs zamenstel .... vertaald .... door* S. MEIJER. Gron. 1845, blz. 18, noot 2.

[3]) *Gebrvyck of ongebrvyck van 't orgel*, 1641, blz. 46; 1659/60, blz. 41.

[4]) J. HESS. *Luister van 't orgel.* Gouda 1772, blz. 14.

[5]) J. HESS. *Dispositien*, blz. 7.

[6]) BURNEY. *Rijk gestoffeerd verhaal .... vertaald .... door* J. W. LUSTIG. Gron. 1786, blz. 412/3.

[7]) HESS. t. a. p. 29.

[8]) M. BOLTES in *Het Orgel.* 1 Mei 1890.

Medemblik.	Wester	kerk,	2 klav.,	aang.	ped.	14	stemmen [1]).
Hoorn.	Groote	"	3 "	"	"	26	" [2]).
	Ooster	"	onbekend.				
	Noorder	"	onbekend.				
Edam.	Groote	"	2 klav.,	aang.	ped.	20	stemmen [3]).
	Kleine	"	1 "	"	"	10	" [3]).
Purmerend.			onbekend.				
Monnikendam.	Groote	"	2 klav.,	aang.	ped.	17	stemmen [4]).
Alkmaar	Kapel	"	1 "	"	"	8	"
	Laurens	"	3 "	vrij	"	40	"

Het was voorzeker een moeilijke taak, die HAVINGHA aanvaarde om zijn kunstprincipen te toonen op een onbruikbaar instrument, dat een grooten naam had en toch niet voldeed. Verbetering moet dus implicite zijn streven zijn geweest. Het kon niet wel anders of hij moest daarbij in botsing geraken met de plaatselijk behoudende elementen. Gekomen uit de provincie Groningen, begon hij in Alkmaar verstandshalve te onderzoeken, hoe en wat zijn ambtsvoorganger gedaan en gedacht had; diens zoon, ENEAS EGBERTUS VELDKAMP, de haagsche organist, kwam den nieuwen titularis geluk wenschen [5]). ENEAS EGBERTUS VELDKAMP zal waarschijnlijk wel het orgelspelen geleerd hebben van zijn vader EGBERT ENNO en zoodoende door en door op de hoogte geweest zijn van de qualiteiten van het alkmaarsche instrument. Over heel veel meer dan over den onvoldoenden windtoevoer schijnt niet gesproken te zijn, maar is dat wel het geval geweest, dan moeten noodwendig beide organisten in zake orgelbouw-techniek lijnrecht tegen elkander over gestaan hebben. De jonge VELDKAMP toch kwam uit de, wat ik noem hollandsche orgelschool, al was zijn vader een groninger van geboorte, die voor zijn alkmaarsch officie dienst had gedaan te Leeuwarden [6]).

---

1) Deze opgaaf bij conjectuur. Het orgel is gebouwd in 1672 (VAN 'T KRUYS, t. a. p. 74) en in 1785 vergroot met een rugpositief (VAN DER AA, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, dl. VII, blz. 755); daarom hier de cijfers bij VAN 'T KRUYS verminderd met die van het rugpositief.

2) HESS. t. a. p. 44

3) HESS. t. a. p. 28, 29.

4) HESS. t. a. p. 57.

5) *Oorspronk en voortgang*. Voorreden blad ***, recto.

6) *Oorspronk en voortgang*, blz. 168.

In 's Gravenhage had VELDKAMP Jr. een instrument gevonden, dat in 1629 was opgeleverd door GALTUS GERMER [1]), den vader van GERMER GALTUS, die het alkmaarsche instrument had aangelegd. Daar vader en zoon hadden samengewerkt o. a. aan het orgel in de Sint Jan te 's Hertogenbosch en aan het orgel in de Sint Joris te Amersfoort, zal het beginsel der constructie en dispositie van het haagsche instrument niet veel anders zijn geweest dan van het alkmaarsche. Een jaar na aankomst in Den Haag had VELDKAMP zijn instrument laten nazien en verbeteren. Deze vergrooting was echter niet afdoende; de kerk kreeg in 1769 een geheel nieuw orgel, vervaardigd door G. STEVENS te 's Gravenhage. Er zou daaruit geconcludeerd kunnen worden, dat VELDKAMP voorliefde had voor die hollandsche constructie; een zijdelingsche bevestiging kan gevonden worden in het feit, dat hij in Den Haag tevens klokkenist was. Het klokkespel aldaar was van MELCHIOR DE HAZE, denzelfden klokgieter te Antwerpen, die de beide klokkespelen te Alkmaar had geleverd; deze spelen waren uit denzelfden tijd en komen zoo ongeveer overeen met elkander in de min gewenschte qualiteiten. VELDKAMP Jr. vond dus voor de bediening van zijn officie gelijksoortige en gelijkwaardige instrumenten als die, welke zijn vader in Alkmaar bediend en waarop hij zelf de practijk der muziekkunst geleerd had. De vigeerende alkmaarsche denkbeelden over orgelspel, orgelfactuur en carillon-techniek kon hij dus volledig in toepassing brengen in Den Haag, wat omgekeerd voor hem die alkmaarsche opvattingen als het ware met een aureool omgaf en hem antipathiek deed zijn al dat, wat daartegen indruischte.

Toen zich dus oppositie openbaarde onder de alkmaarsche burgerij tegen de maatregelen van den Magistraat in zake het orgel, was VELDKAMP de aangewezen persoon bij wien de oppositie om inlichtingen aanklopte en die zijns ondanks de deskundige zou zijn, die zijn technisch-artistieke denkbeelden uitspeelde tegen die van HAVINGHA.

Het onverwachte bezoek, dat HAVINGHA van VELDKAMP kreeg, moet den eerste dus niet onwelkom geweest zijn; met hem toch zou hij in de eerste plaats denkelijk wel rekening hebben te houden en de toe-

---

[1]) P. VAN DEN BRANDELER. *De groote of St. Jacobskerk te 's Gravenhage.* 's Gravenh. 1893, blz. 31. Ten onrechte wordt hij daar genoemd GALTUS HARMSEN.

komst gaf hem gelijk. De eenstemmigheid, die tusschen beide organisten heerschte over den onvoldoenden windtoevoer, gaf aan HAVINGHA dus meer steun pogingen in het werk te stellen tot het verkrijgen van wat hij wilde, dan misschien in gewone omstandigheden het geval zou zijn geweest; en onmogelijk is het niet, dat hij — wat in zijn voordeel was — toen reeds vernomen heeft, dat indertijd zijn ambtsvoorganger VELDKAMP Sr. reeds met den orgelmaker MATTHIAS VERHOFSTAD geconfereerd had over den gebrekkigen toestand van het orgel [1]).

Hij begon met aan burgemeesteren voor te stellen een herstel van ouderdomsgebreken en verbetering van enkele kleinigheden [2]) nl. 1°. winddicht maken van balgen, kanalen en windladen, het op spraak brengen van stomme pijpen en het gemakkelijk doen loopen der registers; en 2°. het vernieuwen van den pedaal- en van den manuaalkoppel, het maken van een koppel tusschen tweede en derde manuaal, het aanbrengen van afsluitingen voor de manualen, het vervangen der blikken corpora door metalen [3]) bij de bazuin 16 midden, trompet 8 onder en trompet 8 boven, het vernieuwen der mondstukken en tongen der trompetten en der tongen van de bazuin, het maken van een lade voor deze bazuin en het maken van een of twee zachtslaande tremulanten. Bovendien meende hij het gewenscht dat het orgel zou gestemd worden in „reine harmonie", waarop hier reeds de bijzondere aandacht gevestigd wordt, omdat dit één der voornaamste struikelblokken zou blijken te zijn. Over verandering van regeerwerk, behoudens die welke zou voortvloeien uit de verplaatsing van de bazuin, repte hij niet; evenmin over wijziging in de dispositie.

---

[1]) Vgl. *Oorspronk en voortgang*. Voorreden, blad *** recto. — De bespreking moet plaats gehad hebben in 1716, toen VELDKAMP mede keurmeester was van het door VERHOFSTAD herstelde orgel in de Groote kerk te Edam (HESS t. a. p. 28) of in 1718 toen hij een gelijke opdracht vervulde voor het nieuwe orgeltje in de kleine kerk aldaar, eveneens van VERHOFSTAD (HESS t. a. p. 29).

[2]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 193—196.

[3]) Onder metaal wordt in de orgelfactuur verstaan een alliage van lood en tin, onderscheiden naar den aard der pijpen, de inzichten van den orgelbouwer en de beschikbare geldmiddelen. In het contract voor het orgel in de oude kerk te Amsterdam (1724) was voorgeschreven 1000 pond lood en 300 pond tin m. a. w. 5 : 1½; voor het haarlemsche orgel (1735) werd de verhouding bepaald op 100 pond lood en 40 pond engelsch tin m. a. w. 5 : 2½ (ALLAN. *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem*. Haarl. 1883. Dl. III, blz. 333).

Dat deze voorslagen feitelijk lapmiddelen waren om het instrument, zoo goed en zoo kwaad als het zou gaan, bruikbaar te houden, is klaar.

In een tweede voorstel wees HAVINGHA den Magistraat op de wezenlijke fouten, zoo in dispositie als aanleg [1]).

Burgemeesteren zwichtten voor de nader mondeling toegelichte voorstellen en besloten HAVINGHA's wenschen in alle deelen in te willigen [2]), d. w. z. tot het bouwen van een geheel nieuw orgel in de bestaande orgelschrijn en in dat nieuwe instrument te gebruiken wat van het oude bruikbaar zou blijken. Het waren alleen die registers, welke pasten in de geheel nieuw ontworpen dispositie.

De alkmaarsche Magistraat deed dus met haar orgel ongeveer hetzelfde wat te Amsterdam met het groote orgel in de oude kerk zou gebeuren. Aan dat orgel, gebouwd in 1540, was herhaaldelijk gewerkt en veranderd: in 1567 [3]), in 1659 en 1669 door JACOBUS GALTUS VAN HAGERBEER [4]), in 1686 door APOLONIUS BOSCH en GERRIT VAN GIESSEN, en in 1700 opnieuw door den laatste alleen. In 1724 (27 mei) werd een nieuw aanbesteed aan CHRISTIAN VATER, orgelmaker te Hannover, dat twee jaar later gekeurd werd door QUIRINUS VAN BLANCKENBURG, uit Den Haag, JAN JACOB DE GRAAF, organist van de nieuwe- en EVERT HAVERKAMP, organist van de oude kerk [5]), beiden te Amsterdam.

De groote verandering van het alkmaarsche orgel in 1685 was gedaan door ROELOF BARENTS DUYSCHOT en zijn zoon JOHANNES DUYSCHOT [6]). De laatste had in 1704 opnieuw aan het orgel gewerkt, waarbij de Magistraat geadviseerd was geworden door SYBRAND VAN NOORDT, organist van de

---

1) *Oorspronk en voortgang*, blz. 193—202.

2) *Oorspronk en voortgang*, blz. 201.

3) HESS. t. a. p. blz. 6.

4) *Amsterdam in de zeventiende eeuw*. Afd. *Muziekleven* door D. F. SCHEURLEER, blz. 108 en ED. VAN BIEMA in *Oud-Holland* XXIV 1906/7 blz. 190.

5) Volgens de acte van opneming in het sted. archief van Amsterdam. — In *Amsterdam in de zeventiende eeuw*. Afd. SCHEURLEER *Muziekleven*, blz. 86 staat tot 1723 vermeld als organist van de oude kerk NIC. DE KONING. Voor dat jaar wordt HAVERKAMP genoemd als organist in de luthersche oude kerk en carilloneur van den oude kerkstoren (HESS. t. a. p. 11, 85). Er moet dus uit geconcludeerd worden, dat in 1723 DE KONING door HAVERKAMP is opgevolgd en dat deze dadelijk de vernieuwing van het oude kerksorgel heeft aanhangig gemaakt. Vgl. *Tijdschrift v. Muziekgeschiedenis*. Dl. I (1885) blz. 46.

6) *Oorspronk en voortgang*, blz. 158.

oude kerk te Amsterdam [1]). Zulks lag in de reden. Aangelegd door Levyn Eekmans was de bouw voortgezet door Germer Galtus en voltooid door diens neef Jacobus Galtus van Hagerbeer. Een Roelof Barents was in 1659 knecht bij Van Hagerbeer [2]) en in hem te zien denzelfde als Roelof Barents Duyschot ligt voor de hand. Duyschot zal dus wel de orgelmakerij van Van Hagerbeer hebben voortgezet en als zoodanig het alkmaarsche instrument in stemming en onderhoud gekregen hebben. Het jaar, waarin deze overgang geschiedde, is niet met nauwkeurigheid te bepalen. In 1664 wordt Roelof Barents Duyschot reeds als zelfstandig orgelmaker genoemd, toen door hem het kleine orgel in de nieuwe kerk te Amsterdam werd verbeterd [3]); Van Hagerbeer daarentegen contracteerde nog in 1669 over reparatie van het groote orgel in de oude kerk aldaar, maar overleed in het volgend jaar, zijn weduwe Maria van Campen de zaken niet voortzettende [4]). Waarschijnlijk lijkt het mij toe, dat eenige jaren voor Van Hagerbeer's dood, Duyschot zich voor eigen rekening gevestigd heeft en dat bij het overlijden van den eerste de clientele toen overging op den laatste. Ik zie er vooralsnog geen bezwaar in te veronderstellen, dat de orgelmakerij die Galtus Germer in het eerste kwartaal der zeventiende eeuw reeds dreef, waarin hij werd opgevolgd door Germer Galtus en Jacobus van Hagerbeer († 1670), voorgangster is van die van Roelof Barents Duyschot en later van diens zoon Johannes Duyschot.

Tot 1722 is Johannes Duyschot te vervolgen, in welk jaar hij leverde een orgel van slechts vijf stemmen in de r. k. kerk op het Begijnhof te Delft [5]), welk werkje zeer superieure qualiteiten had. Duyschot was toen 76 jaar [6]). De veronderstelling is niet gewaagd, dat hij omstreeks dat jaar overleden is of zijn zaak aan kant gedaan heeft. Het schijnt

---

[1]) t. a. p. p. 169.

[2]) Rekening betreffende het orgel der oude kerk te Amsterdam (Gemeente-archief van Amsterdam).

[3]) Hess. t. a. p. 8.

[4]) Van Biema in *Oud Holland* XXIV 1906/7 blz. 191. Was deze Maria van Campen een familielid (zuster?) van Jacob van Campen en zou aldus verklaard kunnen worden dat Van Campen tweemaal een front ontwierp voor een orgel van Van Hagerbeer?

[5]) Hess. *Dispositien. Vervolg*, blz. 18.

[6]) Blijkens zijn inschrijving in het leidsche *Album studiosorum* op 17 febr. 1711. (*Bouwsteenen* III, 4).

mij toe, dat zijn affaire niet door een ander is voortgezet; althans het komt mij voorshands niet waarschijnlijk voor, in weerwil dat er gegevens zijn, welke er voor spreken, dat de amsterdamsche orgelmaker WICHLEBEN, wiens vroegst bekende werk is het orgel in de walsche kerk te Utrecht van 1729 [1]), zijn opvolger is geweest.

Maar hoe dit zij, ik meen het als zeker dat op het oogenblik (1723) dat HAVINGHA bij zijn Magistraat een vernieuwing van zijn instrument voorstelde, de orgelfirma, die het instrument bijkans van den beginne af aan in en onder handen had gehad, door overlijden of door staking eindigde.

Er moest dus omgezien worden naar een andere firma en het schijnt, dat de toenmalige orgelmakers in Holland van niet veel beteekenis waren. Waarom zou het amsterdamsche Bestuur anders aan een orgelbouwer in Hannover de opdracht gegeven hebben voor hun oude-kerksorgel?

Hollandsche orgelbouwers waren de VAN GIESSENS, waarvan HENDRIK 22 Mei 1740 te Haarlem begraven werd. Diens vader GERRIT had in 1685 en 1700 gewerkt aan het orgel in de oude kerk te Amsterdam en in 1707 het nieuw gemaakte orgel in de walsche kerk te Rotterdam gekeurd; hij zelf leverde in 1723 een orgeltje in de kerk der oudroomsch klerezy te Hilversum;

JAN HARMENS te Berlicum, die in 1719 en 1720 orgels gesteld had te Oosterbierum en te Wynaam;

MATTHIAS VERHOFSTAD — hij woonde meen ik te Arnhem [2]) of te Deventer [3]) — die kleine en middelsoort werken geleverd had te Edam (1718), Culemborg (1719) en Zalt-Bommel (1723) [4]) en

WICHLEBEN, de juistheid der hiervoor gemaakte veronderstelling aanvaardende.

Geen dezer bouwers kon in aanmerking komen voor het werk, dat

---

[1]) HESS. t. a. p. 72.

[2]) Vgl. H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN. *De St. Stephenskerk te Nijmegen*. Nijmegen 1900, blz. 113.

[3]) Vgl. mijn bericht in *Caecilia* 1908 blz. 17, dat ik gaf, steunende op gegevens afgedrukt door dr. EPKEMA in *Gelre Bijdragen en mededeelingen*, dl. X. Arnh. 1907, blz. 135 vlg.

[4]) HESS (t. a. p. 16) geeft den maker van het orgel te Bommel den voornaam PETRUS. Ik meen dit onjuist, omdat dit de eenige plaats is waar een PETRUS VERHOFSTAD genoemd wordt en MATTHIAS zoowel voor als na den bouw van het bommeler instrument genoemd wordt.

de alkmaarsche regeering wenschte. VAN GIESSEN doet mij denken aan een niet ongeschikt reparateur, die kleine werkjes zelfstandig kon maken, maar voor groot werk onbruikbaar was; JAN HARMENS lijkt mij geweest te zijn een vrij bekwamen orgelmaker, maar meer niet; WICHLEBEN's probiteit in de orgelfactuur schijnt niet buiten bedenking te zijn geweest [1]); VERHOFSTAD was, wel is waar, een deugdelijk bouwer, maar hij werkte, voorzoover de ten dienste zijnde gegevens een oordeel toelaten, in ouderwetschen, om niet te zeggen verouderden trant en was daarom niet aangewezen voor het beoogde doel; bovendien had VELDKAMP hem vroeger reeds uitgenoodigd zijn oordeel uit te spreken over het alkmaarsche orgel, wat voorzeker wel niet gestrekt zal hebben hem bij HAVINGHA een persona grata te doen zijn.

Nog waren in Holland twee orgelmakers aan wien het maken van het nieuwe instrument ten volle toevertrouwd zou zijn; JEAN MOREAU te Rotterdam en CHRISTIAAN MULLER te Amsterdam. Beiden zouden echter nog moeten toonen, wat zij konden, de eerste met het groote orgel te Gouda van 1733 tot 1736, de laatste met het orgel te Haarlem van 1735 tot 1738 gebouwd. Vóór 1723 vind ik als arbeid van MOREAU slechts vermeld een verplaatsing van het kleine of koororgel uit de Sint Laurens naar de nieuwe- of oosterkerk te Rotterdam (1721) [2]) en een reparatie aan het orgel te Brielle (1722) [3]), en van MULLER een vergrooting van het orgel in de luthersche nieuwe kerk te Amsterdam (1720) [4]) en een herstelling van het groote orgel in de Sint Jan te

---

[1]) HESS geeft hem (t. a. p. 72) het epitheton „vermaard", maar heeft (t a. p. 32) aanmerkingen op zijn handelwijs jegens de kerkeraadsleden der luthersche gemeente Gouda.

[2]) MARTIN BOLTES in *Het Orgel*. 1 Mrt. 1887.

[3]) HESS. t. a. p. 19. — HESS en BOLTES geven beiden aan MOREAU de voorletter F; het register op *Hess* en *Knock* kent kent alleen een JEAN MOREAU, terwijl de *Bouwsteenen* (II, 44) in deze periode slechts een JACQUES FRANÇOIS MOREAU noemt. Voorshands meen ik, dat de bewuste orgelbouwer uit circa 1718 tot circa 1756 JEAN MOREAU heette.

[4]) HESS. t. a. p. 11. — Dit orgel was gebouwd van 1716—1719 door CORNELIS HOORNBEEK, die in 1718 gewerkt heeft aan het groote orgel in Den Bosch (HESS. t. a. p. 44). Daar na 1719 HOORNBEEK niet meer genoemd wordt, MULLER een paar jaar later eveneens werkt aan het orgel te 's Hertogenbosch — zie de volgende noot — en zijn vergrooting van het luthersche orgel te Amsterdam beschouwd kan worden als behoorende tot het oorspronkelijke ontwerp, gis ik dat CHRISTIAAN MULLER in of kort voor 1720 de orgelmakerij van HOORNBEEK heeft voortgezet of overgenomen.

's Hertogenbosch [1]). Beider werken waren bijgevolg nog niet van dien aard geweest, dat destijds reeds de aandacht op hen gevestigd zou zijn geweest als eerste rangs krachten.

HAVINGHA — want in hem zie ik de technische drijfkracht — wist raad. Zijn vader PETRUS was organist aan de Martinikerk te Groningen [2]); van hem had hij vijf jaar lang onderricht gehad op het orgel [3]) en waarschijnlijk ook wel in het carillonneeren. Toen hij echter solliciteerde naar de alkmaarsche organistplaats in den zomer van 1722 was hij organist te Appingadam. Bijzonderheden over het orgel dat hij daar bespeelde, heb ik niet gevonden. KNOCK [4]) vermeldt in 1788, dat het destijds bestaande instrument gemaakt is door HINSCH, d. i. dus na 1729, in welk jaar deze als zelfstandig orgelmaker in Groningen optreedt. HAVINGHA heeft dus een ouder instrument bediend, waaromtrent ik à priori niet aanneem, dat het veel goede qualiteiten gehad zal hebben. Maar hoe dit zij, HAVINGHA had in Stad en Lande veelvuldig gelegenheid om van nabij kennis te maken met de jonge duitsche orgelfactuur, zooals deze beoefend werd door ARP SCHNITGER te Hamburg. Want talrijk zijn de orgels, welke door hem in de stad en provincie Groningen en in Friesland geplaatst tusschen 1684 en 1720, het jaar van zijn overlijden [5]). En onder de orgels door hem in Duitschland gebouwd waren zeer groote instrumenten. Genoemd zij o. a. Hamburg (Nicolaikerk 1686, 67 st., 4 kl. v. p, met open prestant 32 in front; 5 Mei 1842 verbrand) [6]), Bremen (Dom 1698, 50 st., 3 kl. v. p) [7]), Magdeburg 1700 (62 st., 3 kl. v. p.) [8]) en Frankfort a/d. Oder (St. Marie 1715—1720, 45 st., 3 kl. v. p) [9]).

In de stad Groningen alleen maakte hij orgels voor de Aa-kerk

[1]) J. C. A. HEZENMANS. t. a. p. 268.

[2]) Wanneer PETRUS HAVINGHA daar organist werd, blijkt niet, evenmin tot wanneer. In Augustus 1725 was hij het nog (*Oorspronk en voortgang*, blz. 216); drie jaar later volgde JACOB WILHELM LUSTIG hem op.

[3]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 96.

[4]) *Dispositien*, blz. 41.

[5]) HESS. t. a. p. 122.

[6]) HESS. t. a. p. 117.

[7]) HESS. t. a. p. 92. H. BÖCKELER (*Beschreibung der neuen Orgel im Kurhaussaale zu Aachen*. Aachen 1876 S. 69) noemt 1690 als het jaar van den bouw.

[8]) BÖCKELER. a. a. O. 70.

[9]) HESS. t. a. p. 106.

(1694—1697), het Collegium musicum (1695)[1], de luthersche kerk (1699)[2] en de academiekerk (1702)[3], en herstelde hij het orgel in de Pelstergasthuiskerk (1692)[1] en in de Martini (1691)[4]. SCHNITGER verbeterde de orgelbouwtechniek. Reeds vrij vroeg, nog vóór 1700, moet hij de gelijkzwevende temperatuur in practijk gebracht hebben; betere windverdeeling door toepassing van het hoofdkanaal wordt hem toegeschreven; vergis ik mij niet, dan is hij de eerste geweest die de sleepen, welke totdusver tegen elkander liepen, van elkaar gescheiden heeft door dammen; de oudste houten pijpen in Nederland, die ik documenteel vond, staan op zijn naam[5].

In die richting werd na zijn overlijden voortgegaan door zijn zoon FRANZ CASPAR. Op advies van den organist der Nicolaikerk te Hamburg was door den zwolschen Magistraat in 1719 of 1720 met ARP SCHNITGER gecontracteerd een nieuw orgel te bouwen in de St. Michielskerk te Zwolle[6]. SCHNITGER stierf heel spoedig en het werk werd voortgezet door zijn zonen JOHANN GEORG en FRANZ CASPAR. Het komt mij voor, dat de laatste meer dan zijn broeder aan het zwolsche orgel gewerkt heeft en aansprakelijk gesteld mag worden voor de richtige uitvoering van het door hun vader aangegane contract. In ieder geval is dit orgel in schnitgersche methode en die methode kon HAVINGHA met vol vertrouwen aanbevelen, omdat hij van nabij er mede bekend was.

Nu onder de hollandsche orgelmakers er geen was, aan wien met goed gevolg de renovatie van het alkmaarsche instrument kon worden opgedragen, viel de keus op FRANZ CASPAR SCHNITGER en HAVINGHA werd door zijn Magistraat de opdracht gegeven zich in verbinding te stellen met den orgelmaker van het zwolsche orgel[7]. Een bestek werd

---

[1]) GREGOIR. *Historique de la facture et des facteurs d'orgue.* Anvers 1865 p. 165.

[2]) GREGOIR. l. c. 110, 119.

[3]) KNOCK. t. a. p. 50.

[4]) HESS. t. a. p. 39.

[5]) De vier grootste praestant pijpen 32 in de Martinikerk te Groningen 1691 (HESS t. a. p. 39). De houten pijpenfactuur schijnt te dateeren uit 1612, toen ESAIAS COMPENIUS in Hessen plaatste een „hölzern Orgelwerk". (PRAETORIUS. *Syntagma* 1618 II. Neuer Abdruck 1884. S. 64, 221).

[6]) J. C. VAN APELDOORN. *Het orgel in de Groote of St. Michielskerk te Zwolle.* Zwolle (1896) blz. 16.

[7]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 201.

opgemaakt en 7 mei 1723 door FRANZ CASPAR SCHNITGER geteekend, volgens hetwelk een geheel nieuw orgel gebouwd zou worden [1]) in de bestaande schrijn en waarbij de bruikbare registers uit het oude in het nieuwe zouden overgaan.

Toen begonnen de moeielijkheden.

Behalve een dagelijksche orgelbespeling en het dagelijksch carillonneeren [2]) behoorde tot het officie van den stadsorganist volgens instructie het artistiek bestuur van het muziek-college. Van dit stedelijk muziekcollege kunnen wij ons slechts een schemerachtige voorstelling vormen. Bekend is, dat de alkmaarsche regeering een lokaal in het Huisarmenhuis beschikbaar stelde, waar de leden van het college, uitsluitend liefhebbers, onder leiding en bestier van den stadsorganist der St. Laurens muziek maakten; dat uit de stedelijke kas bovendien nog subsidie genoten werd, is waarschijnlijk in analogie met hetgeen te Utrecht geschiedde sedert 1689 [3]). Het muziek-college te Alkmaar was in verval geraakt; HAVINGHA's voorganger was voor een dergelijke betrekking, die groote mate van tact en veel menschenkennis vereischt, blijkbaar niet geschikt geweest. In het *Register der klokkedeunen van Alkmaar* lees ik: „Den 23e van grasmaand [1722] is EGBERT ENNO VELDKAMP, alias dronke Ebbe,

---

[1]) Afgedrukt in *Oorspronk en voortgang*, blz. 202. — LAKEMAN zegt, dat FRANZ CASPAR èn JOHANN GEORG SCHNITGER het orgel gebouwd hebben (t. a. p. 216, 217).

[2]) Zulks blijkt, voorzoover het de orgelbespelingen betreft, uit hetgeen gezegd wordt in de *Tegenwoordige staat*, Dl. V. Stuk 2. Amst. 1744. blz. 389, de instructie van HAVINGHA (1681) te loor gegaan zijnde:

„De Kerk is met een zeer konstig en welluidend Orgel versierd; 't welk in den jaere 1645, voltooid werd. Aan de Noordzyde van 't Koor is nog een klein Orgel, 't welk, in den jaare 1511 werdt gemaakt. Op het eerstgemeld Orgel, wordt dagelyks, van elf tot twaalf uuren, gespeeld. Men heeft het, nog onlangs met groote kosten, merkelyk verbeterd."

In 1758 kreeg HAVINGHA's opvolger een nieuwe instructie, waarin werd voorgeschreven elken vrijdag een orgelbespeling van elf tot twaalf uur en vrijdags en zaterdags carillonneeren van half negen tot half tien.

[3]) J. C. M. VAN RIEMSDIJK. *Het stads-muziekcollege te Utrecht.* Utr. 1881, blz. 6. — Ook op andere plaatsen was een dergelijke toestand. In de *Instructie voor den organist en klockenist binnen Boemel*, 19 September 1782 gearresteerd, luidt art. 12: „Eyndelijk zal hij ook gehouden zijn eens ter week zonder eenige ontgeltenis waar te neemen het Musiecq-collegie, waartoe hem ordres zullen worden gegeven door den Magistraat dezer stad". De instructie is medegedeeld door dr. E. EPKEMA in *Gelre. Bijdragen en mededeelingen*. Dl. IX. Arnhem 1906, blz. 287.

fries van geboorte [1]), hebbende den geheelen voorleden winter met een swak lichaam gaan kwijnen, veroorzaakt door zijn veelvuldig gebruik van sterken drank, namiddag ten drie uren seer onverwacht overleden, en den 27sten ter aarde gebracht."

Die persoonlijke minderwaardigheid kan zeker geen gunstigen invloed gehad hebben op het college, maar ook waren in het einde der zeventiende eeuw de factische toestanden voor de practische muziekbeoefening geheel anders geworden; het materieele en formeele in de muziek, instrumenten, toonmateriaal, samenspel, compositietrant, vormenleer, alles was sedert circa 1670 gewijzigd. De jongere generatie, die uit liefhebberij de muziek beoefende, zou zich niet aanstonds vertrouwd kunnen maken met de techniek dier jonge kunst; als noodwendig gevolg moest dus het aantal dilettanten verminderen en moesten daarmede de stedelijke muziek-colleges in verval geraken. Evenals in Utrecht, waar in 1721 dat verval officieel erkend werd [2]), was de toestand dus in Alkmaar. De alkmaarsche elementen, die zulks betreurden — met name worden genoemd dr. WANDELAAR en JAN BERKHOUT [3]) — hoopten, dat het den nieuwen titularis gegeven mocht zijn het college wederom tot bloei te brengen.

Het is duidelijk, dat HAVINGHA daarbij op groote moeielijkheden moest stuiten; de evolutie der muziekkunst had te weeg gebracht, dat bruikbare muziekbeoefenaars schaars te vinden waren en, wat hiervóór uiteengezet is, zich niet kunnende vereenigen met de plaatselijk-provinciale opvattingen zijner voorgangers, kon het niet wel anders of er moest zich in den boezem der collegianten oppositie vertoonen, die eerlang tot scheuring overging.

Die tegenpartij had een gemakkelijk te hanteeren wapen: HAVINGHA vernielde het groote orgel, Alkmaar's roem en Alkmaar's trots. Er kwamen allerlei klachten in bij Burgemeesteren: hij vervulde den dienst der orgelbespelingen niet naar behooren; hij onttrok zich aan de leiding

---

[1]) HAVINGHA (*Oorspronk en voortgang*, blz. 168) zegt, dat hij was „Groningerlander van de Leek".

[2]) VAN RIEMSDIJK. t. a. p. 6.

[3]) Memorie van HAVINGHA aan Burgemeesteren van Alkmaar i. d. sept. 1725 (Gemeente-archief van Alkmaar). Afschrift p. 4.

van het collegium; scheldwoorden als oproermaker en vredestoorder kreeg hij te hooren enz. enz. Of en in hoeverre HAVINGHA zich tactvol gedragen heeft, is niet meer vast te stellen, maar zeker is het, dat het verwijt het orgel te vernielen ongegrond was. Het was bij de aanvaarding van zijn officie tot onherstelbaar toe bedorven en — juist een verbetering van het orgel was ook van andere zijde wenschelijk geacht na het overlijden van VELDKAMP. Ik put die wetenschap uit een schrijven, dat eenige dagen na de benoeming van HAVINGHA door QUIRINUS VAN BLANCKENBURG, den bekenden organist van de nieuwe kerk te 's Gravenhage, aan een Burgemeester van Alkmaar gericht werd en dat ik belangrijk genoeg acht hier in extenso mede te deelen.

Edele Groot Achtbare Heer.

„Uwe Edele Groot-Achtbaarheid heeft mij, alhier sijnde, met so vele gratie ontfangen dat ik niet twijffele of mijn tegenwoordig berigt sal niet onaangenaam wesen, te meer, also ik oordeele van mijn plicht te sijn UE. Ed. Gr. A^d^. eenige consideratien, ten besten van desselfs uitmuntenden orgel, mede te deelen.

„Mij is verhaelt dat den organist is aangestelt, mids de verbeteringe van den orgel te besorgen.

„Ik moet de vrijheid nemen UEd. Gr. A. te erinneren dat eertijds desen orgel heeft gehad een qualiteit waarin deselve alle andere overtrof, bestaande in 't wegnemen van sekere valsheid die men in sommige gevallen anders onvermijdelik moet rancontreren; 't welk geschiede door eenige weinige meerder tonen of klanken die daar inne met veel beleid waren gemaakt [1]). Seker organist, daar inne onbedreven, heeft om sijn onkunde te hulp te komen, de stad geabuseert, en dese volmaaktheid, door een kleine verandering in 't handclavier tot sijn gemak, doen stilstaen, waar van dan eindelik de pijpen die daar toe dienden, als verloren schapen sijn afgedwaalt. Te Haarlem is t gebeurt na dat den organist VAN NOORT [2]) gecasseerd was, dat sijn successeur de gunst heeft weten te winnen om den orgel te mogen verbeteren, maar hij

[1]) Verder op wordt deze passus nader door mij verklaard.

[2]) SYBRAND VAN NOORDT was organist te Haarlem van 1692 tot 1695; zijn opvolger tot 1702 was DIRCK VAN NECK; VAN NOORDT adviseerde in 1703 over het alkmaarsche orgel (*Oorspronk en voortgang*, blz. 169).

maakte werk zonder einde, daar de Stad, soo ten opsigte van 't instrument als van de kosten, so veel nadeel bij had, dat het de moeite waard is zulks bij occasie te bevragen. T' Amsterdam in de fransche kerk is mede aan een organist de melioratie van den orgel aanbetrout geweest, maer met quade gevolgen. En in 's Hertogenbos is nog een vers exempel. Den Haag is zelf niet vrij geweest. All' het welke, zo men genegen is sulks t' ondersoeken, klaar sal aantoonen, wat soorte van omsigtigheid omtrent de orgelen dient gebruikt, waar van ik tot dienst van de stad en 't welvaren van die schoonen orgel, met ootmoedig respect de vrijheid neme dit te seggen dat mij dunkt dan den tegenwoordigen staat van 't instrument behoort te werden wel geexamineert, en dat daar op tot geen verbeteringe worde geconcludeert als bij contracte en volgens precijs bestek. 't Welk dan met applaudissement volbragt sijnde, als een gedaan werk mag werden te boek gestelt, zonder nasleep daar van te hebben.

„Aangaande onse sollicitatie resteert niets meer te versoecken. Dient alleenlik dat het wel plag een costuum te sijn een sollicitant, wanneer hij had uitgemunt, op het declineren van sijn versoek met een kleine gratificatie voor sijn reis en teerkosten te remunereren. So UE. Gr. A. deselve gratie ook aan onsen blinden [1]) (die de reise met sijn tween heeft moeten doen) geliefde te accorderen, het soude een goed werk sijn. Hebbende de konst van mij, door een pieus officie, ontfangen, so ben ik ook verder genegen gunste voor hem te versoecken.

„Waar mede blijve Edele Groot Achtbare Heer

Uwe Edele Groot Achtbaarheids
seer ootmoedige en onderdanige
dienaar

„HAGE,
den 22 Septemb. 1722.

VAN BLANCKENBURG."

Maar nog iets anders blijkt uit dezen brief. „Den Haag is zelf niet vrij geweest", schrijft hij. De beteekenis van dezen passus is niet duidelijk, maar zooveel blijkt wel, dat naar VAN BLANCKENBURG's meening de jonge VELDKAMP te kort geschoten was bij de vergrooting van het orgel in de groote kerk te 's Gravenhage in 1719. Een bijzonder belang

[1]) Wie deze blinde organist, leerling van VAN BLANCKENBURG, was, blijkt niet. POTHOLT was het niet, daar deze eerst vier jaar later geboren werd.

krijgt die mededeeling nu zij gericht was aan een lid der regeering van Alkmaar, waar VELDKAMP toch waarlijk geen onbekende was. Indien daarbij overwogen wordt, welk verschil van inzichten verondersteld kan worden bestaan te hebben tusschen HAVINGHA en VELDKAMP, dan zou daaruit reeds geconcludeerd kunnen worden, dat HAVINGHA en VAN BLANCKENBURG veel meer eenzelfde opvatting waren toegedaan.

Het is echter niet gebleken, dat VAN BLANCKENBURG zich direct of indirect in dezen stedelijken muziekstrijd gemengd heeft.

De tegenstanders van HAVINGHA schijnen gezocht te moeten worden onder den winkelierstand en — onder de doopsgezinden. Ik concludeer zulks uit de volgende passages in een Memorie, die hij tot zijn verdediging bij Burgemeesteren in september 1725 indiende en met gepaste eigenwaarde onderteekende „organist en componist", en ik word daarbij gesteund in mijn meening, dat dogmatische disputen hun invloed deden gelden in het een halve eeuw later geschreven woord van LUSTIG, den groningschen organist, die hem gekend en die zijn vader in zijn bediening had opgevolgd, dat hij een soort van candidaat in de theologie was [1]):

„Indien ik regt uit mag spreeken, Wel Ed. Gr. Achtbr. Heeren, waarom is het collegium gescheiden, gescheurd en tot hiertoe vernietigd, ik geloov dat ze daarvan voor Uw Ed. Gr. Achtbr. geen een woord zullen gemeld hebben.

„Waarom is het verzogde door haar bij Uw Ed. Gr. Achtbr. om de eerste maandag in de maand op het orgel te speelen, door haar vernietigd, en geheel en al weg gelaaten en dit alles op mijne schouderen te leggen, denkende dat ik hier een vreemdeling zijnde, als een haas onder veel honden ligtelijk te doden was, zonder dat ze beschouwden in deezen allen dat ze Uw Ed. Gr. Achtbr. zelve quamen te schokkeeren, dus zoeken de mennisten met mij te speelen gelijk de arminianen voor ruim hondert jaeren met mijn moeders oude oom ter deezer selver stad gespeeld hebben.

„In het jaar 1724 heb ik haar gevraagt, ter presentie van 2 heeren of die somervacantie (onder welk voorwendsel zij het Collegium scheurden) nu haast uit was en of wij met het Collegium musicum in 't Huisarmenhuis ook wederom een begin zouden maaken!

[1]) Zie de plaats hierachter aangehaald.

„Den eenen had het te drok met bakken, den anderen konde het niet beleggen van zijn verwen, 't was haar zoo veel schaade &c, den 3den zeide dat hij er nooit wederomme in wilde enss."

Bij meer ontwikkelden had hij echter moreelen steun, in het bijzonder bij den conrector der latijnsche school, GERARDUS KEMPHER. KEMPHER kon in deze met autoriteit optreden. Zijn vader JAN GERRITSS., een hoornaar van geboorte, was eerst organist geweest te Monnikendam, van 1678 tot 1691 te Kampen en had sedert tot zijn overlijden in 1701 als organist van de Sint Laurens en klokkenist te Alkmaar gefungeerd. De zoon GERARDUS zelf was bekend met de orgeltechniek; hij was geweest mede-examinator van het kleine orgel in de Sint Laurens, in 1704 door JOHANNES DUYSCHOT hersteld [1]), van het instrument in de Kapel in 1706 door denzelfde in orde gebracht [2]) en zou in dezelfde functie optreden, nadat SCHNITGER in 1726 zijn werkzaamheden aan het groote Sint Laurens-orgel verricht had [3]).

KEMPHER, de conrector, was HAVINGHA genegen. Het blijkt voldoende uit het feit, dat hij voor HAVINGHA's *Oorspronk en voortgang*, dat dienen moest feitelijk voor een rechtvaardiging zijner handelwijze, een latijnsch lofdicht afdrukte *In celeberrimi artificis D. Gerhardi Havingha, de organorum tum veterum tum recentiorum origine et progressu, meletemata musica*. Hem was de vernieuwing door SCHNITGER gedaan, naar zin.

Quid mirare novos jam nunc, Almeria, cantus,
  Organaque insuetis deliciosa sonis?
Haec pia Germanis debitur gratia, doctas
  Proferre in Batavos qui potuere tubas [4]).

Is hier niet tevens in erkend de superioriteit die, naar KEMPHER's oordeel, de duitsche orgelmakerskunst had boven de provinciaal-hollandsche? Uitgesproken door KEMPHER, een ontwikkeld man en literator,

[1]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 114.

[2]) t. a. p. 134.

[3]) t. a. p. 145*.

[4]) Toen het instrument voltooid was, dichtte J. LAKEMAN een latijnsch lofdicht (*Oorspronk*, blz. 216) getiteld: „In organum majus, denuo à germanis FRANC. CASP. & JOH. GEORG. SCHNITGER, quoad interiora, penitus renovatum." Daar echter is *Germani* gebruikt in den zin van gebroeders, blijkens de nederlandsche vertaling van het gedicht, door den auteur zelf, op blz. 217.

bij ervaring bekend met de orgelfactuur, in een wetenschappelijk boek, dat een rehabilitatie van den auteur beoogde, heeft die meening dubbele waarde, ook omdat er als tusschen de regels door gelezen kan worden, dat de hollandsche orgelmakers, wier minderwaardigheid hiervoor uiteengezet is, niet nagelaten hebben tegen SCHNITGER en HAVINGHA te ageeren, en de burgerij van Alkmaar te steunen in haar streven tegen HAVINGHA. Een bewijs, dat bij dezen ganschen strijd ook chauvinisme een niet gering aandeel had, bewijst JACOB WOGNUM in zijn geschrift tegen HAVINGHA's *Oorspronk en voortgang*, waar deze zegt dat SCHNITGER's orgel „in andere Steden al met de Naam van een Duytsche Rommel pot gedoopt is" [1]), en het bericht van HAVINGHA, dat naar zeggen van zijn antagonisten het orgel volgens „moffen concept" veranderd werd [2]).

KEMPHER stond, zooals bleek, aan de zijde der duitsche techniek. Als zijn mede-examinator was bij de keuringen der orgels opgetreden CORNELIS VAN HERK, organist van de Kapel en tot 1718 zijn voorganger in het conrectoraat [3]). Ook buiten de muziek hadden beiden dus punten van aanraking; VAN HERK vertaalde in het latijn en nederlandsch op rijm en maat [4]) en samen bewerkten zij later een vertaling van JOH. GERBR. DE LEYDIS' *Chronicon egmundanum sive annales regalium abbatum*, dat in 1732 bij S. VAN HOOLWERF te Alkmaar werd uitgegeven.

Maar ook HAVINGHA en Van HERK werkten wel samen. Donderdagavond 23 november 1724 had HAVINGHA, volgens gebruik, den avonddienst in de Kapel gehad en toen Zondag d. a. v. VAN HERK op het orgel kwam, vond hij het onbruikbaar: de balgen waren gescheurd. Zou hier boos opzet in het spel geweest zijn? Zooals HAVINGHA het verhaalt [5]) zeker niet, maar opmerkelijk is het wel, dat omstreeks denzelfden tijd de oppositie-partij in het collegium op eigen gelegenheid bij elkaar kwam om buiten voorkennis van HAVINGHA college te houden [6]).

De oppositie-partij werd daarbij gesteund door een JACOB WOGNUM. Wie en wat deze persoon was, is niet met zekerheid gebleken. Hoewel

---

[1]) WOGNUM. *Verdédiging*, blz 8.
[2]) *Oorspronk en voortgang*. Voorreden *** recto.
[3]) *Tijdschrift* V 275.
[4]) Voorbeelden daarvan in *Oorspronk en voortgang*, blz. 17—19 en 108.
[5]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 135—136.
[6]) Memorie, blz. 7/8.

gereformeerd [1]), was hij iemand, die in vrij nauwe aanraking geweest moet zijn met de doopsgezinden. Getrouwd was hij 8 october 1724 met een HILLEGONDA SCHAGEN [2]), waardoor hij mogelijk in familie-relatie zal zijn gekomen met MARTEN SCHAGEN, die, te Alkmaar geboren, in Amsterdam boekverkooper en in 1727 leeraar bij de friesche gemeente aldaar werd. Pietistische neigingen zijn bij WOGNUM waar te nemen; bleek uit zijn huwelijk in de hervormde kerk niet het tegendeel, dan zou er voorzeker aanleiding wezen tot het vermoeden dat hij mennist was, en ik gis, dat hij het was met wien HAVINGHA in dogmatische moeielijkheden geraakte, die, zoo hij schrijft, de doopsgezinden tegen hem deden ageeren. Die aanwijzingen voor zijn piëtisme zijn deze. In zijn *Verdédiginge*, die hij schreef tegen de publicatie van HAVINGHA, ontleent hij versregels aan ANTONIDES VAN DER GOES [3]), die doopsgezind was, en de *Verdédiginge* is te Alkmaar gedrukt bij KLAAS MOL, die geacht kan worden hetzelfde geloof gehad te hebben, op grond dat in 1714 door hem was uitgegeven een typisch doopsgezind *Gedicht op het afsterven van drie christelijke plichtvermaanders te Alkmaar* [4]). WOGNUM geeft den indruk in zijn *Verdédiginge* eenigszins een boersch man geweest te zijn, prat op zijn provinciaal karakter; hij noemt zich zelf „een rechtaardigh Noord-Hollander, die niet heeft léren flik-floyen, of de huyk na de wind hangen" [5]), niet afkeerig van een volksuitdrukking als: „zij wéten wel op welk een wyze Hy déze zwáre Ziekte, zoo haastig, als kakken zelvs, gekrégen heeft, en dat het (met permissie) om een stront, en dat noch wel (als 't gezegd moet worden) om een Neurenburger, daar noch reuk, noch smaak aan was, is toegekómen" [6]). Zulk een uitdrukking herinnert aan zekere titels in de *Boeren-lieties* en er

---

[1]) Mededeeling van den heer C. W. BRUINVIS.

[2]) Hij overleed te Alkmaar 17 dec. 1748 (begraven in de groote kerk aldaar 24 dec. d. a. v.), zij 17 nov. 1786 (begraven als voren 22 nov.). Het tijdsverloop van een week voor de teraardebestelling wijst op een zekere maatschappelijke positie.

[3]) Blz. 4.

[4]) *Catalogus van de Bibliotheek der Vereenigde doopsgezinde gemeente te Amsterdam.* Dl. II, blz. 55. Evengoed zou echter het tegendeel kunnen volgen uit KEMPHER, *Zegepraal des geloofs* (1712), diens *Alwaarde* (1713), *Salomons gebed voor Israel door N. V. B.* (1715).

[5]) *Verdédiginge*, blz. 6.

[6]) *Verdédiginge*, blz. 5—6.

kan dus misschien wel gemeend worden, dat hij in het muzikale niet vooruitstrevend was.

Kortom deze WOGNUM was de plaatselijke musicus, waaromheen de oppositie zich schaarde, die daardoor een mennist cachet kreeg. Laatdunkend sprak NURKS in 1839 van het menniste Haarlem; een eeuw vroeger was het aan de tegenovergestelde kant van Kennemerland blijkbaar niet veel beter.

WOGNUM wilde echter zich nader op de hoogte stellen van HAVINGHA's richting. Toen nog alles, uiterlijk althans, pais en vree was, stelde hij zich met hem in verbinding en verkreeg van hem mededeeling van compositieregels. HAVINGHA verhaalt dit aldus in zijn *Memorie* [1]:

„Tot wat einde heb ik anders aan monsr. WOGGENUM gelangt een boek in folio gescreeven, waar in de eerst beginselen en fundamenten der compositie staan, welk boek nog geen een mensch uit mijn handen heeft konnen breeken, nogh met geld, nogh door vriendschap of voorspraaken, maar om mijn gulhartige dankbaarheid te betoonen aan monsr. WOGGENUM, voor alle die beleevdheeden die hij aan mij betoond heeft, zoo in 't waarneemen van mijn goed als in mijn persoon zelve heb het uit mijn cantoor genoomen en zijn E. gegeven mits dat het origineele 't mijne blijven zoude, daar het mij zelv meer dan een goede hand vol schellingen gekost heeft."

Kort daarop ging WOGNUM les nemen bij HAVINGHA, wat echter niet langer dan één maand schijnt geduurd te hebben [2].

De rol, die WOGNUM in dezen strijd gespeeld heeft, schijnt mij toe vrij dubbelzinnig geweest te zijn, niet wel te rijmen met het rechtdoor-zee-gaan, waar hij zelf zich op verheft.

De oppositie meende — en harerzijds terecht — wel geformuleerde feiten te moeten noemen. Zij begreep die te kunnen vinden in de orgelvernieuwing, die op HAVINGHA's advies doorgedreven, aan een vreemdeling gegund was, en geschiedde volgens principen, niet in overeenstemming met het van oudsher overgeleverde. De nauwkeurige kennis van hetgeen eigenlijk met het orgel gebeurde, zou, meende zij, kunnen blijken uit het bestek, dat niet publiek was.

---

[1]) blz. 5.

[2]) *Memorie*, blz. 6.

Hoe blijkt niet nauwkeurig — het doet trouwens weinig ter zake — maar zij wist zich clandestien afschrift van het bestek te verschaffen. Aan VELDKAMP zond zij het ten fine van advies [1]), als de daartoe aangewezen persoon. Vertrouwd met het oude alkmaarsche orgel, was hij dat bovendien met de techniek van SCHNITGER; met HAVERKAMP, destijds nog organist van de luthersche nieuwe kerk te Amsterdam en NICOLAAS WOORDHOUDER, organist van de Sint Laurens te Rotterdam — eigenaardig dat hij een alkmaarder van geboorte was [2]) — had hij in het najaar van 1721 twaalf dagen besteed met het onderzoek van het orgel te Zwolle door SCHNITGER gebouwd.

Het advies, dat VELDKAMP kon geven krachtens het bestek, was ongetwijfeld volkomen juist en onderschrijf ook ik voor een deel. Ik noem zijn bezwaren tegen het bestek volledigheidshalve hier, zooals zij mij gebleken zijn uit de gedrukte tegenschriften, na de voltooiing van het orgel gepubliceerd, om er nader op terug te komen. 1°. Het bestek spreekt ten onrechte van een renovatie, in plaats van nieuw te bouwen; 2°. springladen, zooals in het orgel waren, verdienen de voorkeur boven sleepladen; 3°. de laden zijn niet of althans niet genoegzaam verdeeld; 4°. er behoorde een pedaalkoppel te zijn voorgeschreven; 5°. de verplaatsing van de prestant 16 midden naar pedaal, als quint 24 zonder dat een 32-voet aanwezig is, moet beslist afgekeurd worden.

Eigenaardig is het, tegen mijn verwachting, dat op de dispositie geen aanmerking gemaakt is behoudens het sub 5 vermelde.

De hoofdzaak echter, waarin de oppositie wapens meende te kunnen verkrijgen, vond zij in dat rapport niet. Dat was de theorie der temperatuur, waarover HAVINGHA heftige disputen gehad had. Wel had VELDKAMP er over gerapporteerd [3]), maar hij had het niet kunnen doen als terugslag op het bestek. Hij wist echter lijnrecht tegenover HAVINGHA te staan, want hij vertelt [4]) hoe hij bij de keuring van een orgel daar bij toeval HAVINGHA ontmoette en er met hem over disputeerde — het moet, dunkt me, voorgevallen zijn bij het opnemen van het orgel te Zwolle (1721) —;

---

[1]) *Onderrichtinge*, blz. 31.

[2]) Blijkens zijn inschrijving op 23 Sept. 1698 in het leidsche *Album studiosorum (Bouwsteenen* III, blz. 3).

[3]) *Onderrichtinge*, blz. 27.

[4]) t. a. p. 22—23.

toen HAVINGHA voor zijn sollicitatie te Alkmaar was (1722), had hij er een gesprek over met WOGNUM en later nog, in 1726, nadat het alkmaarsche nieuwe orgel reeds in gebruik was genomen, zou daarover een heftig tooneel plaats [1]) hebben tusschen HAVINGHA en WOGNUM ten huize van een niet genoemd inwoner van Alkmaar.

De oppositie had in deze materie, die, naar het schijnt, vooral de gemoederen warm maakte, aan het rapport van VELDKAMP formeel weinig; het bestek zweeg er over. Het moest voorshands blijven bij vermoedens, vermoedens die inderdaad niet allen grond misten.

HAVINGHA zelf kon in de actie, welke tegen hem gevoerd werd, weinig doen. Toen SCHNITGER zijn werk in de kerk begonnen en het mechaniek gesloopt of zooals de tegenpartij zeide, uit onkunde van HAVINGHA het alderberoemdste orgel van Nederland geruineerd [2]) had, was aan HAVINGHA daardoor voorshands de gelegenheid ontnomen te toonen wat hij kon; het kleine koororgeltje was daartoe onvoldoende. Voor het collegium musicum ging hij niettemin voort muziek te componeeren — waarvan de partij van WOGNUM blijkbaar niet gediend was. Het waren — de wetenschap ontleen ik aan zijn Memorie van september 1725 — een boek met sonaten vóor drie violen, bas en basso continuo, solo's voor fluit en viool, sonaten voor twee fluiten, één viola di gamba en basso continuo, suites voor het klavier en solo's voor viola di gamba. Niets van dit alles is bewaard gebleven, voor zoover bekend. Maar bovendien meende hij zich te kunnen verdedigen door het uitgeven van een muziekwerk. Voor eigen rekening liet hij bij LE CÈNE te Amsterdam drukken acht suites voor clavecymbel, welk werk hij opdroeg aan Burgemeesteren van Alkmaar [3]). Slechts één exemplaar is daarvan behouden gebleven; het berust in de Stadsbibliotheek te Leipzig. Ik liet een afschrift

[1]) WOGNUM. t. a. p. 15.

[2]) VELDKAMP t. a. p. 37.

[3]) Wanneer deze Suites verschenen weet ik niet, daar deze muziekdruk zooals te doen gebruikelijk was en is, geen jaartal heeft; een nazoeking in de advertenties in de *Amsterdamsche courant* gaf geen resultaat. De publicatie valt documenteel na 1722, omdat eerst sedert dat jaar LE CÈNE als alleen-eigenaar van de zaak van zijn schoonvader ROGER optreedt (zie mijn mededeeling in *Bulletin des Eglises wallonnes* VI (1894) p. 218). LE CÈNE nummerde zijn fondsartikelen door op die van ROGER; vandaar dat uit het fondsnummer 510 van deze *Suites* niet volgt, dat deze niet in het begin van LE CÈNE's werkzaamheid verschenen zijn. Het tegendeel is waarheid, omdat, vergis ik me niet al te zeer, het fonds ROGER eindigt ongeveer met No. 450.

nemen door tusschenkomst van de firma BREITKOPF & HÄRTEL aldaar, zoodat ik in staat ben daarover eenige mededeelingen te doen, mij daarbij echter bepalende tot het strikt noodzakelijke.

De suites zijn geschreven in: 1. g-moll; 2. E-dur; 3. bes-moll; 4. A-dur; 5. ais-moll (d. i. bes-moll); 6. Es-dur; 7. d-moll en 8. F-dur. Zij vangen alle aan met een ouverture, meest saamgesteld uit een langzaam, een snel en een herhaling van het langzame deel, waarop bij alle volgt een allemande, een courant en een sarabande, hetzij met hetzij zonder toevoeging van een marsch (1), een air (3, 4, 8), een menuet (3) of een gavotte (8). Voorafgegaan door een entrée (2, 5, 7), een fantasia (4) of een air (6), sluiten de suites met een gigue (1, 3, 6, 8), met een menuet (2, 5, 7) of met beiden (4). Vrij duidelijk is in deze opeenvolging hoofdzakelijk de fransche suite-vorm te herkennen, zooals die daaraan gegeven was door HÄNDEL in zijn *Harpsichord lessons* in 1720 gepubliceerd [1]), maar toch zijn er elementen in aan te toonen, welke er op wijzen dat HAVINGHA hetzij andere voorbeelden navolgde, hetzij zelfstandig te werk ging in de bepaling der dansvormen; met name reken ik daartoe de fantasia in de vierde suite.

De bewerking is van onderscheidene aard. Een voorliefde toont hij voor gebroken accoorden, die hij herhaaldelijk aanwendt, b.v. de correnta in de vierde suite aanvangende:

[1]) F. CHRYSANDER. *G. F. Händel*. Bd. III [1]. Leipz. 1867, S. 186.

Elders, meest in de langzame deelen der ouvertures, behandelt hij de stof homophoon b.v. in de eerste suite, die aanvangt:

Ook in de polophonie was hij bedreven. Veel minder dan verwacht zou kunnen worden, maakt hij daarvan gebruik. Dit moet, dunkt me, bij hem een kunstprinciep zijn geweest. Al moge onderstaand sequenzenthema uit de zesde suite, dat ik hier als voorbeeld geef, zich betrekkelijk gemakkelijk leenen voor fugatische bewerking, zoo moet juist te meer opvallen, dat die fugabehandeling niet streng tot het einde is volgehouden.

De schrijfwijze is zooals destijds gebruikelijk. Slechts de hoofdlijnen zijn genoteerd: cantus en bassus; de tusschenstemmen slechts daar, waar zulks voor melodische of imitatorische factuur noodig is. Op de overige plaatsen behoeven zij voor hedendaagsche practijk de gemeenzame aanvulling van basoctaven en harmonie, opdat de schetsachtige tweestemmigheid tot volklank verwerkt worde [1]).

De algemeene indruk is mij niet onsympathiek. Er ligt wel is waar een zekere eenvormigheid over het geheel, het einde van elk suitedeel is volstrekt onvoorbereid en abrupt, maar daartegenover staat dat zij, wellicht onder den invloed der composities van dr. John Blow, den engelschen organist van Westminster Abbey, toch iets natuurlijks hebben, dat de zetting een eigenaardige helderheid in klank laat hooren, die mij ongemeenzaam is en mij levendig doet gevoelen, hoezeer Havingha ingenomen moet zijn geweest met de heldere tongwerkdispositie van zijn nieuw orgel te Alkmaar.

Toch mag ik niet ontkennen, dat deze klaviermuziek mij niet in alles voldoet: de harmonische basis is vrij simpel en de modulaties schijnen mij toe niet altijd gelukkig voorbereid of noodzakelijk te zijn. Aan de eene zijde acht ik deze composities wel eens wat ondoordacht, aan de andere zijde wel eens wat ordinair. Ook is de schrijfwijze niet steeds logisch; met name in de maataanwijzingen, In het eerste hier gegeven citaat staat als zoodanig een doorgestreepte 3, waarmede te kennen wordt gegeven, dat de dubbele maat bestaat niet uit drie maal twee, maar uit twee maal drie, in dit geval kwarten:

---

[1]) Vgl. Hugo Daffner. *Die Entwickelung des Klavierkonzerts bis Mozart.* Leipz. 1906. 15/16 (Beiheft I. M. G. II, IV).

Die suites waren zeker niet geschikt de gemoederen, verhit over het temperatuurgeschil, te kalmeeren. Zij waren, voor Holland, eigen van opvatting, modern van factuur, lijnrecht ingaande tegen de plaatselijke gewoonten. Bijkans veertig jaar later, in 1763, werden zij door JACOB WILHELM LUSTIG onder den schuilnaam CONRAD WOHLGEMÜTH kras gelaakt, als „närrisch Zeug. Man möchte Ratzen und, Mäuse damit vergeben" [1]). Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat LUSTIG en HAVINGHA het niet met elkander konden vinden. Nog in 1777 was LUSTIG niet te best te spreken over HAVINGHA, die destijds reeds 25 jaar geleden overleden was, want gedenkende hoe of beiden in 1728 gedongen hadden naar het organistschap van Groningen, noemde hij hem toen nog met verzwijging van zijn naam smalender wijs „een soort van candidaat in de Theologie" [2]).

In het bijzonder was LUSTIG verbolgen, dat HAVINGHA als toonsoorten gekozen had Ais-dur en His-dur. Hierin vergiste hij zich echter; in de suites komen die toonsoorten niet voor. Wel daarentegen is de vijfde suite geschreven in ais-moll. Practisch gezien lijkt mij dat van HAVINGHA niet; met bes moll had hij, naar hedendaagsche opvatting, hetzelfde resultaat kunnen bereiken en daar hij een aanhanger der hamburgsche school was, kan er geen bezwaar bestaan die suite thans voor practisch gebruik om te schrijven in bes-moll. Immers MATTHESON stelde in een analoog geval Des-dur en Cis-dur gelijkwaardig aan elkaar, het aan den scribent overlatende welke schrijfwijze hij als practicus wenschte te verkiezen [3]). Zulks mag dus ook hier geschieden door HAVINGHA's notatie — ik kies de eerste phrase van de entrée uit die suite —

[1]) *Kritische Briefe über die Tonkunst.* Zweiter Band, Vierter Teil. Berlin 1763. S. 466; *Tijdschrift* VIII, blz. 152.

[2]) J. W. LUSTIG in *Groningsche Volksalmanak voor 1897*, blz. 196.

[3]) MATTHESON. *Exemplarische Organisten-Probe.* Hamburg 1719. S. 230–236.

om te schrijven in:

Kunnen wij ons, gewoon aan het eene, thans niet meer vereenigen met het andere, het getuigde in ieder geval van moed, dat hij openlijk front maakte juist in dat deel der muziektheorie, waarover hij werd aangevallen, en dat deed op zulk een wijs, dat hij de consequentie van zijn princiep tot het uiterste handhaafde en liet gelden tot in het practisch feitelijk onbruikbare toe.

Wat was dat temperatuursgeschil? Het was het welbekende vraagstuk, dat de geheele zeventiende en het begin der achttiende eeuw in de

cultuurlanden de muziektheorie beheerschte, waaraan musici en wiskundigen hun studies wijdden, het vraagstuk hoe bij toets- en houten blaasinstrumenten de octaaf in twaalf intervallen te verdeelen zoo, dat uit elk der 12 dur en elk der 12 moll toonsoorten harmonisch zuiver gespeeld zou kunnen worden. Het vraagstuk was, wat thans bekend is, niet op te lossen, en als modus vivendi kennen wij de gelijkzwevende stemming met te lage quinten en te hooge tertsen. De eerste, die dit voorstel deed, was SIMON STEVIN in het begin der zeventiende eeuw; zijn *Spiegheling der singconst* behelst een vrij volledige uiteenzetting en eene aanbeveling van de gelijkzwevende stemmingsmethode. Oudtijds niet gedrukt, werd het handschrift van deze verhandeling gevonden door prof. BIERENS DE HAAN in de Huygens-collectie der Koninklijke Academie van Wetenschappen en eerst in 1884 gepubliceerd. Destijds schijnt het niet de aandacht getrokken te hebben welke de wezenlijke strekking dezer *Spiegheling* was, waarop dr. W. C. L. VAN SCHAIK eerst in 1895 de volle aandacht vestigde [1]). Maar al moet dan ook het vinden der gelijkzwevende stemming voor een nederlander gevindiceerd worden, zoo is zij niettemin eerst later in Duitschland in practijk gebracht, waardoor duitschers den naam kregen haar uitgedacht te hebben. Op wiens gezag dr. SCHWEITZER in zijn studie over BACH haar stelt op het jaar 1651 [2]), weet ik niet; gemeenlijk echter wordt in deze gevolgd het bericht van MATTHESON [3]), die als bedenkers dezer stemming noemt J. G. NEIDHARDT en A. WERKMEISTER, wier desbetreffende geschriften verschenen rond 1700 [4]). De eerste publiceerde in 1706: *Die beste und leichteste Temperatur des Monochordi;* de tweede in 1691: *Musikalische Temperatur oder deutlicher und wahrer mathematischer Unterricht, wie man durch Anweisung des Monochordi, ein Clavier, sonderlich die Orgelwerke, Positive, Regale, Spinette und dergleichen wohltemperirt stimmen könne.*

---

[1]) In *Het orgel*, 10e Jrg. Rott. 1895, blz. 85.

[2]) „Le choral, en outre, était naturellement apte à se prêter merveilleusement à l'harmonisation des tonalités modernes, qui préparées dans la seconde moitié du XVIIe siècle, réalisées par la découverte du nouveau tempérament des instruments, en 1651, furent inaugurées d'une façon si grandiose par la musique de BACH" (A. SCHWEITZER. *J. S. Bach, le musicien-poete.* Leipz. 1905, p. 42).

[3]) MATTHESON. *Exemplarische Organisten-Probe.* Hamburg 1719 passim.

[4]) Artikel Temperatur in MENDEL. *Musikalisches Conversations-Lexicon.* 2e Ausg. Bd. X, S. 184.

Onder meer andere geschriften stelde WERKMEISTER ook een *Orgelprobe, oder kurze Beschreibung wie und welcher Gestalt man die Orgelwerke von den Orgelmachern annehmen, probiren, untersuchen und den Kirchen liefern könne und solle* (1681), een boekje, dat herhaaldelijk herdrukt is en nog thans, na 225 jaar, niets van zijn practisch belang verloren heeft. Ook ARP SCHNITGER moet, naar men zegt, in 1688 reeds gepoogd hebben de gelijkzwevende temperatuur in te voeren. In ieder geval was de stemming in Noord-Duitschland in den aanvang der achttiende eeuw gestadig een onderwerp van practische proefnemingen. Toen de Stadskerk te Jena een nieuw orgel zou verkrijgen, gebouwd door eenen STERZING naar het ontwerp van den orgelmaker JOHANN MICHAEL BACH (1706), werd daarin een poging voor de gelijkzwevende stemming gedaan en het was bij die gelegenheid, dat deze BACH zegevierend bewees, dat bij slot van rekening het gehoor den doorslag geeft tegenover NEIDHARDT, destijds theologisch student te Jena, die de schaalverdeeling wilde doen door wiskundige berekening op het monochord [1]). Die werkzaamheid van den orgelmaker BACH kan aanleiding geweest zijn, dat zijn familielid JOHANN SEBASTIAN BACH, die, destijds een jonge man van 21 jaren, als organist werkzaam was te Arnstadt en vlijtig rondreisde in Noord-Duitschland om orgels en organisten te hooren, gewonnen werd voor de practische waarde er van, wat hij een vijftien jaren later bewees met zijn *Praeludia und Fugen durch alle Tone und Semitonia sowohl tertiam majorem oder Ut Re Mi anlangend, als auch tertiam minorem oder Re Mi Fa betreffend.*

Heeft HAVINGHA, toen hij omstreeks 1725 zijn *Suites* publiceerde, dit *Wohltemperiertes Clavier* van BACH gekend? De mogelijkheid daartoe bestaat, maar waarschijnlijk is het niet. Het eerste deel van deze verzameling clavecimbel-praeludia en -fuga's dateert van 1722, maar bleef vooreerst slechts in handschrift bestaan. Hoewel er oudtijds minstens een dertigtal afschriften van gemaakt zijn, waarvan er een vijftiental bewaard zijn gebleven [2]), duurde het tot 1800, toen de eerste editie er van verscheen

[1]) PH. SPITTA. *Johann Sebastian Bach*. Leipzig 1873. Bd. I, S. 135. — De dispositie van dit orgel bij HESS. t. a. p. 125.

[2]) SCHWEITZER l. c. p. 187.

bij NÄGELI te Zürich [1]). Het is niet aan te nemen, dat reeds dadelijk na het redigeeren van dit eerste deel een afschrift er van naar Alkmaar is doorgedrongen, en te minder mag zulks aangenomen worden, omdat BACH op onze achttiende-eeuwsche muziekbeoefening, voorzoover geweten wordt, niet den allergeringsten invloed geoefend heeft. Ik geloof daarom wel als vaststaand te mogen schrijven, dat de *Suites* van HAVINGHA tot stand zijn gekomen geheel onafhankelijk van BACH's *Praeludia & Fugen;* dat zij echter ontstaan zijn onder gelijksoortige invloeden is zeker. Althans, HAVINGHA was een warm voorstander van de gelijkzwevende stemming en zou die door SCHNITGER in practijk laten brengen in het nieuwe alkmaarsche orgel.

Zooals uit de hiervoor aangehaalde boektitels reeds blijkt, werd voor de natuurkundige intervallen-meting gebruik gemaakt van het monochord; vandaar dat in de polemiek tusschen HAVINGHA, VELDKAMP en WOGNUM herhaaldelijk melding gemaakt wordt van het monochord [2]), en de beide laatsten beweerden, niet ten onrechte, dat volgens HAVINGHA's stelsel het niet meer mogelijk was zuiver op het orgel te spelen, of zooals zij het uitdrukten, dat in het orgel dur en moll was weggenomen.

Wij kunnen ons bezwaarlijk voorstellen, dat dit temperatuursgeschil van zulk een belangrijkheid geacht werd, dat daarover een verbitterde strijd gevoerd werd, die, gesteund door andere elementen, groote ruchtbaarheid in geheel Holland kreeg. Toch is het psychologisch betrekkelijk gemakkelijk te verklaren, dat juist in Alkmaar die strijd ontbrandde. In 1639 had de haarlemsche pastoor Jo. ALB. BAN zijn „volmaekte klaeuwier" laten maken en was tot zijn stelsel van klaviatuur gekomen met behulp van DESCARTES [3]), die in 1637 te Egmond binnen, in 1643 te Egmond aan den Hoef en van 1645 tot 1649 weer te Egmond binnen woonde. De bedoeling was, wat ruimschoots bekend is, om uit alle toonsoorten volstrekt zuiver te kunnen spelen en hij had daartoe aangenomen in het octaaf elf boventoetsen. Dat muziekstelsel, nauw samen-

[1]) SCHWEIZER l. c. p. 194.

[2]) Vgl. voor het gebruik van dit woord in denzelfden zin o. a. J. A. BAN. *Kort sangh-bericht.* Amst. 1643 passim (CONST. HUYGENS. *Correspondance et œuvre musicales.* Leyd. 1882 p. CCXCIII suiv.) en D. R. VAN NIEROP. *Wis-konstige musyka.* Amst. 1659, blz. 60.

[3]) J. P. N. LAND in *Tijdschrift* I (1887) blz. 58.

hangend met zijn „musica flexanima" was, meende hij, van toepassing ook op het orgel. „Deinde vero, schreef hij 17 Kal. Nov. 1639 aan HUYGENS, etiam organa, cymbala, testudines chelesque atque alia instrumenta iisdem plane harmonicis gradibus intervallisque instructa, voci ad amussim respondentia, fabricari poterunt" [1]). Iets in dien geest had het oude alkmaarsche orgel gehad; want toen, zooals uit de hiervoor medegedeelde disposities reeds gebleken is, werd afgeweken van het allereerste bestek, werd bepaald dat boven de dis- en de gis-toets nog een tweede toets, een „subsemitoon", zou worden gemaakt om de quint gis-dis, en de tertsen gis-c en b(h)-dis mathematisch zuiver te verkrijgen. Eén en ander was geschied op aandringen van twee alkmaarsche particulieren, ANDRIES en LAURENS SCHAGEN [2]). Het ligt voor de hand, hierin te herkennen een persoonlijken invloed van den egmondenaar DESCARTES, waardoor, zij het ook gedeeltelijk, het stelsel BAN-DESCARTES in openbaar gebruik werd genomen [3]). Die dubbele boventoetsen waren sedert niet behouden gebleven; in zijn hiervoor afgedrukten brief van 1722 schrijft VAN BLANCKENBURG, dat één der vroegere organisten — wie het was en wanneer het geschied is, meldt hij niet — blijkbaar op eigen gezag die bovenste toetsen had weggenomen, wat zonder schade voor de constructie van het orgel had kunnen plaats hebben, maar waardoor de dusgenoemde wolf in al haar hinderlijkheid was opgetreden. Trouwens, dergelijke klaviaturen moeten door hun gecompliceerde samenstelling bijzonder lastig te bespelen zijn geweest en zijn, voor zoover ik weet, alleen slechts bij wijze van proefneming vervaardigd. Ik kan mij echter voorstellen, dat desniettegenstaande het orgel den naam dien het had, was blijven behouden van zuiver gestemd te zijn, dat er, zooals men zeide, dur en moll in was, dat het ook daaraan zijn bekendheid dankte en dat HAVINGHA, die van zulk een gesneden klavier terecht niet wilde weten, ook daarom in Alkmaar zulke heftige aanvallen te verduren had.

---

[1]) CONST. HUYGENS. *Correspondence et œuvre musicales*. Leid. 1882 p. LXVIII; A. PIRRO. *Descartes et la musique*. Paris 1907 p. 113.

[2]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 151/2.

[3]) In het orgel in de Hofkapel te 's Gravenhage, daar in 1641 geplaatst op aandringen van CONST. HUYGENS (E. BOURLIER in *Souvenir du troisième centenaire de l'Eglise wallonne de la Haye*. La Haye 1891, p. 54) door GERMER VAN HAGERBEER, had deze een dergelijke klaviatuur gemaakt, blijkens zijn schrijven van Maart 1643 bij BRUINVIS. *Het orgel enz.*, blz. 76.

De tegenstand van de zijde der klein-burgerij in het Collegium is daarbij duidelijk. Een collegium toch was door beide heeren SCHAGEN indertijd in hun eigen woonhuis georganiseerd [1]; dat het Collegium uit HAVINGHA's tijd daarvan de rechtstreeksche opvolger was, kan gereedelijk aangenomen worden. Het Collegium, en zijn aard van dilettantische muziekbeoefening bracht het als van zelf mede, was dus als het ware de bewaarder van oude tradities, d. w. z. in dit bijzondere geval van het gesneden klavier, zooals dat op het orgel geweest was.

De reactionaire alkmaarsche elementen, gesteund als zij werden door een deel der collegianten en de deskundige adviezen van VELDKAMP en van WOGNUM, hadden inderdaad wel reden tot bezorgdheid. HAVINGHA stak zijn meening niet onder stoelen of banken, op het klavier één en ander demonstreerende. Daarin deed hij feitelijk niets anders wat ook elders geschiedde, omdat de onzuiverheid der gelijkzweving minder hinderlijk is bij klavieren met wegstervende dan bij de orgels met voortklinkende tonen. „Die ältere Musiker, zegt HELMHOLTZ [2], empfahlen daher die gleichschwebende Temperatur hauptsächlich nur für das Clavier." Zoo ging het ook in Alkmaar. In het reeds vermelde heftig tooneel tusschen HAVINGHA en WOGNUM over deze materie, zeide de laatste: „dat, by aldien het Orgel zodánig gestemd was, als Hy (HAVINGHA) gewoon is een Klavier Cymbaal te stemmen, als dan Duur en Mol beide daar uit weggenómen zyn, of (om weér geen wonderlyk Arabisch, 't geen ik zelvs niet eens wist, dat ik 't kon, maar Néderduitsch te spréken) verlóren worden" [3].

HAVINGHA echter zette door. In het rapport, dat bij Burgemeesteren ingeleverd werd door de keurmeesters van het voltooide orgel, schreven zij: „Is alles tot ons volkomen genoegen in een *suyvere reyne harmonie* te zaamen geaccordeerd" [4].

Die opnemers waren gelijkgezinden: HAVINGHA zelf, zijn vader, VAN HERK, die, zooals reeds gebleken is, zijn medestander was en JAN JACOB DE GRAAF, de organist van de nieuwe kerk te Amsterdam, die, naar verondersteld kan worden, met die duitsche richting reeds kennis had gemaakt bij het orgel in de oude kerk aldaar.

[1] *Oorspronk en voortgang*, blz. 151.
[2] *Die Lehre von den Tonempfindungen*. 4e Auf. Braunschweig 1877. S. 522.
[3] WOGNUM. *Verdédiginge*, blz. 15/16.
[4] *Oorspronk en voortgang*, blz. 215.

Uit één en ander blijkt dus, dat de Magistraat HAVINGHA de hand boven het hoofd hield en de toekomst zou HAVINGHA gelijk geven. Terwijl WOGNUM en de zijnen zich beriepen op den enkhuizer geneesheer JOHANNES DE GORTER, wiens vader DIRK (overl. 1696) organist geweest was van de St. Pancraskerk te Enkhuizen en wiens broeder CORNELIS DE GORTER, gezegd DE BOER, diezelfde functie vervulde [1]) en die, juist in die dagen benoemd tot hoogleeraar te Harderwijk, bij toeval in Alkmaar zijnde, gezegd had „dat het monochordum uyt het orgel weg genómen was" [2]) — welke simpele erkenning van het feit nog niet in zich sluit dat hij daarom de gelijkzwevende temperatuur voor het orgel veroordeelde — zou het niet langer dan ruim tien jaar duren of HAVINGHA zou in zijn strijd tegen VELDKAMP en WOGNUM gelijk gegeven worden door J. P. A. FISCHER, den organist van den Dom te Utrecht.

In diens *Kort en grondig onderwys van de transpositie* (Utr. 1738) schreef hij [3]): „Want ik soude vast gelooven, dat iemand met syne misgrepen ('t welke hy op soo een klavier doen soude) 't gehoor meer soude beleedigen, als een klavier, 't welke maar 12 intervallen in een octaef, die getempert of gelijk gestemt syn. hoewel dese laeste stellinge, seer veele vyanden heeft, die sich tegen haer verklaren, onder anderen Mons. VELDCAMP, en Monsr. WOGNUM, in hunne onlangs uitgekoomene verdediginge, tegen Monsr. HAVINGA, dewelke dese stemminge meede verwerpen enz."

De punten, die VELDKAMP echter krachtens het bestek gememoreerd had in zijn advies, waren, zooals ik reeds schreef:

1°. Het bestek spreekt ten onrechte van een renovatie in plaats van nieuw te bouwen [4]). Dit punt kan veilig verwaarloosd worden als niet vrij te pleiten van het zoeken van spijkers op laag water.

2°. Springladen, zooals in het orgel waren, verdienen de voorkeur boven sleepladen [5]). De geschiedenis der orgelfactuur heeft sedert aan VELDKAMP geen gelijk gegeven. Gehecht als hij echter was aan de springladen van het alkmaarsche orgel deed hij nog tevergeefs moeite

---

[1]) Mededeeling van den heer P. J. BUYSKES te 's Gravenhage. Vgl. P. J. BUYSKES. *Het privilegie Semeyns.* Haarl. 1907. Genealogie, tabel 6.

[2]) WOGNUM. *Verdédiginge*, blz. 21.

[3]) Blz. 24. In het exemplaar in mijn bezit schreef J. W. LUSTIG hier in margine: „heel zierlijk".

[4]) *Onderrichtinge*, blz. 7.

[5]) t. a. p. 8.

ze uit het gesloopte orgel te koopen als historische herinnering [1]). Keurders van het orgel meenden sleepladen verreweg te verkiezen [2]).

3°. Terwijl de verdeeling der laden in het oude instrument volgens hem uitnemend bleek, is zulks in het nieuwe niet het geval [3]). Over het eerste deel kan geen oordeel geveld worden, daar het bewijsmateriaal, d. i. het gesloopte orgel, niet meer aanwezig is. Op gezag der reconstructie, hiervoor gedaan, is twijfel meer dan gerechtvaardigd. Zijn meening over het nieuwe instrument was, op grond van het bestek, niet juist. Er was dienaangaande niets voorgeschreven, maar aan het technisch doorzicht van SCHNITGER overgelaten. Deze heeft, behalve in het rugpositief, dat één doorgaande lade heeft, het sedert gewone systeem van een C- en een Cislade toegepast, maar van niet voldoende afmetingen, zoodat — het is een herhaaldelijk voorkomend gebrek — de wind schokt bij vol spel. Voorzag VELDKAMP dit op grond van zijn ervaring te Zwolle opgedaan en profeteerde hij hier als het ware den toekomstigen arbeid van CAVAILLÉ-COLL in deze materie?

4°. Er behoorde een pedaalkoppel te zijn voorgeschreven [4]). De opmerking beaam ik; het pedaal was te zwak voor het volle werk. Deze koppel is sedert — wanneer weet ik niet — aan het midden gemaakt..

5°. De verplaatsing van de prestant 16 midden naar pedaal als quint 24 moet afgekeurd worden. VELDKAMP noemde het een „onvergeevlyke fout" en hij had groot gelijk, want nu waren bij het volle werk de zeven diepste tonen een quint te hoog. In 1781 werd dan ook deze quint door JOHANNES STRUMPHLER veranderd in een prestant 32 [5]) door bijbouwing van zeven open houten pijpen. In theorie was dus de fout weggenomen, maar, daar wegens te nauwe cancellen de aanspraak te wenschen overlaat, heeft deze vergrooting niet veel baat gegeven.

Zooals hier voor gezegd is, maakten WOGNUM en VELDKAMP geen aanmerking op de dispositie. Hoewel zij is afgedrukt door HESS [6]), volge zij niettemin hier en wel in de orthografie gegeven in HAVINGHA's *Oorspronk*.

---

[1]) WOGNUM. t. a. p. 10.
[2]) *Oorspronk en voortgang*, blz. 210.
[3]) *Onderrichtinge*, blz. 8.
[4]) *Onderrichtinge*, blz. 12.
[5]) BRUINVIS. *Het orgel*, blz. 83.
[6]) t. a. p. 1.

Ondermanuaal.

1.	Prestant	16	8.	Rauschpyp	2 st.
2.	Prestant	8	9.	Tertiaan . .	2 st. (groote tertz)
3.	Prestant quint.	6	10.	Mixtuur	4, 5, 6 st.
4.	Octaav	4	11.	Trompet.	16
5.	Quint	3	12.	Fiool de Gamba . .	8
6.	Principal	2	13.	Trompet.	4
7.	Flachfluyt	2			

Bovenmanuaal.

1.	Prestant	8	9.	Spits fluyt.	2
2.	Baarpyp	8	10.	Sexquialtera.	2 st.
3.	Röhrfluyt.	8	11.	Cimbel.	3 st.
4.	Quintadena	8	12.	Scherp.	4 st.
5.	Octaav	4	13.	Trompet.	8
6.	Fluyt dous.	4	14.	Hautbois.	8
7.	Speelfluyt.	3	15.	Vox humana	8
8.	Super Octaav	2			

Rugpositiev.

1.	Prestant	8	9.	Quintanus.	1½
2.	Quintadena	8	10.	Sexquialtera.	2
3.	Octaav	4	11.	Mixtuur	5, 6 st.
4.	Fluyt	4	12.	Cimbel.	3 st.
5.	Nassat	3	13.	Fagot.	8
6.	Quintfluyt	3	14.	Trecht regaal. . . .	8
7.	Super Octaav	2	15.	Vice Vox humana .	8
8.	Waltfluyt.	2			

Pedaal.

1.	Prestant	24	9.	Mixtuur	6, 7, 8 st.
2.	Prestant	16	10.	Basuyn.	16
3.	Rohrquint	12	11.	Trompet.	8
4.	Octaav	8	12.	Trompet.	4
5.	Quint	6	13.	Cornet tongwerk. .	2
6.	Octaav	4		Koppel I, II.	
7.	Nachthoorn	2		„ II, III.	
8.	Rauschpyp.	3 st.			

Ter nadere vergelijking volge hierna het tableau:

	Groot manuaal		Bovenwerk		Rugpositief		Pedaal		Volle werk en Totaal		
Labiaalstemmen	16 voet	1					16 voet	1	16 voet	2	23
	8 „	1	8 voet	4	8 voet	2	8 „	1	8 „	8	
	4 „	1	4 „	2	4 „	2	4 „	1	4 „	6	
	2 „	2	2 „	2	2 „	2	2 „	1	2 „	7	
Tongwerken...	16 „	1					16 „	1	16 „	2	13
	8 „	1	8 „	3	8 „	3	8 „	1	8 „	8	
	4 „	1					4 „	1	4 „	2	
							2 „	1	2 „	1	
Vulstemmen...		5		4		6		5		20	20
		13		15		15		13		56	

Vooral in het aantal tongwerken is dus de vergrooting te constateeren. Hess oordeelde ze uitnemend [1]): „Wat de tongwerken betreft, daar in munt het uit boven alle de nederlandsche orgelen wegens desselfs verschillende stemmen, ja men zoude byna geen meer verschillende tongwerken daar in begeeren kunnen. De dispositie der tongwerken van dit werk, is dan aanpryzens waardig: hoe wel traage organisten daar voor zullen schrikken."

Hess had echter zijn aanmerkingen: de quint 24 in het pedaal en het minimum van labiaal 8- en 4-voet in het groot-manuaal.

Wat echter mijn aandacht trekt, in verband met het hiervoor behandelde, is het ontbreken van een cornet. In zijn *Oorspronk en voortgang* sprak Havingha zijne ingenomenheid uit, dat hij een sexquialtera voluit verkregen had in plaats van een discant-sexquialtera. Veldkamp was van tegenovergesteld gevoelen [2]): „weet, dat alhier in Holland de halve sexquialteraas alleenlyk in de superius tot versterkinge van het kerk-gezang gebruykt worden; en de réden, wárom dat zulks geschied, is om de vois te versterken, dewelke men ordinaris onder het kerk-gezang maar met een toon speeld, om de menschen alzoo te leiden, en (door ze de toon als in de mond te géven) te helpen zingen." Zou Veldkamp daarom wel veel op gehad hebben met het kapels-orgel, waar in 1705 juist voor dat doel een cornet ingebracht was? Het is zeer te betwijfelen

[1]) t. a. p. 2.
[2]) *Onderrichtinge*, blz. 85.

en zelfs te veronderstellen, dat hij als musicus niet zonder reactionnaire gevoelens was [1]).

Maar ook HAVINGHA erkende de waarde van de cornet tegenover de sexquialtera, destijds althans, blijkbaar niet. Zoover ik heb kunnen nagaan heeft ARP SCHNITGER, die als orgelbouwer feitelijk de persoon was, welke HAVINGHA gevormd heeft door indirecten invloed, de cornet nimmer toegepast en bleef deze stem in den aanvang beperkt tot Holland en Zeeland.

Indien de orgeldisposities, die HESS mededeelt, geacht mogen worden den oorspronkelijken toestand der instrumenten weer te geven — wat ongetwijfeld niet altijd het geval is — dan kan daaruit voor het cornetgebruik de volgende tabel gereduceerd worden tot 1740, voorzoover hij jaren van stichting mededeelt. (De aanvullingen uit andere bronnen zijn uit cursief gezet).

Jaar.	Kerk.	Plaats.	Orgelbouwer.	Woonplaats.	Sterkte.
1683/6	Wester	Amsterdam	DUYSCHOT	*Amsterdam* (?)	*6*
1692	Luthersche oude	„	—	—	4
1696	Walsche	Delft	J. DUYSCHOT	*Amsterdam*	—
1702	Nieuwe	's Gravenhage	„	„	—
1705	*Kapel*	*Alkmaar*	„	„	*4*
1710	Groote	Goes	J. COOL	—	5
1712	Gereformeerde	Zaandam	J. DUYSCHOT	*Amsterdam*	—
1715	Pauline	Leipzig	J. SCHEIBE	—	3
1716/19	Luthersche nieuwe	Amsterdam	CHR. MULLER	Amsterdam	6
1717	*Universiteits*	*Leipzig*	SCHEIBE	—	—
1723	Groote	Zalt-Bommel	M. VERHOFSTAD	—	4
c. 1724	Broeder	Nijmegen	„	—	—
1725	Garnisoen	Berlijn	J. WAGNER	—	5
1726	Luthersche	Nijmegen	M. v. DEVENTER [2])	—	4
1727/30	Groote	Leeuwarden	CHR. MULLER	Amsterdam	6
1729	Martini	Groningen	FR. C. SCHNITGER	—	3
1732	Groote	Maassluis	R. GARELS	—	—
1732	Garnisoen	Potsdam	J. WAGNER	—	5
1733/36	Groote	Gouda	J. MOREAU	Rotterdam	5, 6
1735/38	Groote	Haarlem	CHR. MULLER	Amsterdam	4
1739	Slot	Altenburg	G. H. TROST	—	5

[1]) Vgl. A. SCHWEITZER. *J. S. Bach, le musicien-poete.* Leipz. 1905, p. 298: „le Positif de l'orgue de St. Thomas [à Leipzig] était très important: il comptait treize registres, dont une Sesquialtera, qui y avait été ajoutée lors de la grande réparation, en 1721. Cette Sesquialtera, BACH la prescrit toujours pour l'exécution du canto fermo du choral dans les chœurs. Il la demande expressément pour le choral dans le premier chœur de la Passion selon St. Matthieu."

[2]) Deze orgelmaker mag geïdentificeerd worden met VERHOFSTAD, wat ik toelichtte in *Caecilia* 1908, blz. 17.

Uit dit overzicht blijkt vrij duidelijk, dat de cornet — die, zooals ik hier voor uiteenzette, geacht kan worden een uitvinding te zijn geweest van DUSART te Haarlem omstreeks 1680 — in den beginne beperkt bleef tot Holland, waar hij gepropageerd werd door DUYSCHOT, en dat SCHNITGER ze het eerst aanwendde in het orgel van de Martini te Groningen, nadat door den bouw van zijn orgel te Alkmaar met het Kapels-orgel aldaar en door den arbeid van CHR. MULLER te Leeuwarden hij er nader mede bekend was geworden.

De heftige en daarbij principieele strijd over het nieuwe orgel was er dus een geweest van maatschappelijken, maar tevens muziek-theoretischen aard. Aan de eene zijde de kleine luiden van het stedelijk patriotisme met vasthoudende begrippen, aan de andere zijde de meer ontwikkelde klasse der burgerij, de muziekliefhebbers en de vertegenwoordigers der klassieke wetenschap. De laatste partij vertegenwoordigde de evolutie en overwon. De vele aanvallen, waaraan HAVINGHA echter had bloot-gestaan, noopten hem tot de uitvoerige verdediging, die hij publiceerde in 1727 als de *Oorspronk en voortgang der orgelen*, welk boekje bijkans op elk der hier voorafgaande bladzijden geciteerd is geworden. Een exemplaar bood hij aan aan de Regeering van Zwolle, die hem dat geschenk honoreerde met tien ducatons [1]). Dat hij dat juist aan dat stadsbestuur deed is duidelijk, want daar was feitelijk het onmiddellijke begin gelegd van het nieuwe alkmaarsche instrument, terwijl aan de andere zijde in het feit dat het stedelijk bestuur een exemplaar aan-vaardde, een bijzondere beteekenis kan liggen [2]).

Het publiceeren van zijn *Oorspronk en voortgang* gaf aan de tegen-partij aanleiding ook hunnerzijds hun denkbeelden wereldkundig te maken.

---

[1]) „Goetgevonden de organist HAVINGA over het toezenden en vereeren van deszelfs boekje, geintituleert Oorsprong en voortgang der orgelen te vereeren met tijn ducatons, door de Heeren Kameraars uit de Kamer te betalen." (Resolutie van Schepenen en Raden van Zwolle 29 Juli 1727). Mededeeling van den heer J. W. WIJNDELTS te Amsterdam.

[2]) Den achtsten december 1628 hadden Schepenen en Raden der stad Zwolle besloten geen geschenken van boeken of opdrachten daarvan aan te nemen, de renumeratie daarvan te kostbaar wordende. Was deze resolutie in het vergeetboek geraakt of werd hier juist honderd jaar later tegenover HAVINGHA een uitzondering gemaakt? — De resolutie is afgedrukt door F. A. H(OEFER) in *Verslag van de handelingen der 96e vergadering der Vereeniging tot beoefening van overijsselsch regt en geschiedenis. Verslagen en mededeelingen*, Dl. XXIV. Zwolle 1906, blz. 17.

Als weerleggingen verschenen de in deze bijdrage herhaaldelijk geciteerde: Verdédiging van / JACOB WOGNUM, / tégen de lasterende / voor-reden, / over de oorspronk en voortgang der / orgelen, / met de voortreffelykheit van Alkmaars / groote orgel, / by gelégentheit van deszelfs herstellinge opgestelt door / GERARDUS HAVINGHA / organist en klokkenist te / Alkmaar. / (vignet) / t'Alkmaar, gedrukt by KLAAS MOL. / en de: Onderrichtinge van Æ. E. VELDCAMPS / organist en klokkenist in / 's Gravenhage, / wégens eenige perioden tégens hem uyt- / gegéven in het boek, genaamt / oorspronk en voortgang / der / orgelen, / met de voortreffelykheit van Alkmaars / groote orgel, / by gelegentheit van deszelfs hermákinge opgestelt door / GERHARDUS HAVINGHA / organist en klokkenist te / Alkmaar. / (vignet) / t' Alkmaar, gedrukt by K. MOL. / MDCCXXVII. /

Of en zoo ja in hoeverre HAVINGHA na zijn strijd over het nieuwe orgel te Alkmaar nog verdere moeielijkheden in de plaats zijner inwoning ondervonden heeft, is niet gebleken. In den beginne vooral zal hij het er wel niet heel aangenaam gehad hebben, wat kan volgen uit zijn niet geslaagde sollicitatie naar het organistschap in de Martini te Groningen, na het overlijden van zijn vader (1728) [1]). Gebonden aan Alkmaar is er echter reden te veronderstellen, dat eenmaal een instrument ter bespeling gekregen hebbende, dat aan zijn wenschen en behoeften voldeed, hij van dat oogenblik volledig kleur bekend heeft. Het kan toeval zijn, maar het is zeker wel opmerkelijk, dat het ***Register der alkmaarsche klokkedeunen*** eindigt met october 1727, d. i. een half jaar, nadat de tegengeschriften van WOGNUM en VELDKAMP het licht hadden gezien.

Met VELDKAMP echter was hij gebrouilleerd geraakt. Zulks bleek tien jaar later.

In maart 1735 besloot de Vroedschap van Haarlem een nieuw orgel in de St. Bavo te laten bouwen. Onwaarschijnlijk komt het mij niet voor, dat van meet af aan daarbij de bedoeling heeft voorgezeten het alkmaarsche orgel te overtreffen, zoowel in grootheid als in toonvolume, en dat het haarlemsche orgel, zooals wij dat thans kennen, zijn oorsprong te danken heeft aan naijver van de stedelijke regeering van Haarlem,

---

[1]) LUSTIG in de geciteerde *Kritische Briefe über die Tonkunst*, 1763. S. 470. Dezelfde in *Groningsche Volksalmanak voor het jaar 1897*, blz. 196.

de zuidelijke stad van Kennemerland, tegen die van Alkmaar, de noordelijke van deze gouw. Met die voorgenomen oprichting wil ik de volgende passage in verband brengen, waarvan ik de kennis dank aan de vriendelijkheid van den heer BRUINVIS.

In datzelfde jaar 1735, waarin het contract met CHRISTIAAN MULLER geteekend werd, verscheen een anoniem, adresloos boekje in klein-octavo, getiteld:

> Het avantuurlyk zomer-tochtje, of Omlands reisje, Uit Holland door 't Sticht Utrecht, Over-Yssel, Gelderland, Cleefsland, de Myery van den Bosch, Breda, enz. behelzende Eene nauwkeurige beschryvinge van vele aardige Gevallen, vermakelyke Gesprekken en aangename Historien, op die Reize gebeurt of gehoort. Opgestelt Door iemand welke dat Tochtje zelf met Gezelschap gedaan heeft. Gedrukt voor den Autheur. En zyn te bekomen by de Boekverkopers in de Nederlandsche steden, MDCCXXXV.

Daarin komt naar aanleiding van het hooren van het orgel in de Sint Jan te 's Hertogenbosch het volgende voor [1]):

> Na dat myn Reisbroeder en ik ieder het Orgel getracteert hadden, en Myn Heer de Organist zulks na ons had gedaan moesten wy bekennen dat de konstigheit van 't maakzel en schoonheit van geluit t' eenemaal beantwoordden het denkbeeld dat men ons daar van gegeven had. Van de Registers die zeer menigvuldig waren was ieder geluit in zyne soort hemelsch inzonderheit, myns oordeels de Flute douce, Vox humana, en Trompet. Evenwel, niettegenstaande den billiken lof dien 't Orgel in den Bosch toekomt, weet ik niet of dat in de Grote Kerk te Alkmaar, 't welk ik dikwils gehoort heb, wel veel daar voor behoeft te wyken, hoewel 't mogelyk nog beter geweest is dan nu, voor dat men die veranderingen daar aan gemaakt heeft, welke men oordeelde tot verbetering en meerder volmaaktheit te zullen verstrekken; want, naar myne gedachten, bestaat de perfectie van een orgel juist niet alleen in 't groot getal van Registers, maar wel inzonderheit dat ieder in zyne soort een keurig geluid

[1]) Blz. 377 en 378.

geeft en dat het een het ander niet belemmert, nog in den weg is. Na het voorschreven Alkmaars Orgel, zou ik het klein Orgel in de Nieuwe Kerk te Amsteldam voor een van de beste in Holland prefereren.

Deze uitspraak is om verschillende redenen de aandacht waard. Van wien ze afkomstig is, blijkt niet; dat een tot oordeelen bevoegde aan het woord is, is duidelijk. Het alkmaarsche instrument wordt geprezen, hoewel schoorvoetend; HAVINGHA had zegevierend kunnen toonen in de tien jaren, dat hij een orgel ter bespeling had, gebouwd naar moderne dispositie-inzichten, hoeveel beter dit was voor de behoeften van zijn tijd, een klaar bewijs, dat hij zijn tegenstanders had overwonnen. Maar voor het overige worden de orgels te 's Hertogenbosch, het kleine in de nieuwe kerk te Amsterdam en het vroegere van Alkmaar zoo ongeveer voor de beste gehouden en dat niet in dispositie (waarover niet gesproken wordt), maar in de qualiteit van het pijpwerk, d. i. dus in de mensuren. Er schemert zelfs vrij duidelijk door, dat de anonymus de mensuren van SCHNITGER niet zoo goed acht als die der genoemde orgels. Aan die orgels, en dat is het opmerkelijke, is gewerkt door leden van het geslacht VAN HAGERBEER. Dat in 's Hertogenbosch was in 1634 voltooid door GALTUS GERMER en zijn zoon GERMER GALTUS, het alkmaarsche was volbouwd door GERMER GALTUS en JACOBUS GALTUS VAN HAGERBEER, en de laatste alleen had in 1651 en 1664 gerestaureerd het door den eerste gebouwde amsterdamsche orgeltje, dat door den kerkbrand van 1645 wel veel geleden, maar niet vernield was [1]) en dat — het worde in het voorbijgaan opgemerkt — in 1664 gebruikt werd voor de dagelijksche orgelbespelingen [2]).

De anonymus stelt dus met andere woorden de superioriteit der mensuren van VAN HAGERBEER in het licht, hetgeen klopt met een ander documenteel gegeven. In de mensuren ligt het eigenlijke geheim van den orgelbouwer, toen en nu; de mensuurtafels gaan van den een op den ander over. Is het waar, wat ik hierboven toelichtte, dat DUYSCHOT de opvolger was van VAN HAGERBEER, dan moet deze diens mensuurtafels

---

HESS. t. a. p. blz. 8.

[2]) PH. VON ZESEN. *Beschreibung der Stadt Amsterdam*. Amst. 1664. S. 240.

bezeten hebben en juist de constructie der pijpen in en het klankgehalte van één zijner orgels te Delft wordt later zoo bijzonder door Hess geroemd [1]. Maar ook spreekt mijn ervaring voor deze opvatting. Het alkmaarsche instrument, dat overvleugeld moest worden door het haarlemsche en in vermaardheid door dat instrument inderdaad overvleugeld is [2], ken ik niet voldoende om tot volledig oordeelen gerechtvaardigd te zijn; dit echter weet ik bij ondervinding, dat de waarde van het haarlemsche instrument ligt in de voortreffelijke mensuren van Muller, die zijn sterk afloopende, wijzende op scherpte in de discant en volle krachtige bassen [3]. De anonieme schrijver was, zoo komt het mij voor, bekend met het feit, dat Muller mensuren nam, die beter waren dan die van de groningsche orgelfabriek van Schnitger-Hinsch, en het was daarom, dat hij juist op dat punt, zij het dan ook in populaire bewoordingen en zonder diep op de zaak in te gaan, nadruk legde om zoodoende reeds vooraf stemming te maken voor het aanstaande haarlemsche instrument, den vijand en concurrent van het alkmaarsche.

Het is een conjectuur, die ik waag, maar een die ook daarom waarschijnlijk is, omdat deze orgelappreciatie niet past in het kader van dit *Zomer-tochtje* met zijn menigte scabreuse verhalen. Zooveel volgt echter uit het simpele feit dier appreciatie, dat Havingha's strijd in belangstellende — of moet ik zeggen belanghebbende? — kringen niet vergeten was. Hij ondervond dat bij het haarlemsche instrument.

Toen het orgel door Christiaan Muller voltooid was (1738), werden als examinatoren aangewezen Hendrik Radeker, de organist van de St. Bavo, Witvogel, de organist van de luthersche nieuwe kerk te Amsterdam, Havingha en Veldkamp. Allan verhaalt [4] „dat het examineeren van het orgel, waaraan aanvankelijk al de vier genoemde heeren

---

[1] *Dispositiën. Vervolg*, blz. 8.

[2] Ik ondervond een aardig voorval ten bewijze, hoe die orgelconcurrentie tusschen Haarlem en Alkmaar nog nawerkt. Toen ik 28 mei 1907 in Alkmaar was, begaf ik mij als vreemdeling naar den boekwinkel van Herms. Coster & Zoon, welke zaak nog uit de achttiende eeuw dateert. Op mijn vraag naar een fotografie of prentbriefkaart van het orgel, was het antwoord: „Neen, daar kunnen we U niet aan helpen, ik geloof ook niet dat die bestaat" en in één adem volgde daarop: „maar het haarlemsche orgel hebben wij wel". Die mededeeling trof mij bijzonder in haar onbewust historisch verband.

[3] M. Maarschalkerweerd in *Het Orgel*, dec. 1907, blz. 21 [1].

[4] *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem*. Dl. III. Haarlem 1883, blz. 337.

deelnamen, hoofdzakelijk slechts door drie hunner werd ten einde gebracht, daar VELDKAMP er zich — om welke redenen weten we niet — aan onttrok." En van die drie overigen zal HAVINGHA wel het grootste deel der keuring verricht hebben, omdat het rapport door keurmeesters uitgebracht door hem geschreven is [1]).

De reden is, dunkt me, duidelijk: de oude alkmaarsche vete over de gelijkzwevende stemming moet wederom opgerakeld zijn geworden, en VELDKAMP's positie was door de vroeger vermelde uitspraak van FISCHER uit datzelfde jaar 1738 zeker niet versterkt. Hoe RADEKER en WITVOGEL in deze materie dachten, blijkt niet; met vrij voldoende zekerheid kan niettemin verondersteld worden, dat zij met HAVINGHA medegingen. Van RADEKER kan zulks gemeend worden, omdat hij een groninger van geboorte was en voortkwam uit de orgelbouwschool van ARP SCHNITGER [2]); omtrent WITVOGEL is zulks te gelooven, omdat hij en HAVINGHA eerlang zouden samen werken. In een dergelijk milieu vond VELDKAMP zich niet op zijn plaats en het is daarom best te begrijpen, dat hij zich halverwege aan de keuring van het haarlemsche orgel onttrok.

Dat WITVOGEL de moderne richting was toegedaan blijkt overtuigend uit de rhythmische en tonale notatie van zijn *De zangwysen van de CL. psalmen Davids, met eenige andere lofzangen* (1731). Dat boek had hij in eigen beheer uitgegeven, want behalve organist was WITVOGEL ook muziek-boekverkooper. Het is dus gereedelijk te gelooven, dat de samenwerking bij het haarlemsche orgel aanleiding is geweest, dat HAVINGHA een paar jaar later een muziekboek bij WITVOGEL deed verschijnen.

In februari 1739, een half jaar nadat de examinatoren van het haarlemsche orgel hun rapport hadden ingeleverd, had WITVOGEL hem toegezonden een exemplaar van D. K[ELLNER]'s *Treulicher Unterricht im General-bass* [3]), in 1732 te Hamburg verschenen. Het geviel hem uitnemend, zoodat hij het voor zijn leerlingen vertaalde. WITVOGEL gaf het in 1741 in het licht. De titel luidt:

D. KELNER, / Korte en getrouwe / onderregtinge / van de / generaal bass, / of / bassus continuus. / Naa de tweede druk uit het hoogduits vertaalt, /

---

[1]) Mededeeling van den heer C. J. GONNET.

[2]) Zie mijn mededeeling in HESS. *Dispositien. Vervolg*. Amst. 1904, blz. VIII.

[3]) KELNER. *Korte en getrouwe onderregtinge*. Voor-reden fol. [a 8 r].

en met eenige aanmerkingen, benevens een / opdragt, en voorreden vermeerdert, / door / GERHARDUS HAVINGHA, / organist en klokkenist / te Alkmaar. / (vignet) / Te Amsterdam, / by G. F. WITVOGEL, / organist van de luthersche nieuwe kerk. 1741 / [1]).

De opdracht was door HAVINGHA gedaan aan het Collegium musicum, waarin, anders dan 15 jaar te voren, alle leden nu een „vriendelyke ommegang met malkanderen" [2]) hadden.

De aanvullingen, die HAVINGHA aan KELLNER's werk deed, waren in hoofdzaak enkele demonstratie-voorbeelden en een cirkelwijzer, die hij elders gevonden hebbende, aanpaste aan de terminologie voor deze uitgaaf aangenomen [3]).

Die terminologie was de duitsche volgens KELLNER: duur en moll voor de hollandsche over de groote en over de kleine terts, en de benoeming der chromatische toonschaal als c cis d dis e f fis g gis a b h c [4]); hij verviel daarbij, evenals KELLNER, naar mijn inzien tot inconsequenties door te noemen Dis en Gis [5]).

Bovendien gaf hij, waar het paste, uitbreidingen aan den tekst van KELLNER, waaruit blijkt, dat hij bekend was met de werken van LOCATELLI, PRINTZ, DESCARTES, ZUMBAG VON KOESFELD, MATTHESON, WERKMEISTER en MERSENNE.

Onder die inlasschingen is er één, welke een nadere uiteenzetting verdient. KELLNER [6]) verklaart zich tegen terts- en quint-registers in de orgeldispositie, omdat de destijds heerschende theorie der acoustiek zulks veroordeelde, hetzelfde dus wat VELDKAMP vroeger gedaan had [7]). Hij beriep zich op GOTTFRIED SILBERMANN, die in 1720 in de Sophienkirche te Dresden een orgel van 2 klavieren en vrij pedaal (31 stemmen) geplaatst had, waarvan het pedaal slechts samengesteld was uit drie

---

[1]) Een titel-uitgaaf bezorgde J. COVENS Junior te Amsterdam in 1751.

[2]) KELNER. Voor-reden fol. a 3 r.

[3]) t. a. p. Voor-reden fol. [b 7 r], blz. 50, 59.

[4]) t. a. p. Voor-reden fol. b 2v vlg., blz. 69, 90; KELLNER 1732. S. 30.

[5]) t. a. p. teg. blz. 47. In de tabel teg. blz. 54 heeft dis mineur zes kruisen en gis mineur vijf kruisen voorteekoning.

[6]) t. a. p. 113; ed. 1732. S. 64.

[7]) *Onderrichtinge*, blz. 85, 86.

16- en één 8-voet [1]). Daarmede kon HAVINGHA zich niet vereenigen. Al wist hij niet de natuurkundige verklaring, waarom de vulstemmen in het volle werk noodwendig aanwezig moeten zijn — zij is eerst gegeven door HELMHOLTZ — zoo leerde de ervaring hem de onjuistheid van KELLNER's meening. Niet zonder een bittere herinnering aan zijn vroegeren orgelstrijd schreef hij [2]):

„Hier op moet ik in het voorbygaan aanmerken, dat gelyk de konst vry is, zoo ook een iegelyk konstenaar zyne vryheid heeft, om een *Orgel*, of dus, of zoo als zyn smaak is te maken, of te laten maken.

„Noemt onzen heer KELNER de *terts* en *quint* geluiden een *vitieus* en wild geschrey, wy zouden hem terstond gelyk geven en toevallen, wanneer daar dan geen genoegzame Registers waren om dezelve te dekken; want die geluiden op hun zelfs niets in zig hebben dat aangenaam is, waarom ze ook tot de *Musique* te gebruiken onbekwaam zyn; maar om een doorsnydend, scherp en kragtig geluid in een vol Werk te brengen, zyn dezelve noodig en dienstig, als ook tot de Psalmen en Kerkgezangen, waar voor doch de Orgelen in de Kerken gebouwt worden. Is 'er iemand in die gedagten dat zonder de *terts* en *quint*-Registers een Orgel niet goed zoude kunnen zyn, wy willen hem wel in die gedagten laten, alleenlyk hem erinneren, dat die zodanig niet vermenigvuldigt of sterk gemaakt worden, dat ze boven de Grondstemmen *prædomineeren*."

En verder: „Om welke oorzaak de aldervermaardste *Orgelbouwers* en *Organisten*, zoo van voorledene Eeuwen als ook van deze Eeuw, zig bevlytigt hebben dezelve in de Werken in te brengen, en ze na hunnen aart en eigenschap te behandelen. Men beschouwe maar de Werken die door wylen den alomberoemden Heer ARP SCHNITGER in *Duitschland* en *Neerland* gemaakt zyn, als ook die van wylen deszelfs Zoon FRANS CASPAR SCHNITGER zyn gewrogt: en nu noch in het voorleden Jaar 1738 dat KONSTWERK in *Haarlem*, door den voornamen Orgelbouwer CHRISTIAAN MULLER, Burger en Inwoonder van *Amsterdam*, zoo loflyk is volbouwt

[1]) KELLNER noemde het aantal der stemmen 38. Vermoedelijk telde hij voor een deel de hulpregisters mede. Zie de dispositie in SEIDEL, *Het orgel* vertaald door S. MEYER. Gron. 1845, blz. 341.

[2]) Blz. 114.

geworden: een werk dat het *Capitaalste* van geheel *Neerland* is, zynde een Werk van 60 stemmen, waar in een *Pedaal* is van 15 stemmen, van de Principaal 32 voet aan, en zoo door met 16, 12, 8, 6, 4, 3, en 2 voets Registers, in de *Labiaal* pypen, en in de Tongwerken de *Basuinen* 32 en 16, de *Trompetten* 8 en 4, en de *cinq* 2 voet, alles zoo wel geordent en *geintoneert* dat verwonderenswaardig is, en een geheele Beschryvinge verdiende.

„Nu hebben deze lofwaarde Konstenaren niet vergeten de *terts* en *quint*-Registers, als noodzakelykheden daar in te plaatsen, om de zeldsame veranderingen, de zonderlinge kragt en snydinge daar door te begunstigen, om een doordringend geluid aan hunne Werken te geven. Maar die daar nu geen smaak in heeft, wy willen noch zullen niet zeggen, dat hunne gedagtens daarom kwalyk zyn; maar gunnen gaarne een ieder *Liefhebber* en *Konstenaar* zyn volle vryheid, gelyk wy die ook wenschen voor ons te behouden, en daarom hebben wy onze gedagten zonder de minste *præjudicie* van de een of ander hier in het voorbygaan eenvoudig willen ter neder stellen, een ieder onderzoek en beproeve dit, en kieze dat geene 't welke hem het behaaglykste is."

De voorvechter van de duitsche orgelschool is hier klaar aan het woord, die, met de herinnering aan de zeer onlangs plaats hebbende min aangename ontmoeting met zijn ouden tegenstander Veldkamp, de gelegenheid zich niet liet ontglippen zijn standpunt uiteen te zetten en te handhaven.

In zijn voorrede betoogde Havingha, dat de bestaande leerboeken over den bassus continuus, hoewel uitnemend, niettemin niet genoeg nadruk legden op de allereerste beginselen en daarom niet dienstig waren bij elementair muziekonderwijs. De meest bekende leerboeken in het nederlandsch geschreven waren, voorzoover ik weet:

G. Boyvin. Korte verhandelinge van het speel vergeselschappen voor het orgel en de claviercimbel. Met een ligte verklaringe van de voornaamste reegulen der samenstellinge enz., van de welke men sig gemeenlijk bediend in de basse continuo. Uit het frans vert. door P. Meilma. *Tot Amsterdam op kosten van Est. Roger*, 1710 [1]).

---

[1]) hs. (afschrift) in de Bibliotheek der Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis (Cat. I, blz. 188).

J. P. A. Fischer. Korte en noodigste grond-regelen van de bassus-continuus. *Utrecht, Willem Stouw (Pieter Muntendam)* 1731.

Quirinus van Blankenburg. Elementa musica of niew licht tot het welverstaan van de musiec en de bas-continuo. *'s Gravenhage, Laurens Berkoske*, 1739

en het wellicht ongeveer gelijktijdig verschenen

Step. Theod. van Loonsma. Musicaal A, B,-boek, of den organist in zijn leerjaren. *Amsterdam, A. Olofsen*, 1741 [1]).

Ik heb niet genoeg studie gemaakt van den toestand van het toenmalige muziekonderwijs, om in deze materie een eigen oordeel te hebben. Dat Havingha in deze gelijk had, geloof ik wel, al wijkt hij op vrij wat theoretische punten af, met name in zijn benoemingstelsel der intervallen, dat gelukkig niet in zwang is gekomen.

Zooals uit het gegeven citaat bleek, had Havingha zijn vertaling van dit leerboek reeds in 1739 voltooid. Ziekte van hem zelf, oponthoud in het gereedmaken der koperen platen en volhandigheid van Witvogel had veroorzaakt, dat de verschijning twee jaar getraineerd had. Zulks moet Havingha niet welkom geweest zijn. Want hij had in 1738 een andere moeielijkheid gehad in zijn muziekcarrière, die het hem urgent maakte door een muziekwerk van zich te doen hooren. Die moeielijkheid was gelegen geweest in de leverantie, die gedaan was aan de stad Danzig van een klokkenspel op de Katharinenkirche. De toedracht daarvan blijkt uit afschriften van stukken in de achttiende eeuw genomen door Jurriaan Spruyt, klokkenist te Hoorn, welke afschriften omstreeks 1749 gecopieerd zijn door J. P. A. Fischer en naar een tweede afschrift door een onbekende zeer onnauwkeurig uitgegeven zijn in den zevenden jaargang (1845) van het *Nederlandsch muzikaal tijdschrift.*

De magistraat van Danzig had de leverantie van dit spel opgedragen aan Christiaan Sprengel, koopman te Amsterdam; de klokken (35) bestelde deze bij Jan Nicolaas Derk, klok- en geschutgieter te Hoorn, terwijl als deskundigen waren aangewezen Havingha en Jurriaan Spruyt.

---

[1]) Loonsma maakte front tegen Fischer. De laatste had geschroven in zijn *Kort en grondig onderwys van de transpositie* (Utr. 1738, blz. 25) ter aanprijzing der gelijkzwevende stemming: „Daer ik doch het Clave-cimbal van de heer Hendel . . selfs gesien en gehoort enz."; Loonsma drukte (blz. 41): „maar volgens dit Temperament heeft men een zuiver harmonie, en daar hoeft men Hendel, nog geen Capel-Meester om te bezoeken enz."

DERK was een metaalgieter, die zich ook belastte met het gieten van klokken. Zoo had hij o. a. in 1729 geadverteert [1]):

„JAN NICOLAES DERK, Geschut en Klockegieter tot Hoorn in Noord-Holland, maakt bekend aan alle Heeren en Coopluyden, of die het mogte aangaan, als dat by hem gegoten werd alle soorten van Metael Canon en Mortiers op de Proef, Luyd- en Speelklocken, soo groot alsse begeert werden, oock heele Speelwercken, Apothekers Vijsels, Metale Gort- en Koekepannen, groote Kranen van 100 10 : 6 à 100 ℔, Rolle tot Kamelotte en Triipdrucken, en ander important Koper en Metael werck, alles voor een civile prijs, en de Gietery staet heel heel gelegen om alles te water of en in te brengen."

Op grond van dergelijke advertenties, maar ook omdat er in Holland destijds niet veel gieters waren, wien het maken van carillons opgedragen kon worden, kreeg DERK de leverantie van den amsterdamschen tusschenpersoon, want geen zijner concurrenten in klokgieterij, JOHANNES BORGHART te Groningen, CYPRIANUS CRANS te Amsterdam en CORNELIS CRANS te Enkhuizen zouden zich in staat geacht hebben, naar mij voorkomt, een carillon te maken.

Wel verstond DERK de techniek van geelgieten — bewijze o. a. den „fraaien" boog over het doophek in de kerk te Zwaag (1749) [2]) — en had hij hier en daar wel luiklokken geleverd, die, voorzoover ik mij herinner, slechts matig geslaagd zijn, maar deze taak zou hem toch te zwaar blijken. Althans van de 35 klokken (c, d, e tot $\overline{\overline{\overline{c}}}$) van het danziger spel bleken er niet minder dan 25 onbruikbaar, toen het spel daar was aangekomen. Zulks werd het eerst geconstateerd door den klokkenist van Danzig, die daarover het volgende schreef aan HAVINGHA. Dat schrijven is niet onbelangrijk, in de eerste plaats omdat daaruit blijkt, dat ELTJEN WOLTHERS een nederlander van afkomst was en, op grond van zijn voor- en achternaam, denkelijk wel een groninger [3]) en

---

[1]) *Oprechte Haarlemsche Courant*, 22 maart 1729.

[2]) Deze appreciatie overgenomen uit G. VAN ARKEL en A. W. WEISSMAN *Noord-hollandsche oudheden*. Dl. I. Amst. 1891, blz. 81.

[3]) Zijn zoon LUCAS was klokkenist van de Martinitoren te Groningen en sollioiteerde in 1755 te vergeefs naar het carillonneurschap van Danzig, waartoe hij een reis naar die plaats maakte (Mededeeling van den heer archivaris van het koninklijk staatsarchief te Dantzig). Zie ook de correspondentie van ELTJEN WOLTHERS uit 1750 en 1751 door mij afgedrukt in *Tijdschrift* VII, blz. 80 vlg.

in de tweede plaats, omdat steekpenningen ook destijds reeds een ingekankerd kwaad blijken geweest te zijn. WOLTHERS schreef dan [1]):

DANTZIG den 24 september [2]) 1738.

Mijn Heer.

Ik [3]) heb de eer gehadt UE. zijn naem hier mede te Dantzig te zien, en wel soo als steekende tot getuygenis der waerheid aengaende het clokkenspel, het welke te Hoorren gemaekt is, waer over UE. ook me keurmeister en exsaminator is geweest; maer nu kan ik my niet besinnen, waer UE. zijn oren geweest zijn; van twee dingen moet ik een gelooven, het eenne is, dat sij moeten maer [4]) in de wijn geweest hebben, of gevult geweest zijn met speesy goudt, het welke soo de inwendige vlisen van de oren verstop hebben, en soo het geene onrein is, rein geheten; maer UE. kan nu reis dencken, wat een roem dat UE. daer nu van trekt, uyt gekreeten te worden voor mineedigers, het welke haer gelijk veel is, of het waer is of niet, als sij maer geld trecken. Als UE. de getuigenis van U over gaeft, als dat het werk tot een vol harmonie gebragt was, soo moet UE. maer wis gedacht hebben, als dat in Duitschlant geen musikanten meer zijn, maer dan is UE. ten hoogsten bedrogen, want hier is haest geen hantwerksman, of hij kan spilen, het zie op het eenne of op het andere instrement, en daerom is mij gaens verdrietlijk te hooren van mijn lantluyden, dat het soo sleght gemaeckt is. Ja, ik durf wedden, als de magijstraedt van Dantzig U in haer magt hadden, dat UE. der niet sonder sandael vrie van quaemd, en daerom wil ik U recommandeeren, als het wederom te pas moght komen, dat UE. dan beter toe wilt hooren.

Zijt van mij gegroet, UE. zijn lantsman

ELTJEN WOLTHERS,

Klockenist zu Dantzigh.

Het verdere beloop dezer onverkwikkelijke historie was, dat de onbruikbare klokken naar Hoorn terug gingen, om daar uitgeboord en hergoten te worden. HAVINGHA en SPRUYT worden verder niet meer genoemd;

---

[1]) *Nederlandsch muzikaal tijdschrift* 1845, blz. 237.

[2]) 7ber.

[3]) Jk.

[4]) waer.

WOLTHERS zelf kwam naar Hoorn om het hermaakte carillon te keuren.

In hoeverre hier onkunde, omkooperij of wellicht verschil van inzicht inzake de temperatuur in het spel waren, is niet meer na te gaan; de afgekeurde klokken werden vermaakt, en het vermaakte spel is in 1905 door brand vernietigd.

Of DERK bij het tweede spel van 38 klokken, dat hij in 1757 en 1758 goot voor Petersburg — het is, meen ik, terecht gekomen in Riga — dergelijke wederwaardigheden ondervonden heeft, is mij niet gebleken, evenmin welke de qualiteiten van dit spel zijn.

Zooals FISCHER aanteekende, was er over het spel voor Danzig „veel te doen geweest". Zulks zal voorzeker aan de reputatie van HAVINGHA niet ten goede gekomen zijn en om die te herstellen zal hij, dunkt me, het gewenscht geacht hebben door het publiceeren van KELLNER's *Bassus continuus* zulks te neutraliseeren. Zulks schijnt hem inderdaad gelukt te zijn. Na zijn overlijden in 1753 — hij werd 6 maart van dat jaar te Alkmaar begraven — bleef zijn spel in dankbare herinnering en werd hij, op grond van zijn *Oorspronk en voortgang*, in één adem genoemd met SALOMON VAN TIL, den auteur der *Digt- sang- en speel-konst, soo der ouden, als byzonder der Hebreen* [1]), als kerkmuziek-historicus. Toen twee jaar later in 1755 in de luthersche kerk te Alkmaar een nieuw kerkorgel werd ingewijd door den dienstdoenden predikant EVERHARDUS SCHUTTRUP met een *Redenvoering over de nuttigheid der muzyk, en haaren invloed in den openbaaren godsdienst* en daarin een en ander werd medegedeeld over het begin der orgelbouwkunst, zeide de spreker: „De groote VAN TIL, en een ander aan onze Medeburgeren niet onbekend gebleven Kunstbeminnaar, die vaak onze ooren aan 't verwonderlyk geluid, dat als uit zyne vingeren vloeide, gekelend heeft, verligt mij deezen arbeid", daarbij doelende op HAVINGHA, wiens naam hij, hoewel foutief, in de gedrukte redevoering in een voetnoot noemde [2]).

Het herhaaldelijk geconstateerde feit, dat iemand na zijn overlijden eerst gewaardeerd wordt, valt dus ook bij HAVINGHA op te merken.

---

[1]) Dordregt, DIRK GORIS 1692. Titeluitgaaf: Dordregt, DIRK GORIS 1706.

[2]) SCHUTTRUP. *Redenvoering* blz. 21 noot b drukte: „D. Hs. HAVINGHA *over den oorsprongk en voortgang der orgelen*", daarmede GERARDUS HAVINGHA verwarrende met zijn broeder HENRICUS, hervormd predikant te Petten.

Als aanhanger en propagandist van moderne inzichten had hij bij zijn leven veel beroering, veel tegenspraak ondervonden in een hollandsche provinciestad van den tweeden rang; maar, in dien strijd niettemin overwinnaar gebleven, werd hij eerst openlijk in zijn streven gekend en gewaardeerd, toen hij zelf er geen getuige meer van kon zijn.

Samenvattende hetgeen hiervoor uiteengezet is, is HAVINGHA's geschiedenis dus in het kort aldus:

In 1722 aangesteld te Alkmaar als organist en klokkenist, vindt hij het orgel daar verouderd van inrichting, defect in constructie.

Wetende te verkrijgen dat een nieuw instrument gebouwd zal worden, weet hij het daarheen te leiden, dat die bouw geschieden zal naar de moderne inzichten in dispositie en stemming, en dat daarmede belast wordt een duitsch orgelmaker van de jonge school.

Daarmede jaagt hij tegen zich in het harnas de vakmusici in Holland, welke van de oude en verouderende richting waren, de hollandsche orgelmakers, de burgerij, die trotsch op haar instrument, betoogde, dat het mooiste instrument van heel Holland vernield werd, en de plaatselijke muziekliefhebbers, die gehecht waren aan typisch kennemerlandsche muziekeigenaardigheden en meenden, dat aan het orgel nog eigen was een bijzonderheid, welke het echter reeds sedert lang verloren had.

In de tegen hem met heftigheid gevoerde actie, waarbij godsdienstige vraagstukken hun invloed deden gelden, bleef hij in de hoofdzaken overwinnaar.

Tien jaar later (1738) werd hem in het openbaar gelijk gegeven door een confrater en werden de oude grieven opnieuw opgehaald.

De verdiensten van HAVINGHA zijn in het kort dus daarin gelegen, dat hij de persoon geweest is, die, vurig aanhanger van de muziekbegrippen, welke tot aan WAGNER's tijd gegolden hebben, deze met overtuiging het eerst in Holland heeft voorgestaan, en dat hij in het Westen van ons land practisch ingevoerd heeft de theorie van duitschen orgelbouw, welke in Nederland bij uitsluiting in toepassing gebracht is tot in 1871, toen het orgel in de Mozes en Aäronskerk te Amsterdam, door Gebr. ADEMA gebouwd, werd ingewijd.

Deze studie zou onvolledig zijn indien niet, bij wijze van aanhangsel, nog eenige mededeelingen gedaan werden over den tegenwoordigen toestand van het orgel te Alkmaar, de meeste bijzonderheden dankende aan den heer F. Jos. H. Vermeulen, orgelmaker aldaar.

De wind wordt geleverd door negen spaanbalgen, van M. 2.45 bij M. 1.55, in drie rijen boven elkander geplaatst. De wind, welke een drukking heeft van 76 mM., wordt rechtstreeks in het orgel geleid, zonder tusschenschakeling van een reservoir of een regulateur.

Regeerwerk en windladen zijn nog in den ouden toestand.

Hoofdmanuaal.

Verdeeld in C- en Cis-lade, geplaatst ter hoogte van het front. Ventielopening M. 0.26; cancelwijdte van groot C: M. 0.026; ventielopgang: M. 0.008. De abstracten (lang M. 5.–) trekken zonder overbrenging direct aan het welbord.

Bovenwerk.

Verdeeld in C- en Cis-lade. Ventielopening: M. 0.25; cancelwijdte van groot C: M. 0.022; ventielopgang: M. 0.007. De abstracten (lang M. 10.—) gaan loodrecht naar het welbord.

Rugpositief.

Eén niet-verdeelde lade; het pijpwerk is echter ingedeeld in een C- en een Cis-kant. Ventielopening: M. 0.255; cancelwijdte van groot C: M. 0.027; ventielopgang: M. 0.006.

Pedaal.

De laden zijn geplaatst ter weerszijden van de hoofdmanuaalladen. Verdeeld in C- en Cis-lade. Ventielopening: M. 0.27; cancelwijdte van groot C: M. 0.039; ventielopgang: M. 0.017.

Ik merkte op een eigenaardige ornementale houtsculptuur aan enkele registerwellen, die in dat geval nog afkomstig kunnen zijn van Van Hagerbeer, en de voortreffelijke constructie, waarmede de metalen oogjes verbonden zijn aan de abstracten van het bovenklavier.

De manualen schijnen nog als van ouds te zijn; de conditie van het ivoren beleg maakt het waarschijnlijk, dat hier sedert de oplevering in 1725 deugdelijk onderhoud heeft plaats gehad.

De omvang der manualen is van groot C tot drie gestreept d.

De afstand tusschen de platte toetsen is 75 mM.

De pedaalklaviatuur is nieuw. Eveneens vernieuwd zijn de winkelhaken aan het achtereinde der toetsen, die van ijzer in plaats van eikenhout zijn.

De omvang der pedaalklaviatuur is van groot C tot eens gestreept d.

Ter weerszijden van de manuaalclaviaturen zijn in 4 rijen geschikt de registerknoppen; zij zijn van gedraaid ebbenhout. De naam van het register is er boven geschilderd op een zwarten band met gouden bastard-nederduitsche letters. De manuaalkoppels en twee andere hulptrekkers worden gevonden links en rechts in de lijsten van de muzieklessenaar.

De schikking der registerknop-rijen is abnormaal, ten gevolge van den ombouw van het orgel in 1685:

1e rij. Groot manuaal en tremulant bovenwerk.
2e rij. Pedaal „ „ rugpositief.
3e rij. Bovenwerk.
4e rij. Rugpositief en pedaalkoppel.

Bovendien heeft elke rij looze knoppen ter decoratieve versiering. Een en ander verduidelijkt de volgende diplomatisch opgenomen nomenclatuur der registerknoppen.

Opeenvolging der registerknoppen (van links naar rechts).

1e (bovenste) rij.

links.	rechts.
Tremblant bovenwerk.	Afsluiting manuaal.
Trompet 8 voet.	Prestant 16 voet.
Cornet 3 sterk.	Bourdon 8 voet.
Ruispijp 2 sterk.	Openfluit 4 voet.
Octaaf 2 voet.	Woudfluit 2 voet.
Octaaf 4 voet.	Tertiaan 2 sterk.
Prestant 8 voet.	Trompet 16 voet.
[Looze knop genaamd:]	Viola di gamba 8 voet.
Manuaal.	[Looze knop.]

2e rij.

links.	rechts.
Tramblant positief.	Afsluiting pedaal.
Trompet 4 voet.	Prestant 32 voet.
Bazuin 16 voet.	Octaaf 8 voet.
Ruispijp 3 sterk.	Quint 6 voet.
Octaaf 4 voet.	Nachthoorn 2 voet.
Roerfluit 8 voet.	Mixtuur 6 sterk.
Prestant 16 voet.	Trompet 8 voet.
[Looze knop genaamd:]	Cornet 2 voet.
Pedaal.	[Looze knop.]

3e rij.

Hoboë 8 voet.	Afsluiting bovenwerk.
Cijmbal 3 sterk.	Prestant 8 voet.
Sexquialter 2 sterk.	Roerfluit 8 voet.
Superoctaaf 2 voet.	Octaaf 4 voet.
Fluit doux 4 voet.	Spitsfluit 3 voet.
Quintadeen 8 voet.	Gemshoorn 2 voet.
Baarpijp 8 voet.	Scherp 4 sterk.
[Looze knop genaamd:]	Trompet 8 voet.
Bovenwerk.	Voxhumana 8 voet.

4e rij.

Fagot 8 voet.	Afsluiting positief.
Cymbal 3 sterk.	Prestant 8 voet.
Sexquialter 2 sterk.	Octaaf 4 voet.
Woudfluit 2 voet.	Roerfluit 4 voet.
Octaaf 2 voet.	Fluittravers 8 voet.
Spitsfluit 3 voet.	Flageolet 1 voet.
Holpijp 8 voet.	Mixtuur 5, 6 sterk.
Koppeling pedaal.	Trompet 8 voet.
	Voxhumana 8 voet.

In de lijsten ter zijde van de klavierlessenaar:

Koppel bov. kl.	Kalcant.
Koppel pos.	Ventiel.

Systematisch geschikt geeft dit de volgende dispositie:

Groot manuaal. 13 stemmen.

Prestant	16 voet
Prestant	8
Bourdon	8
Octaaf	4
Openfluit	4
Woudfluit	2
Octaaf	2 voet
Cornet	3 st.
Tertiaan	2 st.
Ruispijp	2 st.
Trompet	16 voet
Trompet	8
Viola de gambe	8 voet

Afsluiting.

Bovenwerk. 15 stemmen.

Prestant	8 voet
Baarpijp	8 voet
Roerfluit	8
Quintadeen	8
Octaaf	4
Fluit doux	4
Spitsfluit	3
Superoctaaf	2
Gemshoorn	2
Scherp	4 st.
Cymbel	3 st.
Sexquialtra	2 st.
Trompet	8 voet
Hoboe	8 voet
Vox humana	8 voet

Tremulant. Afsluiting.

Rugpositief. 15 stemmen.

Prestant	8 voet
Fluit travers	8
Holpijp	8
Octaaf	4
Roerfluit	4
Spitsfluit	3
Octaaf	2
Woudfluit	2
Flageolet	1 voet
Mixtuur	5, 6 st.
Cymbel	3 st.
Sexquialtra	2 st.
Fagot	8 voet
Trompet	8 voet
Vox humana	8 voet

Tremulant. Afsluiting.

Pedaal. 13 stemmen.

Prestant	32 voet
Prestant	16 voet
Roerfluit	8
Octaaf	8
Quint	6
Octaaf	4
Nachthoorn	2 voet
Mixtuur	6 st.
Ruispijp	3 st.
Bazuin	16 voet
Trompet	8
Trompet	4
Cornet	2

Afsluiting.

Trekkoppel groot manuaal aan bovenwerk.

Drukkoppel groot manuaal op rugpositief.

Pedaalkoppel aan groot manuaal.

Ventiel.

L i g g i n g d e r m a n u a l e n.

Bovenwerk.

Groot manuaal.

Rugpositief.

Deze dispositie geeft het volgende tableau:

	Groot manuaal.		Bovenwerk.		Rugpositief.		Pedaal.		Volle werk en Totaal.		
							32	1	32 voet	1	
	16	1					16	1	16	2	
Labiaalstommen	8	2	8	4	8	8	8	2	8	11	29
	4	2	4	2	4	2	4	1	4	7	
	2	2	2	2	2	2	2	1	2	7	
					1	1			1	1	
Tongwerken...	16	1					16	1	16	2	
	8	2	8	8	8	3	8	1	8	9	13
							4	1	4	1	
							2	1	2	1	
Vulstemmen...		3		4		4		8		14	14
		18		15		15		13		56	

De plaatsing van het pijpwerk is ruim. Slechts is de afstand van de midden- en bovenwindladen tot den achterwand (schot) van het instrument te bekrompen om gemakkelijk passage te verleenen. De reden daarvan is duidelijk. Ontworpen op een diepte van 13 en 6 stemmen (1638), had het voltooide orgel er 15 en 8 (1645). Dat aantal werd in 1723 horizontaal niet gewijzigd. De diepte-afmeting der door VAN CAMPEN ontworpen orgelschrijn was voldoende voor het allereerste project, niet voor den sedert gewijzigden toestand. Aan de practische waarde van het orgel als zoodanig schaadt een en ander echter niet.

Het front is verdeeld in een hoofd- en een rugpositieffront. In het hoofdfront staat in den middentoren als grootste frontpijp de groot G van de prestant 32 van het pedaal (diameter M. 0.34, lengte M. 8.—); de overige frontpijpen van het hoofdfront zijn voor prestant 32, prestant 16, prestant 8 (groot manuaal en bovenwerk) en pedaal.

De frontpijpen van het rugpositief zijn alleen van de prestant 8 met den discant als doublure.

De frontprestanten zijn bij de reparatie in 1899 met aluminium-poeder ingewreven, hetgeen een minder fraai effect maakt. In het bestek van 1638 was voorgeschreven dat ze met foelie (bladtin) belegd zouden worden. Die van het hoofdfront zijn van lood, die van het rugpositief van tin. Deze looden frontpijpen zijn van bijzonder deugdelijke samenstelling, daar zelfs de grootste geen spoor van verzakking vertoonen, zelfs niet aan de voeten.

De orgeldeuren van de bovenmanualen, in 1644 beschilderd door CESAR VAN EVERDINGEN met de triumf van SAUL, zijn nog aanwezig; die van het rugpositief zijn verdwenen, alsmede een engel met twee bazuinen op het fronton van de hoofdkas, beide te zien op een kerk-interieur uit circa 1650 in het Stedelijk Museum te Alkmaar.

De algemeene indeeling zoo in constructie als in decoratieve architectuur is dus nog vrijwel zooals het instrument in 1645 werd opgeleverd.

Niet is dat het geval met de dispositie van 1725; daarin zijn veranderingen geschied, die aan de schepping HAVINGHA-SCHNITGER voor een belangrijk deel de kunstwaarde ontnomen hebben. Wanneer, op wiens advies en door welke orgelmakers deze wijzigingen zijn aangebracht, weet ik niet. Het moge voldoende zijn, die wijzigingen hier naast elkander te stellen, hoewel zij gemakkelijk opgemaakt kunnen worden uit de hiervoor afgedrukte disposities en het resultaat er van reeds gebleken is uit de tableaux.

Ondermanuaal.

Oud.		Nieuw.	
Prestant quint	6	Bourdon	8
Quint	3	Openfluit	4
Mixtuur	4, 5, 6 st.	Cornet	3 st.
Flachfluyt	2	Woudfluit	2 [1])
Trompet	4	Trompet	8

[1]) Niet anders dan een naamswijziging.

Bovenmanuaal.

Oud.		Nieuw.	
Spitsfluyt	2	Gemshoorn	2 [1]

Rugpositief.

Quintadena	8	Fluit travers	8
Fluyt	4	Roerfluit	4
Nassat	3	Holpijp	8
Quintfluyt	3	Spitsfluit	3 [1]
Quintanus	1½	Flageolet	1
Trecht-regaal	8	Trompet	8

Pedaal.

Prestant	24	Prestant	32
Rohrquint	12	Roerfluit	8

Dat wil dus zeggen, dat veranderd zijn:

6 vulstemmen in grondstemmen.

1 mixtuur in een cornet.

1 tongwerk 4 in een tongwerk 8.

2 grondstemmen in gelijksoortige, maar minderwaardige.

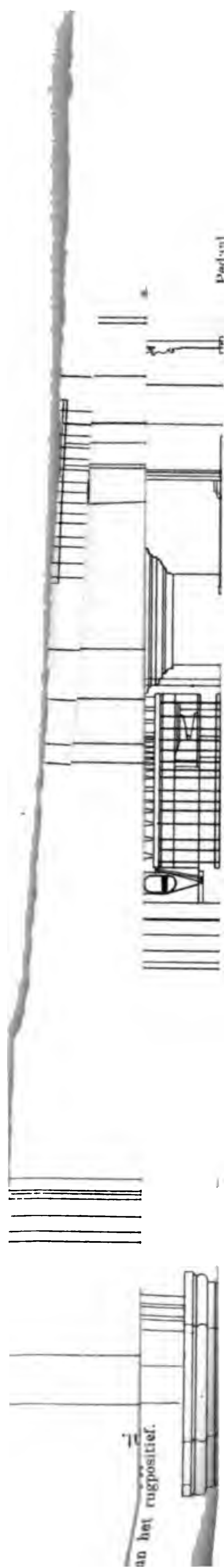
Terwijl het orgel dus was gedisponeerd naar de beginselen der hamburgsche school, zooals wij die kennen uit de geschriften van MATTHESON en het bij uitnemendheid geschikt was voor de reproductie van de orgelwerken van BACH — voor de argumentatie daarvan verwijs ik naar mijn opstellen in de *Caecilia* van 1907 —, is ook hier zoogenaamd verbeterd naar moderne zwoel-duitsche zienswijzen tot schade van het geluid en zouden er ook nu nog meer „schreeuwers" verwijderd worden als niet de nervus rerum dit verhinderde. Bijzonder treft deze bederving in de tongwerk-dispositie, waar een ruwe trompet 8 een betere heeft vervangen, en een heldere 4 plaats moest maken voor een 8. Het pedaal is in deze intact gebleven.

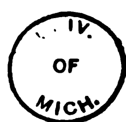
De qualiteit der registers is zeer verschillend. De in de voorafgaande bladzijden ontwikkelde geschiedenis van het instrument toont aan, dat de aanwezige registers uit onderscheidene tijden moeten zijn.

Uit de oudste periode (VAN HAGERBEER c. 1640) zijn o. a. nog aanwezig:

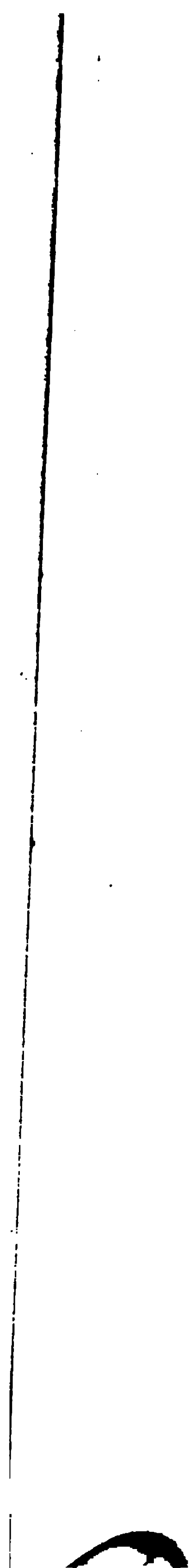
---

[1]) Wellicht niet anders dan een naamswijziging. In ieder geval onbelangrijk.

an het rugpositief.
Pedaal

Groot manuaal: prestant 16, prestant 8, octaaf 4, woudfluit 2; Bovenwerk: prestant 8, octaaf 4, superoctaaf 2, trompet 8 disc., vox humana 8 disc.; Rugpositief: woudfluit 2, flageolet 1 (ged.); Pedaal: prestant 32 (van groot G af), prestant 16, octaaf 8, octaaf 4.

Uit de tweede periode (DUYSCHOT 1685) zijn o. a. nog aanwezig:

Groot manuaal: tertiaan disc.; Bovenwerk: baarpijp 8.

Van SCHNITGER (1725) zijn alle stemmen aanwezig, voor zoover ze niet blijkens bovenstaande tabel van dispositie-wijziging vervangen zijn. Deze nieuw gemaakte stemmen zijn middelmatig; de zeven grootste prestant-32 onvoldoende. Daarentegen is uitnemend wat SCHNITGER geleverd heeft en voortreffelijk de quintadeen 8 boven, die afkomstig is van VAN HAGERBEER.

Eigenaardig, tevens superieur zijn de solo-tongwerken. Zij behoeven geen dekking en kunnen zonder grondstemmen zelfs meerstemmig gebruikt worden, wat ik waarnam met name bij de viola di gamba 8 midden en de vox humana 8 boven, de eerste afkomstig van SCHNITGER, de laatste overgegaan uit het oude instrument. Of dit wellicht alleen te danken is aan de acoustiek van het kerkgebouw, waag ik voorshands niet te beslissen.

Van bijzondere mensuur is de roerfluit 8 pedaal: groot C heeft een middellijn van 175 mM. Wellicht kan dit verklaard worden door de overweging dat deze stem een opgeschoven 12-voet is.

De algemeene onderhoudstoestand gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

De toonshoogte is voor ā: 840 trillingen.

Het orgel in zijn huidigen toestand is dus een illustratie van hetgeen ook elders kan worden opgemerkt en dat ik hier formuleer met de woorden, die de heer P. VEERKAMP, harmonisateur in de orgelmakerij van CH. MUTIN, den opvolger van CAVAILLÉ-COLL te Parijs, mij eens schreef:

„Ik verkies menig oorspronkelijk oud orgel aan een gemoderniseerd dito in dewelke men beoogd schijnt te hebben eerder een contrast daar te stellen tusschen oud en nieuw dan een welluidend en wel geproportioneerd geheel aan te bieden. Bij dusdanige herscheppingen betreurt men dikwijls dat hetzij niet alles oud is hetzij niet alles nieuw is en men vindt gereedelijk dat veel van het oude niet slecht en veel van het nieuwe niet goed is en nog minder goed het heterogeene mengsel."

EEN MAGAZIJN-CATALOGUS VAN J. J. HUMMEL TE AMSTERDAM EN B. HUMMEL TE 's GRAVENHAGE, 1778.

Tot de muzikale aantrekkelijkheden van het Amsterdam uit het einde der achttiende eeuw behoorde de muziekwinkel van JOHANN JULIUS HUMMEL, die, zijn de verkregen indrukken daaromtrent juist, niet slechts een aanzienlijke uitgeverszaak dreef, maar ook een goed voorzienen en goed beklanten debiethandel had. Er is hem aangaande echter heel weinig bekend en geslaagd ben ik er niet in dat weinige te vermeerderen zoodanig, dat van zijn persoonlijkheid en zijn handel ook maar een eenigszins scherp beeld verkregen kan worden. Ik bepaal mij daarom bij elkaar te stellen zonder veel critiek te oefenen, wat elders bericht wordt.

Geboren te Berlijn in 1723, verkrijgt hij 22 Mei 1751 het burgerrecht te 's Gravenhage [1]). Zijn broeder BURCHARD verkrijgt aldaar 20 October 1755 hetzelfde recht, terwijl hij zelf 14 Mei 1756 als poorter te Amsterdam wordt ingeschreven. In de acte van inschrijving wordt hij genoemd „musiek winkelier", herkomstig van Watershausen, een mij niet bekende plaats.

Gemeend kan worden dat de beide broeders in Den Haag een muziekhandel in het „Lang Achterom" [1]) hadden. Er moet dus verondersteld worden, dat in of omstreeks 1755 de haagsche zaak afgetakt is met een amsterdamsche branche, dat ieder der beide broeders aan het hoofd der filialen kwam te staan met dien verstande, dat JOHANN JULIUS, de leider der amsterdamsche zaak, zich meer in het bijzonder bezig zou houden met het uitgeven. De haagsche afdeeling, zoowel de oorspronkelijke vóór de verhuizing van JOHANN JULIUS naar Amsterdam, als die na

[1]) D. F. SCHEURLEER. *Mozart's verblijf in Nederland.* 's Gravenh. 1883, p. 35.

de splitsing, moet, dunkt me, zich eerst alleen bepaald hebben tot een onderdeel van den handel, want in 1759 werd BURCHARD door het gilde aldaar toegelaten tot het verkoopen van muziek en hoogduitsche boeken en eerst in 1762 werd hij als boekverkooper geadmitteerd [1]).

De amsterdamsche afdeeling was gevestigd tot 1763 in de Nes, daarna op den Vijgendam [1]), later in 1778 was zij te vinden, blijkens achterstaanden magazijn-catalogus, in de Warmoesstraat óver den eersten bijbel.

JOHANN JULIUS bleef echter niet in Amsterdam: hij vertrok naar Berlijn en liet aan zijn dochter ELIS. CHRIST. VON METTINGH en haar echtgenoot het beheer van het amsterdamsche filiaal over. In welk jaar dit geschiedde, weet ik niet; evenmin kan ik verklaren hoe de dochter van hem, HUMMEL, den eigen geslachtsnaam VON METTINGH voert, tenzij dit de familienaam van den schoonzoon is, welke naam echter niet teruggevonden is in de registers van het amsterdamsche gemeente-archief. Ik geef dit bericht dus zoo, als ik het bij GERBER [2]) vond, meenende het feit te mogen stellen op 1782, en niet op 1774 wat EITNER doet in zijn *Quellen-lexikon* op gezag van FORKEL.

JOHANN JULIUS is nimmer lid geweest van het amsterdamsche boekverkoopersgilde, wat mij administratief gezien zeker vreemd voorkomt. Toch kent de naamlijst van dat gilde een HUMMEL: in 1782 (13 Mei) werd LEONARDUS HUMMEL, de zoon van BURCHARD uit den Haag, ingeschreven. Er is reden te gelooven, dat deze bij het vertrek van zijn oom naar Berlijn door zijn vader in het amsterdamsch filiaal geplaatst werd. Want terwijl de haagsche firma later werd B. HUMMEL & ZN., komt diezelfde firmanaam, twee jaar na de inschrijving van LEONARDUS, eveneens in Amsterdam voor. Het *Naamregister van alle de kooplieden der stad Amsterdam voor 1784* — oudere jaargangen van dit adresboek zijn niet meer aanwezig — drukt op blz. 50:

> Hummel en Zoon, (Burgh.) in de Warmoesstr. naast de 1ste Liesveldsche Bybel, in Musyk Instrum. gegrav. Musyk en Ital. Viool Snaaren.

Nu zijn, wel is waar, de adressen van den magazijn-catalogus uit 1778 en in het adresboek voor 1784 niet gelijkluidend, waar de eerste vermeldt

[1]) SCHEURLEER t. a. p.

[2]) E. L. GERBER. *Neues Lexikon der Tonkünstler*. Zweiter Teil. Leips. 1812. Kol. 743.

over den eersten bijbel, het andere naast den eersten liesveldschen bijbel, maar ik meen het er toch wel voor te mogen houden, dat J. J. HUMMEL in de Warmoesstraat te Amsterdam in of omstreeks 1782 geworden is B. HUMMEL & ZOON in de Warmoesstraat en zulks omdat de filiaalleider naar Berlijn vertrekkende de zaak overliet aan zijn broeder te 's Gravenhage, die er zijn zoon in plaatste.

Het geciteerde *Naamregister voor 1784* kent echter nog een tweeden HUMMEL:

> Hummel, (J. J.) op 't Rokkin over de N. Z. Capel, in Musicale Instrum. en gegrav. Musicalen, &c.

Het ligt voor de hand dezen HUMMMEL te identificeeren met JOHANN JULIUS, die naar Berlijn vertrokken is en in dit adres dus te zien de „vollständige Niederlage seiner Verlagswerke" [1]), die door zijn dochter VON METTINGH en echtgenoot beheerd werd, m. a. w. dat dit is de plaats van het dusgenoemde groote muziekmagazijn te Amsterdam, dat als depot van de berlijnsche zaak in stand is gebleven nog een aantal jaren — er wordt genoemd tot het jaar 1821 — na het overlijden van JOHANN JULIUS. JOHANN JULIUS overleed te Berlijn den 27sten Februari 1798, waar hem den titel van „Königl. Commerzienrath" (Mendel) verleend was.

BURCHARD overleed te 's Gravenhage 27 September 1797, zijn weduwe, die toen nog in hetzelfde huis in de Spuistraat woonde, den 26sten October 1810 [2]).

De historische beteekenis van JOHANN JULIUS HUMMEL ligt in zijn uitgevers-werkzaamheid. Hoewel hem, volgens GERBER, muziekkennis ontbrak, had hij als handelsman een des te beteren kijk op de mercanteele waarde der toenmalige nieuwe muziekkopijen. Hij wist er heel wat voor zijn fonds te bemachtigen, met name de Symfoniën van HAYDN, waarvan hij er sedert 1772 niet minder dan 36 moet hebben uitgegeven.

Zooals vóór hem en nu nog gebruikelijk is, zijn zijn uitgaven immer verschenen zonder vermelding van een jaar van uitgifte, hetgeen de preciese tijdsbepaling ervan uitermate bemoeilijkt. In de plaats daarvan zijn de uitgaven doorgenummerd; het hoogste cijfer, dat ik ken, is nr. 1586, gegeven aan:

---

[1]) GERBER a. a. O.

[2]) SCHEURLEER t. a. p.

ZWANEVELD. Variations pour le piano forte, composées et dédié à Mademoiselle la Baronne Agathe de Heeckeren de Kell par M: —, organist et maitre de musique a: Doetinchem. *Chez J. J. Hummel à Berlin avec privilege du roi, à Amsterdam au grand magasin de musique et aux adresses ordinaires.* (Verz. J. W. E.)

De verhuizing naar Berlijn maakt zich uiterlijk kenbaar in het uitgeversadres. De oudste mij bekende editie, welke het nieuwe adres vertoont, heeft tot volgnummer 331 en is:

Six trios a violon, alto viola & violoncello obligé. Composées par LUIGI BOCCHERINI, DE LUCCA. Oeuvre neuvieme. *Chez Jean Julien Hummel, à Berlin sous privilége de sa Majesté le roi de Prusse &c. &c. à Amsterdam au Grand Magasin de Musique et aux adresses ordinaires.* (Verz. (J. W. E.)

De lagere nummers hebben als adres:

a Amsterdam chez J. J. HUMMEL, marchand et imprimeur au grand magasin de musique, of Marchand et imprimeur de musique.

Van die dus zeer bepaaldelijk amsterdamsche uitgaven bezit ik:

XII MENUETS a deux violons et basse, deux clarinettes et deux cors de chasse, exécutés a Berlin a l'occasion de la solemnité du mariage de S. A. S. monseigneur le prince d'Orange, avec S. A. R. Frederique Sophie Wilhelmine, princesse de Prusse &c. *A Amsterdam chez J. J. Hummel, marchand & imprimeur de musique.* Nr. 82.

Uitgaaf voor klavier 2-handig. — De huwelijksvoltrekking had plaats 4 Oct. 1767.

HAYDN, Jos. — Six sonates a deux violons & basse, dédiés a Monsieur Jean Nepveu, fils ainé de Monsieur Jsac Nepveu à Amsterdam, composés par GIUSEPPE HAYDN à Vienne, opera troisieme. *A Amsterdam chez J. J. Hummel, marchand & imprimeur de musique.* Nr. 91.

Titel door A. L. WILDEMAN 1767.

BOCCHERINI, LUIGI. Six trios a deux violons et violoncello obligé. Composées par —. Oeuvre quatrieme. *A Amsterdam chez J. J. Hummel, marchand & imprimeur de musique.* Nr. 202.

HAYDN, J. — Six quatuor a deux violons, taille et basse. Dediés a Monsieur F. C. Stolkert a Paramaribo par Jean Julien Hummel. Composés par GIUSEPPE HAYDN. Oeuvre VII. *A Amsterdam chez J. J. Hummel, marchand & imprimeur de musique.* Nr. 208.

Titel door A. L. WILDEMAN.

MICHELET, F. G. De zangwysen der CL. psalmen Davids, en der lofzangen, zo als dezelve in de gereformeerde kerken deser landen gebruikelijk zijn, met voldoende harmonyen voorzien, om op 't orgel of in huis gespeelt te kunnen worden, benevens een voorbericht; opgestelt voor de gene die de basso continuo, niet verstaan, door F. G. MICHELET, organist te Alkmaar. *By J. J. Hummel, musiekverkooper te Amsterdam.* Nr. 250.

Het voorbericht is gedateerd Alkmaer, den 17 Nov. 1771.

RAIMONDI, IGNAZIO. Six trios a deux violons et violoncello. Composées par —. Oeuvre premiere. *A Amsterdam chez J. J. Hummel, marchand & imprimeur au grand magasin de musique.* Nr. 295.

Van gedateerde amsterdamsche uitgaven, zonder uitgeversnummer, zijn in mijn bezit:

MARPURG, F. W. — Aanleiding tot het clavier-speelen, volgens de hedendaagsche luisterryker manier van uitvoering; opgestelt door den beroemden FRIEDRICH WILHELM MARBURG, muziekkundige en componist te Berlyn. Met zeven nooten-tabula's. Uit het hoogduitsche vertaalt en met ophelderende byvoegselen voorzien door Jacob Wilhelm Lustig, organist van de groote kerk te Groningen. *Te Amsterdam, by J. J. Hummel, musiekverkooper in de Nes.* 1760.

NEUMAN, GEORGE. De muzicale zangwyzen van het boek der psalmen, nevens de gezangen by de Hervormde Kerk van Nederland in gebruik: volgens de nieuwe dichtmaat en naar de tegenwoordige zingwyze ingericht; om te dienen zo wel voor de stem, als tot gebruik voor muzicale instrumenten. Alles t' samen gesteld en verrykt met een nieuw gecomponeerde bas, om te zingen en te speelen; door —. *Te Amsterdam by J. J. Hummel* 1776.

Titel door S. FOKKE naar W. WRITS.

En van ongedateerde zonder uitgeversnummer, zoo Amsterdamsche als haagsche:

MAHAUT, ANT. Nieuwe geöpende musicaale tydkorting bestaende in nieuwe hollandsche zangairen voor een zangstem en basso continuo. Eenige met twee, drie en meer stemmen. Allen zeer bekwaem om op de clavecimbael, viöol en dwarsfluit gespeeld te worden. Door —. 1ste stukie. Met privilegie. *Te Amsterdam, by J. J. Hummel. Musijkverkoper in de Nes.*

PASQUALI, NICOLAAS. De generaal-bas gemakkelyker voorgedraagen; of eene beknopte verklaaring van de accoorden, die het clavecymbel bevat; van de beste manier om dezelve samen te voegen; als meede, van de algemeene en byzondere regelen, tot het accompagnement van allerhande musiekstukken aanleidende: voorzien met verscheide nooten-exempels, gegraveerd op XIV. plaaten, en bestemd tot het gebruik van aanvangeren, door —. Overgezien en vermeerderd door Jacob Wilhelm Lustig, organist te Groningen. *Te Amsterdam, by J. J. Hummel, musiekdrukker en verkooper in de Nes.*

Tekst fransch en nederlandsch.

De muziekplaten ontbreken; niettemin schijnt het exemplaar compleet.

MAHAUT, A. Nieuwe manier om binnen korten tyd op de dwarsfluit te leeren speelen, tot gebruik van aanvangers en meer gevorderden opgesteld, door —. Tweede druk. Voorzien met 12 nooten tabula's. *Te Amsterdam, by J. J. Hummel, in 't groote musiek magazyn.*

Tekst nederlandsch en fransch.

BOUTMY. Korte verhandeling over de basso continuo of het kortste en zekerste middel, om dezelve in volmaaktheid te leren. Door de heer —, leermeester op de clavicimbel in 's Hage. *A la Haye, chez B. Hummel, marchand & jmprimeur de musique. On peut l'avoir aussi à Amsterdam chez J. J. Hummel.*

Tekst nederlandsch en fransch.

MERCHI, G. Sei trio a due violini e basso composti da GIACOMO MERCHI di Brescia. Opera V. *Se vend a La Haye chez Homel et aux adresses ordinaires.*

Titel door G. v. MOELINGEN. — Wekt den indruk een duitsche nadruk te zijn.

Van de amsterdamsche en haagsche vertakkingen samen ken ik:

Extrait des airs françois de tous les operas nouveaux qui ont été representés. Appropriés pour le chant ou la flute avec la basse continue. Partie I [—V]. *A Amsterdam chez J. J. Hummel, à La Haye chez B. Hummel, marchands & imprimeurs de musique.* (Verz. J. W. E.)

Titel van partie I door A. L. WILDEMAN, van partie V door C. J. DE HUYSER.

STERKEL, J. F. Trois sonates pour le clavecin ou piano forte avec l'accompagnement d'un violon obligé composées par —. Oeuvre XVIII. Libro I. *A La Haye et à Amsterdam chez B. Hummel et fils.*

(Verz. J. W. E.)

Journal de La Haye ou choix d'airs français dédié aux dames. Libro I. *A la Haye et à Amsterdam chez B: Hummel et fils.* (Verz. J. W. E.)

WITTENBERG, F. J. Six trios à deux violons et violoncello composés par —. Oeuvre II. *A La Haye et à Amsterdam chez B: Hummel et fils.* (Verz. J. W. E.)

Al deze uitgaven, zonder uitzondering, zijn, wat de noten betreft, uitgevoerd in plaatdruk. Niet alleen daarom, maar ook om het jaartal, kan ik de volgende uitgaaf niet te best verklaren.

Lieder mit Melodien. Herausgegeben von JOHANN MATTHEUS KÖNIG, Königl. Preuszl. Kammer-Canzellist zu Ellrich. *Berlin, 1778. Zu finden in der königl. privilegirten Musikalien Stecherey und Handlung, bey J. J. Hummel.* (Verz. J. W. E.)

Deze uitgaaf is uitgevoerd in boekdruk, volgens het muziek-zetsysteem van BREITKOPF, wat een eenigszins vreemd aspect geeft te midden van deze uitgebreide serie van tindrukken, des te zonderlinger, omdat HUMMEL hier uitdrukkelijk de aandacht vestigt niet op zijn muziek-boek-, maar wel op zijn muziek-plaatdruk. Bovendien past het jaartal 1778 niet in het verband hierboven ontwikkeld, omdat in den magazijn-catalogus hierachter gezegd wordt, dat hij in dat jaar in Amsterdam en niet in Berlijn gevestigd was, en ik mede op grond daarvan zijn verplaatsing naar Duitschland in of omstreeks 1782 meende te moeten stellen.

Ook biedt bibliografische bezwaren:

MARPURG, F. W. Fughe e capriccj pe l'clavicembalo ò per l'organo composti e dedicati al celebre signore C. P. E. Bach, dal suo servo, ed amico —. Opera prima. *Chez Jean Julien Hummel, à Berlin avec privilége du roi, à Amsterdam au grand magazin de musique et aux adresses ordinaires.* Nr. 153. (Verz. J. W. E.)

omdat het catalogus-nummer van dezen berlijnschen druk ligt te midden der amsterdamsche volgnummers, en de titel genoemd wordt op den hierachter volgenden magazijn-catalogus van de amsterdamsche en haagsche branches. De uitgaaf komt hierin dus overeen met de hiervoor geciteerde trios van BOCCHERINI, reden waarom het ten slotte toch wel mogelijk kan zijn, dat JOHANN JULIUS in 1774 naar Berlijn verhuisd is.

Die magazijn-catalogus, een tweezijdig bedrukt planoblad in de Bibliotheek van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boek-

handels te Amsterdam, heb ik gemeend zonder eenige commentaar hier te mogen afdrukken zonder daarin eenige correctie, welke ook, aan te brengen. Vandaar dat slordigheden in orthografie en in interpunctie behouden zijn. Ik deed zulks, omdat deze druk daarmede in schrille tegenstelling is met de doorgaans nauwkeurige correctie van HUMMEL's muziekuitgaven en die incorrectheid een wellicht niet onbelangrijken kijk geeft op het handelsbegrip van dezen duitschen muziekdebitant. Het was waarlijk niet noodig geweest, dat deze fransche druk zoo slecht verzorgd is; zoowel in Amsterdam als in Den Haag waren destijds behoorlijk ingerichte fransche boekdrukkerijen; in Amsterdam bezorgden de uitgevers REY, VAN HARREVELT en GUÉRIN, in Den Haag NEAULME en GOSSE typografisch voldoende verzorgde kopijen ter perse.

De catologus is, naar het mij toeschijnt, een niet geheel onbelangrijke bijdrage voor de muziekbibliografie in het algemeen, voor de wetenschap, wat een goed voorziene assortimentshandel in 1778 in voorraad meende te moeten hebben in het bijzonder. De uitgaven van BURCHARD HUMMEL alleen zijn blijkens een aanteekening in deze titellijst gemerkt met een sterretje.

J. W. ENSCHEDÉ.

CATALOGUE,

DES LIVRES DE MUSIQUE TANT VOCALE QU'INSTRUMENTALE. QUI SE VENDENT CHEZ JEAN JULIEN HUMMEL. MARCHAND AU GRAND MAGAZIN DE MUSIQUE DANS LA WARMOES-STRAAT, VIS A VIS LA PREMIÈRE BIBLE À AMSTERDAM, ET CHEZ BURCHARD HUMMEL, AU GRAND MAGAZIN DE MUSIQUE DANS LA SPUY-STRAAT, À LA HAYE. 1778.

Catalogue thématique, ou commencement des Oeuvres suivantes, pour la Commodité des Amateurs, afin de voir tout d'un coup, si les Pieces qu'on leur presente en Manuscrit, n'ont pas deja éte imprime, proprement gravé, du premier jusqu'au septième Supplement, inclusif pour le prix de . . . . *f* 5.—.

Simphonies ou Overtures à 8 Parties.

	fl. sols
Abel, 6 Simph. a 8 parties Hautbois & Cors ad lib. op. 1. . . .	6 —
—— 6 Simph. a 8 part. op. 7.	6
—— 6 Simph. a 8 part. op. 10	6 ·
Alcuni Fam. Maestri, 6 Simph. a 8 part.	6 —
Bach, 6 Simph. a 8 part. op. 3	6 —
—— 6 Simph. a 8 part. op. 6.	6 ·
*—— 3 Simph. a 8 part. op. 9.	3-10
***Davaux**, 2 Simph. Conc. op. 3.	4 —
*—— 2 Simph. Conc. op 4	4 :
*—— 2 Simph. Conc. op 5	5 - -
***Eichner** 3 Simp. chois. a 8 part. op. 7.	4 : 10
*——, 3 Simph. a 8 part. op. 8.	4-10
***Filtz**, 6 Simph. chois. a 8 part.	6 - -
Glaser, 6 Simph. a 8 part. op. 1	6 —

fl. sols

Gloesch, Marche la Garde passe, varié pour le Clavecin, la Flute, Violons, Viola et Violoncello . . . . 1 —
Graaf, 6 Simph. a 8 part. op. 7 . . . . 6 —
—— 6 Simph. a 8 part. op. 9 . . . . 6 —
—— 6 Simph. a 8 part. op. 11. . . . . 6 —
—— 6 Simph. a 8 part. op. 14. . . . . 6 —
—— 6 Simp. a diverse Instr. op. 16. . . . . 6 —
Greiner, 6 Simph. a 8 part. op. 2. . . . . 6 —
Haydn, 3 Simph. a 8 part. op. 10. 4-10
Hupfeld, 6 Simph. a 8 part. op. 3. . . . . 6 —
Kammel, 6 Simph. op. 11. a 8 part. . . . . 6 —
Klöffler periodique Simph. N°. I, II. et III. chaqu'un 1-10
Kreüsser, 6 Simph. a 8 part. op. 2 . . . . 6 —
—— 6 Simph. a 8 part. op. 5 . . . . 6 —
—— 6 Simph. a 8 part. op. 7 . . . . 6 —
—— 6 Simph. a 8 Part. op. 9 . . . . 6 —
—— 3 Simph. a 8 part. op. 13. au mois de Juillet 1778 . . . 4 —
—— 1 Simph. Trom. & Timb. 1-10
Kospoth, (Baronde) 3 Simph. op. 1. 1778 3-10
Meder, 6 Simph. a 8 part. op. 1 . . . . 6 —
Ouverture de la Rosiere a 8 part. 1-10
*Ouverture Détaché du Déserteur a 8 part. 1-10
*Ouverture de Henry IV. ou la Bataille d'Ivry, a 8 part. . . . 2 —
*Entr'Acte du même opera a 8 part. 1-5
*Ouverture de la belle Arséne, a 8 part. 1-10
Pichl 6. Simph. a grand Orchestre op. 1. au mois de May. 1778 6 —
Récreat. d'Apollon ou 3 Simph. a 8 part tiré des Opera Français, Part. I . . . . 4 —
Richter, 6 Simph. a 8 part. op. 2. . . . . 6 —
—— 6 gr. Simph. op. 4 . . . . 6 —
Ricci, 6 Simph. a 8 part. op. 2 . . . . 6 —
Schmitt, (J.) 6 pièces cons. en 2 quart, 2 quint. & 2 Simph. op. 1 6 —
—— 6 gr. Simph. a 8 part. op. 6. . . . . 6 —
Stamitz 6 Simph. choisies . . . . 6 —

	fl. sols
Stamitz. (Charles) 2 grand Simph. concertantes a 10 part. op. 2	4 —
— — — — 2 grand Simph. concertantes a 10 part. op. 3 . . .	4 —
— — 2 gr. Simp. conc. a 10 p. op. 4	4 —
— — 6 Simph. a 8 part. op. 9	6 —
— — 6 Simph. a grand Orchestre. op. 13	6 —
***Schwindl.** 6 Simph. a 8 part. op. 1	6 —
*— — —, 6 Simph. a 8 part. op. 2	6 —
*— — —, 3 Simph. a 8 part. op. 9	4 —
Toeschi, 6 gr. Simph. a 8 part op 4	6 —
Zingoni, 8 Simph. a 8 part. op. 1.	7 —
Divers. Auteurs, 6 Symph. a 8 part. comme **Toeschi**, **Schwindl**, **Klöffler**, **Ditters**, **Kreüsser** & **Schweizer**, opera 1	6 —
Divers. Auteurs, 6 Simph. a 8 part. comme **Hartman**, **Ditters**, **Toeschi**, **Ditters**, **Schmitt** & **Ditters**, opera 2	6 —
Divers. Auteurs, 6 Simph. a 8 part. comme **Haydn**, **Toeschi**, **Klöffler**, **Toeschi**, **Ditters** & **Schmitt**, opera 3	6 —
Divers. Auteurs, 6 Simph. comme **Greiner**, **Masch**, **Schmitt**, **Vanhal**, **Klöffler** & **Haydn**. a 8 part. op. 4	6 —
Divers. Auteurs, 6 Simph. a 8 part. comme **Klöffler**, **Haydn**, **Vanhal**, **Bach**, **Vanhal**, **Toeschi**, op. 5.	6 —
On vend cette Simph. Périod. séparem. a.	1-10

La continuation sera.

Quintets et Quartets à Flute, Violon, Alto & Basse.

Abel, 6 quatuor op. 8	5 —
— — 6 quat. Flute, & Violon. op. 12.	5 —
Bach, 6 quat. Flute & Violon, op. 8	5 —
— — 6 quintets, 2 Flutes & Violon, op. 11	5 —
— —, **Abel** & **Giardini**, 6 Flute ou Violon quatuor	5 —
Boccherini, 6 quatuor op. 1	5 —
— — 6 quatuor op. 2	5 —
— — 6 quatuor op. 7	5 —
— — 6 quatuor ou Divert. op. 8	4 —
Cambini, 6 quat. Fl. & Viol. op. 1	5 —

	fl. sols
***Cambini**, 6 quatuor op. 3	5 —
***Canabich**, 6 quat. Flute, & Viol. op. 1	4 —
Cirri Sextetto	1-10
***Davaux**, 6 quatuor op. 1	4 —
Eichner 6 quat. Flute & Violon, op. 4	5 —
Fatken, 6 quat. Flute & Viol. op. 1	4 —
Gassman, 6 quatuor, op. 1	5 —
Gossec, 6 quatuor, op. 1	5 —
Graaf, 6 quintets, Flute, Viol. Alto, Violonc. & Basse, op. 8	5 —
—— 6 quat. Flute & Violon, op. 12	5 —
—— 6 quat. Violonc. obl. op. 15	5 —
Haydn, 6 quatuor op. 1	5 —
—— 6 quatuor op. 2	5 —
—— 6 quat. Flute & Violon, op. 5	5 —
—— 6 quatuor op. 7	5 —
—— 6 grand quat. op. 9	6 —
Heinsius, 6 aisée Simph. a 4 part. op. 2	4 —
Hoffstetter, 6 quatuor op. 1	5 —
Kammel, 6 quatuor op. 4	5 —
—— 6 Quatuor op. 8	5 —
Kreusser, 6 quat. Flute & Viol. op. 8	4 —
—— 6 quint. Flute & Viol. op. 10	6 —
—— 6 quart. op. 12. au mois de juin 1778	5 —
***Lorenziti**, 6 quatuor op. 1	5 —
Michaelis, 6 quatuor op. 1	5 —
Pugnani, 3 quatuor	3 —
—— 3 quintets	4-10
—— 3 quintets, op. 7	4-10
Raimondi quatuor, Flute & Violon	1 —
Rigel, 6 quat. Ful. et Viol. op. 1	5 —
Schmitt (J.) 6 quat. Flute & Viol. op. 3	5 —
——, 6 quatuor op. 5	5 —
Stamitz (Charles) 6 quat. a une Clarinette (Flute ou Hautbois) Violon, Alto, (ou Cor de Chasse) & Violonc. op. 8	5 —

	fl. sols
Schröter, 3 Concerts op. 4	4 —
---- 3 Concerts op. 5	4 —
Schultz 6 quatuor op. 1	5 —
***Wagenseil**, Concert choisie	2-5
***Stamitz**, Concert	2-5
***Rusch**, ditto lib. 1	1-10
*---- ditto lib. 2	1-10
***Manfredini**, ditto	2-10

Trios pour le Clavecin.

Abel, 6 trio con Violon ou Flute op. 5	4-10
*—— 6 trio avec Viol. op. 13	4 —
Bach, 6 trio avec Violon op. 2	5 —
—— 6 trio avec Violon, op. 10	4 —
—— **(C. P. E.)** 6 Trios op. 2. 1778	5 —
Boccherini, 6 gr. trio avec Viol. op. 5	5 —
***Boutmy**, 6 Divert. Viol. ad lib.	3-10
Chalon, 6 trio, Viol. ad lib. op. 2	5 —
***Colizzi**, 3 trio avec Viol. op. 3	2-10
*—— 3 trio avec Viola op. 4	2-10
Dietz, 6 trio avec Viol. & Violonc. op. 1	5 —
Eichner, 6 trio avec Viol. & Violonc. op. 1	6 —
—— 3 trio avec Viol. & Violonc. op. 2	3 —
—— 3 trio avec Viol. & Violonc. op. 2	3 —
Filtz, 6 trio avec Viol. op. 2	5 —
Graaf, 6 trio avec Viol. op. 4	5 —
—— 3 trios avec Violon op. 13	3 —
Hauelsen, 3 trio avec Violon op. 1	2-10
Haydn, 6 trio avec Viol. op. 4	5 —
Just, 6 Divert. avec Viol. op. 1	4 —
*—— 6 trio avec Viol. op. 2	5 —
—— 6 Sonatin. Viol. ad lib. op. 4	2 —
*—— 6 Divert. avec Viol. op. 6	4 —
Kammel 6 trio Viol. & Violonc. op. 10	5 —

	fl. sols
Leeder 6 trio avec Viol. op. 1	4 —
Michaelis, 6 trio avec Violon, op. 2	5 —
***Mozart**, 6 trio avec Viol. op. 4	3 —
Neuman 3 Aisée sonatines avec 2 Viol. & Violonc. op. 1, 1778	3 —
—— 3 Sonates avec 2 Viol. & Violonc. op. 2, 1778	4 —
—— Overture de la Belle Arséne, avec un Violon	-15
—— Ouverture du Huron, d°	-15
—— Ouverture du tableau parlant, d°	-15
—— Ouverture de Henry IV, d°	1 —
—— Overture de la Rosiere, 1778	-15
Paganelli, 6 Divert. avec Viol.	3 —
Pugnani 6 trio av. Viol. & Violonc. op. 6	5 —
Reichardts 6 trios avec Violon, op. 2	4 —
Richter, 4 trio, op. 1	3-10
***Rusch**, 6 trio op. 3	4 —
***Ruppe** 4 trio avec Violon op. 1	4 —
Sarti, 3 trio avec Violon	2-10
***Schmid, (J. B.)** 6 trio, op. 3	4 —
Schröter 6 trio av. Viol. & Violonc. op. 2	4 —
*—— 6 trio avec Flute op. 6	3-10
Schobert, 3 trio avec Viol. op. 1	4 —
—— 4 trio avec Viol. & Violonc. op. 3	5 —
—— 6 trio avec Viol. op. 4	5 —
—— 4 trio avec Violon op. 7	4 —
—— 4 trio av. Viol. op. 8	4 —
Schwindl, 4 trio avec Viol. & Violoncel. op. 8	3 —
Uber, (Mr.) 3 trio avec Viol. op. 1	2-10
—— 6 Sonatirus, and Viol. op. 2, 1778	1-16

Trios à 2 Violons & Basse.

Abel, 6 trio op. 3	3 —
Bach, 6 Aisée trio op. 4	3 —
—— Abel en Kammel 6 Trios, 1778	3-10
Benda (Fr.) 6 Trio op. 1 au mois d'Avril, 1778	3-10

	fl. sols
Boccherini 6 trio op. 4.	3-10
—— 6 trio op. 6	3-10
—— 6 trio, Violon, Viola & Violoncello obl. op. 9.	4 —
—— 6 trio Violonc. obl. op. 10.	3-10
Graun 6 trio op. 1	3-10
Campioni, 6 Trio op. 6.	3-10
—— —— op. 7.	3-10
Cramer, 6 trio, op. 1	3-10
—— 6 trio op. 2	3 —
Filtz, 6 grand trio op. 3	4 —
Fransechini, 6 trio op. 1	3-10
Galliotri, 6 trio op. 2	3-10
—— 6 Trio, op. 3	3-10
Giardini 6 trio Violon, Viola & Violoncello op. 2	3-10
Graaf, 6 trio op. 10	3-10
Guerini, 6 trio op. 6.	3-10
—— —— op. 7.	3-10
Haydn, 6 trio, op. 3.	3-10
—— 6 trio op. 8	3-10
—— 6 aisé trio op. 12.	2-1
Hoffman, 6 trio, Violon Viola & Violonc. op. 2.	3 —
Hupfeld, 6 aisée trio op. 2	3-10
Kreüsser, 6 aisée trio, op. 1.	3 —
—— 6 trio op. 11	3-10
*Kammel, 6 trio op. 1	3 —
—— 6 trio op. 3	3-10
—— 6 aisée trio op. 6.	3 —
*—— 6 trio op. 7	3-10
Noferi, 6 trio 3. a Viol & viola op. 3	3-10
Pugnani, 6 trio op. 3	3-10
Raimondi, 6 trio op. 1.	3 —
—— 6 trio a Violon, Viola & Violonc. op. 5.	3-10
*Ricci, 6 trio op. 3	3-10
Richter, 6 grand trio op. 3	4 —

	fl. sols
Rickert (Pater) 6 divert: op. 1. au mois d'Aout. 1778	3-10
Schiatti, 6 trio op. 1	3 —
Schmitt (J.) 6 trio op. 2	3-10
—— 6 trio op. 4	3-10
***Schwindl**, 6 trio op. 5	4 —
Sirmen 6 trio op. 1	3-10
—— (Madame) 6 trio op. 1	3-10
Schuman, 6 trio, Viol. Flute & Basso op. 1	3-10
***Zappa**, 6 trio	3 —
Vanhal 6 trio a Serenade. Violon. Viola & Basso. deux Cors de chasse ad lib. op. 1	4 —
—— 6 trio op. 2	3-10
***Zemire** & **Asor** Trio detaché	-12
Zebro & **Spang**. 12 trio	5 —

Trios a deux Flut. Travers. & Basse.

Campioni, 8 trio op. 4	4-10
Filtz, 6 trio, op. 4	3 —
Giordani 6 trios, Flute, Viola & Violonc. op. 1	4 :
Gloesch, 6 trio op. 1	3-10
Graaf 6 trio op. 3	3 —
Groneman, 6 trio op. 2	3 —
Grenser, 6 Trios op. 1	3 :
Haydn 6 trio op. 11	3 —
Klöffler, 6 trio op. 5	3-10
Muller, 6 trio op. 1	3 —
Schwindl, 6 trio op. 3	3-10
Stamitz, (C.) 6 trio op. 14	3-10
Wendling, 6 trio, op. 1	3-10
—— 6 trio op. 2	3 —
—— 6 trio op. 3	3-10
—— 6 trio op. 5	3 —

Duos pour les Violons.

	fl. st.
Boccherini. 6 Duo op. 5	3 -
Borghi. 6 Duos. op. 4	3 —
Cambini 6 Duos op. 2	3 :
Canabich. 6 Duo. Flute & Viol. op. 2	2-10
***Colizzi.** Airs Franc. en Duo	1-16
Franciscoui 6 Duo op. 1	3 —
Franccchini. 6 Duo op. 2	3 —
Fritz. 6 Duo	2-10
Frischmuth. 12 *Airs* oeuv. V.	2
Giardini. 6 Duo op. 3	3 -
Guerini. 6 Duo op. 4	3 -
- op. 5	3 —
— 6 Duo pour les commenc. op. 10	2 —
Haydn. 6 Duo op. 6.	3 —
Huber. 6 Duo pour un Viol. & Viola op. 1	2-10
***Kammell.** 6 Duo op. 2	3 - -
*- - 6 Duo op. 5.	3 - -
Kerntl. 6 Duo op. 1.	3 -
Kreüsser. 6 Divert. op. 3	1-10
- - 6 Duo op. 4.	2 - -
***Noferi.** 6 Duo	3 —
Pugnani. 6 Duo op. 4	3 —
Raimondi. 6 Duo. op. 4	3 —
Schmitt. (Joseph) 6 Duo op. 7	3 —
Stamitz, (C.) 6 Duo a Viol. & Viola op. 1.	3 -
Stamitz 6 Duo a Viol. & Viola op. 12	1-16
***Schiatti** 6 Duo.	2-10
***Sirmen** (Mad.) 6 duo op. 4	3 —
Spadina, 6 Duo op. 6	3 —
***Schwindl.** 12 Divert. op. 4	3 - -

Duos pour la Flute Traversiere.

Dottel Figlio. 6 Duo	3 —
***Divertiss.** Militair, pour 2 Fl. Trav.	-16

	fl. sols
Fischer, 6 duo.	1-16
Greiner 6 Duo op. 1	2-10
***Hoffman**, 6 Duo op. 1	3 —
Kerntl, 6 Duo op. 2	1-16
Klöffler, 6 Duo op. 4	3 —
Pla 6 Duo op. 1	2 —
Reinards, 10 Duo pour les commencens op. 1 lib. 1.	1-16
—— 6 Duo pour ceux qui se veul. perfect d'avant. op. 1. lib. 2	2-10
——, 6 Sonatines op. 4	2 —
Stechwey 6 Duo	3 —
Simono, Airs Franç. en Duo lib. I	2 —
***Schwindl** Avis Franç. en Duo lib. 1.	1-16
Valentini, 8 Duo pour les aprentifs op. 4.	2-10
Wendling 6 Duo op. 4.	2-1
Wolf, 6 duo op. 1, 1778	3 —

Solos & Duos pour le Violon & Violoncello.

Barretté 6 Duo a deux Violonc. pour les commencens	1-10
Campioni 6 Duo op. 8.	3 —
Cirri 3 Duo op. 1	1-10
Graziani, 6 Solos, op. 3	4 —
Giardini 6 Duo op. 1	3-10
Nojeri, 6 duo op. 2.	3 —
Schröter, 6 Duo op. 3.	3 —
***Schetky**, 6 Duo op. 1	3 —
***Schwindl**, 6 Duo op. 6.	3-10

Solos à Violon & Basse.

Abel, 6 Solos op. 9	3 —
Borghi, 6 Solos op. 1	3-10
Ferrari, 6 Solos op. 2.	2-10
Hupfeld, 6 aisée Solos op. 1	3 —
***Kammel**, 6 Solos, op. 9	4 —
Lolli, 6 grand Solos op. 1	4 —

	fl. sols
Lolli. 6 Solos op. 2.	4 —
- — 5 Solos & un Divert. op. 3	4 —
Nardini. 6 Solos. op. 2	4 —
***Pesch**. 6 Solos op. 1	3 —
Pugnani. 6 Solos. op. 5	4 —
- 6 Solos. op. 8	4 —
Raimondi. 6 Solos op. 3	4 —
- 6 Solos op. 6. 1778	4 —
Tartini. 12 Solos op. 1	5 —
- op. 2	3 —

Solos à Flute Travers & Basse.

Quanten (Chev. de) 6 Solos op. 1	5 —
***Reinards**. 6 Solos op. 2	3 —
Reinards 6 Solos op. 5	3 —
Zielcke. 6 Solos. op. 1. au mois d'May. 1778	3-10

Pieces & petits Airs pour le Clavecin.

Abel. 6 Sonat. a l'usage de commencens	2 —
Bach (J. C.) 6 Sonat. op. 5.	4 —
- - **(C. F. E.)** 6 Sonat. op. 1	4 —
***Colizzi** Air Fr. variée pour le Claves.	-16
* - Air Varié, vous l'ordonnes &c.	-12
* Marche à plusieurs Instruments.	-12
* - pour le Clavecin	-6
*Entr'Acte de l'Opera Henry IV pour le Clavecin	-12
Eichner, 6 Sonatines op. 6	2-10
Neuman Chanson Français variée	-12
Neuman Overture du Deserteur	-12
***Divertissement** Militair	-16
Fischer. Rondeau variée par Dietz	1 —
***Gautier**. 6 Sonates op. 2.	3 —
Haydn. 6 Sonates op. 13	4 —
- - 6 grand son. op. 14. au mois de Juillet. 1778	4 —

	fl. sols
Honauer. 6 Sonates, op. 1	4 —
—— 6 Sonates op. 2	4
Johnsen 6 Fugue	2 —
Jozzi, 8 Sonates, op. 1	4 —
***Just**, 6 Sonat. à l'usage des Commençens, op. 3	1-16
*—— Marche la Garde passe, varié	-12
*—— Air Fr. Variée pour le Clavess.	-12
Kirnberger, 8 Fúgús	1-16
***Kelner**, 6 Fugue	2 —
Klöffler, 6 Sonates, op. 6	3-10
Marburg, Fugue et Capriccj.	2 -
XII. Menuet, variée	1 —
Michelet, 6 Sonates op. 1	3 —
Pieces choisies	1-5
*Recueil des Airs, March. & Men.	-16
Paganelli 6 Sonatines	1-10
Schmugel, Fuges & prelude pour l'orgue	2 —
Schröter, 6 Sonates op. 1	3-10
Tranti, 6 Sonates op. 1	3 -
Graaf, Air varié par **Mozart**	-12
Wilh. van Nassau varié par le même	-6
Wagenseil, 3 Divertissement	1-4
De Zangwyzen der CL. **Psalmen Davids** en der Lofgesangen, so als dezelve in de Gereformeerde Kerken dezer Landen gebruikelyk zyn, opgestelt voor zulke die de **Basso Continuo** niet verstaan. Door **F. G. Michelet**	6 —

Airs Françaisе, Italien, & Holland.

***Extrait des Airs Français** de tous les Operas nouveaux qui ont été representés, apropriés pour le **chant** ou la **Flute**, avec la Basse continuë, Partie 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. et 10. chaque partie	6 —
Partie 6. est avec des instruments séparés	12 -
Fleurs des Airs de diverses Op. Franç. avec l'accompag. des Viol. Part. 1	3 —

Violes d'Amour, Basses, Guitarres, Harpes, Clavessins & Contrebasses; des Hautbois & Bassons; des Flutes d'Ivoire, le Bois, d'Ebene, & de Bois, tant de GRENSER, *que d'autres Maîtres; des Flutes d'Amour, Flutes Tierces, Flutes Octaves, Flutes à Bec, Clarinettes, Cors de Chasse ordinaires, & d'une toute particuliere façon, dont on joüe tous les Tons sur une paire, des Trompettes, des Archets, des Caisses de Violon, des Anches pour les Hautbois & Bassons, Boîtes à Resine, Cordes de Clavessin; comme aussi des meilleures Cordes des Violons, des Basses & Contrebasses, tout en juste prix.*

N.B. Cette Catalogue ainsi que celle des Instruments se distribue gratis chés les susdits & leurs Correspondants.

PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VOOR NOORD NEDERLANDS MUZIEK-GESCHIEDENIS, WAAR GEEN ANTWOORD OP INGEKOMEN IS.

In 1727 kreeg JOHANN MATTHESON te Hamburg door tusschenkomst van zijn leerling HUDMANN in handen een raadselkanon, dat JOHANN SEBASTIAN BACH te Leipzig in druk had verspreid.

MATTHESON's leerlingen beproefden de oplossing „bis endlich ihrer zween, deren einer itzo den besten Organisten-Dienst in Gröningen. besitzet, und sich schon mit einem öffentlichen Werck hervorgethan hat... sich folgender maassen vereinbarten" (MATTHESON, *Der vollkommene Capelmeister*, Hamburg 1739 S. 412). Die groningsche organist, leerling van MATTHESON, was JACOB WILHELM LUSTIG, die, geboren te Hamburg in 1706, in 1728 benoemd werd tot organist van de Hervormde Martinikerk te Groningen en in die plaats overleed in 1796 in den ouderdom van 91 jaar.

Dat lange leven heeft LUSTIG niet besteed aan practischen arbeid alleen. Integendeel; menigvuldig zijn zijn geschriften van muziek-theoretischen en van filosophischen aard. LUSTIG was buiten kijf de auteur, die in onze achttiende eeuw in de muziekwetenschap het meest naar voren treedt. Tijdgenoot als hij was van de groote evolutie der toonkunst in Duitschland is het te vermoeden, dat zijn literaire arbeid ook daarvan blijk geeft: zijn geschriften kunnen daarom een belangrijke bijdrage vormen tot de geschiedenis onzer muziek in het tweede en derde kwartaal der achttiende eeuw. Aangetoond echter is niet of LUSTIG in zijn publicaties, en voor zoover nagegaan kan worden in zijn practische werkzaamheid, eigen denkbeelden ontwikkeld heeft of dat hij herhaalde op zijn wijs wat elders, met name in Duitschland geleerd werd, evenmin of en zoo ja in hoeverre hij invloed geoefend heeft op de muziekwetenschap hier te lande.

De Vereeniging voor Noord Nederlands Muziekgeschiedenis wenscht dit probleem opgelost te zien en stelt daarom als prijsvraag:

Een levensbeschrijving van JACOB WILHELM LUSTIG, organist te Groningen, overleden 1796, met aantooning van de beteekenis en den invloed zijner literaire werken en met aanwijzing in bijzonderheden van de bronnen, welke hij eventueel daartoe gebruik heeft.

De antwoorden, gesteld in Nederlandsch, Fransch, Engelsch of Duitsch (Latijnsche letter) en getypt of geschreven door een ander dan des auteurs hand, worden vrachtvrij ingewacht vóor of op 1 Mei 1908 bij den Secretaris J. W. ENSCHEDÉ, Heerengracht 68, Amsterdam, bij wien exemplaren van deze prijsvraag op franco aanvraag kosteloos te verkrijgen zijn.

De schrijver teekent zijn antwoord niet; hij voorziet dit van een kenspreuk, welke hij, met opgaaf van zijn naam en woonplaats, herhaalt in een gesloten briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft. De ingeleverde handschriften, zoowel de bekroonde als niet bekroonde, blijven het eigendom van de Vereeniging, ook wat het auteursrecht betrefti

Voor het antwoord, dat het best voldoet aan de opgegeven vraag, wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 100.—, onmiddellijk uit te betalen na de toewijzing van den prijs.

Het Bestuur der Vereeniging acht zich niet gehouden een antwoord, dat het beste is der ingekomen antwoorden maar niettemin niet voldoet aan de gestelde eischen, te bekronen.

Indien een antwoord, hoewel bekroningswaardig, naar het oordeel der jury wijziging behoeft, zal het bedrag van den prijs niet eerder gegeven worden dan nadat de jury het gewijzigde antwoord goedgekeurd heeft.

Het Bestuur der Vereeniging behoudt zich het recht voor het bekroonde antwoord geheel of gedeeltelijk uit te geven, hetzij afzonderlijk, hetzij met andere tot een geheel verwerkt.

De prijswinner belast zich gratis met het corrigeeren der drukproeven en heeft recht op 25 present-exemplaren van zijn antwoord.

Als beoordeelaars der ingekomen antwoorden zullen optreden de heeren Jhr. Mr. J. A. FEITH te Groningen, D. F. SCHEURLEER te 's Gravenhage en Prof. Dr. MAX SEIFFERT te Berlijn.

AMSTERDAM, 15 Februari 1907.

VERSLAG VAN DE WERKZAAMHEDEN EN DEN STAAT DER VEREENIGING VOOR NOORD-NEDERLANDS MUZIEKGESCHIEDENIS OVER DE JAREN 1906 EN 1907.

Uitgebracht in de vergadering van 15 Juli 1908.

Door een betreurenswaardigen samenloop van omstandigheden is in afwijking van den tot nu toe gevolgden regel in het jaar 1907 geen verslag uitgebracht. Ditmaal moeten dus de lotgevallen van twee jaren worden medegedeeld.

In herinnering wordt allereerst gebracht dat door de Vereeniging zijn uitgegeven: eene bloemlezing voor praktisch gebruik uit het „Duytsch musyckboeck" door den Heer Averkamp met eene vertaling der teksten in het Duitsch door den Heer du Prée. De uitvoering van verschillende nummers in openbare concerten heeft bewezen hoe verblijdend het verschijnen dezer bewerking is. Den Heer J. W. Enschedé danken wij een vervolg op de orgeldisposities van Hess.

Met de uitgeschreven prijsvragen is nog niet bereikt wat gehoopt en verwacht was. Zoowel de vraag naar het wezen van het oude Nederlandsche Lied, naar de constructie der klokken als die naar de beteekenis van J. W. Lustig, organist te Groningen, bleven onbeantwoord. Op de vraag naar straatroepen kwamen antwoorden in, doch een der juryleden werd helaas verhinderd zich van zijn taak zoo snel te kwijten als hij wel wenschte. Eerlang zal evenwel de uitslag vermeld worden. Verschillende nieuwe onderwerpen zijn uitgeschreven.

Onze wetenschappelijke uitgave van Schenck's Scherzi musicali voor praktisch gebruik minder geschikt zijnde, is het bestuur in onderhandeling getreden met een bekend cellist om eene bloemlezing voor praktisch

gebruik samen te stellen. De Vereeniging mag nimmer uit het oog verliezen, dat zij allereerst wetenschappelijk werk moet leveren maar daarnaast moet ook gestreefd worden de oude toonwerken gemakkelijk toegankelijk te maken voor hen die geen bepaalde studie van oude muziek hebben gemaakt.

Ter perse is thans eene uitgave van SUSATO's 1e en 2e Musyckboecksken door den Heer F. VAN DUYSE, terwijl daarna oude klaviermuziek en een bundel oude Nederlandsche liederen uit een onbekend handschrift onderhanden zullen worden genomen.

De Heer J. W. ENSCHEDÉ zal zich verder belasten met de samenstelling van een vervolg op den catalogus onzer boekerij, terwijl hij zich voortdurend bezighoudt met pogingen om geregeld een lijst te maken van alle boeken en drukwerken, op muziek betrekking hebbende, geschreven door Nederlanders en in Nederland of in het buitenland verschijnende. Het is hier de plaats om de verwondering uit te spreken hoe gebrekkig de medewerking van vele Nederlandsche uitgevers is. Waar het hier geldt de kostelooze vermelding van uitgaven in een ernstig tijdschrift zou men vermoeden dat zulk een aanbod gretig zou worden aanvaard. Waarschijnlijk ten gevolge eener verkeerde opvatting is dit evenwel bij velen niet het geval. Het bestuur hoopt dat de verspreide proeve van bewerking en het geduld van den Heer ENSCHEDÉ ten slotte de vereischte algemeene medewerking zal doen verwerven.

Daar de firma FREDERIK MULLER & Co., die van oudsher de drukwerken der Vereeniging onder zich had, verzocht hiervan te worden ontheven, heeft het bestuur onze fondsen thans overgebracht naar de firma JOHANNES MÜLLER te Amsterdam. In den loop der jaren is de reeks onzer werken langzamerhand omvangrijk en kostbaar geworden.

De Heer J. W. ENSCHEDÉ, die zijn tijd en zijne krachten ten bate onzer Vereeniging liever besteed aan praktische studie en werkzaamheden, verzocht ontheven te worden van het secretariaat. Het is het bestuur aangenaam te kunnen berichten dat genoemde heer bereid is gevonden zitting te blijven nemen in het bestuur, terwijl even verblijdend is dat de Heer Dr. E. D. PIJZEL voortaan wel als secretaris zal willen werkzaam zijn.

Met de voorbereiding eener uitgave der werken van JACOB OBRECHT

heeft het bestuur groote moeilijkheden ondervonden. De geleerde, die zich met de noodige nasporingen in het buitenland had belast, is door ongesteldheid verhinderd geworden zijn taak te voltooien. Bleek het reeds dadelijk moeilijk een opvolger te vinden voor dezen zeer ingewikkelden arbeid, toen het bestuur er in geslaagd was den Heer Prof. Dr. Johannes Wolf te Berlijn bereid te vinden, moest, helaas, weldra de eisch gesteld worden al de gemaakte afschriften enz. te controleeren. Dit veroorzaakte aanzienlijke kosten en veel tijdverlies, doch het bestuur heeft gemeend zich hierdoor niet te moeten laten afschrikken. Thans kan de heuchelijke mededeeling worden gedaan, dat met den druk der eerste aflevering is begonnen en dat maatregelen zijn genomen geregeld met de uitgave voort te gaan, indien.... de Vereeniging na het verschijnen dezer eerste aflevering voldoenden steun ontvangt. Waar het hier de werken geldt van een der allergrootste Nederlandsche toonkunstenaars mag de hoop worden uitgesproken, dat het bestuur niet zal worden teleurgesteld en dat wij er eerlang op zullen kunnen roemen naast de Sweelinck-uitgave een niet minder waardige Obrecht-uitgave te bezitten.

PROGRAMMA'S VAN HISTORISCHE CONCERTEN

IN HET BINNENLAND.

Vijf-en-dertigste uitvoering van Gewijde Muziek, door het „Klein-Koor a Cappella", onder leiding van ANT. AVERKAMP, op Zondag 24 Februari 1907, in de Nieuwe Luthersche Kerk te Amsterdam.

1. Psalm 122 . . . . J. Pz. SWEELINCK.
2. Kyrie en Christe. . . . . JOANNES OCKEGHEM.
3. O Crux benedicta . . . . JACOB CLEMENS NON PAPA.
4. Beata es. . . . . GIOVANNI GABRIELI.

---

5. a. Sarabande, voor viool . . . . ARCANGELO CORELLI.
   b. Larghetto affettuoso, voor viool. . . . . G. TARTINI.
6. Motet: Lob und Ehre. . . . . JOH. SEB. BACH.

---

7. Air uit de D-dur Suite, voor viool . . . . . JOH. SEB. BACH.
8. Motet: Warum ist das Licht gegeben, Op. 74. JOH. BRAHMS.

Zes-en-dertigste uitvoering van Gewijde Muziek, door hetzelfde koor, op Goeden Vrijdag 29 Maart 1907, in de Nieuwe Luthersche Kerk te Amsterdam.

1. Motet. . . . . ORLANDO DI LASSO.
2. Passio. . . . . JAC. OBRECHT.
3. Responsoriën . . . . MARCANTONIO INGEGNERI.
   a. Tristis est anima.
   b. Velum templi.
4. Lectio. . . . . G. P. DA PALESTRINA.
5. Improperia. . . . . G. P. DA PALESTRINA.
6. Stabat Mater . . . . JOSQUIN DE PRÈS.
7. Responsorium (Tenebrae factae sunt) . . . . MARCANTONIO INGEGNERI.
8. Komm' süsser Tod . . . . JOH. SEB. Bach.

Concert door het „Amsterdamsch a Cappella-koor", onder leiding van ANT. AVERKAMP op 7 Juli 1907, in Musis Sacrum te Arnhem.

1. Psalm 138 . . . . J. PZ. SWEELINCK.
2. O Salutaris . . . . PIERRE DE LA RUE.
3. Tenebrae factae sunt . . . . MARCANTONIO INGEGNERI.
4. Komm' süsser Tod . . . . JOH. SEB. BACH.
5. Du Hirte Israels . . . . DMITRI BORTNIANSKY.
6. Ave Verum . . . . W. A. MOZART.
7. Ave Maria . . . . ANT. BRUCKNER.

---

8. Hans und Grete . . . . HANS ECCARD.
9. Il bell' humore } . . . . GIOVANNI GIACOMO GASTOLDI.
10. Amor Vittorioso. }
11. Villanella alla Napolitana. . . . . BALD. DONATI.
12. Avond . . . . CORN. VAN OOSTERZEE.
13. Im Herbst } . . . . JOH. BRAHMS.
14. Trab' Rösslein, trab'! }

Zeven-en-dertigste uitvoering van Gewijde Muziek, door het „Amsterdamsch a Cappella-koor", onder leiding van ANT. AVERKAMP, op Zondag 15 December 1907, in de Nieuwe Luthersche Kerk te Amsterdam.

1. Missa: Tu es Petrus. . . . . G. P. DA PALESTRINA.
2. Aria voor Alt-solo met Obligaatviool en Orgel. JOH. SEB. BACH.
3. a. O Domine Deus . . . . GIOVANNI GABRIELI.
   b. Et incarnatus est. . . . . BENEDETTO MARCELLO.
4. Liederen voor Alt met Orgel.
   a. Gebet } . . . . . . HUGO WOLF.
   b. Schlafendes Jesuskind }
   c. Maria Gnadenmutter . . . . CHRISTIAN SINDING.
5. Psaume 23 . . . . OTTO BARBLAN.

Concert door het „Amsterdamsch a Cappella-koor", onder leiding van ANT. AVERKAMP, op 15 Januari 1908, in Diligentia te 's Gravenhage.

1. Psalm 138 . . . . J. PZ. SWEELINCK.
2. O Salutaris hostia . . . . PIERRE DE LA RUE.
3. Sanctus en Benedictus, uit de Missa: Tu es Petus . . . . G. P. DA PALESTRINA.

4. Agnus Dei . . . . . H. L. von Hassler.
5. Tenebrae factae sunt . . . . . Marcantonio Ingegneri.
6. Ave Verum . . . . W. A. Mozart.
7. Ave Maria . . . . Ant. Bruckner.

---

8. Hans und Grete . . . . . Jos. [illegible]
9. Drie oud-Nederlandsche Liederen uit „Een Duytsch Musyck-Boeck".
   a. Janneman . . . . Lupus Hellinc.
   b. Wij comen hier ghelopen.
   c. Een boerenboeyken . . . . L. Episcopius.
10. a. Im Herbst
    b. Stille Nacht. . . . . Joh. Brahms.
11 Chorgesang . . . . Rob. Kahn.

Amsterdamsche Klaviermuziek. Voordracht met toelichting aan het klavier, door J. W. Enschedé, in een ledenvergadering van de vereeniging „Amstelodamum", op Dinsdag 4 Februari 1908.

1. Allemande tresoor.
2. De mey die komt ons bij seer blij.
3. Suite. . . . . K. F. Hurlebusch.
4. Suite . . . . Domingo S. del Croebelis.
5. Ariette variée. Op. 11 . . . . J. W. Wilms.
6. Marche funèbre. . . . . J. G. Bertelman.
7. Pas redoublé de la Garde Nationale d'Amsterdam. . . . . J. Bauscher (?).
8. Erinnerung an Haarlem, Walzer . . . . . J. J. Viotta.
9. Troisième valse brillante . . . . J. B. van Bree.
10. Premier nocturne . . . . J. B. van Bree.

Uitvoering door het „Amsterdamsch a Cappella-koor", onder leiding van Ant. Averkamp, op Zondag 8 Maart 1908, in de Ned. Hervormde Kerk te Schagen.

1. Psalm 122 . . . . J. Pz. Sweelinck.
2. Sanctus en Benedictus . . . . G. P. da Palestrina.
3. Tenebrae factae sunt . . . . Marcantonio Ingegneri.

4. Du Hirte Israëls . . . . DMITRI BORTNIANSKY.
5. Ave Verum . . . . W. A. MOZART.
6. Psalm 134. . . . . J. Pz. SWEELINCK.
7. Crucifixus . . . . ANTONIO LOTTI.
8. Ave Maria . . . . ANT. BRUCKNER.

9. Avond . . . . CORNÉLIE VAN OOSTERZEE.
10. Afscheid — Oud-Nederlandsche volksliederen.
11. Bede voor het Vaderland — Oud-Nederlandsche volksliederen.
12. Dein Herzlein mild
13. In stiller Nacht . . . . JOH. BRAHMS.
14. Trab' Rösslein trab'

Concert door het „Amsterdamsch a Cappella-koor", onder leiding van ANT. AVERKAMP, op 9 April 1908, in Diligentia te 's Gravenhage.

1. Koraal uit de „Johannes-Passion" . . . . . JOH. SEB. BACH.
2. Kyrie en Christe uit de „Missa cujusvis toni" JOANNES OCKEGHEM.
3. Qui tollis uit de „Missa Fortuna Desperata" JAC. OBRECHT.
4. Sanctus en Benedictus uit de „Missa Papae Marcelli" . . . . G. P. DA PALESTRINA.
5. Improperia . . . . G. P. DA PALESTRINA.
6. Psalm 134. . . . . J. Pz. SWEELINCK.
7. Crucifixus . . . . ANT. LOTTI.

8. Chanson „Rozette".
9. a. Dein Herzlein mild.
   b. Trab Rösslein, trab.
10. Drie oud-Nederlandsche liederen, bewerkt door JULIUS RÖNTGEN.
   a. Ick seg adieu.
   b. Afscheid.
   c. Meilied.
11. Drie oud-Nederlandsche liederen uit „Een Duytsch Musyck-Boeck".
   a. Al is den tijd nu doloreus . . . . . . JOAN. WINTELROY.
   b. Laet ons nu al verblijden . . . . . . JAN BELLE.
   c. Een bierenbroyken . . . . L. EPISCOPIUS.

Acht-en-dertigste uitvoering van Gewijde Muziek, door het „Amsterdamsch a Cappella-koor", onder leiding van ANT. AVERKAMP, op Goeden Vrijdag 17 April 1908, in de Nieuwe Luthersche Kerk te Amsterdam.

1. **Missa pro Defunctis** . . . . **T. L. DA VITTORIA.**
2. *a.* **Cantate** . . . . **JOH. SEB. BACH.**
   b. **Bitten** . . . . **L. VAN BEETHOVEN.**
3. **Responsoriën** . . . . **MARCANTONIO INGEGNERI.**
4. **Responsorium** . . . . **ORLANDO DI LASSO.**
5. **Improperiën** . . . . **G. P. DA PALESTRINA.**
6. *a.* **Schlafendes Jesuskind**
   b. **Gebet** . . . . **HUGO WOLF.**
7. **Koralen** . . . . **JOH. SEB. BACH.**

IN HET BUITENLAND.

Historische concerten gegeven door den BOHN'schen Gesangverein te Breslau.

Op Zondag 24 Februari 1907.

JEAN JACQUES ROUSSEAU als componist.

1. **Salve Regina. Sopran-Solo und Begleitung.**
2. **Sechs Gesänge aus „Les Consolations des misères de ma vie, ou Recueil d'airs, romances et duos, Paris 1781."**
3. **Lied des Daphnis aus „Fragmens de Daphnis et Chloé, Paris 1779."**
4. **Ausgewählte Stücke aus „Le Devin du village, Intermède", 1752.**

Op Zondag 10 Maart 1907.

Fröhliche deutsche Lieder aus dem 16. Jahrhundert.

1. **So trinken wir Alle. Comp. für 5 Stimmen van ARNOLD VON BRUCK (1e Hälfte des 16. Jahrh.).**
2. **Ich soll und muss ein Bulen haben. Comp. für 4 Stimmen von LUDWIG SENFL († ca. 1555).**
3. **Presulem sanctissimum (Martinsgans-Lied). Comp. für 4 Stimmen (herausg. 1504).**
4. **Der Gutzgauch auf dem Zaune sass. Comp. für 6 Stimmen von LAURENTIUS LEMLIN (1. Hälfte des 16. Jahrh.).**

Intermezzo I. Zwei Lieder für eine Singstimme und Clavier, bearbeitet von R. FRANZ und E. BOHN.

a. Es taget vor dem Walde (herausg. 1544).

b. Herzlich thut mich erfreuen. Comp. von LEONHARD LECHNER († 1604).

5. Ein Hennlein weiss. Comp. für 4 Stimmen von ANTONIUS SCANDELLUS (ca. 1517—1580).
6. Nun bin ich einmal frei. Comp. für 3 Stimmen von JACOB REGNART (ca. 1540—1600).
7. Ich und du. Comp. für 4 Stimmen von NICOLAUS ROSTHIUS (herausg. 1593).
8. Frisch auf, gut G'sell. Comp. für 4 Stimmen von NICOLAUS ROSTHIUS (herausg. 1594).

Intermezzo II. Zwei Lieder für eine Singstimme und Clavier, bearbeitet von E. BOHN.

a. Gut Singer und ein Organist. Comp. von DANIEL LAGKHNER (herausg. 1606).

b. Ein Musicus wollt' frölich sein. Comp. van LEONHARD LECHNER († 1604).

9. Frisch, frölich, habt ein guten Muth. Comp. für 5 Stimmen von NICOLAUS ZANGIUS († ca. 1619).
10. Nun lasst uns fröhlich sein. Comp. für 5 Stimmen von HANS LEO VON HASSLER (1564—1612).
11. Nun hat ein End mein Klagen. Comp. für 6 Stimmen von HANS LEO VON HASSLER (1564—1612).
12. Mein Lieb will mit mir kriegen. Comp. für 8 Stimmen von HANS LEO VON HASSLER (1564—1612).

Op Zondag 1 December 1907.

JOSEPH VON EICHENDORFF's Gedichte in der Musik. I.

Geistliche Gedichte.

1. Morgengebet. 4 st. comp. von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).
2. Sonntag. 1 st. mit Clavier, comp. von ROBERT FRANZ (1815—1892).
3. Der Einsiedler. 1 st. mit Clavier und Violoncello, comp. von WILHELM STEIFENSAND (geb. 1820).
4. Nachtlied. 1 st. mit Clavier, comp. von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).
5. Abschied. 4 st. comp. von FANNY HENSEL geb. MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1804—1847).

6. Mondnacht. 1 st. mit Clavier. comp. von ROBERT SCHUMANN (1810—1856).
7. Die Flucht der heiligen Familie. Für gemischten Chor und Begleitung von MAX BRUCH (geb. 1838).

Todtenopfer.

8. In der Fremde. 1 st. mit Clavier, comp. van ROBERT SCHUMANN (1810—1856).
9. Möcht' wissen, was sie schlagen. 1 st. mit Clavier. comp. ven ROBERT FRANZ (1815—1892).

Aus dem Spanischen.

10. Die Musikantin. 1 st. mit Clavier. comp. von EDUARD LASSEN (1830—1904).

Frühling und Liebe.

11. Der vielschönen Fraue. 4 st. mit Clavier, comp. von ROBERT FRANZ (1815—1892).
12. Die Stille.
    a. 1 st. mit Clavier, comp. von ROBERT SCHUMANN (1810—1856).
    b. 1 st. mit Clavier, comp. von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).
13. Die Sperlinge. 3 st. mit Clavier, comp. van BOTHO GRAF VON HOCHBERG (geb. 1843).
14. Der Schalk. 1 st. mit Clavier, comp. von EMIL BOHN (geb. 1839).
15. Jagdlied. 4 st. comp. von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).
16. Frühlingsnacht.
    a. 1 st. mit Clavier, comp. von ROBERT SCHUMANN (1810—1856).
    b. 1 st. mit Clavier, comp. von ADOLPH JENSEN (1837—1879).
17. Der Glückliche. 4 st. comp. von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).

Op Zondag 8 December 1907.

JOSEPH VON EICHENDORFF'S Gedichte in der Musik. II.

Romanzen..

1. Untreue. Melodie von FRIEDRICH GLÜCK (1793—1840), 4 st. gesetzt von FRIEDRICH SILCHER (1789—1860).
2. Waldesgespräch. 1 st. mit Clavier, comp. von ROBERT SCHUMANN (1810—1856).
3. Parole. 1 st. mit Clavier, comp. von JOHANNES BRAHMS (1833—1897).
4. Sonst. 1 st. mit Clavier, comp. van HANS PFITZNER (geb. 1869).

Zeitlieder.

5. Der Jäger Abschied. 4 st. comp. van FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).
6. Der Freund. 1 st. mit Clavier. comp. von HUGO WOLF (1860—1902).

Sängerleben.

7. **Frühlingsfahrt. 1 st. mit Clavier, comp. van ROBERT SCHUMANN (1810—1856).**
8. **Intermezzo. 1 st. mit Clavier, comp. van ROBERT SCHUMANN (1810—1856).**
9. **Lockung. 1 st. mit Clavier, comp. von JOSEPH DESSAUER (1798—1876).**

Wanderlieder.

10. **Sängerfahrt.**
    a. **4 st. comp. von MORITZ HAUPTMANN (1792—1868).**
    b. **1 st. mit Clavier, comp. von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).**
11. **Die Nacht. 4 st. mit Clavier, Violine, Viola und Violoncello, comp. van JOSEPH RHEINBERGER (1839—1901).**
12. **Der frohe Wandersmann. 4 st. comp. von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).**
13. **Abschied vom Wald. 4 st. comp. von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLDY (1809—1847).**
14. **Heimweh. 1 st. mit Clavier, comp. van HUGO WOLF (1860—1902).**
15. **Wanderlied. 4 st. comp. von FELIX MENDELSSOHN BARTHOLDY (1809—1847).**
16. **Der Musikant. 1 st. mit Clavier, comp. von HUGO WOLF (1860—1902).**
17. **Der wandernde Musikant. 4 st. comp. von FELIX MENDELSSOHN-BARTHOLHY (1809—1847).**
18. **Wanderlied der Prager Studenten. 4 st.comp. von EMIL BOHN (geb. 1839).**

Op Zondag 23 Februari 1908.

Weltliche Musik in England im Zeitalter der Königin Elisabeth.

1. **Awake, sweet Love! thou art return'd. 4 st. von JOHN DOWLAND. (1562—1626).**
2. **Flora gave me fairest flowers. 5 st. von JOHN WILBYE. (herausg. 1598).**
3. **Vier Klavierstücke.**
    a. **WILLIAM BYRD (1543—1623), Sellinger's Round.**
    b. **WILLIAM BYRD (1543—1623), The Carman's Whistle.**
    c. **JOHN BULL (ca 1563—1628), Praeludium.**
    d. **JOHN BULL (ca. 1563—1628), The King's Hunt.**
4. **Zwei Lieder aus: A booke of ayres, set foorth to be song to the lute, orpherian and base violl, by PHILIPP BOSSETER, London 1601. Für eine Singstimme gesetzt von EMIL BOHN.**
    a. **If you forsake me, I must die.**
    b. **And would you see my Mistress face.**

5. **April is in my Mistress face. 4 st. von Thomas Morley (herausg. 1600).**
6. **The silver swan, who living had no note, 5 st. von Orlando Gibbons (1583—1625).**
7. **Vier Klavierstücke.**
   a. **John Bull (ca. 1563—1628), Les Buffons.**
   b. **John Bull (ca. 1563—1628). Dr. Bull's Juell.**
   c. **Orlando Gibbons (1583—1625), The Queen's Command.**
   d. **Orlando Gibbons (1583—1625), Praeludium.**
8. **O, mistress mine! where are you roaming. Aus Shakespeare's: Twelfth night; or, What you will. 1 Stimme mit Clavier. Altenglische Melodie. Nach der Fassung von William Byrd (1543 – 1623).**
9. **It was a lover, and his lass. Aus Shakespeare's: As you like it. 1 Stimme mit Clavier. Comp. von Thomas Morley (1557 – ca. 1602).**
10. **Ev'ry bush new springing. 5 st. von Michael Cavendish (1598).**
11. **Fire, Fire! my heart, my heart! 5 st. von Thomas Morley (herausg. 1575).**

Op Zondag 8 Maart 1908.

Die Nationalhymnen der Europäischen Völker.

1. ***England.***
   a. **God save the King. Dichtung und Composition wahrscheinlich von Henry Carey (1692—1743).**
      1. **Originalfassung, für 2 Männerstimmen.**
      2. **Spätere Fassung der Melodie, 4 st. für gemischten Chor gesetzt von Emil Bohn.**
   b. **Rule Britannia. Dichtung von James Thomson; komp. von Thomas Augustine Arne (1710—1778).**
2. ***Norwegen.***
   „Sönner af Norges det aeltgamle Rige". Gedichtet von Henrik Bjerregard; komp. von Chr. Blom (1782—1861).
3. ***Schweden.***
   Till Svenska fosterjorden. Dichtung von R. Dybeck; schwedische Volksweise.
4. ***Dänemark.***
   „Kong Christian stod ved höien Mast". Gedicht von Johannes Ewald; komp. von Johan Hartmann (1735—1791).
5. ***Niederlande.***
   a. **Wilhelmus van Nassouwe. Als Dichter gilt Marnix van St. Aldegonde; Komponist unbekannt.**

b. „Wien Neerlandsch Bloed". Gedicht von Hendrik Tollens; komp. von JOHANN WILHELM WILMS (1772—1847).

6. *Belgien.*

La Brabançonne. Der ursprüngliche Text von Jenneval is 1860 durch das Gedicht von Charles Rogier ersetzt worden. Komp. von FRANÇOIS VAN CAMPENHOUT (1797—1848).

7. *Frankreich.*

Chant de Guerre pour l'Armée du Rhin (La Marseillaise). Dichtung und Melodie von CLAUDE JOSEPH ROUGET DE L'ISLE (1760—1836).

8. *Portugal.*

Hymno nacional. Gedichtet und komp. von DOM PEDRO V (1798—1834).

9. *Italien.*

Inno de guerra dei cacciatori delle Alpi (Inno di Garibaldi). Dichtung von Luigi Mercantini; komp. von ALESSIO OLIVIERI (1830—1867).

10. *Rumänien.*

Imnul National. Gedichtet von V. Alexandri; komp. von EDUARD A. HÜBSCH (1833—1894).

11. *Griekenland.*

Εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Gedichtet von Dionysios Sotomos; komp. von NIKOLAOS MANTZAROS (1795—1872).

12. *Ungarn.*

Hymnusz. Gedicht von Franz Kölcsey; komp. van FRANZ ERKEL (1810—1893).

13. *Bulgarien.*

„Schumi Maritza". Gedicht von Mareček; komp. von GABRIEL ŠEBEK.

14. *Böhmen.*

„Kde domov můj?" Gedicht von J. K. Tyla; komp. von FRANZ ŠCROUP (1801—1862).

15. *Russland.*

„Bože, carja chrani." Gedicht von Vasilij Andrejevič Žukovskij; komp. von ALEXIJ LWOFF (1799—1870).

16. *Polen.*

„Jeszcze Polska nic zginela." Gedichtet und komp. von JÓZEF WYBICKI (1747—1822).

17. *Livland.*

„Deews, swehti Latwiju." Gedichtet und komp. von KARL BAUMANN (1835—1904).

18. *Finnland.*

Vårt Land. Gedicht von Runeberg; komp. von FRIEDRICH PACIUS (1809—1891).

